

KONKURENCESCHOPNOST A UDRŽITELNÝ ROZVOJ MALÝCH MĚST A VENKOVSKÝCH REGIONŮ V ČESKÉ REPUBLICE

JIŘÍ JEŽEK A LUKÁŠ KAŇKA (ed.)

PLZEŇ 2011

Západočeská univerzita v Plzni
Středisko pro výzkum regionálního rozvoje
Husova 11, 306 14 Plzeň, Česká republika

PUBLIKACE JE VÝSTUPEM PROJEKTU MINISTERSTVA PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR
Č. WD-19-07-1 „KONKURENCESCHOPNOST MALÝCH MĚST V ČESKÉ REPUBLICĚ“

Recenzenti:

Ing. Jiří Dušek, Ph.D.

Doc. Ing. Jan Sucháček, Ph.D.

ISBN 978-80-261-0094-2

Vydala Západočeská univerzita v Plzni, 2011

Obsah

Jiří Dušek

Meziobecní spolupráce malých měst a obcí v Jihočeském kraji v kontextu veřejných financí..... 5

Elena Žárská

Malá obec má šancu si pomôcť (?) 14

Antonín Vaishar

Malá města – motory rozvoje venkova 21

Alžbeta Ivaničková

Malé mestá – priestor a možností kreatívnych činností 34

Lukáš Kalecký

K typologii venkova: regionální diferenciacie venkova Královéhradeckého kraje 55

Vladan Hruška, Ondřej Konečný

Současný venkov v kontextu postproduktivistického přechodu: rozdílné předpoklady konkurenceschopnosti 72

Jan Kuchyňka

Periferie – produkt relativity prostoru 81

Jozef Tvrdoň, Martin Chovanec, Michal Štofko

Inštitucionálny kontext podpornej politiky vo vidieckych regiónoch..... 91

Jaroslava Kadeřábková, Zuzana Khendriche Trhlínová

Rozpočtové příjmy malých obcí a měst a posilování lokální konkurenceschopnosti..... 109

Jiří Dušek

Financování měst a obcí v Jihočeském kraji 118

Alena Pauličková

Zvyšovanie konkurencieschopnosti municipalít v rámci fiškálnej decentralizácie v Slovenskej republike 128

Alena Pauličková

Finančné zabezpečenie samospráv na Slovensku 138

Ema Mišúnová

Konkurencieschopnosť a cestovný ruch vidieckych regiónov 144

Alena Pauličková, Roman Pauliček

Právne podmienky spojené s vidieckym cestovným ruchom..... 163

Kvetoslava Matlovičová

Analýza percepce urbánneho prostredia ako základ marketingovej stratégie orientovanej na rezidentov 169

Gabriela Kalinová

Transfer a zdieľanie znalostí pre rozvoj regiónov 197

Nikola Krejčová

Příčiny a důsledky komerční suburbanizace

Případová studie: pražská aglomerace Výsledky pilotního empirického šetření..... 203

Mária Pákozdiová

Kuřim jako případová studie malého město v metropolitním regionu..... 218

Jana Ťitňáková

Jevíčko – malé město na vnitřní periférii (případová studie)..... 228

Alena Matušková, Jaroslav Dokoupil, Marie Novotná

Zamyšlení nad vlivem malých a středních měst na regionální rozvoj venkovských regionů (na příkladě Plzeňského kraje) 237

Meziobecní spolupráce malých měst a obcí v Jihočeském kraji v kontextu veřejných financí

Intermunicipal cooperation of small towns and villages in the South Bohemian Region in the context of public finance

Jiří Dušek

Abstrakt

Předkládaný příspěvek se zabývá analýzou meziobecní spolupráce v Jihočeském kraji. Hlavním cílem práce je zhodnocení meziobecní spolupráce malých měst a obcí v Jihočeském kraji a jejího dopadu na rozvoj kraje v kontextu veřejných financí. Rostoucí počet municipalit znamená základní rozpor mezi principy demokracie a efektivností veřejných financí.

Klíčová slova: obec, město, meziobecní spolupráce, veřejné finance.

Abstract

The submitted contribution deals with an analysis of intermunicipal cooperation in the South Bohemian Region. The main objective of the contribution is to assess the importance of intermunicipal cooperation of small towns and villages in the South Bohemian Region in the context of public finance. An increasing number of municipalities means basic discrepancy between principles of democracy and effectiveness of public finance.

Key words: intermunicipal cooperation, public finance, town, village.

1 Úvod

Česká republika má nyní celkem 6 250 obcí, skoro o polovinu více než před 20 lety. Zatímco po roce 1989 se mnoho municipalit snažilo získat nezávislost a samostatnost, aby si občané mohli sami rozhodovat o „svých“ věcech, dnes stojíme před dalším významným mezníkem. Finanční krize, pokles výběru daní a finanční škrty ještě více prohloubily nerovnováhu mezi malými a velkými municipalitami, kdy malé municipality nedokážou plnohodnotně zajišťovat základní funkce veřejného sektoru. S velkým počtem municipalit se tak projevuje více a více základní rozpor principů demokracie na straně jedné a efektivity účelného vynakládání veřejných prostředků na straně druhé. Přestože existuje mnoho forem meziobecní spolupráce, které mohou pomoci dosáhnout úspěšné realizaci stanovených cílů i malým municipalitám, je otázkou, zda spolupráce obcí dokáže vyřešit vše a zda nebude v budoucnu nezbytně nutné přistoupit k nějaké dobrovolné či nedobrovolné formě slučování obcí. Negativním jevem, který toto vše doprovází, je rostoucí zadlužení municipalit.

2 Vývoj počtu municipalit na území ČR

Členění území a obcí se vyvíjí v čase. V každé době však respektuje existující společensko-politické podmínky. Současně se však projevuje princip historické inercie. Nové jednotky odpovídají změněným podmínkám, mají však v sobě zakomponovanou „stopu“ z předcházejících vývojových stadií. Základem pro formování současné obecní struktury bylo členění území České republiky v polovině devatenáctého století na přibližně 13 tisíc katastrálních obcí. Po následujících sto let se počet obcí nijak podstatně neměnil a neustále

osciloval kolem 11 tisíc. Po druhé světové válce byl nastartován výrazný integrační proces, který probíhal v podstatě nepřetržitě až do roku 1989, kdy bylo v České republice fakticky něco málo přes 3,5 tisíce obcí (oficiálně 4 104, z toho ale téměř 600 obcí nemělo své správní orgány a reálně bylo připojeno k jiným, tzv. střediskovým obcím, jejichž národní výbory vykonávaly správu i pro tyto své spádové obce). Zejména v 60. a 70. letech neprobíhalo rušení a slučování obcí přirozenou cestou, ale bylo organizováno centrálně státní správou a občané prakticky neměli možnost vyjádřit svůj souhlas či nesouhlas (GALVASOVÁ, 2007).

Podobné integrační tendence nebyly jen záležitostí bývalého Československa či ostatních zemí socialistického bloku, proces slučování obcí se odehrával téměř ve všech zemích Evropy (snad s výjimkou Francie). Počátek devadesátých let byl naopak v ČR ve znamení dezintegračního procesu. Už v roce 1992 přesáhl počet samostatných obcí šest tisíc. V pozadí tohoto obrovského nárůstu můžeme vidět historické faktory. Malé obce měly dlouhou dobu samostatnost, než došlo k jejich integraci. S tím souvisí i tradice a patriotismus, které léta nesamostatnosti nezpřetrhala, spíš naopak byly posíleny obecně negativními zkušenostmi s nuceným spojováním. Dále tu byla i jakási euforie z nově získané svobody: „Konečně můžeme rozhodovat sami za sebe, nikdo nám nemůže nic nařizovat shora, my sami víme, co je pro naši obec nejlepší“ (GALVASOVÁ, 2007).

Nyní to však vypadá, že do budoucna obcí radikálně ubude. Podle Svazu města a obcí, Asociace krajů ČR a některých starostů čeká Česko jejich postupné slučování. Důvodem je současná složitost samosprávy, přibývání agendy od státu a nedostatek peněz na některé investice. Stávající systém veřejné správy je složitý, drahý a neefektivní, do budoucna proto Českou republiku rozhodně čeká změna sídelní struktury. Nynější struktura totiž bude dlouhodobě přinášet problémy z hlediska standardu veřejných služeb, jejich financování a stále se zvyšujícího množství úředních agend a povinností, které na obce přenáší stát bez odpovídajícího finančního plnění (VÁLKOVÁ, 2010).

Tabulka 1 – Počet obcí v České republice (ČSÚ, 2007, 2011)

Území	1961	1970	1980	1990	2000	2010
Česká republika	8726	7511	4778	4100	6251	6 250
Hl. město Praha	1	1	1	1	1	1
Středočeský kraj	1568	1335	816	770	1148	1 145
Jihočeský kraj	1069	742	344	298	623	623
Plzeňský kraj	773	624	307	258	505	501
Karlovarský kraj	192	172	87	84	132	132
Ústecký kraj	579	502	347	224	354	354
Liberecký kraj	309	277	169	129	216	215
Královéhradecký kraj	620	518	405	302	448	448
Pardubický kraj	588	552	394	334	453	451
Vysočina	947	832	555	491	730	704
Jihomoravský kraj	725	692	609	556	647	673
Olomoucký kraj	527	491	306	244	393	399
Zlínský kraj	369	361	269	246	300	305
Moravskoslezský kraj	459	412	169	163	301	299

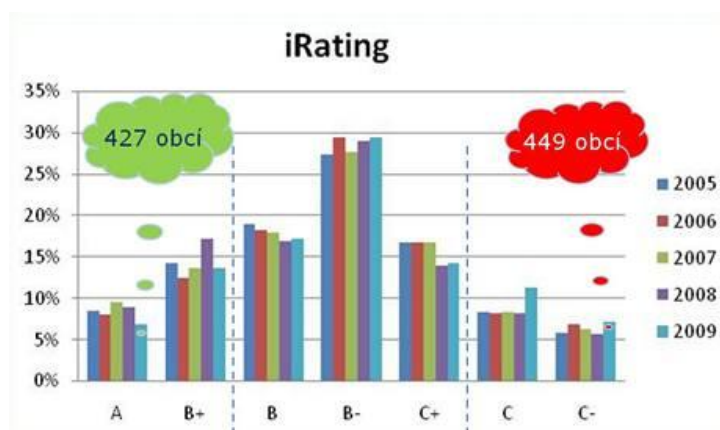
3 Zadluženost českých obcí a její monitorování

Každý rok dostávají všechny obce a města ČR na fungování a rozvoj (bez Prahy) pouze cca 70 mld. Kč, což vzhledem k velikosti státního dluhu není nijak závratná částka. Více než polovina obcí v ČR, celkem 3611 obcí, je ve velikosti do 500 obyvatel a od státu dostává v tzv. rozpočtovém určení daní jen cca 10 miliard. Kč na rok (žije tu cca 1 mil. obyvatel). Ostatní města bez Prahy, Brna, Ostravy a Plzně, kterých je v ČR cca 2629 a žije v nich cca dalších 7 mil. obyvatel, dostávají též cca 10 mld. Kč na rok. A to přesto, že v současnosti prakticky veškeré investice pro zlepšení života občanů zajišťují prakticky již pouze obce a města (REGIONSERVIS, 2009). Čtyři největší města v zemi (Praha, Brno, Ostrava a Plzeň) jsou příjmově naddimenzována, neboť na své obyvatele, kterých je z celkového počtu lidí v zemi jen 20 %, získávají téměř 50 % prostředků určených všem obcím a městům. Ostatních více než 6,6 tisíce obcí a měst pod sto tisíc obyvatel získává též 50 % finančních prostředků, přestože v nich žije 80 % obyvatel. Tyto skutečnosti jsou podkladem pro aktuální politický spor týkající se rozpočtového určení daní a zvýhodnění menších obcí na úkor největších měst. Jedním z argumentů je podpora regionálního rozvoje financovaného z vlastních zdrojů bez zadlužování.

V Česku je v současné době zadlužená více než polovina obcí. Hovoří o tom statistiky ministerstva financí. Dluh 3250 obcí na konci roku 2009 činil 80,6 miliard Kč. Úvěry bank obce využily pro opravu silnic, budování kanalizací a čističek, opravy a stavbu bytů nebo nová sportoviště. Tyto infrastrukturní stavby stojí stejně malé i velké město, malé obce jsou navíc znevýhodněny nemožností žádat o některé dotace, protože jsou nastaveny pro obce s vyšším počtem obyvatel. Oba problémy by mohlo vyřešit slučování. Zjednodušeně to znamená, že menší obce by se administrativně staly součástí těch větších, ke kterým mají geograficky blízko, nebo jsou již dnes propojené některými službami – např. MHD (VÁLKOVÁ, 2010).

Měřit zadlužení obcí lze několika způsoby – lze zmínit ratingové analýzy firmy CCB - Czech Credit Bureau. Pokud se obcím rozpočty nepodaří sestavovat v delším období vyváženě, hrozí jim to, že se zhorší jejich rating a banky jim tak budou půjčovat za vyšší úrok, což jim jejich hospodaření bude dále komplikovat. O růstu tohoto rizika svědčí i zhoršující se průměrný rating obcí sestavovaný CCB. Ten se v roce 2009 proměnil tak, že nejhorší hodnocení C dostalo 449 obcí, tedy o 91 více než v roce 2008. Naopak počet obcí s nejlepším ratingem A poklesl z 554 na 427. Poprvé v historii počet obcí v nejhorším ratingu přesáhl počet obcí v nejlepším ratingu.

Obrázek 1 – iRating českých obcí (ŠPAČKOVÁ, 2010)

Od roku 2008 provádí monitoring zadluženosti českých obcí i ministerstvo financí ČR – blíže viz materiál Ministerstva financí č. j. 1682/08 „Návrh monitoringu hospodaření obcí a návrh na zrušení usnesení vlády České republiky č. 346 ze dne 14. dubna 2004 o regulaci zadluženosti obcí a krajů pomocí ukazatele dluhové služby“.

Při sledování obcí s rizikovým hospodařením (tj. obcí, jejichž ukazatel celkové likvidity byl k 31.12.2010 v intervalu $<0; 1>$) podle jednotlivých krajů došlo oproti předchozímu období k výraznější diferenciaci. Nejvyšší procentní podíl rizikových obcí vykazuje Zlínský kraj s 19,8 % a nejnižší podíl Jihočeský kraj s 5,14 %. Do kategorie obcí s vyšší mírou rizika hospodaření (tj. obcí, u nichž hodnoty obou monitorujících ukazatelů k 31.12.2010 nabývaly kritických hodnot) bylo zařazeno 62 obcí. Tato hodnota znamená meziroční nárůst o 18 obcí, přičemž opakovaný výskyt je zaznamenán u 11 obcí. Nově se tak do nejrizikovější skupiny obcí zařadilo 51 obcí. V každém kraji, kromě hl. m. Prahy, se vyskytuje alespoň 1 obec s vyšší mírou rizika hospodaření. Ani z tohoto hlediska proto není v relativním vyjádření pozorována výrazná diferenciacie mezi jednotlivými kraji s výjimkou kraje Karlovarského (MF ČR, 2011).

Tabulka 2 – Počty obcí s rizikovým hospodařením a obcí s vyšší mírou rizika hospodaření v rozdělení podle krajů k 31. 12. 2010 (MF ČR, 2010)

Kraj	Počet hodnocených obcí	Počet obcí s rizikovým hospodařením (z intervalu celkové likvidity $<0;1>$)	%	Počet obcí s vyšší mírou rizika hospodaření	%
	1	2	sl. 2/ sl. 1	4	sl. 4/ sl. 1
Hl. m. Praha	1	0	0,00	0	0,00
Středočeský	1 144	111	9,70	10	0,87
Jihočeský	622	32	5,14	5	0,80
Píseňský	501	54	10,78	4	0,80
Karlovarský	131	16	12,21	6	4,58
Ústecký	354	34	9,60	4	1,13
Liberecký	215	23	10,70	3	1,40
Královéhradecký	448	36	8,04	2	0,45
Pardubický	451	53	11,75	7	1,55
Vysočina	704	65	9,23	4	0,57
Jihomoravský	672	66	9,82	4	0,60
Olomoucký	398	57	14,32	5	1,26
Zlínský	303	60	19,80	2	0,66
Moravskoslezský	299	41	13,71	6	2,01
Celkem	6 243	648	10,38	62	0,99

Meziroční nárůst počtu obcí s rizikovým hospodařením se nutně projevil i ve výše uvedené tabulce, kdy ve Zlínském kraji do této skupiny spadá téměř každá pátá obec, nicméně podíl obcí s vyšší mírou rizika hospodaření dosahuje nejvyšších hodnot v Karlovarském kraji, přestože Karlovarský kraj patří ke krajům, v nichž je dosahováno poměrně vysokých hodnot daňových i celkových příjmů v přepočtu na 1 obyvatele, na rozdíl od kraje Zlínského, který v obou těchto ukazatelích patří ke krajům s nejnižšími vykazovanými hodnotami. Nejvíce obcí s vyšší mírou rizika hospodaření se v roce 2010 nacházelo ve velikostních kategoriích obcí s počtem obyvatel od 201 do 1 000 (39 obcí z celkových 62). V těchto velikostních kategoriích se nachází i nejvyšší počet obcí s rizikovým hospodařením (335 obcí z 648).

V relativním vyjádření je ovšem nejvyšší podíl obcí s rizikovým hospodařením ve velikostní kategorii nad 2 000 obyvatel (blíže viz MF ČR, 2010).

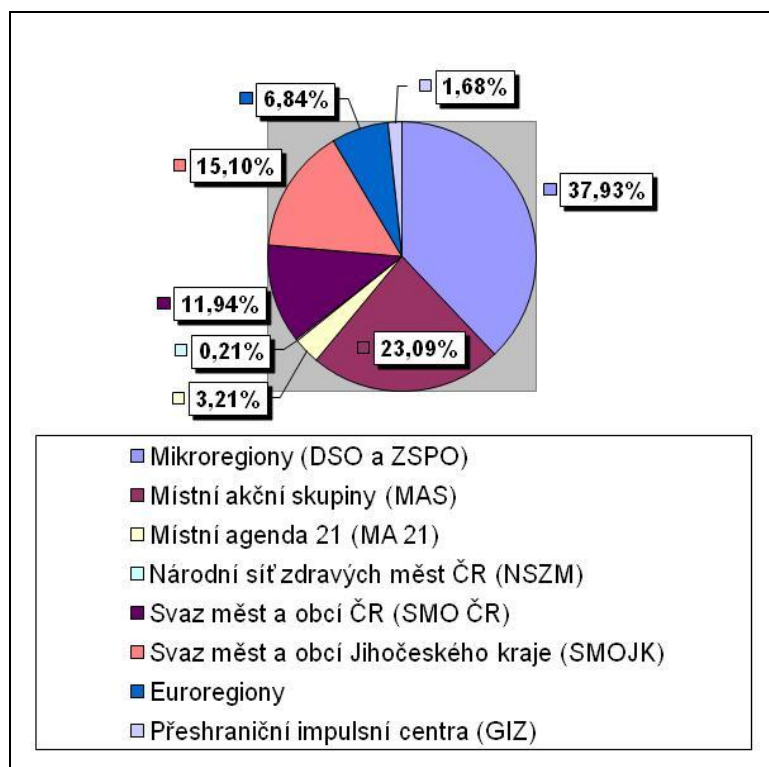
Tabulka 3 – Souhrnný přehled o zadluženosti obcí a přehled rizikových obcí k 31. 12. 2010 podle velikostních kategorií obcí (MF ČR, 2010)

Velikostní kategorie (počet obyvatel obce)	Počet obcí	Počet zadlužených obcí	%	Počet obcí z intervalu <0;1>	%	Počet obcí s vyšší mírou rizika	%
	1	2	sl. 2/sl. 1	4	sl. 4/sl. 1	6	sl. 6/sl. 1
1 - 100	494	107	21,7	31	6,3	3	0,6
101 - 200	1 056	311	29,5	81	7,7	9	0,9
201 - 500	1 976	817	41,3	181	9,2	24	1,2
501 - 1 000	1 340	773	57,7	154	11,5	15	1,1
1 001 - 2 000	708	490	69,2	98	13,8	8	1,1
2 001 +	669	614	91,8	103	15,4	3	0,4
celkem	6 243	3 112	49,8	648	10,4	62	1,0

3 Meziobecní spolupráce malých měst a obcí v Jihočeském kraji

V Jihočeském kraji je nejvýznamnější v rámci meziobecní spolupráce zapojení měst a obcí do mikroregionů – 37,93 % ze všech forem spolupráce, na druhém místě jsou místní akční skupiny s 23,09 % a Svaz měst a obcí Jihočeského kraje s 15,1 %. Nejméně jsou města a obce v Jihočeském kraji zapojeny do Národní sítě zdravých měst, jsou zde jen 4 města, naproti tomu je v NSZM celý kraj Vysočina, Zlínský kraj a Jihomoravský kraj. Nevelké je i zapojení do přeshraničních impulzních center. Podíly jednotlivých forem spolupráce se tak mohou lišit kraj od kraje (např. viz již uvedená NSZM nebo ve Středočeském kraji není žádné GIZ apod.) (DUŠEK, 2010).

Obrázek 2 – Podíly jednotlivých forem spolupráce v Jihočeském kraji (DUŠEK, 2010)

Pokud bychom porovnali průměrnou velikost koeficientu spolupráce K_S (kumulativní počet zapojení do jednotlivých forem meziobecní spolupráce – blíže viz DUŠEK, 2010) mezi městy a obcemi Jihočeského kraje, zjistíme, že koeficient spolupráce u měst je 4,3, zatímco u obcí činí hodnota jen 2,935, tj. o 31,7 % méně.

Nejčastější hodnoty, kterých K_S u měst dosahuje, jsou hodnoty 3, 4 a 5. Nejtypičtějším představitelem je v tomto případě město, které je aktivně zapojeno do 1 či 2 mikroregionů, MAS a je členem Svazu měst a obcí České republiky a Svazu měst a obcí Jihočeského kraje.

Tabulka 4 – Průměrná hodnota K_S u měst v Jihočeském kraji v závislosti na počtu obyvatel (DUŠEK, 2010)

Velikost města	K_S
200-499	2
500-999	2,5
1000-1999	3,88
2000-4999	4,46
5000-9999	4,08
10000-19999	6,00
20000-49999	5,75
50000-99999	4,00
Celkový průměr	4,302

Z hlediska velikostí měst je jasně patrné, že se vzrůstající velikostí města je zde patrná i tendence většího zapojení do meziobecní spolupráce. Neplatí to však absolutně, samostatnou kategorií je největší město Jihočeského kraje – České Budějovice, jehož koeficient spolupráce je 4. Město není ani členem žádného mikroregionu ani místní akční skupiny, jeho velikost mu jako jednomu z mála měst umožňuje realizovat aktivity bez menších partnerů. České Budějovice jsou zapojeny pouze do SMOJK, SMO ČR, Euroregionu Silva Nortica a město je zájemcem o MA21.

Průměrný koeficient spolupráce 570 obcí je téměř o 32 % nižší, než je tomu u 53 měst Jihočeského kraje. Bohužel ale v Jihočeském kraji nalezneme i 26 obcí, které mají $K_S = 0$, čili nejsou zapojeny absolutně žádným způsobem do spolupráce v rámci Jihočeského kraje.

Tabulka 5 – Četnost hodnoty K_S u obcí v Jihočeském kraji (DUŠEK, 2010)

Koeficient spolupráce	Četnost
0	4,56%
1	10,53%
2	22,11%
3	27,37%
4	22,63%
5	10,70%
6	2,11%
Celkový součet	100,00%

Nejčastější hodnoty, kterých K_S u obcí dosahuje, jsou hodnoty 2, 3 a 4, zde je již vidět posun proti městům. Nejtypičtějším představitelem je v tomto případě obec, která je aktivně zapojena do 1 či 2 mikroregionů a MAS. Zapojení do dalších forem spolupráce jako například Svaz měst a obcí České republiky, Svaz měst a obcí Jihočeského kraje či přeshraniční

spolupráce není početné. Platí zde obdobná tendence jako u měst, se vzrůstající velikostí obce je zde větší tendence ke spolupráci.

Tabulka 6 – Průměrná hodnota KS u obcí v Jihočeském kraji v závislosti na počtu obyvatel (DUŠEK, 2010)

Velikost obce	K _S
do 199	2,48
200-499	3,10
500-999	3,38
1000-1999	3,80
2000-4999	3,33
Celkový průměr	2,94

3 Závěr

Česká republika má v současné době 6 250 obcí, a přestože se růst jejich počtu zastavil, objevují se problémy ufinancovat takto roztržitěnou sídelní strukturu. Ukázat to lze na statistice ministerstva financí, kdy se počet obcí s vyšší mírou rizika hospodaření zvýšil meziročně o více než 40 % na 62 z původních 44. Jihočeský kraj patří z hlediska „problémových“ obcí mezi nejlepší kraje v ČR, počet obcí s rizikovým hospodařením je zde pouhých 5,14 %, zatímco celorepublikový průměr je 10,38 %. Jaké jsou důvody tohoto fenoménu?

Tabulka 3 jasně ukazuje korelaci mezi počtem zadlužených obcí a velikostí sídel. Je jednoznačné v relativním vyjádření, že čím je obec menší, tím je vyšší odpovědnost vedení municipálních rozpočtů. Zatímco mezi obcemi do 100 obyvatel je zadlužených 21,7 % obcí, u měst a obcí s 2000 obyvateli a více je zadlužených alarmujících 91,8 % obcí. Roztržitěnost sídelní struktury Jihočeského kraje tak může být paradoxně určitým stabilizujícím prvkem v oblasti veřejného dluhu. Na druhé straně roztržitěnost vede k podfinancování některých veřejných služeb, což se může negativně projevit až v dlouhodobém časovém horizontu.

Roztržitěnost sídelní struktury může pozitivně stimulovat za určitých podmínek aktivitu obcí a regionů v oblasti meziobecní spolupráce zejména tam, kde je možnost získat např. v rámci mikroregionů či místní akční skupiny přímou finanční podporu regionálního rozvoje daného území. Demonstrovat to lze například na vysoké aktivitě MAS v Jihočeském kraji, kdy rozdíl v podávání projektů MAS je mezi Jihočeským krajem a dalšími kraji až 29 %. Tento rozdíl je o to významnější, že Jihočeský kraj je v počtu obyvatel až sedmým krajem a nepatří tak mezi největší kraje České republiky. Významná je i úspěšnost schválení projektů, která je v Jihočeském kraji 65,75 %, což je nejvíce hned po Hradeckém kraji (73 %) a Plzeňském kraji (66,7 %).

V rámci komparace meziobecní spolupráce malých obcí a měst lze v Jihočeském kraji najít i další zajímavé údaje – rozdíly intenzity spolupráce se přímo úměrně zvětšují s mírou desagregace, rozdíl na úrovni okresů je v absolutní hodnotě 1,65, na úrovni SO ORP 3,5 a na úrovni obcí dokonce 8. Rozevírají se nůžky mezi centrálními regiony kraje a periferií kraje. Je zřejmé, že míra meziobecní spolupráce v Jihočeském kraji roste mezi městy a obcemi až do velikosti sídel 20 000 obyvatel. U větších sídel již dochází k poklesu zájmu o meziobecní spolupráci, protože velikost měst je dostatečná k prosazení svých zájmů – politických, finančních apod. Není tedy náhodou, že největší město kraje České Budějovice se nezapojuje ani do MAS (podmínka < 25 000 obyvatel) ani do mikroregionální spolupráce.

Shrneme-li výše uvedená zjištění, máme zde statisticky podložené dva protichůdné efekty, které mají významný vliv na chod měst a obcí. U menších obcí je prokazatelně vyšší pravděpodobnost finanční stability a nezadlužení, u větších obcí je naopak vyšší míra zapojení do meziobecní spolupráce. Politickou reprezentaci tak čeká v budoucnu v souvislosti s deficitem veřejných financí nelehký úkol – rozhodnout, jak zlepšit veřejné finance ČR a zefektivnit zajišťování veřejných služeb. Lze uvést dva příklady, které byly v Evropě realizovány – Polsko redukovalo počet obcí na 350, Francie naopak postupovala cestou dobrovolnosti – vytvářením meziobecních seskupení, kdy část kompetencí je pro seskupení povinná, část si mohou členské obce dobrovolně zvolit. Matematicky bohužel nelze spolehlivě vypočítat, jaká je ekonomicky a politicky optimální velikost samostatné obce či města, snaha o dobrovolné či nedobrovolné slučování obcí do určitých velikostních struktur se tak stává výsostně politickým rozhodnutím.

Použitá literatura

- [1] *Deficit státního rozpočtu bude v roce 2010 větší, než co utratí města a obce ČR za dva roky!* [online]. Praha : Regionservis, 2009, 17.6.2009 [cit. 2011-11-19]. Dostupný z WWW: <<http://www.regionservis.cz/regionservis/530-tiskove-informace>>.
- [2] DUŠEK, J. *Faktory regionálního růstu a rozvoje (se zaměřením na spolupráci měst a obcí v Jihočeském kraji)*. 1. vyd. České Budějovice : Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., 2010. 294 s. ISBN 978-80-86708-94-2.
- [3] GALVASOVÁ, I., et al. *Spolupráce obcí jako faktor rozvoje*. 1. vyd. Brno : Georgetown, 2007. 140 s. ISBN 80-251-20-9.
- [4] *Monitoring hospodaření obcí za rok 2010* [online]. Praha : MF ČR, 2011, 11.10.2011 [cit. 2011-11-17]. Dostupný z WWW: <http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/tiskove_zpravy_64723.html?year=2011>.
- [5] *Počet obcí podle krajů* [online]. Praha : ČSÚ, 2011, 21.1.2011 [cit. 2011-11-18]. Dostupný z WWW: <http://www.czso.cz/cz/cr_1989_ts/0201.xls>.
- [6] *Počet obcí v České republice v letech 1961–2007* [online]. Praha : Český statistický úřad, 2007, 14.3.2007 [cit. 2011-11-17]. Dostupný z WWW: <[http://www.czso.cz/csu/2007edicniplan.nsf/t/9D00431C22/\\$File/okresy.xls](http://www.czso.cz/csu/2007edicniplan.nsf/t/9D00431C22/$File/okresy.xls)>.
- [7] ŠPAČKOVÁ, I. *Krize loni stáhla obce do rekordního schodku 14 miliard Kč* [online]. Praha : iDnes, 2010, 22.6.2010 [cit. 2011-11-17]. Dostupný z WWW: <http://ekonomika.idnes.cz/krize-loni-stahla-obce-do-rekordniho-schodku-14-miliard-kc-pkr-/ekonomika.aspx?c=A100622_123334_ekonomika_spi>.
- [8] VÁLKOVÁ, H. *Obcím zvoní administrativní hrana. Česko se nevyhne jejich slučování* [online]. Praha : iDnes, 2010, 25.3.2010 [cit. 2011-11-17]. Dostupný z WWW: <http://zpravy.idnes.cz/obcim-zvoni-administrativni-hrana-cesko-se-nevyhne-jejich-slucovani-1il-/domaci.aspx?c=A100923_162713_domaci_hv>.

Autor

Ing. Jiří Dušek, Ph.D.

Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s.

Katedra managementu a marketingu služeb

Email: dusek@vsers.cz

Malá obec má šancu si pomôcť (?)

Elena Žárska

Abstrakt

Problematika malej obce a jej rozvojových možností má viacero aspektov. Väčšinou nie sú nositeľmi významnejších aktivít, ale svoje rozvojové šance zvyšujú v spolupráci s inými obcami a mestom, v zázemí ktorého sa nachádzajú. Rovnako mesto potrebuje spoluprácu s okolitými obcami, pretože veľakrát nie je schopné realizovať ďalší územný rozvoj v hraniciach svojho katastra. Tým môžu malé obce zvyšovať konkurencieschopnosť svojho územia. Zvyšovanie konkurencieschopnosti znamená poznať svoje silné a slabé stránky, svoj rozvojový potenciál a predpoklady jeho zhodnocovania. K faktorom konkurencieschopnosti patrí aj kvalita verejnej správy, ktorej súčasťou je samospráva obcí (municipalita). Cieľom príspevku je analýza tejto pozície a hodnotenie možností samosprávy malej obce ovplyvňovať jednotlivé faktory konkurencieschopnosti.

Kľúčové slová: malá obec, miestny rozvoj, faktory konkurencieschopnosti

Úvod

Malé obce svojou početnosťou v štruktúre osídlenia si vyžadujú trvalú pozornosť a stávajú sa objektom skúmania osobitne v súvislosti s ich rozvojom a schopnosťou plnohodnotne zabezpečovať zverenú kompetenciu s cieľom dosahovať zvyšovanie kvality života svojich obyvateľov pri udržateľnosti rozvoja. Aké majú šance tento cieľ naplniť? Odpoveďou je zvyšovaním svojej konkurencieschopnosti, resp. byť aktívnym aktérom pri zhodnocovaní svojho potenciálu a pri vytváraní prostredia pre prítiahnutie investícií a aktivít do územia. Obstať v tejto pozícii znamená byť schopným subjektom, ktorý dokáže vytvárať podmienky pre prienik nových poznatkov, resp. ich saturovať do svojej činnosti. Zhodnotenie uvedenej pozície umožnili aj výstupy výskumu Katedry verejnej správy a regionálneho rozvoja, ktorý bol súčasťou vedeckého projektu APVV „Regionálne dimenzie poznatkovej ekonomiky“ v časti Územná samospráva a znalostná ekonomika. Výskum sa realizoval dotazníkovým prieskumom v 210 obciach SR (2010), ktoré predstavujú reprezentatívnu vzorku obcí a v ktorej bolo 82 obcí do 1000 obyvateľov (malých obcí).

Konkurencieschopnosť malej obce

Pri definovaní konkurencieschopnosti nie je jednotný prístup a väčšina autorov vrátane slovenských uplatňuje definíciu Európskej komisie: je to schopnosť podnikov, priemyselných odvetví, regiónov, krajín a nadnárodných regiónov – vystavených medzinárodnej súťaži – generovať relatívne vysoký dôchodok a úroveň zamestnanosti (Falt'an – Pašiak, 2004). Konkurencieschopnosť obce spočíva v samotnej schopnosti miestnej ekonomiky prilákať a udržať si firmy so stabilným alebo stúpajúcim podielom ich produkcie na trhu a zároveň zachovávať alebo zvyšovať životnú úroveň obyvateľov obce (Lukáčová, 2006). V kontexte s daným definovaním možno formulovať konštatovanie, že imanentnou súčasťou činnosti obce musí byť tvorba takých podmienok, aby zvyšovaním svojich komparatívnych výhod zvyšovala konkurencieschopnosť svojho územia. Skúmanie konkurencieschopnosti malých obcí sa väčšinou spája s ich *komparatívnymi nevýhodami*, resp. slabými stránkami: demografickou štruktúrou, nízkou dopravnou dostupnosťou a občianskou vybavenosťou, nízkou finančnou kapacitou a obmedzenou administratívnou schopnosťou. V malých obciach

prevažuje koncentrácia obyvateľstva poproduktívneho veku – to limituje využívanie ľudského potenciálu. Mnohé obce sú dopravne slabo dostupné (minimálne autobusové, resp. železničné napojenie, malá frekvencia prímestskej dopravy, zlá kvalita cestných komunikácií), majú nedostatočne vybudovanú technickú vybavenosť (nedostatočná kapacita a rozmiestnenie vodovodných sietí, neexistujúca kanalizácia a ČOV, nezainvestovanie územia energetickými sieťami a plynofikáciou) – to všetko limituje rozvoj obce a znižuje jej atraktivitu pre podnikateľov ako aj potenciálnych nových obyvateľov. Samospráva malých obcí má nadpriemerné bežné výdavky len na správu obce, tým je limitovaný objem kapitálových výdavkov do rozvojových investícií a celková finančná nedostatočnosť obmedzuje možnosti spolufinancovania fondov Európskej únie. Málopočetný úrad spôsobuje problémy so zabezpečovaním celého rozsahu samosprávnych kompetencií kvalitným a odborne erudovaným personálom, čo sa môže ďalej prejavovať aj pri spracovávaní rozvojových projektov, ktorými by sa obec uchádza o rôzne grantové prostriedky. Tieto skutočnosti sú determinujúce, no na opačnej strane stoja **silné stránky malých obcí**: možnosti využívania a aktivizácia miestneho potenciálu, riešenie bytového problému, „druhé“ bývanie, preferovanie kvality životného prostredia, malá geografická vzdialenosť. Pre vitalizáciu obcí vo vidieckom priestore prírodné podmienky a polohový potenciál evokujú rozvoj agrovýroby, agroturistiky, vidieckeho cestovného ruchu, rozvoj podnikania na voľných pozemkoch vrátane remeselných živností. Malé obce koncentrujú aj veľa trvale neobývaných domov a spolu s kapacitou voľných dostupných plôch pre stavebné pozemky predstavujú priestor pre celkový rozvoj bývania (osobitne je táto problematika aktuálna v obciach v zázemí veľkých miest). Vidiecke obce sa stali v predchádzajúcom období miestom koncentrácie víkendových aktivít – záhradkárstvo, chalupárstvo, chatárstvo, čo vo viacerých prípadoch prerastá v trvalé užívanie vybudovaných, resp. renovovaných stavieb na bývanie. Súčasne požiadavky na vyššiu kvalitu životného prostredia spolu s technologickými výtvarkami (internet, mobilné telefónne siete, satelitné a mikrovlnné pokrytie územia) a s rozvojom osobnej automobilovej dopravy prispievajú k záujmu o vidiecky priestor pre domovú zástavbu. Geografická blízkosť obcí a miest dáva šance pre intenzívnu medziobecnú spoluprácu. Dokáže malá obec zhodnotiť svoje výhody (silné stránky) a eliminovať nevýhody (slabé stránky) pre rast konkurencieschopnosti?

Faktory konkurencieschopnosti a znalostná ekonomika

Novú dimenziu dostáva problém konkurencieschopnosti v znalostnej ekonomike, ktorá je založená na produkcii a šírení inovácií a poznatkov. Inovácie a poznatky sofistikujú jednotlivé faktory a môžu súčasne akcelerovať ich implementáciu v podmienkach obcí. Konkurencieschopnosť podmieňujú štyri faktory – ekonomická štruktúra, inovačná aktivita, dopravná dostupnosť a kvalifikácia pracovných síl. **Ekonomická štruktúra** je daná skladbou odvetví a výrob, jednak vo vzťahu k jednotlivým sektorom (primárny, sekundárny a terciárny) ako aj skladbou vo vzťahu k odvetviám reprezentujúcim rôzne úrovne technológií a sofistikovaných výrob. Obec môže posilňovať a meniť ekonomickú štruktúru vytváraním dobrého podnikateľského prostredia, ktoré pritiahne nových alebo udrží existujúcich podnikateľov. Za tvorbu je treba vidieť budovanie priemyselných parkov, podnikateľských inkubátorov, využívanie finančných nástrojov. Výsledky výskumu umožňujú konštatovať, že malé obce sa v ojedinelých prípadoch podieľajú na budovaní priemyselných parkov a v rozhodujúcej väčšine ani neuvažujú o takejto aktivite (tabuľka 1). Významné nie sú ani výsledky o podnikateľských inkubátoroch (tabuľka 2). Tieto nástroje (z hľadiska investičného) sú nástrojom prevažne miest a malé obce participujú na nich s inými obcami (väčšinou mestami).

Tab. 1: Podiel participujúcich samospráv na existencii PP

prístup obcí / kategória	do 1 000	1 001 – 5 000	5 001 – 20 000	nad 20 001
participujú na existencii PP	1,22 %	3,75 %	20,83 %	37,50 %
uvažujú o participácii na vytvorení PP	13,41 %	22,50 %	33,33 %	8,33 %
neuvažujú o participácii na vytvorení PP	82,93 %	67,50 %	37,50 %	41,67 %
PP je v príprave	1,22 %	2,50 %	8,33 %	12,50 %
neuviedli odpoveď	1,22 %	3,75 %	0,00 %	0,00 %
spolu	100,00 %	100,00 %	100,00 %	100,00 %

Tab. 2: Participácia samospráv na existencii PI podľa veľkostných kategórií

prístup obce/kategória	do 1 000	1 001 – 5 000	5 001 – 20 000	nad 20 000
Participujú na existencii PI	8,54 %	7,50 %	16,67 %	12,50 %
Uvažujú o participácii na vytvorení PI	10,98 %	5,00 %	29,17 %	20,83 %
neuvažujú o participácii na vytvorení PI	78,05 %	80,00 %	54,17 %	66,67 %
PI je v príprave	0,00 %	2,50 %	0,00 %	0,00 %
Neuviedli odpoveď	2,44 %	5,00 %	0,00 %	0,00 %
Spolu	100,00 %	100,00 %	100,00 %	100,00 %

Oblasti podnikania v parkoch evokujú záver, že priemyselné parky majú hodnotu prioritne ako priestory a nástroj na rozvoj podnikania pritiahnutím investorov pre riešenie zamestnanosti (resp. nezamestnanosti), čiže dominuje ich ekonomická funkcia a až sekundárna je otázka, či tu pôsobia odvetvia a činnosti orientované, predurčené na šírenie poznatkov a znalostí. Malé obce najintenzívnejšie využívajú formu spolupráce s podnikateľmi prostredníctvom poskytnutia obecných priestorov, budov, pozemkov, tak robí až 64,63% z respondovaných malých obcí. Vo finančných nástrojoch sa však neprejavuje tak zreteľne ako u veľkostných kategórií nad 5000 obyvateľov aj zníženie nájomného za prenajaté priestory (tabuľka 3). Hypoteticky možno predpokladať, že malé obce sú finančne motivované príjmami do rozpočtu, teda nájomné je pre nich dôležitý príjem, a preto neposkytujú zníženie ako nástroj „zmäkčujúci“ podnikateľské prostredie.

Tab. 3: Poskytovanie finančných nástrojov obcou podnikateľom

Odpovede	do 1 000	1 001 – 5 000	5 001 – 20 000	nad 20 001
neposkytujú	71,95 %	65,00 %	45,83 %	50,00 %
zníženie nájomné	14,63 %	23,75 %	50,00 %	41,67 %
dotácie z rozpočtu obce	2,44 %	11,25 %	12,50 %	20,83 %
daňové oslobodenie	2,44 %	1,25 %	8,33 %	4,17 %
daňová úľava	10,98 %	1,25 %	8,33 %	4,17 %
pôžičky	1,22 %	3,75 %	4,17 %	4,17 %
nájomné prázdniny	6,10 %	2,50 %	4,17 %	0,00 %

Zvyšovanie *inovačnej kapacity* si vyžaduje výraznú orientáciu na vzdelávanie, zvyšovanie výdavkov do vedy a výskumu, podpora aktivít urýchľujúcich prienik poznatkov a výsledkov aplikovaného výskumu do praxe, budovanie inštitúcií a centier zameraných na difúziu informácií a nových technológií. Pre hodnotenie faktora inovačná kapacita bol zvolený indikátor spolupráce s vysokoškolskými a vedeckovýskumnými inštitúciami. Z výsledkov

podľa veľkostných kategórií obcí vyplýva, že najvyššia intenzita spolupráca prevláda vo veľkostnej kategórii nad 20 000 obyvateľov (79,2 %). Na druhom mieste so ziskom 45,8 % skončili samosprávy vo veľkostnej kategórii od 5 001 do 20 000 obyvateľov. V ostatných dvoch veľkostných kategóriách sa vyskytla miera spolupráce približne na rovnakej úrovni (vo veľkostnej kategórii do 1 000 obyvateľov na úrovni 12,2 % a vo veľkostnej kategórii od 1 001 do 5 000 obyvateľov na úrovni 17,5 %). Pre spoluprácu s akademickými inštitúciami majú vyššie predpoklady obce, ktoré sa nachádzajú geograficky blízko sídiel týchto inštitúcií a pre malé obce môže byť limitujúcim faktorom aj „odvaha“ k takejto komunikácii.

Dopravná dostupnosť je reprezentovaná hlavne kvalitou, hustotou, kapacitou a priepustnosťou cestnej a železničnej siete. Dostupnosť sa zvyšuje využívaním kombinovanej dopravy. Samozrejme miestne podmienky môžu vyžadovať, resp. umožňovať využívanie leteckej a vodnej dopravy. Ak chce obec fungovať v danom priestore musia byť napojená na okolie a aj okolie musí mať možnosť do nej vstupovať. Možnosť obce v budovaní dopravných napojení je však minimálna, pretože cestná sieť je v kompetencii štátu a vyšších územných celkov (diaľnice – národná diaľničná spoločnosť, cesty I. triedy – cestná správa a cesty II. a III. triedy – VÚC). Svoju dostupnosť však obce môžu zvyšovať virtuálnou cestou – byť dostupné a viditeľné prostredníctvom internetu a digitalizáciou komunikácie s okolím (obyvateľstvom, podnikateľmi, návštevníkmi). Malé obce majú dobré relácie s ostatnými kategóriami len v oblasti digitalizácie máp katastrálnych území.

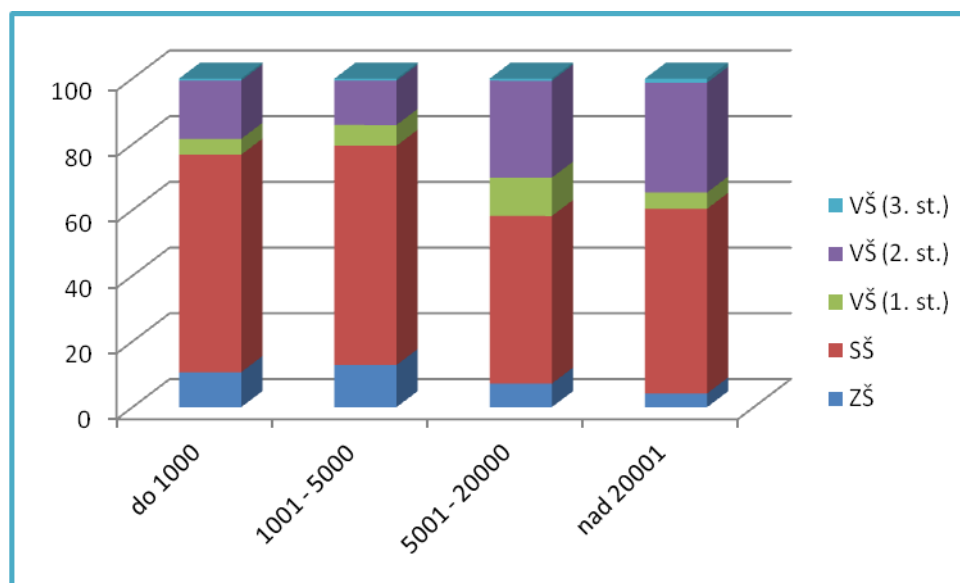
Tab. 4: Hodnotenie vybraných technicko-technologických indikátorov

Indikátor	do 1 000	1 001 – 5 000	5 001 – 20 000	nad 20 001
% podiel obcí s katalógom firiem	11,25 %	22,22 %	50,00 %	50,00 %
% obcí zúčastnených na konferenciách, atď.	13,58 %	16,22 %	69,57 %	69,57 %
Priemerná účasť na konferenciách (z kladných odpovedí)	1,18	1,75	1,75	1,94
% obcí s digitálnou mapou KÚ	43,21 %	39,51 %	60,87 %	87,50 %
% obcí s digitálnou mapou KÚ + tie čo majú záujem o zavedenie	81,48 %	85,19 %	91,30 %	95,83 %
% obcí poskytujúcich možnosť elektronického podávania tlačív	22,78 %	29,63 %	58,33 %	65,22 %
% obcí poskytujúcich bezplatné pripojenie na internet	6,17 %	18,52 %	41,67 %	41,67 %

Kvalifikácia pracovnej sily je daná štruktúrou výšky dosiahnutého vzdelania a v rámci nej profesijnou skladbou pracovných síl. Vzdelávanie je významným faktorom zvyšovania konkurencieschopnosti obce, pričom dôležitú úlohu zohráva kvalita vzdelávania, dostupnosť celoživotného vzdelávania, prepojenie školského systému na potreby trhu a rozmiestnenie škôl v krajine, regiónoch a obciach. Pri skúmaní objemu výdavkov, ktoré vynakladá samospráva obce na vzdelávanie zamestnancov, príp. predstaviteľov za rok 2009 na jedného zamestnanca vo veľkostnej kategórii do 1 000 obyvateľov ide o najvyššiu sumu z hľadiska komparácie všetkých veľkostných kategórií (t.j. 32,1 EUR na zamestnanca). Vo veľkostnej kategórii od 1 001 do 5 000 obyvateľov ide o sumu 9,4 EUR, vo veľkostnej kategórii od 5 001 do 20 000 obyvateľov o sumu 1,5 EUR a nakoniec vo veľkostnej kategórii nad 20 000 obyvateľov len o sumu 0,5 EUR. Tento výsledok pre malé obce treba považovať za žiaduci, keďže prieskumom sa potvrdilo, že samosprávy, ktoré majú relatívne vysoký podiel zamestnancov s nižším stupňom vzdelania sa snažia o preškolenie týchto zamestnancov za účelom zvýšenia ich kvalifikácie. Naopak, ak majú zamestnanci samospráv ukončené

vysokoškolské vzdelanie, samosprávy nemusia vynakladať viac prostriedkov na zvyšovanie ich kvalifikácie. Na základe grafu 1 možno pozorovať, že zvyšujúcou sa veľkosťou kategóriou klesá podiel zamestnancov samosprávy, ktoré majú ukončené ako najvyššie dosiahnuté vzdelanie základnú školu v prospech vysokej školy (najviac 1. stupňa).

Graf 1: Najvyššie ukončené vzdelanie zamestnancov

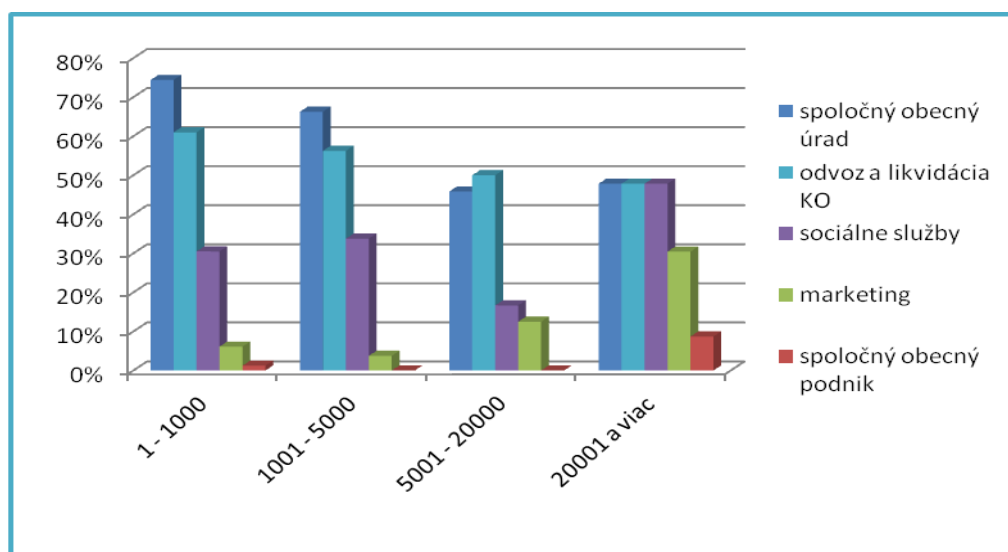

Hodnotenie faktorov z pohľadu malých obcí na základe prieskumu prináša všeobecne predpokladané výsledky o nízkej konkurencieschopnosti, ako aj ich nižšej schopnosti napomáhať šíreniu inovácií a poznatkov, príp. ich pretavovať do fungovania svojich orgánov. Treba je však zároveň dodať, že ide o hodnotenie stavu k danému časovému momentu. Pri skúmaní s časovým odstupom, resp. s určitou periodicitou, by výsledok možno nezmenil relácie malých obcí voči ostatným veľkostným kategóriám, ale mohol by ukázať ich posun v sledovanom probléme.

Východisko pre rozvoj malej obce

Malá obec dokáže lepšie zhodnotiť a využiť svoj potenciál, resp. realizovať svoj rozvoj v spolupráci s inými (väčšími) samosprávami. Graf 2 je dôkazom, že svoje kompetencie zabezpečuje s inými samosprávami prostredníctvom spoločných obecných úradov, dlhodobé je spoločné zabezpečovanie odvozu a likvidácie komunálneho odpadu, sľubné sú aj výsledky o spolupráci v oblasti sociálnych služieb, ktoré sú významnou, náročnou a výrazne rastúcou kompetenciou (osobitne v zmysle nového zákona o sociálnych službách z roku 2008). V spolupráci s inými samosprávami je možno vidieť viacero pozitívnych aspektov: úspory z rozsahu, rast kvality poskytovaných služieb a ich efektívnejší výkon, prienik kvalitatívne a manažérsky vyšších foriem metód do činnosti samosprávy. Prerastanie vzájomnej spolupráce a pôsobenia v združeniach obcí do vytvárania sietí služieb a podpora tvorby klastrov činností (verejných, súkromných a neziskových inštitúcií) je cesta, ktorú môžu vo svojej činnosti zhodnocovať aj malé obce. Súčasne sa tým znižuje komparatívna nevýhoda plynúca z pozície malej obce a eliminuje sa „izolovanosť“ prenikania znalostného prostredia do činnosti samosprávy obce.

Graf 2: Oblasti spolupráce obcí

Záver

Prezentované výsledky výskumu umožňujú formulovať niekoľko záverov vo vzťahu veľkosti obce a jej možnosti zvyšovať kvalitu života svojich obyvateľov. Limitované finančné, personálne, materiálne zdroje, nižšia technická a sociálna vybavenosť malej obce by mali nútiť jej predstaviteľov hľadať také spôsoby a cesty rozvoja, aby dokázali túto výraznú komparatívnu nevýhodu eliminovať a maximalizovať tým svoj prírodný a polohový potenciál. Určite jednou z tých ciest je spolupráca so všetkými aktérmi v území (podnikateľmi, štátnou správou, tretím sektorom, občanmi a ich združeniami), sieťovaním aktivít (v sociálnych službách, administratívnych činnostiach), vstupovaním do spoločných podnikov a verejno-súkromných partnerstiev.

Literatúra

- [1] BUČEK, M. – REHÁK, Š. – HUDEC, O. 2011. *Regionálne dimenzie znalostnej ekonomiky*. Bratislava: Ekonóm 2011. ISBN 978-80-225-3229-6.
- [2] BRINKLEY, I. 2006. *Defining the Knowledge Economy (Knowledge Economy Programme Report)*. London: The Work Foundation, 2006.
- [3] ČAPKOVÁ, S. 2004. Rozvoj miestnej ekonomiky. *Studia oeconomia* 22. UMB Banská Bystrica 2004. ISBN 80-8055-994-5 . 94 s.
- [4] FALŤAN, L., PAŠIAK, J. 2004: *Regionálny rozvoj Slovenska*. Bratislava: Sociologický ústav SAV 2004, ISBN 80-85544-35-0, 88 s.
- [5] LUKÁČOVÁ, A. 2006: *Teoretické východiská konkurenceschopnosti*. In: Kuzmišin, P. a kol.: *Konkurenceschopnosť a regionálne aspekty rozvoja I*. PU Prešov 2006. ISBN 80-8068-555-X, 196 s.
- [6] ŽÁRSKA, E. 2005. *Konkurenceschopnosť lokality a podnikateľská politika obce*. In: *Dialógy o ekonomike a riadení*. Ročník VII. 23/2005. ISSN 1335 – 4582. s.30-35.

- [7] ŽÁRSKA, E. – KOZOVSKÝ, D. – ČERNĚNKO, T. 2009: *Znalostná ekonomika a územná samospráva*. PB1 – REDIFE číslo projektu: APVV-0230-07. Bratislava: Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja, Ekonomická univerzita 2009.

Príspevok bol riešený ako súčasť projektu KEGA č. 009EU-4/2011 „Inovácia obsahu vzdelávania vo verejnej správe a nadväzná tvorba modernej vysokoškolskej učebnice“

Autor

prof. Ing. Elena Žárska, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Národohospodárska fakulta

Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja

Email: elena.zarska@euba.sk

Malá města – motory rozvoje venkova

Antonín Vaishar

Abstrakt

Malá města představují významný segment české struktury osídlení. Problematika byla analyzována na příkladu souboru malých měst Jihomoravského kraje, kde v malých městech žije 220 tisíc (19 %) obyvatel. Bylo konstatováno, že demograficky malá města kraje v poslední době rostou, zatímco sociálně z hlediska nezaměstnanosti a vzdělanostní struktury poněkud zaostávají za průměrem kraje. Diskutována byla úloha suburbanizovaných malých měst, malých měst v dobře prostupném reliéfu moravských úvalů a periferních malých měst v pohraničí a na vnitřní periférii. Suburbanizovaná malá města těží s kooperací s krajskou metropolí, ale musí se potýkat s možnou ztrátou identity. V dobře prostupných nížinných částech kraje hrají významnou úlohu větší malá města, zatímco menší malá města se musí orientovat na speciální funkce. Periferní malá města jsou nezastupitelnými centry pro svá venkovská zázemí. Bylo poukázáno na výhody rezidenční funkce malých měst, spojujících výhody venkova a města v procesu suburbanizace a dezurbanizace. Zvláštním případem jsou malá města po těžbě a postindustriální malá města se specifickými problémy transformace. Budoucnost malých měst bude záviset do značné míry na kvalitě humánního kapitálu a přítomnosti kreativní třídy obyvatel.

Klíčová slova: malá města, Jihomoravský kraj, sociální rozvoj, humánní kapitál

1. Úvod

Malá města stála velmi dlouho stranou zájmu výzkumníků, kteří se dlouho věnovali především městům velkým jako nejdůležitějším pólům rozvoje a nejvýznamnějším střediskům osídlení. Význam malých měst začal vynikat až spolu s rozvojem výzkumu venkova, respektive se změnou zaměření výzkumu venkova z pohledu zemědělského na hledisko multifunkčního rozvoje. Malá města jsou také nezanedbatelným předmětem studia periférií.

Tento příspěvek navazuje na některé minulé i současné grantové projekty výzkumného týmu. Historicky prvním je projekt Grantové agentury AV ČR číslo IAA3086301 „Geografie malých měst“, řešený na Ústavu geoniky AV ČR v letech 2003 – 2006. V rámci řešení tohoto projektu byla opracována metodika relativně komplexního výzkumu malých měst v relaci jejich polohových, přírodních, historických, ekonomických a sociálních podmínek. Bylo zpracováno více než 30 případových studií především na území historické Moravy, ale také v přilehlých oblastech Čech. V rámci projektu dvoustranné mezinárodní spolupráce s katedrou geografie Filozofické fakulty Univerzity v Lublani byl prováděn výzkum, i když méně podrobný, také ve slovinských malých městech.

Malá města byla studována také v rámci dalších projektů, mimo jiné projektu Národního výzkumu II Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy číslo 2D06001 „Rozvojové zájmy pohraničních regionů (na příkladu Orlicka)“, kde bylo analyzováno několik periferních mikroregionů na jednotlivých úsecích státních hranic s největším důrazem na jejich střediska, zpravidla malá města. Při té příležitosti bylo studováno (i když s horším přístupem k tvrdým i měkkým datům) i několik malých měst v pohraničí sousedních zemí, z nichž nejpodrobněji bylo analyzováno polské Miedzylesie.

Jiný pohled nabídl řešení projektu ReSOURCE (Průzkum post-těžebních potenciálů ve střední Evropě) programu Central Europe. Malá města jsou zde pojímána jako střediska koncentrace potenciálů, které by mohly být využity při posttěžební transformaci. Výzkum probíhá v Česku (Sokolovsko), Německu, Maďarsku, Rakousku a Slovinsku.

Současné výzkumu jsou realizovány v rámci projektu Interní grantové agentury Agronomické fakulty Mendlovy univerzity v Brně „Malá města – motory rozvoje jihomoravského venkova“. Projekt pracuje se třemi typy venkova – venkovem suburbanizovaným, dobře přístupným venkovem jihomoravských úvalů a venkovem periferií a snaží se postihnout úlohy malých měst v těchto rozdílných typech venkovů.

Uvedené projekty umožnily nashromáždit poznatky a zkušenosti z desítek případových studií, zpracovaných v detailnější či méně podrobné úrovni na Moravě i v dalších středoevropských regionech. Domníváme se, že tato empirická báze poznatků nás opravňuje k pokusu o určité zobecnění úlohy malých měst v systému osídlení, zejména ve vztahu k rozvoji venkova.

2. Význam malých měst pro strukturu osídlení: teorie a hypotézy

Přes konstatování o poměrně malém zájmu výzkumníků o problematiku malých měst disponujeme v této chvíli i v mezinárodním měřítku řadou titulů geografické a příbuzné literatury v tomto oboru – i když spíše v národních a regionálních titulech než v předních mezinárodních periodikách. Literární prameny lze rozdělit na ty, které se zabývají jednotlivými malými městy, práce, které se zabývají malými městy v rámci širších regionů a konečně na práce, které se zabývají malými městy jako specifickým subjektem výzkumu.

V evropském prostoru hrají malá města významnou úlohu zejména v periferních mikroregionech s nedostatkem velkých a středních měst. Není proto náhodou, že se výzkum malých měst v západní Evropě koncentruje právě do periferního prostoru, reprezentovaného mimo jiné Alpami (Perlik-Bätzing 1999, Borsdorf-Paal 2000, Zsilincsar 2003, Convertino 2006). Problematika malých měst je také aktuální v jižní polovině Francie a ve vnitrozemském Španělsku (například Laborie 1997, Rodríguez Gonzáles 1997). Obecně se problémy malých měst ve vztahu k rozvoji venkova zabývali například Courtney a Errington (2003).

Ústředním tématem studia malých měst v postsocialistických zemích jsou důsledky transformace z centrálně plánované na tržní ekonomiku. Zejména němečtí geografové se po sjednocení Německa soustředili na transformační problémy (Niedermeyer 2000 nebo Steinführer a Kabisch 2004). Malými městy se z komplexního hlediska zabývá na Slovensku Slavík (2002), v Polsku například Sokołowski (1999). Systematičtěji studuje malá města slezského regionu Zuzańska-Žyško (2003, 2004) a Malopolska Kwiatek-Sołtys (2004). Polská geografie věnuje v poslední době zvýšenou pozornost malým městům jako střediskům venkovského prostoru (např. Heffner, Marszał 2005, Rydz 2006). U nás lze odkázat na práci Vaishar, Zapletalová (2009). Monografie nebo příspěvky o malých městech se objevují i v dalších postsocialistických zemích (Rebernik 2005, Cigale et al. 2006).

Geografové se při výzkumu malých měst setkávají s nutností přehodnocovat platnost Christallerovy koncepce centrální funkce v důsledku rozvoje individuální dopravy a zvýšení mobility obyvatelstva. Na jedné straně se střediska maloobchodu a zábavy, ale i část pracovních příležitostí přesouvá z center měst k dálničním křižovatkám, na straně druhé uspokojuje řada obyvatel při zvýšené hybnosti své potřeby nikoliv ve „svém“ malém městě, ale ve vzdálenějším, ale lépe vybaveném městě velkém či středním. Další důležitou změnou

při hodnocení ekonomické báze malých měst je nedostatek statistických materiálů – takzvaných tvrdých dat. To vyžaduje obnovení terénního výzkumu a větší aplikaci sociologických metod studia.

Malá města jsou specifickým fenoménem sídelní struktury. Zdá se, že v českých podmínkách počet obyvatel malých měst jako celku klesá pomaleji než počet obyvatel měst středních a velkých. To může znamenat, že malá města představují přinejmenším pro určité skupiny populace alternativní životní prostředí. Specifické prostředí těchto měst je charakterizováno například prostou skutečností, že k pohybu po malém městě není potřeba automobilu. Občan, pohybující se po svém městě pěšky nebo na kole, vnímá město, chová se a udržuje sociální kontakty zcela jinak než řidič. Malá města poskytují svým obyvatelům a návštěvníkům pocit vyšší bezpečnosti. Tyto otázky souvisí s kvalitou života v malých městech (Aehnelt, Kühn, Schütte 2006, Frantál a Vaishar 2008).

Malá města jsou rovněž klíčem k pochopení a nalezení cesty k prosperitě venkova, neboť zajišťují pro obyvatele svých mikroregionů primární úroveň služeb městského charakteru. Jde nejen o služby v užším slova smyslu, ale také o pracovní příležitosti a sociální kontakty. Lze říci, že prosperita marginálních regionů závisí ve velké míře na prosperitě jejich střediska. Omezování počtu pracovních příležitostí v malých městech se dotklo především venkovského obyvatelstva v jejich zázemí. Probíhá reforma státní správy, v níž mohou některá malá města hrát jistou úlohu. Otázkami konkurenceschopnosti malých měst v Česku se zabývá například Ježek (2008).

Courtney et al. (2007) se domnívají, že funkce malých měst jako subpólu lokálního ekonomického rozvoje se zdá být závislá na strukturní rozmanitosti lokální ekonomiky. Výsledky, k nimž dospěli Powe a Shaw (2004), ukazují vzájemnou závislost mezi službami malých měst a obyvateli zázemí a to, že pokračování tohoto vztahu závisí na tom, jak malá města využijí demografických trendů ve venkovském prostoru. Tváří v tvář změněné demografii a širšímu využití Internetu je identifikován potenciál návratu obchodu z velkých městských aglomerací a rozšíření úlohy malých měst. Je ovšem otázka, zda bychom k podobným závěrům došli i v moravských podmínkách. Tváří v tvář konkurenci hypermarketů na okrajích velkých měst zjistili van Leeuwen a Rietweld (2011), že malá a střední města jsou stále důležitými místy nákupů pro minimálně polovinu domácností.

Otázkou je kritérium hodnocení malých měst. Domníváme se, že malá města by měla poskytovat optimální obytné prostředí pro své obyvatele, atraktivní prostředí pro své návštěvníky, efektivní podnikatelské prostředí pro nositele ekonomických aktivit a měla by umožňovat rozvoj osobnosti.

Geografie malých měst v našem pojetí je metodologicky geografii malých oblastí jako součástí regionální geografie. Regionální geografie je vrcholnou disciplínou geografie, která se však nachází v určité krizi. Tato krize je podle některých autorů výsledkem metodologické nejasnosti této disciplíny ve srovnání s dílčími geografickými vědami. Problém lze nalézt zejména ve fázi regionálně geografických syntéz. Metodologie geografických disciplín se v posledním desetiletí rychle vyvíjí v souvislosti se změnou společenské objednávky, s přístupem k novým informačním technologiím i s rozvojem nových odvětví, která v geografii dosud nejsou dostatečně metodologicky propracována (například telekomunikace). Malá města svou rozlohou a počtem obyvatel umožňují detailní prozkoumání reality a prověření metod, které by bylo možno přiměřeně uplatnit i ve velkých městech nebo ve venkovském prostoru. Příkladem případové studie malého města je například práce Vaishar et al. (2001).

3. Případová empirická studie: malá města Jihomoravského kraje

Postavení a úlohu malých měst v systému osídlení a rozvoji venkova budeme ilustrovat na příkladu Jihomoravského kraje. Podle evropských kritérií je tento kraj venkovský. Malá města lze definovat různým způsobem. Horní hranice je dána diferenciací mezi malými a středními městy. V Jihomoravském kraji lze za střední města považovat všechna města okresní. Mezi okresními a ostatními městy kraje existuje rozdíl minimálně 9 tisíc obyvatel. Dolní hranicí může být městský statut. V takovém případě má Jihomoravský kraj 43 malá města, z toho 17 má více než 5 tisíc obyvatel, 26 měst je menších. Je ovšem skutečností, že některé nejmenší případy (Jevišovice, Olešnice a některá další) mají stěží reálně městský charakter. Krajská správa Českého statistického úřadu definuje města jako obce s více než 4 tisíci obyvateli (průměr let 2002 – 2007) a z tohoto souboru ještě vyřazuje Letovice, Rousínov a Velké Opatovice, které mají mnoho místních částí, přičemž samotné jádro nedosahuje stanovené hranice 4 tisíc osob.

Všechny obce se statutem města v Jihomoravském kraji s méně než 15 tisíci obyvateli měly k 1. lednu 2011 celkem 220 tisíc obyvatel, což představuje asi 19 % obyvatelstva kraje. Pro srovnání v Brně žije 32 % obyvatel, v okresních městech 11 % a zbývajících 38 % populace trvale bydlí ve venkovských obcích. Podíl obyvatelstva, žijícího v malých městech je na jižní Moravě nižší než v Česku, což je způsobeno především přítomností moravské metropole Brna a výrazně rurálním charakterem zbývajícího území kraje. Přesto však téměř dvacetiprocentní podíl malých měst na obyvatelstvu kraje není zanedbatelný.

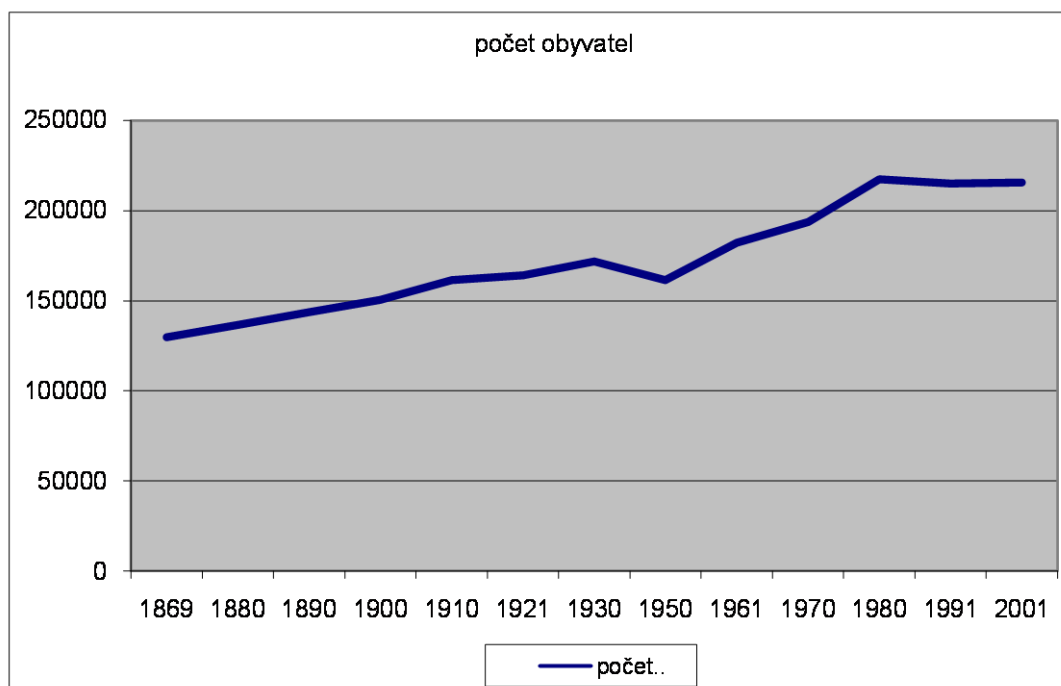
Malá města Jihomoravského kraje zaujímají celkovou plochu 106 033 ha. Z toho téměř polovinu (48,1 %) je pokryto ornou půdou. Lesy zabírají 23,1 % plochy katastrálních území malých měst. Třetí nejrozsáhlejší kategorií jsou takzvané ostatní plochy (10,6 %). Poměrně málo je trvalých travních porostů (4,5 % rozlohy). Jihomoravskou zvláštností jsou vinice, zabírající 3,7 % katastrů. Následují zahrady (2,8 %), zastavěná plocha (pouze 2,7 %), vodní plochy (2,5 %) a konečně sady (2,0 %). Relativně nízká hodnota koeficientu ekologické stability¹ 0,63 je zapříčiněna vysokým podílem orné půdy a také ostatních ploch.

Hustota obyvatelstva v malých městech Jihomoravského kraje dosahuje 207 obyvatel na km², hustota obyvatelstva na zastavěnou plochu činí 76 obyvatel na hektar.

Dlouhodobý vývoj počtu obyvatel jihomoravských malých měst (v současné administrativní struktuře) byl sledován za období sčítání lidu 1869 – 2001². Od počátku sledování v roce 1869 až do druhé světové války počet obyvatel jihomoravských malých měst pozvolna rostl v důsledku průmyslové a demografické revoluce, které se projevily industrializací značné části malých měst a související imigrací přebytečných obyvatel z venkova.

¹ Podle metodiky Míchala (1985)

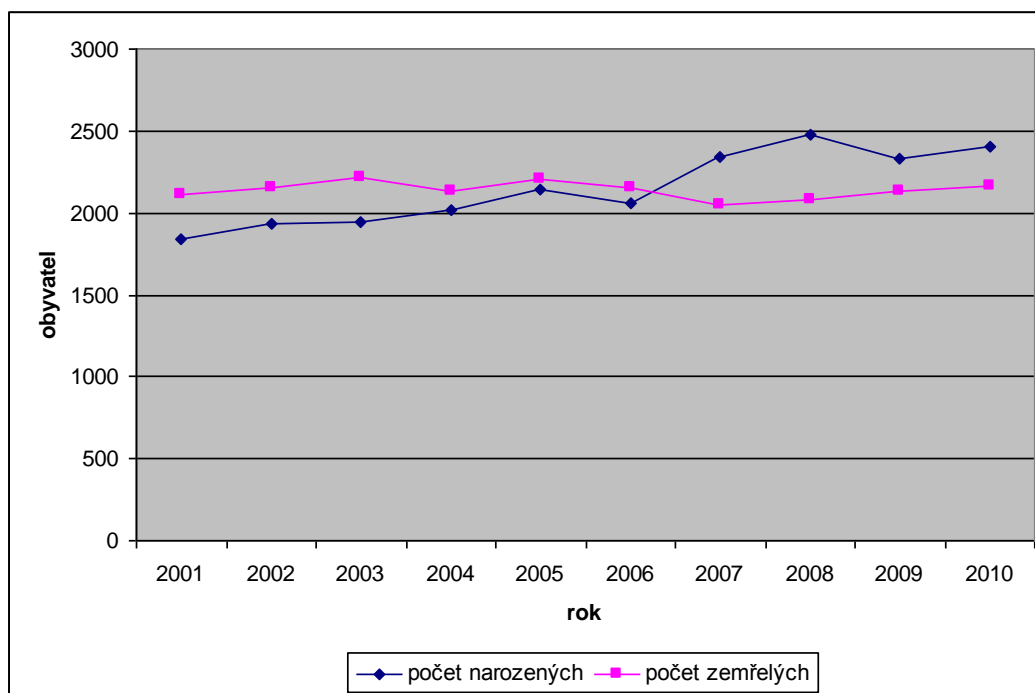
² Historický lexikon obcí ČR. Český statistický úřad Praha

Obr. 1 Vývoj počtu obyvatel v malých městech Jihomoravského kraje v období 1869 - 2001

Na poklesu počtu obyvatel v období 1930 – 1950 se podílely především ztráty malých měst v jihomoravském pohraničí, zaviněné válečnými ztrátami německého obyvatelstva na frontách, likvidací židovských minorit v rámci holocaustu, útekem německého obyvatelstva před frontou a především odsunem Němců.

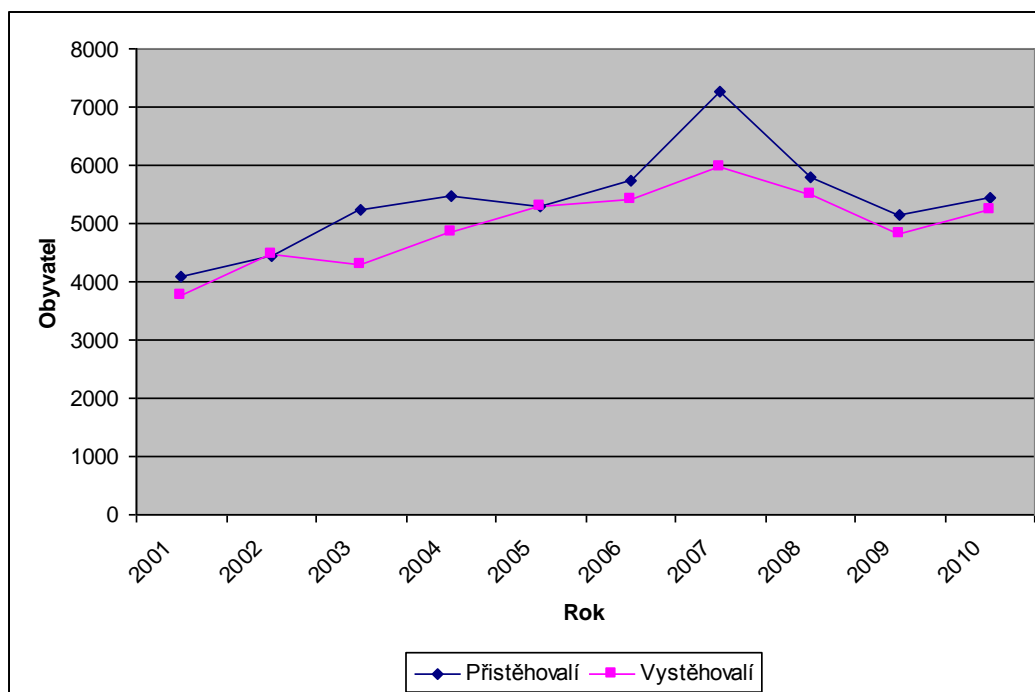
Po roce 1950 došlo k rychlejšímu intracenzálnímu růstu malých měst v důsledku tzv. socialistické industrializace a později také realizace tzv. střediskové soustavy osídlení. Od roku 1980 počet obyvatel malých měst jižní Moravy víceméně stagnuje na úrovni kolem 215 – 220 tisíc osob, neboť proces extenzivní urbanizace byl ukončen. To znamená, že v malých městech žije asi $\frac{1}{5}$ obyvatelstva kraje.

Obr. 2 Přirozený pohyb obyvatel v malých městech Jihomoravského kraje v období 2001 - 2010

Nejnovější vývoj byl sledován na základě bilancí obyvatelstva za období 2001 – 2010. Z grafu je patrné, že až do roku 2006 převažoval počet zemřelých nad počtem živě narozených dětí. Poté se situace obrátila a počet živě narozených poměrně výrazně přesáhl počet zemřelých. Lze se však domnívat, že toto „oživení“ je dočasné, neboť je zřejmě způsobeno příchodem silných populačních ročníků 70. let minulého století do reprodukčního procesu. Zdá se, že tato vlna začíná slábnout.

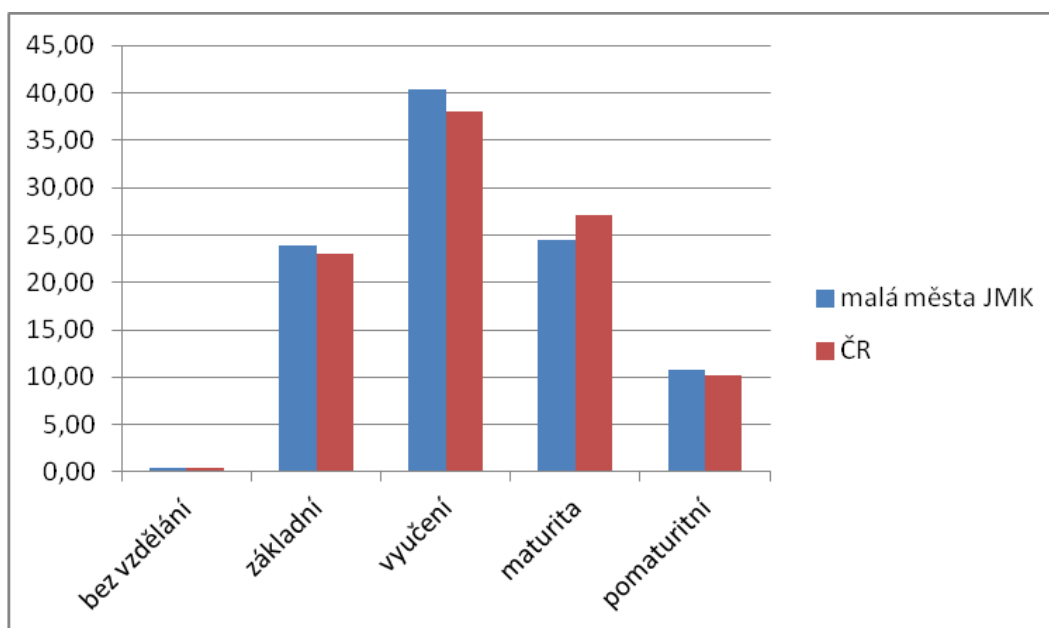
Mechanický pohyb obyvatelstva zaznamenal v posledních 10 letech většinou mírně pozitivní vývoj. Pouze v letech 2002 a 2005 byla bilance více méně vyrovnaná. Největší intenzita mechanického pohybu byla zaznamenána v roce 2007, kdy také došlo k největšímu rozdílu mezi počtem přistěhovalých a vystěhovalých obyvatel.

Obr. 3 Migrace v malých městech Jihomoravského kraje v období 2001 - 2010

Celkově lze konstatovat, že počet obyvatel v jihomoravských malých městech velmi mírně stoupá, a to díky přírůstku migrací, který byl v posledních čtyřech letech ještě doplněn velmi mírným přirozeným přírůstkem. Od roku 2001, kdy v malých městech Jihomoravského kraje žilo 215 585 osob, se počet obyvatel zvýšil na 220 040 (k 1. lednu 2011), to znamená o 2 % původního stavu. Roční zvýšení tak činí v průměru 2,07 ‰, což se zdá být optimálním. Je však zřejmé, že vývoj počtu obyvatel v posledních letech je značně nerovnoměrný. Velký podíl na celkovém růstu mají zejména města v suburbanizovaných částech kraje.

Vyjdeme-li z předpokladu, že nejcennějším kapitálem je humánní kapitál, budeme považovat za nejdůležitější aspekt struktury obyvatelstva malých měst strukturu podle vzdělání. Data jsou ze sčítání lidu 2001 a neodpovídají současné situaci (výsledky cenzu 2011 nebyly v době zpracování projektu dosud k dispozici). Nicméně v tomto případě jde především o porovnání situace v malých městech s celokrajským průměrem.

Jak ukazuje obrázek, srovnání vzdělanostní struktury obyvatelstva malých měst Jihomoravského kraje ukazuje mírně méně příznivou situaci v jihomoravských malých městech. Rovněž vysokoškoláků bylo v roce 2001 v celostátním průměru více, ale jihomoravská malá města mají mírně vyšší podíl osob s vyšším odborným vzděláním.

Obr. 4 Struktura formálního vzdělání v malých městech jihomoravského kraje v roce 2001

Sociální situace malých měst byla analyzována na základě údajů o nezaměstnanosti³. Bylo monitorováno vždy v únoru a srpnu období od února 2005 do srpna 2011. Tak se podařilo zachytit jednak celkový vývoj míry nezaměstnanosti, jednak její sezónnost. Celková čísla za malá města byla srovnána s vývojem nezaměstnanosti v Jihomoravském kraji jako celku.

Obr. 5 Vývoj nezaměstnanosti v malých městech Jihomoravského kraje v období 2005 – 2011

Z grafu je patrné, že vývoj nezaměstnanosti lze zřetelně rozdělit na období předkrizové a krizové. Od roku 2005 až do léta 2008 nezaměstnanost vytrvale klesala s určitými sezónními výkyvy. Přitom míra nezaměstnanosti v malých městech věrně kopírovala

³ Integrovaný server Ministerstva práce a sociálních věcí ČR

celkovou krajskou nezaměstnanost. Krizové období je charakteristické prudkým nárůstem míry nezaměstnanosti, která dosáhla vrcholu v únoru 2011. Přitom se zvýšily sezónní výkyvy a míra nezaměstnanosti v malých městech byla na vrcholu krize o celý procentní bod vyšší než průměrná nezaměstnanost v kraji.

4. Diskuse: role malých měst pro rozvoj venkova

Předcházející empirická analýza ukazuje, že jihomoravská města jsou jako celek demograficky poměrně progresivní, ale v sociální sféře zaostávají za celokrajským průměrem. Oba trendy poukazují na částečně rurální charakter malých měst. To je zároveň hlavní výhodou malých měst, která spojuje aspekty městského a venkovského způsobu života. Je ovšem zřejmé, že toto tvrzení platí o jednotlivých malých městech ve značně rozdílné míře.

Z dosavadních terénních poznatků se ukazuje, že malá města mohou působit jako motory rozvoje venkova především na periferii, kde jsou zcela nezbytná nejen pro prosperitu, ale pro samotné udržení venkovského osídlení. Jsou to malá města, která zajišťují rozhodující část pracovních příležitostí, služeb, ale i sociálních kontaktů a také identitu periferních mikroregionů. Přitom se začíná ukazovat, že malá města tzv. vnitřní periferie plní svou úlohu lépe, zatímco malá města pohraniční periferie (s Rakouskem) se musí vyrovnávat s důsledky poválečné etnické podmíněné výměny obyvatelstva.

Role malých měst v regionech jiného typu je poněkud odlišná, ale může být neméně významná. V suburbanizovaných mikroregionech v zázemí velkých měst bývá středisková úloha malých měst často úplně nebo do značné míry překryta gravitační silou metropole. Suburbanizovaná malá města (v Jihomoravském kraji jde například o Kuřim, Šlapanice, Modřice či Rajhrad) však mohou alespoň částečně kompenzovat některé nevýhody suburbanizace. Zatímco suburbanizované vesnice zpravidla nemají žádné vlastní aktivity a jejich sídla často nedisponují ani žádnými veřejnými prostory nebo objekty, u suburbanizovaných malých měst tomu tak není. Proto obyvatelé malých měst nemusejí vyjíždět prakticky za všemi potřebami do střediskového města, ale mohou uspokojit své nároky na základní služby, někdy i na pracovní příležitosti ve svém malém městě. Navíc v metropolitních regionech existuje v evropských podmínkách mezi metropolí a suburbanizovanými malými městy zpravidla velmi hustá síť spojení prostředky veřejné dopravy, která snižuje množství individuálních automobilů na příslušných tazích.

Obyvatelé malých měst suburbanizovaných území tak disponují pracovním trhem i službami velkoměsta a mohou dosahovat nižší míry nezaměstnanosti než vlastní metropole. Dá se totiž předpokládat, že suburbanizace se účastní především ekonomicky a sociálně silnější vrstvy populace. Za tyto výhody malá města někdy platí ztrátou identity, neboť v povědomí veřejnosti, ale i v reklamách místních firem, jsou často spojována s metropolí. Na druhé straně suburbanizovaná malá města mohou mít často na rozdíl od suburbanizovaných vesnic vlastní společenský život a účinně tak s tímto rizikem bojovat..

V dobře prostupných regionech bohatého venkova hrají roli středisek venkovského zázemí zejména větší malá města (Kyjov, Veselí nad Moravou, Hustopeče, Moravský Krumlov), která jsou druhými nebo třetími středisky svých okresů. Centrální funkci ztrácejí zejména menší malá města (na jižní Moravě zpravidla pod 4 tisíce obyvatel), neboť tvoří příliš hustou síť a v jejich zázemí se buď nevyskytují venkovské obce, nebo jde o venkovské obce svou velikostí i vybaveností velmi blízké těmto malým městům. Proto jejich obyvatelé mají možnost uspokojovat základní potřeby městských služeb ve svých obcích a za službami vyššího řádu dojíždějí do vzdálenějších, ale lépe vybavených měst středních a velkých.

V tomto směru by bylo možno diskutovat o překonávání mikroregionalizace nebo o jisté modifikace Christallerovy teorie centrálních míst.

Avšak vzhledem k obecně dobré dostupnosti se mohou malá města těchto regionů realizovat prostřednictvím specializace. Mohou zde být lokalizovány aktivity, které mohou být předmětem dojížděky nejen z venkova a ostatních malých měst, ale i z metropole samotné. Může jít o speciální pracovní příležitosti, o zařízení typu specializovaných škol, o zařízení kulturní, aktivity cestovního ruchu, speciální sportoviště a podobně.

Poněkud specifickým případem jsou postindustriální a posttěžební malá města. V Jihomoravském kraji bychom mohli za jejich reprezentanty označit například Oslavy nebo Dubňany. Do jisté míry však jde o všechna malá města, která ztratila hlavního zaměstnavatele, pokud jím byl velký průmyslový podnik (např. Bučovice s jejich UP závody). Tato města se musí vyrovnat s dědictvím minulosti a přitom najít nové funkce pro budoucnost.

5. Závěr

Jaká bude budoucnost českých malých měst? Zdá se, že malá města budou atraktivním rezidenčním místem, protože spojují výhody téměř rurálního způsobu života s existencí základních městských služeb a dalších aktivit. Tím eliminují některé zásadní problémy, spojené se suburbanizací a deurbanizací, to znamená nutnou vyjížděku za téměř jakýmkoliv aktivitami vyšší než lokální úrovně.

Často kladenou otázkou je podpora rozvoje malých měst v rámci regionální politiky. Tato podpora se stala reálnější zejména po zřízení krajů v roce 2000. Kraje totiž mohou zaměřovat svou regionální politiku až na úroveň mikroregionů. Problém spočívá v tom, že finanční podpora má smysl v případě, kdy pomáhá nastartovat endogenní potenciály a síly, které jsou dále schopny nastartované aktivity provozovat a rozvíjet. V případě, že finanční podpora se spotřebovává bez dlouhodobějšího efektu, nemůže být účinná. Podle určitých náznaků z terénu se ukazuje, že takzvané vnitřní periferie, které jsou nuceny se potýkat s problémy zaostávání dlouhodobě, mohou být v tomto směru připraveny lépe, než malá města a mikroregiony doposud bohatého venkova, které byly transformačními a krizovými problémy postiženy náhle.

Zdá se, že rozhodujícím faktorem úspěšnosti diferencovaného vývoje bude přítomnost tzv. kreativní třídy (Florida 2005). V tvrdých datech se tento faktor může projevit vzdělanostní strukturou populace nebo přítomností středních škol či kvalifikačně náročných pracovních příležitostí například ve zdravotnictví. Ale kreativita není jen funkcí vzdělání a zkušeností, nýbrž i talentu, motivací, preferencí a podobně, jež nejsou vždy vyjádřitelné na základě tvrdých dat.

Pokud jde o budoucí funkce malých měst, jejich rozvoj bude záviset zejména na pozici konkrétních malých měst ve struktuře osídlení a na míře specializace.

Použitá literatura

- [1] Aehnelt, R., Kühn, M., Schütte, I. (2006): *Lebensqualität in Klein- und Mittelstädten*. Erkner bei Berlin: Leibnitz-Institut für Regionalentwicklung und Strukturplanung.

- [2] Borsdorf, A., Paal, M. (2000): *Die „Alpine Stadt“ zwischen lokaler Verankerung und globaler Vernetzung*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- [3] Cigale, D., Lampič, B., Ogrin, M., Plut, D., Rebernik, D., Špes, M., Vintar Mally, K., Cetkovský, S., Kallabová, E., Mikulík, O., Vaishar, A., Zapletalová, J.: Sustainable development of small towns a Slovenian-Moravian comparative methodological approach. *Moravian Geographical Reports* 14(1), 17-28.
- [4] Convertino, A., ed. (2006): *AlpCity Project* [Final Report of the INTERREG IIIB Project]. Regione Piemonte Torino.
- [5] Courtney, P., Errington, A. (2003): *Small towns as sub-poles in Euroepan Rural Development: Policy, theory and methodology* (paper on Agricultural Economics Society Annual Conference, University of Plymouth). Cheltenham: University of Gloucestershire.
- [6] Courtney, P., Mayfield, L. , Tranter, R. , Jones, P. , Errington, A. (2007): Small towns as sub-poles in English rural development: investigating urban-rural linkages using sub-regional social accounting matrice. *Geoforum* 38(6), 1219-1232.
- [7] Florida, R. (2005): *Cities and the creative class*. New York: Routledge.
- [8] Heffner, K., Marszał, T., eds. (2005): *Problemy rozwoju małych miast w wymiarze lokalnym i regionalnym*. Warszawa: Komitet przestrzennego zagospodarowania kraju PAN.
- [9] Hill, M. (2003): *Rural settlement and the urban impact on the countryside*. London: Hodder Education
- [10] Ježek, J. (2008): Podpora místního ekonomického rozvoje v malých městech České republiky. In: *XI. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách* (s. 320-326).. Brno: Masarykova univerzita.
- [11] Kwiatek-Śoltys, A. (2004): *Małe miasta województwa małopolskiego w okresie transformacji systemowej*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- [12] Laborie, J.-P. (1997): Les petites villes et la métropolisation. In: Laborie, J.-P., Renard, J. (eds.): *Bourgs et petites villes* (s. 21-48). Toulouse: Presses universitaires du Mirail.
- [13] Lampič, B., Špes, M. (2007): *Sustainable development of small towns*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani
- [14] van Leeuwen, E.S., Rietveld, P. (2011): Spatial consumer behaviour in small and medium-sized towns. *Regional Studies* 45(8), 1107-1119
- [15] Niedermayer, M. (2000): Regulationsweisen der Kleinstadtentwicklung. Eine Analyse peripherer Kleinstädte im Grenzraum von Südthüringen und Nord-Unterfranken. In: Niedermayer, M. (ed.): *Kleinstadtentwicklung* (pp. 47-375). Würzburg: Geographisches Institut der Universität.

- [16] Perlik, M., Bätzing, W. (1999): *L'avenir des villes des Alpes en Europe*. Bern: Verlag des Geographischen Institutes der Universität.
- [17] Powe, N.A., Shaw, T. (2004): Exploring the current and future role of market towns in servicing their hinterlands: A case study of Alnwick in the North East of England. *Journal of Rural Studies* 20(4), 405-418
- [18] Rebernik, D. (2005): Small towns in Slovene urban systém. In: Murayama, Y., Du, G. (eds.): *Cities in global perspective - diversity and transition* (pp.172-180). Tokyo: College of Tourism of the Rikkyo university / International Geographical Union – Urban Commission,.
- [19] Rodríguez Gonzáles, R. (1997): *La urbanización del espacio rural en Galicia*. Barcelona: Oikos-tau.
- [20] Rydz, E. (2006): *Rola małych miast w rozwoju obszarów wiejskich*. Warszawa: Instytut geografii i przestrzennego zagospodarowania PAN.
- [21] Slavík, V. (2002): Small Towns of the Slovak Republic within the transformation stage. In: Matlovič, R., Žigrai, F.: *Wandel der regionalen Strukturen in der Slowakei und im österreichischslowakischen Grenzgebiet* (pp.146-154). Prešov: Prešovská univerzita.
- [22] Sokołowski, D. (1999): Funkcje centralne w zbiorze małych miast i większych osiedli wiejskich w Polsce. *Przegląd geograficzny* 71(3), 295-316.
- [23] Steinführer, A., Kabisch, S. (2005): Images einer langfristig schrumpfenden Stadt. Das Beispiel Johanngeorgenstadt (Sachsen). *Berichten zur deutschen Landeskunde* 79(1), 5-31.
- [24] Vaishar, A., Hlavinková, P., Hofírková, S., Hrádek, M., Kallabová, E., Kirchner, K., Klímová, A., Lacina, J., Ondráček, S., Quitt, E., Škrabalova, J., Trávníček, B., Zapletalová, J. (2001): Geography of small Moravian towns: case study Bučovice. *Moravian Geographical Reports* 9(1), 43-62
- [25] Vaishar, A., Greer-Wootten, B. (2006): Sustainable development in Moravia: an interpretation of the role of the small-town sector in transitional socioeconomic evolution. In: Bochniarz, Z., Cohen, G.B. (eds.): *The environment and sustainable development in the new central Europe* (p. 217-231). New York/Oxford: Berghahn Books.
- [26] Vaishar, A. et al. (2008): *Geografie malých měst*. Brno: Ústav geoniky AV ČR
- [27] Vaishar, A., Šťastná, M., Vavrouchová, H., Stejskal, B., Hlisnikovský, L., Jakešová, L., Kniezková, T., Kozáková, H., Lipovská, Z., Marciánová, G., Náplavová, M., Novotná, K., Ošťádalová, Z. (2011): *Současný stav a vývojové tendence jihomoravského venkova*. Brno: Mendelova univerzita
- [28] Vaishar, A., Zapletalová, J. (2007): Suburbanization in small towns - case study Modřice near Brno. *Analele Universitatii din Craiova - seria geografie*. sv. 10, s. 112-126.

- [29] Vaishar, A., Zapletalová, J. (2009): Small towns as centres of rural micro-regions. *European Countryside* 1(2), 70-81.
- [30] Zsilincsar, W. (2003): Future Perspectives for Small Urban Centres in Austria. *Geografický časopis* 55(4), 309-324.
- [31] Zuzánska-Žysko, E. (2004): Przemiany gospodarcze małych miast województwa śląskiego. In: Jażdżewska, I. (ed.): *Zróznicowanie warunków życia ludności w mieście* (pp. 131-140). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Autor

doc. RNDr. Antonín Vaishar, CSc.

Mendelova univerzita v Brně

Agronomická fakulta

Ústav aplikované a krajinné ekologie

Email: antonin.vaishar@mendelu.cz

Malé mestá – priestor a možnosti kreatívnych činností

Alžbeta Ivaničková

V srdci kreativity sú kreatívni ľudia a organizácie, ktoré sa vyznačujú osobitnými vlastnosťami „keď sa stretnú v jednom priestore, sú schopní vytvoriť kreatívne milieu, dať možnosť mestám stať sa kreatívnymi centrami“

Ch. Landry (2000)

Abstrakt

Príspevok vychádza z dostupných teoretických a empirických analýz zameraných na využitie priestoru malých miest pre kreatívne činnosti. Zdôrazňuje význam územného kapitálu ako základu pre tvorbu kreatívnej ekonomiky v malých mestách. Vychádzame zo širšieho konceptu kreatívnej ekonomiky a kreatívnej triedy, definovaných R. Floridom. Keď hovoríme o kreativite v malých mestách, máme na mysli isté hnacie faktory jej rozvoja v týchto územiach. Hľadáme či existuje teda nejaký jedinečný súbor vlastností, ktoré mesto musí získať, aby mohlo dosiahnuť status „kreatívneho mesta“. Ako tvrdí Hall (1998), žiadny jediný typ mesta, ani žiadna jediná daná veľkosť mesta nezaručuje ani kreativitu, ani dobré životné podmienky.

Kľúčové slová: Kreatívna ekonomika, kreatívny priemysel, kreatívni ľudia, kreatívne malé mestá, kreatívne miesto.

1 Úvod

V posledných rokoch sa začína formovať nový typ konkurenčnej výhody. Ide o konkurencieschopnosť založenú na kreativite. Kreativita a jej väzba na učenie a skúsenosti je považovaná za podmienku vzniku a šírenia inovácie, a kreatívne inovácie ako výsledok inovácie na zdôraznenie samotnej kreativity, tak sa kreativita stáva základom úplne nového smeru s potenciálom tvorby novej ekonomickej paradigmy, tzv. kreatívnej ekonomiky.

Význam kreativity pre konkurencieschopnosť spočíva práve v tvorbe vysokej pridanej hodnoty, ktorá vzniká v dôsledku kreatívneho procesu.

Základom kreativity je spojenie ľudského kapitálu s konkrétnym prostredím a práve toto prostredie determinuje výsledky kreatívneho procesu. Ak by príslušný kreatívny jedinec zmenil svoje miesto, jeho tvorba bude iná, lebo sa bude stretávať s inými ľuďmi a žiť v inom prostredí. Zdroje kreativity sú neprenosné z jedného prostredia do druhého. Z toho vyplýva, že zdroj kreativity nie je nič iné než ľudský kapitál a prostredie, v ktorom sa nachádzajú. Samotní kreatívni jedinci sú však priťahovaní takými miestami, ktoré sú dynamické a ponúkajú možnosti na realizáciu kreativity.

Teda kreatívna ekonomika je dôsledok synergie ľudskej tvorivosti, mobility, technologickej vyspelosti a záujmu jednotlivcov o humanizáciu spoločnosti, ktorá vytvára podmienky pre rastúcu schopnosť prijímať produkty, ktoré sú výsledkom tvorivej činnosti.

Faktory a dôsledky kreatívnej ekonomiky nie sú v histórii novými vzťahmi, ale aktuálne hospodárske, sociálne a spoločenské podmienky zväzňujú ich pôsobenie v spoločnosti, pričom najmä hospodárska kríza poukázala na pozitívne vplyvy faktoru kreativity.

Kreatívna ekonomika je v súčasnosti predmetom viacerých vedných odborov, ktoré sa zaoberajú okrem iného vytváraním nových modelov, vychádzajúcich najmä z pohľadu nelineárnych dynamických ekonomických systémov, keďže práve dosahovanie kritických hodnôt v lineárnych systémoch má za následok vznik krízy.

Tvorivosť reprezentovaná ideou/nápadom sa stáva rovnako významným výrobným vstupom ako kapitál a ľudská práca. Faktor kreativity je zdroj neobmedzený, zároveň však ťažko definovateľný. Klasické ekonomické zákony (napr. podľa Samuelsona a Nordhausu) vychádzajú z predpokladu, že zdroje spoločnosti sú obmedzené, t. j. definujú ekonomickú vzácnosť. Kreativita ako vstupný faktor však poukazuje na nové ekonomické zákony a predpoklad dopadu na spoločnosť sa nedá klasickými modelmi viac predpovedať. V súčasnosti už možno uviesť, že vplyv kreativity na ekonomiku nie je náhodným javom. Kreativita sa tak stáva novou hybnou silou tohto storočia, s posunom od dôrazu na vzdelanie k dôrazu na tvorenie resp. kreatívne a inovatívne tvorenie. Nebude teda relevantné koľko toho vieme, ale ako sme schopní používať svoje myslenie a zároveň toto myslenie aplikovať v praxi.

Koncentrácia ľudského kapitálu vyznačujúceho sa myslením a konaním vytvára tzv. kreatívny kapitál. Kreatívny kapitál je kľúčovým elementom rozvojového potenciálu miest, stimulátorom zmien a činiteľom vplývajúcim na ich atraktivnosť. Vplyv kreatívneho kapitálu na rozvoj urbánnej bázy vykazujú rôzne štúdie, hoci presné merania tohto vplyvu nie je možné vždy určiť.

Myšlienka vytvárania tzv. kreatívnych miest vychádza z pera dvoch britských think tank expertov Ch. Landryho a F. Bianchiniho, ktorí hľadajú odpoveď na otázku ako môže mobilizovaná kreativita prispieť k riešeniu problémov moderného mesta. Implementáciu tejto myšlienky do aktuálneho európskeho diania, pomocou rôznych verejných a súkromných organizácií sa snaží v celom rade európskych štátov British Council. Aplikácia princípov kreatívnych miest by mala priniesť inovácie, ktoré sú v súčasnosti základom udržateľného rozvoja.

Príspevok je zameraný na teoretickú analýzu predpokladov a možností využitia kreativity k sociálno-ekonomickému rozvoju urbánneho systému najmä z hľadiska malých miest.

2 Koncept a kontext kreatívnej ekonomiky a priestoru

V súčasnej dobe označovanej ako znalostná spoločnosť vrátane znalostnej ekonomiky, kde inovácie sú hlavným nástrojom v konkurenčnom boji a sú prioritou už celé desaťročie, sa stáva kreativita zdrojom a hlavným motorom inovácií, najmä v súvislosti s formovaním tzv. kreatívnej ekonomiky. Keď hovoríme o kreatívnej ekonomike, máme na mysli súhrn teórií o kreatívnom a kultúrnom priemysle, klastroch, kreatívnej triede, kreatívnom priestore, najmä o kreatívnych mestách. Je to sektor aktivít, ktoré majú čo do činenia s kreatívnymi službami, do ktorých spadá kultúrny a kreatívny priemysel, ale tiež koncepty rozvoja tzv. kreatívnych miest, ekosystémov, klastrov, tried a pod.

2.1 Koncept kreativity

Koncept kreativity nie je nový. Nový je naopak kontext, v ktorom kreativitu posudzujeme – kontext spoločenský, politický, ekonomický, ale i teritoriálny.

2.2 Kontext kreatívnej ekonomiky (kreatívny priemysel a kreatívni ľudia)

Hlavnou myšlienkou kreatívnej ekonomiky je, že hybnou silou ekonomického rozvoja sú ľudia neustále prichádzajúci s novými, tvorivými a originálnymi a pritom v praxi využiteľnými ideami.

Kreatívna ekonomika je časť ekonomiky tvorená sektormi, zloženými z odvetví, ktoré sú považované za odvetvia produkujúce výrobky alebo služby primárne kultúrneho charakteru, alebo ich pridaná hodnota je založená na odvetví kreativity alebo kultúry alebo sú to výrobky a služby, ktoré do tohto sektora nepatria primárne, no sú s ním silne späté (The economy of culture in Europe – KEA 2006).

Motorom kreatívnej ekonomiky sú kreatívne priemyselné odvetvia – kreatívny priemysel. Kreatívny priemysel je definovaný ako viacvrstvový hospodársky segment zahrňujúci oblasti a odvetvia znázornené v tabuľke 1.

Tabuľka 1: Kompozícia kultúrneho a kreatívneho sektora – kreatívny priemysel

Kreatívny priemysel <i>Oblasť kreativity</i>	odvetvia	subodvetvia
Kultúrne bohatstvo	Tradičné kultúrne prejavy	Remeselníctvo, umenie, festivaly, oslavy
	Kultúrne dedičstvo	Múzeá, knižnice, archívy, archeologické náleziská
Umenie	Vizuálne umenie	maliarstvo, grafika, sochárstvo, fotografia
	Herecké umenie	Divadlo, tanec, cirkus, živá hudba, opera atď.
Médiá	Autovizuálne médiá	Film, TV, rádio, a iné vysielania
	Knihy a tlač	Vydávanie kníh, časopisov a novín
	Nové médiá	Výroba počítačov, prenosných prehrávačov, videohry, mobily, atď.
Funkčné kreácie	Dizajn	Módne návrhárstvo, grafický dizajn, dizajn interiérov, architektúra, produktový dizajn
	Kreatívne služby	Reklama, kreatívna VaV

Zdroj: UNCTAD (2010): *Creative Economy, report*

Pojem kreatívny priemysel je úzko spätý s pojmom kultúrny priemysel, ktorý začal byť výraznejšie používaný už v prvej polovici 20-teho storočia. Odborníci uvádzajú, že produkty kreatívnych priemyslov používajú umelecké techniky a vzory. Tu niekde vznikla interakcia kreativity a kultúry. V osemdesiatych rokoch sa vo Veľkej Británii už začalo pracovať so širším významom pojmu kreatívny priemysel. V súčasnosti sa problematikou kreatívneho priemyslu zaoberajú viaceré štúdie, pričom za významné koncepcie možno napríklad uviesť Ch. D. Throsbyho (2001), D. Hesmondhalgha (2007), J. Hartleya (2004), J. Howkinsa (2001), R. Floridu (2002) a ďalších.

Nazámejší autori, ktorí sa problematikou kreatívneho priemyslu zaoberajú Florida (2002) a Howkins (2001), popisujú kreatívny priemysel ako priemysel, ktorý finančne zhodnocujú duševné vlastníctvo.

Pre vyspelú ekonomiku, ktorá má za sebou poľnohospodársku, priemyselnú revolúciu aj výrobnú fázu a nemá zásoby nerastných surovín či lacnú pracovnú silu, je veľmi dôležité zamyslieť sa nad tým, akú pridanú hodnotu môže vytvoriť ľudský mozog a tvorivosť. A práve tu bodujú kreatívny priemysel veľmi vysoko.

Kreatívny priemysel je jedným z najdynamickejšie rastúcich odvetví. Významné postavenie kreatívneho priemyslu v EÚ vyplýva zo štatistických údajov, podľa ktorých je v kreatívnom priemysle v rámci EÚ zamestnaných viac ako 5,8 milióna zamestnancov, čo síce predstavuje len 3,1 % všetkých zamestnancov v čase prieskumu ešte v rámci EU25, avšak medziročný nárast zamestnanosti v tomto priemysle je o 12,3 % väčší, ako v iných priemyselných odvetviach.

Ďalším zaujímavým údajom je čistý podiel kreatívneho priemyslu na HDP EÚ, ktorý bol v roku 2003 viac ako 2,3 %. Kreatívny priemysel mal v roku 2003 o viac ako 100 miliárd EUR väčší obrat ako IKT priemysel a o 350 miliárd EUR viac ako automobilový priemysel.

Prečo je kreatívny priemysel, či kreatívna ekonomika tak dôležitá pre rozvoj miest a regiónov? Aké sú ich skutočné dopady? Sú skutočne silnými magnetmi, ktorými mestá priťahujú vysokokvalifikovanú pracovnú silu, investorov a napr. i cestovný ruch?

Na Slovensku zatiaľ nemáme dostatok relevantných údajov, aby sme mohli tieto otázky exaktne zodpovedať. V mnohých západoeurópskych štátoch je kreatívny priemysel už dobre zameraný a detailne zmapovaný.

Kreatívny priemysel je v mnohých ekonomikách najdynamickejší sa rozvíjajúcim odvetvím. Napríklad vo Veľkej Británii rástol medzi rokmi 1997–2006 v priemere o 4 %/ročne, zatiaľ čo zostatok ekonomiky dosiahol 3 % rast. V roku 2008 zamestnával kreatívny priemysel vo Veľkej Británii viac než 1,1 mil. ľudí a len export služieb poskytovaných britským kreatívnym priemyslom sa v tom istom roku rovnal 16 mld. libier.

Napr. v roku 2007 zamestnával kreatívny priemysel v Estónsku 4,3 % zo všetkých osôb a firmy z oblasti kreatívneho priemyslu predstavovali 9,4 % zo všetkých estónskych firiem.

Vplyvom kreativity na ekonomický vývoj sa vedci zaoberali už v druhej polovici 20. storočia. Solow vydal v roku 1957 štúdiu týkajúcu sa vplyvu technológií na ekonomický rast. Vplyvom ľudského kapitálu na ekonomiku sa zaoberal Lucas (1988) a ďalší ako napr. Glaeser (1995, 1998, 1999, 2000) a Simon (1998). Súvislosť medzi vzdelaním obyvateľstva a ekonomickým rastom študoval Barro (2001). V roku 2005 Berry a Glaeser poukázali na zväčšujúcu sa priepasť medzi úrovňou ľudského kapitálu v jednotlivých regiónoch USA. Florida (2002) poukazuje na význam ľudského kapitálu a na možnosť regiónov upútať jeho pozornosť.

Marlet a Van Woerken (2004) sa vo svojej štúdii venujú problematike zamestnanosti v kreatívnom priemysle, ktorá preyšuje bežnú mieru zamestnanosti pri ľudskom kapitále.

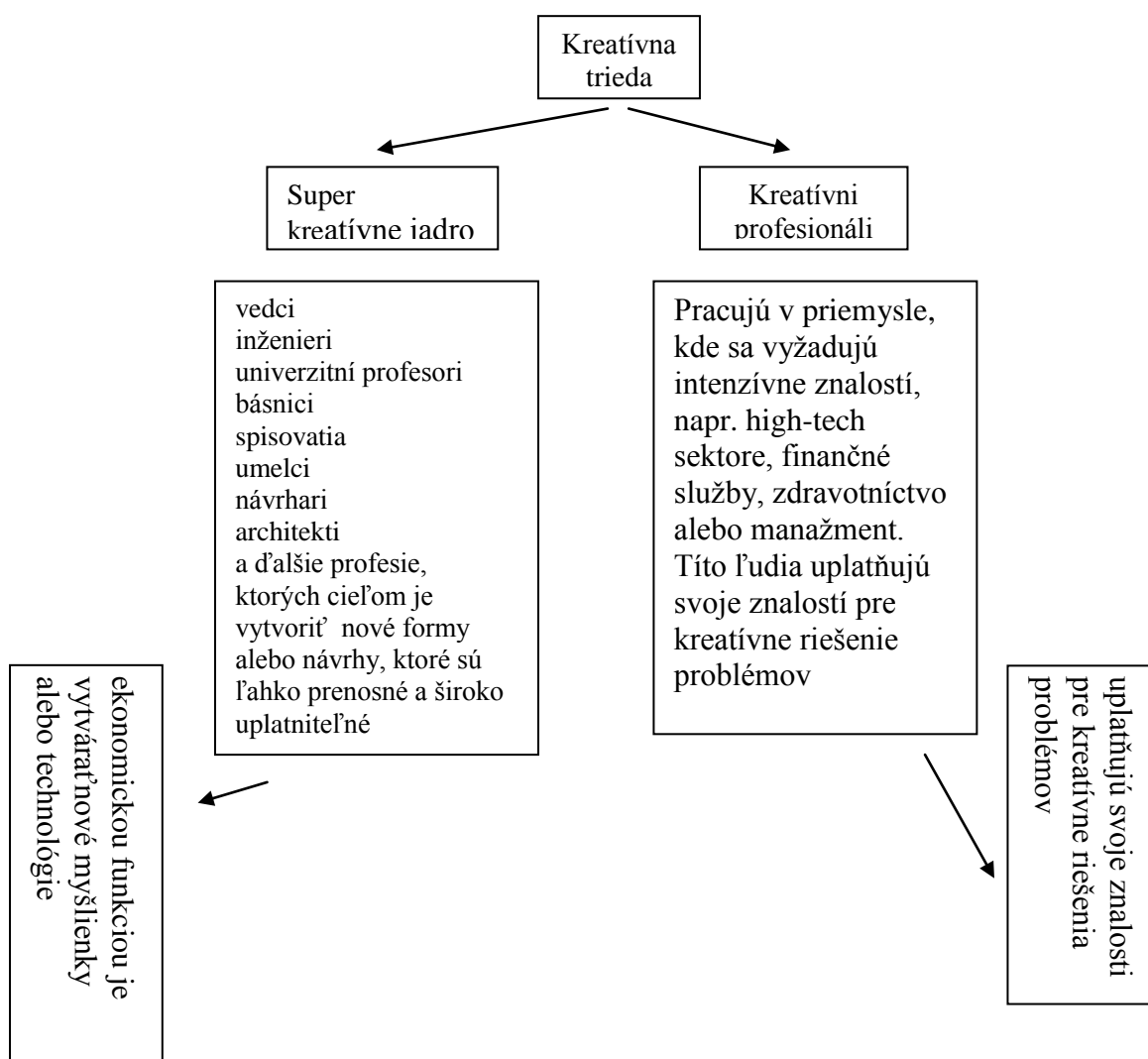
Florida (2002) a Howkins (2001) poukazujú v súvislosti s prechodom od priemyselnej ekonomike k ekonomike znalostnej a informačnej na ekonomický prínos talentovaných ľudí, ktorí sú schopní prichádzať s originálnymi, netradičnými myšlienkami.

Medzi vedeckými prácami sa objavuje polemika ohľadne faktorov ovplyvňujúcich geografické rozmiestnenie ľudského kapitálu a kreatívnej triedy. Postupne sa vyformovali tri prístupy:

- prvý zdôrazňuje úlohu univerzít vo vytváraní začiatkovej výhody ľudského kapitálu, ktorá akumuluje a posilňuje ľudský kapitál (Glaeser et al, 2005);
- druhý prístup zdôrazňuje dôležité postavenie kultúrnych zariadení v uputávaní a udržaní pozornosti vysoko vzdelaných a nadaných ľudí v regióne (Glaeser 1993, Glaeser et al, 2001, Shapiro 2006, Clark 2003);
- tretí prístup vyzdvihuje význam otvorenosti a tolerancie v spoločnosti. (Florida 2002 a, b, c).

R. Florida (2002) opisuje vzostup kreatívnej ekonomiky a vytváraním sa triedy, ktorá sa sformovala v americkej spoločnosti v druhej polovici 20. storočia. Vyzdvihuje geografickú koncentráciu kreatívneho kapitálu a zdôrazňuje, že vysoká koncentrácia kreatívneho kapitálu znamená rýchly ekonomický rast a rozvoj regiónu. Teda pokiaľ sa má v regióne rozvíjať kreatívna ekonomika musia byť najprv vytvorené podmienky pre inováciu, umenie a kultúru. Charakteristickým znakom kreatívnej triedy je podľa Florida, že jej členovia zastávajú takú prácu, v ktorej tvoria zmysluplné nové formy. Kreatívnu triedu rozdeľuje do dvoch skupín (obrázok 2).

Obrázok 2: Komponenty kreatívnej triedy

Zdroj: vlastná kompilácia založená na práci Florida (2002), s. 328

Kreatívni ľudia sa nekoncentrujú len tam, kde sú pracovné príležitosti, ale nájdeme ich na miestach, ktoré sú prirodzenými centrami tvorivosti, tam, kde sa dobre cítia a kde si môžu potvrdiť svoju identitu. Atraktívne miesta ovplyvňuje rozmanitosť a otvorenosť a neslúžia len ľuďom z jedného odvetvia alebo z jednej demografickej skupiny⁴

Dôsledkom rozvoja kreatívnej ekonomiky je koncentrácia kreatívneho priemyslu a kreatívnej triedy v urbánnych centrách, ktoré sa vyznačujú otvorenosťou prostredia, vzdelanými spotrebiteľmi, dostatočným množstvom vzdelávacích inštitúcií a pod. Tieto a ďalšie faktory spôsobujú, že dochádza ku koncentrácii kreatívneho priemyslu. Ukazovateľom tejto koncentrácie je ekonomický výstup kreativity, ktorú vyjadrujú kreatívne aktivity a determinujúce faktory, ktoré prispievajú k rastu kreativity.⁵

Na pochopenie kreatívnej ekonomiky existujú rôzne definície. Napr. je spojená s prehĺbovaním kreatívnych znalostí, rozširovaním kreatívnej triedy a s nárastom firiem v kreatívnom priemysle. Je tiež definovaná, že je to prepojená množina podnikov resp. organizácií, ľudí v určitom priestore. Ľudia vstupujú do činnosti firiem a organizácií ako kreatívna pracovná sila realizujúca svoje intelektuálne bohatstvo nielen vo vlastný prospech, ale i v prospech celej - kreatívnej spoločnosti. V roku 2007 organizácia New England Foudation for the Arts (NESTA) prezentovala kreatívnu ekonomiku ako vzájomne prepojenú množinu troch základných a vzájomne sa ovplyvňujúcich oblastí:

- podnikanie, organizácie a inštitúcie výsledkom čoho sú kreatívne klastre,
- ľudia – oblasť kreatívnej pracovnej sily (kreatívni jedinci),
- miesto – kreatívne spoločenstvo, vytvárajúce podmienky pre kreatívnu ekonomiku.

Súčasne sa veľa diskutuje aj o kreatívnom priemysle. Čo spadá do kategórie kreatívneho priemyslu je tiež problematicky definovateľné.

- Problém je v tom, že kreativita je vstupom a nie výstupom pracovného procesu.
- Nemožno identifikovať kreatívny priemysel podľa produktu, ktorý vytvára.
- Určujúcim faktorom nie je množstvo kreatívnej práce, či podiel kreatívnych pracovníkov, ale oblasť, ktorá prispieva k rozvoju kreativity.

2.3 Koncept kreatívneho priestoru

Rastúci vzťah medzi kreativitou a priestorom vedie k zavedeniu tzv. konceptu „kreatívnej ekológie“ (J. Howkins 2009). Ide o vytváranie prostredia na základe rôznych aktivít, smerujúcich k tvorbe kreatívnych činností. Tvorba konceptu kreatívnej ekológie pozostáva z troch prepojených komponentov:

1. Ekonomiky – kreatívneho priemyslu, pozostávajúceho zo spoločností a organizácií kultúrneho a kreatívneho sektora a označované ako ekonomické, sociálne a kultúrne motory rozvoja;

⁴ <http://www.kultur-kreativ-wirtschaft.de/Dateien/KuK/PDF/doku-577-gesamtwirtschaftliche-perspektiven-kultur-und-kreativwirtschaftkurzfassung,property=pdf,bereich=kuk,sprache=de,rwb=true.pdf>

⁵ http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/swd_services.pdf

2. Miesta – kreatívny priestor, priestor ako miesta pre kultúrne a tvorivé činnosti, ktoré priťahuje zdroje, ľudí a kapitál;
3. Ľudia – kreatívne talenty, ľudia s umeleckými zručnosťami a osobitnými schopnosťami, ktoré podporujú kreativitu a spolu s podnikateľským duchom vytvárajú inovatívne firmy.

Interakcia uvedených komponentov závisí do značnej miery od konkrétnych systémov správy a inštitucionálneho usporiadania priestoru, a to od ich postavenia v priestorovom systéme (regióny, mestská hierarchia) a od ich úrovne prístupu k informačným a komunikačným technológiám a digitálnej ekonomiky.

Howkins (2009) ekológiu nechápe ako štúdium biologických organizmov, ani ako štúdium prostredia, ale tvrdí, že ekológia je o štúdiu vzťahov medzi ľuďmi a prostredím. Vytýčil štyri princípy, ktoré sú potrebné k pochopeniu nových spôsobov fungovania a posunu k novej spoločnosti.

Prvým princípom je rozmanitosť. Rozmanitosť je základným predpokladom žijúceho udržateľného ekosystému.

Druhým je zmena. Zmena je nevyhnutná. Zmena sa odohráva v štyroch podobách, a to pomocou imitácie, symbiózy, spolupráca (ktorá je pravdepodobne jedna z najdôležitejších síl pôsobiacich v kreatívnej spoločnosti) a konkurencia.

Tretím nevyhnutným faktorom je učenie sa. Kreatívny človek sa sústavne učí nové veci, je neustále zvedavý. Kreatívni ľudia sa priamo využívajú vo zvedavosti. Zo zvedavosti čerpajú intenzívnu duševnú radosť.

Posledným princípom je sloboda spolu s adaptáciou. Kreativita vyžaduje slobodu. Slobodu Hawkins definuje ako slobodu jedinca slobodne si vytvárať vzťah k myšlienke, idei. Ide o slobodu prijať nejakú myšlienku, zmocniť sa jej a rozvinúť ju alebo ju naopak zavrhnúť.

Howkins poukázal ako kľúčové sily prírodnej ekológie – diverzita, zmeny, učenie sa a adaptácia sú identické pre koncept kreatívnej ekológie. Tieto sily sa najvýraznejšie prejavujú v mestách. Mestá sú miesta, kde vzájomné pôsobenie týchto faktorov vytvára prostredie pre kreativitu. Ako ďalej uvádza Howkins „... mestá boli vždy najviditeľnejšou a najkoncentrovanejšou arénou pre tvorivosť a inovácie ...“ Priťahujú ľudí, ktorí sú producentmi i spotrebiteľmi, ktorí sa chcú viac dozvedieť, učiť sa, prispôbovať sa, objaviť nové myšlienky a vynaložiť nadpriemerne finančné čiastky na novosť a štýl. Koncept kreatívnej ekológie sa snaží odpovedať na otázku „kde myslieť“ a v súčasnosti nahrádzuje odveku otázku „kde žiť“.

Koncept tzv. kreatívnej ekológie bol predstavený portugalským think thank v oblasti priestorového plánovania ako koncept tzv. kreatívny ekosystém, ktorý vytvára prostredie excelentnosti zameraný na kreativitu. Tento systém sa skladá z kreatívnych ľudí (kreatívna trieda a podnikatelia), kreatívnej ekonomiky (kreatívny priemysel a klastre) a kreatívneho miesta (kreatívny región alebo mestá). Tento celý kreatívny ekosystém je podporovaný špecifickými kreatívnymi politikami (európskymi, národnými, regionálnymi a miestnymi) k trvalo udržateľnému kreatívnemu rozvoju⁶.

⁶ Prevzaté z INTELI (2009)

2.4 Miesto (place-based) založené na vytváranie bohatstva – priestorové usporiadanie kreatívneho priemyslu a lokalizačné faktory kreatívnych jedincov

Môžeme identifikovať dva rozdielne prístupy, ktoré sú založené na vzťahu medzi kreativitou a teritoriálnym rozvojom, a to

1. prístup k priestorovému usporiadaniu kreatívneho priemyslu,
2. prístup kreatívnych jedincov pri ich rozhodovaní sa o lokalizácii.

1. Prístup k priestorovému usporiadaniu kreatívneho priemyslu – rozvoj kreatívnej ekonomiky

Tento prístup sa zameriava na kreatívny priemysel ako hnacej sily inovácií a teritoriálneho rozvoja s dôrazom na úlohu firiem a ich koncentráciu v špecifických miestach, t.j. formovanie kreatívnych klastrov.

Pri tomto vzťahu si treba uvedomiť, že klasický koncept klastra (v zmysle M. Portera) nie je funkčný pre kreatívne odvetvia. V tomto zmysle zdôrazňuje S. Evans (2005), že pre „klastre“ kreatívnych odvetví nepostačuje stratégia štandardnej vízie biznisu technologického parku. Kreatívny „klastre“ vyžaduje viac. Evans hovorí, že takýto „klastre“ zahŕňa pri vedeckom parku a mediálnom centre neziskové organizácie – kultúrne inštitúcie, centrá umenia a umelcov. Zároveň predstavuje miesta pre život a prácu, kde je sústredená produkcia a spotreba kultúrnych diel a služieb. Tiež sa inšpiruje a vychádza z diverzity a neustálej zmeny a taktó prospieva v rušnom, multikultúrnom prostredí mesta, ktoré je osobitné a zároveň prepojené so svetom.

Plne funkčný „klastre“ je založený na vzťahoch interakcie a prepojenia. Verejné organizácie tu majú hlavne koordinačnú funkciu, podporujú „klastre“ v ich partnerstvách a často im poskytujú odbornú podporu či financovanie. Univerzity a ďalšie znalostné inštitúcie im poskytujú výskumné poznatky, ktoré poskytujú priemyslu cenné informácie, a tiež tak podporujú inovácie a celkový potenciál napríklad podporovaním inkubátorov vo vnútri „klastra“. Pokiaľ je súčasťou „klastra“ aj finančná inštitúcia či médiá, tieto môžu mať pre jeho úspech veľký význam.

Dôležitá je blízkosť jednotlivých zložiek – faktorov „klastra“. Výsledkom je prepojenie jednotlivých firiem a organizácií, čo im umožňuje zdieľanie poznatkov a často aj infraštruktúry, kde dochádza k tzv. spillover efektu. Spillover efekt v kontexte kreatívnych odvetví nemusí mať len ekonomický dopad, ale prinesie tiež rozšírenie kultúrnej ponuky a zároveň účasti aktérov v nej, čo zväčší kultúrnu diverzitu. Cooke a Lazzaretti (2008) uvádzajú, že klastre možno definovať ako

- komunitu kreatívnych ľudí, ktorí zdieľajú záujem o novinky, ale nie nevyhnutne rovnakého predmetu,
- miesto, v ktorom môžu byť vo vzájomnej interakcii ľudia, vzťahy, myšlienky a talent,
- prostredie, ktoré ponúka rozmanitosť, podnety a slobodu prejavu,
- otvorené a neustále sa meniace siete, podporujúce jedinečnosť jednotlivca

Od 80. rokov 20. storočia pozorujeme zvrät v orientácii na kultúrnu produkciu. Na začiatku dochádza k zmene stratégie zameranej na výstavbu tzv. kultúrnych „klastrov“ alebo štvrtí (cultural quarter). Tento typ projektov sa snaží okrem budovania kultúrnych činností a kultúrnych organizácií aj o začlenenie prvkov zábavného priemyslu (bary, reštaurácie, obchody) či športovísk a wellness komplexov. K takémuto účelu sú často využívané bývalé industriálne budovy, ale nie je výnimkou ani výstavba nových priestorov. Tu hovoríme aj o revitalizácii urbánnych priestorov prostredníctvom jeho kultúrneho rozvoja.

Neskoršie sa formuje v súčinnosti s kreatívnym priemyslom, orientujúc sa naďalej na kultúrnu produkciu, avšak s novým konceptom „klastra“ – budovanie tzv. kreatívnych „klastrov“ (creative hubs). Cieľom týchto typov projektov je vytvoriť miesta či priestory pre originálnu umeleckú činnosť, experimentovanie a inovačné procesy. Tieto centrá obvykle vznikajú v jednom mieste, kde sú umiestnení rôzni kreatívni špecialisti a ďalšie organizácie v oblasti výskumu, médií, inkubátory a ďalšie.

Kultúrne štvrte (quarters) a kreatívne „klastre“ (hubs) majú v rámci urbánnych projektov určité spoločné prvky - ako stratégiu zoskupovania kultúrnych aktivít, kultúrnych organizácií, produkciu, spotrebu, experimentovanie či prezentáciu kultúry. Sú s nimi spájané isté výhody, či už pre mesto samotné alebo pre špecifické miesta, podľa toho, kým boli zriadené alebo kto ich má v používaní, či sú to napr. miestni verejní činitelia, skupiny umelcov a či kultúrni profesionáli.

2. Prístup kreatívnych jedincov pri ich rozhodovaní sa o lokalizácii – rozvoj kreatívnej ekonomiky

Základnou myšlienkou je, že vysoko kvalifikované ľudské zdroje sú vysoko mobilné a vyberajú si miesta pre bývanie a prácu nielen na základe disponibilít, kvality a ocenenia potenciálnej pracovnej pozície, ale tiež na základe kvality bývania a voľno časových aktivít.

Štáty, regióny, mestá alebo obce súťažajú o vysoko kvalifikované ľudské zdroje. Hlavným autorom konceptu tzv. kreatívnej triedy je R. Florida (2002, 2002a), ktorý kombinuje vo svojom koncepte jednak prístupy J. Jacobs (1969), ktorá zdôrazňovala vedúcu úlohu rôznorodých urbánnych priestorov v ekonomickom rozvoji regiónov a jednak prístupy novej ekonómie rastu (Lucas 1988, Romer 1986), ako aj rastúci význam umelcov pre ekonomický rast (Markusen, Schrock 2006). R. Florida tvrdí, že formy kreativity sú v úzkej interakcii a katalyzátorom mestského a regionálneho rozvoja. Táto interakcia sa odohráva v sociálnom prostredí (milieu), ktoré je otvorené všetkým formám kreativity – umeleckej, kultúrnej i ekonomickej. Je to základný ekosystém, v ktorom môžu byť stimulované multidimenzionálne formy kreativity. Ďalej uvádza, že ľudia sa nekonzentrujú tam, kde sú pracovné miesta, ale koncentrujú sa v kreatívnych centrách, kde chcú žiť a zhľukujú sa podľa prítomnosti výhod kvalifikovaných ľudských zdrojov, ktoré vytvárajú hlavné komparatívne výhody – znalosť, otvorenosť (tolerancia) a diverzita prostredia (Florida 2002, 2004). Kreatívni jedinci majú totiž tendenciu koncentrovať sa na miestach, ktoré sú charakteristické rozmanitosťou kultúr a otvorenosťou novým myšlienkam. Jeho hlavnou tézou je, že firmy nasledujú ľudí alebo sú nimi v mnohých prípadoch v týchto centrách zakladané. Pokiaľ chcú mestá či regióny udržať a získať vo vysoko konkurenčnom prostredí vysoko kvalitné ľudské zdroje, t.j. tzv. kreatívnu triedu, musia zodpovedajúcim spôsobom zohľadniť preferencie tejto skupiny v rozvoji daného územia, tzv. amenities – vybavenie územia. V protiklade ku konceptu kreatívneho priestoru vytváraného kreatívnym priemyslom, sa v tomto koncepte presunula pozornosť na ľudský faktor a tvorivé prostredie. Z toho vyplýva, že mestá sú viac než len súbor „výrobných faktorov“ alebo „inovačného systému“, ale

vyznačujú sa svojím vybavením, krásou, svojím špeciálnym mestským dizajnom a sociálno-kultúrnym prostredím (Hansen, Winther 2010).

V súvislosti s myšlienkami ohľadom významu prostredia pre koncentráciu kreatívnych jedincov bol Ch. Landrym vytvorený koncept tzv. kreatívneho mesta. Základnou filozofiou jeho konceptu je myšlienka, že v mestách existuje nenaplnený tvorivý potenciál (Landry 2006), preto je potrebné, aby sa v mestách vytvorili podmienky pre kreatívne využívanie príležitostí a riešenie zdanlivo neriešiteľných problémov miest. Kreativita by sa teda mala prejavovať nielen pri riešení problémov, ale i pri vytváraní bohatstva alebo vizuálne zatriktívnenie mesta. To si vyžaduje vybudovanie kreatívnej infraštruktúry. Pod tvrdou kreatívnou infraštruktúrou rozumie dopravnú infraštruktúru alebo budovy. Na to, aby bolo mesto kreatívne, musí obsahovať i tzv. mäkkú kreatívnu infraštruktúru, ktorá zahŕňa kvalifikovanú a flexibilnú pracovnú silu a „dynamických kreatívnych mysliteľov“.

3 Kreativita ako hnacia sila sociálno-ekonomického rozvoja malých miest – od kreatívneho priemyslu ku kreatívnemu miestu

Kreatívne mesto sa obyčajne spája s politikou urbánneho rozvoja. Tento koncept predstavuje posun od záujmu o fyzickú infraštruktúru viac k záujmu o tzv. mäkkú infraštruktúru. Táto zmena vyžaduje od územných plánovačov a vedúcich aktérov úplne iné znalosti a zručnosti, než aké vyžadovalo hľadanie fyzických či priestorových riešení.

Podľa známeho britského urbánneho plánovača Ch. Landryho (2006) je kreatívne mesto také, ktorému sa darí nachádzať inovatívne riešenia na problémy v súčasnom modernom meste, čo sa však nemôže uskutočniť, pokiaľ sa nezmení starý systém chápania rozvoja mesta. V kreatívnom meste má prostredníctvom adekvátnej verejnej politiky spoločne fungovať a spolupracovať mestská kultúra, médiá, zábavný priemysel, šport a vzdelávanie. Kreatívne mesto funguje za hranicami kultúrnych aktivít a kultúrnych inštitúcií, aj keď ich prirodzene inkorporuje do svojho systému fungovania. Nevyhnutnou podmienkou pre nové vytvorenie mesta a jeho imidžu je participácia rôznych aktérov, ako miestnych verejných činiteľov, predstaviteľov biznisu, či tretieho sektora aj s dobrovoľníkmi, čím sa dostávame k problematike riadenia mesta. K tradičnému deleniu infraštruktúry na tvrdú a mäkkú pridáva Landry i tzv. mentálnu infraštruktúru, ktorá zahŕňa postoje mesta k vzniknutým situáciám. Podľa tohto konceptu teda musí byť kreatívne mesto schopné identifikovať, vychovávať, prilákať a udržať talentovaných a kreatívnych ľudí. Mestá by mali pripravovať podmienky pre spotrebu kultúrnych statkov a pre pracovné príležitosti prostredníctvom investícií do kultúrnych zariadení a programov, ktoré sú zamerané na umenie, organizácie a rôzne skupiny, t.j. vo všeobecnosti zapojiť sa do kultúrneho plánovania (Markusen 2006).

Existuje recept na kreatívne mesto?

Žijeme vo veku kreativity, mestá hrajú v našej dobe čím ďalej tým dôležitejšiu úlohu, čím ďalej tým viac ľudí chce žiť v mestách.

Existuje teda nejaký zázračný recept?

Domnievam sa, že pokiaľ dnes existuje recept na kreatívne mesto, musí obsahovať tieto myšlienky:

- a) mesto je ekosystém, neustále sa mení, riadiace orgány sa musia tejto premenlivosti prispôsobovať,

- b) je treba nájsť spôsob ako premostiť priepasť medzi jednotlivými komunitami, ich potrebami, ambíciami, očakávaniami a zdrojmi,
- c) teda porozumieť o čom je to naše mesto, aké sú jeho špecifiká, porozumieť jeho histórii a ako vytvoriť pridanú hodnotu.

Z toho vyplýva ďalšia otázka. Akékoľvek mesto sa môže stať kreatívnym? Aj také ktoré nemá dostatok nástrojov alebo kreatívne prostredie? Na túto otázku možno odpovedať, že môže sa stať kreatívnym, pretože kreatívne mesto je procesom, by malo generovať novú kultúru, identitu a nielen využívať kultúrne dedičstvo, kultúrne priemysly a kultúrnu ekonomiku ako značku, musí prejsť do fázy, že bude samo generovať inovácie, nové identity, ekonomiky a priestory. K tomu sú potrebné štyri komponenty:

- miesto,
- kontext,
- reálna ekonomika,
- skutočné sociálne zdroje, t.j.

kultúru, komunikáciu (materiálnu a nemateriálnu) a spoluprácu, to sú súčasť, ktoré definujú kreatívne mesto, teda to ako ľudia vnímajú svoje územie, v ktorom žijú.

Kľúčovou výzvou pre mestá je preto zabezpečenie zodpovedajúcej mestskej štruktúry a „kvality života“, ktorá by rozvoj kreativity umožnila.

Existuje teda nejaký jedinečný súbor vlastností, ktoré mesto musí získať, aby mohlo dosiahnuť status kreatívneho mesta? Existujú také vlastnosti, ktoré sú platné pre všetky mestá?

Ch. Landry (2000) tvrdí, že mestá majú jediný kľúčový zdroj, a to svoje obyvateľstvo a jeho kreatívny potenciál.

3.1 Kreatívny prístup k malým urbánnym komunitám. Miesto ako atraktor kreatívnej triedy

Získanie a udržanie kreatívnej triedy v malých mestách závisí predovšetkým od kvality života a kvality miesta, ako obrany proti tzv. urbánnemu exodu. To si žiada revíziu konceptu „amenities“ navrhnutého kreatívneho modelu pre veľké mestá – metropoly. Väčšina malých miest pre svoje rozvojové koncepcie zamerané na tvorbu kreatívneho mesta využíva prístupy uplatňované v metropolách, hoci malé mestá majú svoje vlastné výhody pre priťahovanie nových rezidentov (Lewis, Donald 2009).

V tejto súvislosti je možné „amenities“ opísať ako súbor vlastností územia, a to prírodných a človekom vytvorených, s estetickou, sociálnou a ekonomickou hodnotou. Sú špeciálne relevantné pre strategickú diferenciáciu každého miesta, resp. mesta, najmä z hľadiska jedinečnosti a nenapodobiteľnosti.

Tieto územné „amenities“, ktoré môžu potenciálne prilákať kreatívnych ľudí, do malých miest môžeme rozdeliť do nasledujúcich kategórií (INTELI 2011):

- Prírodné amenities: teplá klíma, výrazná a malebná krajina s topografickou rozmanitosťou, ako sú údolia, rieky, jazerá, hory, lesy, atď.;
- Kultúrne amenities: architektonické a archeologické dedičstvo, ako napr. hrady, kostoly, akvadukty, mosty, atď. a nehmotné dedičstvo, ako spomienky, legendy, tradície, lokálna identita a lokálny imidž atď.;
- Symbolické amenities: spájanie komunity, dôvera vo vzťahoch, kultúrna participácia, susedstvo a sociabilita, sociálny kapitál, účasti občianskych združení, atď.;
- Vybudované amenities: zdravotné a sociálne služby, kvalita škôl, hotely, reštaurácie, bary, miesta pre stretávanie sa, malé štúdiá, miesta oddychu atď.

Floridov model kreatívneho mesta – metropolity bol pre menšie mestá považovaný za irelevantný pre kreatívnu triedu, bol označený ako nevhodný, v dôsledku zlyhania ich konkurenčnej nevýhody z hľadiska dosiahnutia kritickej masy, hustoty a diverzity.

Vytvorenie tzv. rozvojového normatívneho rámca kreativity pre malé mestá, ktorý vychádzal z „kreatívnej imaginárnosti“ veľkých miest a metropol a jeho uplatňovanie v rozvojových politikách malých miest prinieslo nevhodné výsledky v rozvoji malých miest.

Autentické a jedinečné prostredie a zachovanie životného štýlu v malých mestách sa zdá byť tiež dôležité pri získavaní kreatívnych ľudí. Mnohé výskumné práce zamerané na skúmanie vzťahu medzi malými mestami a kreatívnou ekonomikou naznačujú, že existuje korelácia medzi amenities, in-migráciou, rastom zamestnanosti a tvorbou bohatstva. McGranaham a Wojan (2007b) uvádzajú, že „... kreatívna trieda bola prítomná v malých urbánnych komunitách s „high-amenities“ a „high natural amenities“ sú najpravdepodobnejšie magnetom pre kreatívnu triedu...“.

V malých mestách sú privilegované ne-ekonomické dimenzie každodenného života, také ako spájanie komunity, spolupráca a participácia v kultúre a sociálna blízkosť. V malých mestách existuje sociálny kapitál a „tesné väzby“, čo je v rozpore s tézou R. Floridu „slabých väzieb a individualizmom ako magnetu pre kreatívnu triedu. Rozdiel medzi kultúrnym a kreatívnym priemyslom vo veľkých mestách a malých miest, nie je len otázkou mierky (Duxbury a Campbell, 2009). Malé mestá majú tú vlastnosť, že v nich dochádza k silnému občianskemu zapájaniu čo je prejavom vlastnej identity a autentickosti, a to dáva vysokú hodnotu a zmysel miesta. Umelecké činnosti a participácia sú účelovo inklusívne a formy budovania komunity v malých mestách v zmysle zapájania sa občanov sú odlišné od veľkých miest, resp. metropol.

V literatúre sa objavuje názor, že rozvoj kreativity v malých mestách, v súvislosti s prilákaním kreatívnych ľudí i napriek určitému potenciálu „amenities“ a endogénnych zdrojov ako rozvojových faktorov malých miest závisí od postavenia malých miest v priestorovom systéme, v zmysle urbánnej a regionálnej hierarchii. Malé mestá môžu byť rozmiestnené:

- vo veľkých metropolitných regiónoch. Takéto mestá majú dlhodobú históriu, vlastnú identitu a vysoký stupeň životaschopnosti, čo sa odráža v hlboko zakorenenej miestnej tradícii, dobrých škôl a verejných služieb, kultúrnych zariadení a vysokej miery zabezpečenia prístupu do prírody ako dôvodu využívania voľného času a cenovo dostupné nehnuteľnosti. Benefitom je dobrá dostupnosť zabezpečená prostredníctvom cestnej siete a železníc. V týchto malých mestách je rozvoj malých a stredných podnikov, znalostného a kreatívneho priemyslu;
- medzi alebo na okraji metropolitných regiónov. Tieto malé mestá sú rozmiestnené v rurálnom prostredí, so všetkými jeho prírodnými „amenities“, atrakciami a environmentálnym potenciálom a s dostupnosťou urbánnych atrakcií, diverzity a pracovných príležitostí v metropolitnom jadre. Majú zabezpečené verejné služby, také ako vzdelávacie, zdravotnícke, sociálne, kultúrne a oddychové. Ich rozvoj závisí od lokalizovania jedného veľkého podniku v rámci tradičného priemyselného odvetvia malé a stredné podniky ako spin-off, od remesiel a od mobilizácie endogénneho teritoriálneho kapitálu;

Využívanie malých miest súvisí s preferenciami kreatívnej triedy. V súčasnosti uľahčujú informačné a komunikačné technológie rozvíjať budúce kreatívne malé mestá. Kreatívni pracovníci sú autonómni a mobilní jedinci vzhľadom k povahe svojej práce (väčšina z nich pracuje na „voľnej nohe“ alebo sú samostatne zárobkovo činné osoby, alebo sú vlastníkami malého podniku, alebo ich práce sú organizované na projektovej báze). Prakticky bariéry medzi prácou, voľným časom a spôsobom života sa fyzicky a virtuálne stierajú a čiastočne stiera sa aj poloha malých miest.

Z toho vyplýva otázka. Ako mesto sa môže stať kreatívnym? Závisí to najmä od postavenia a úlohy miestnej rozvojovej verejnej politiky v danom malom meste a od kritickej masy predpokladov na prilákanie kreatívnych jedincov. Každé malé mesto, ak chce prilákať kreatívnu triedu musí na jednej strane mať minimálne kritické množstvo – hustotu a dostupnosť k základným službám pre rezidentov, ale tiež určité množstvo mäkkej a mentálnej infraštruktúry. Kreatívni jedinci skôr hľadajú malé spoločenstvá, ale s prítomnosťou a ľahko prístupných určitých druhov zariadení, ako napr. vzdelávaciu infraštruktúru, kultúrnu infraštruktúru a pod. Na druhej strane miestna rozvojová politika musí vytvárať priaznivé podmienky a podporné programy pre tvorbu miest na stretávanie, ateliéry, umelecké priestory, štúdiá, klubovne, oddychové miesta a iné infraštruktúry, ktoré indikujú prilákanie talentov a rozvoj tvorivých firiem.

Preferencie „amenities“ zakladené pre dané miesta sú závislé od jednotlivých segmentov kreatívnej triedy a ďalších faktorov ako je životný štýl a jeho etapy, osobný prístup a iné okolností (Trip, Romein 2010). Podľa Hansena a Winthera (2010) každé „amenities“ majú rôzny význam a rozdielnu dôležitosť pre rôzne skupiny ľudí. Florida definuje kreatívnu triedu ako heterogénnu kategóriu, pretože integruje vedcov, inžinierov, umelcov, právnych a finančných pracovníkov atď.⁷ Každá z týchto skupín môžu mať rôzne preferencie, pokiaľ ide o rozhodovanie o svojej rezidenčnej lokalite.

Prítomnosť kreatívnej triedy môže tiež generovať „amenities“. Vytvára sa miesto, ktoré priťahuje ďalších kreatívnych jedincov a spätnou väzbou ovplyvňuje napr. vznik reštaurácií,

⁷Niektorí autori navrhujú prepracovanie konceptu "kreatívnej triedy" s cieľom prispôbiť ho do kontextu malých miest (McGranahan a Wojan, 2007a).

nových obchodov a ďalších služieb, čím sa vytvárajú nové vzorce spotreby kreatívnej triedy (McGranahan, Wojan, 2007b).

Podľa štúdie (McGranahan a Wojan, 2007b), malé mestá v USA s vysokým podielom obyvateľov tvoriacich kreatívnu triedu, mali dvakrát vyššiu tvorbu pracovných miest ako územia bez kreatívnej triedy a súčasne bol aj nárast počtu „amenities“. Napríklad štúdie z Veľkej Británie potvrdzujú tiež rast pracovných miest a uvádzajú, že na každú samostatne zárobkovo činnú osobu, ktorá prišla do malého mesta pripadá priemerne 2,4 pracovného miesta. Podnikateľský duch kreatívnej triedy vyvoláva rozvoj tvorivých podnikov v oblastiach umenia, hudby, dizajnu, softvéru atď. (NESTA 2007). Navyše, tvorivé odvetvia poskytujú inovatívne vstupy pre ďalšie činnosti v miestnej ekonomike, ako sú remeslá, nábytok, textil, cestovný ruch, gastronómia a pod. Efekty znalostného spillovers ťažia z geografickej blízkosti a poskytujú transfer informácií, technológie, modely inovačného podnikania a formy organizácie celkovej ekonomike regiónu/štátu. Popri tejto kreatívnej činnosti vznikajú subsektory kreatívneho priemyslu ako je architektúra, dizajn, reklama alebo softvér, s možnosťou predaja svojich produktov a služieb do iných podnikov.

3.2 Poznanie komplexných vzťahov medzi kreatívnou ekonomikou a miestom – predpoklady pre malé mesto, stať sa kreatívnym mestom

Čo je nevyhnutné k tomu, aby kreatívny priemysel a kreatívna ekonomika mohli miesto urobiť úspešným?

Štyri dimenzie vzájomne prepojené, zdá sa že determinujú potenciál určitých lokalít k podpore rastu kreatívnej ekonomiky. Tieto dimenzie sú:

- infraštruktúra – je to veľmi široká dimenzia, ktorá môže zahrňovať faktory, ktoré sú externé vo vzťahu ku kreatívnej ekonomike per se. Problémy také ako dostupnosť podnikateľského priestoru, bohatstvo lokálnej populácie alebo turizmu, alebo aj dopravnej infraštruktúry daného miesta, môžu byť bariérou rozvoja lokálnej kreatívnej ekonomiky;
- riadenie – tú sú zahrnuté aspekty rozvojovej stratégie, politiky, interakcie medzi inštitucionálnymi a neinštitucionálnymi aktérmi na rôznej úrovni riadenia;
- mäkká infraštruktúra – ktorá predstavuje systém spoločenských štruktúr a sociálnych sietí, ktoré posilňujú a podporujú prenos myšlienok medzi jednotlivcami a inštitúciami;
- trhy – kreatívny priemysel podlieha rýchlym zmenám a neurčitosti. Interakcia medzi klientmi a spotrebiteľmi je kľúčová pre tento sektor. Trhy musia byť v neustálom spojení s týmto sektorom v súvislosti s aspektmi spotreby v iných sektoroch. Treba poznamenať, že trhy nie sú len v zmysle fyzického miesta, ale fungujú aj vo virtuálnom priestore.

Môže sa kreativita stať hybnou silou pre rozvoj malých miest?

V súvislosti s podporným urbánnym prostredím, kreativita chápaná ako príspevok k rozvoju mesta, má vytvoriť atraktívny obraz mesta a módné štvrte za predpokladu, že na danom mieste bude zohľadňovať históriu a mestské dedičstvo, kozmopolitný život a toleranciu, miestne a regionálne spotrebiteľské prostredie, široké spektrum kultúrnej infraštruktúry,

kvalifikovanú pracovnú silu, lokálne „zakotvené“ podniky a firmy, tradičné remeslá a zručností, dôležité miesta (stíky place), identitu, architektonické koncepcie celého priestoru, opustené priemyselné a komerčné priestory, trhové prostredie, médiá rôzneho druhu a foriem. Ich spoločnou črtou je, že sú inštrumentálnou súčasťou politiky, ktorá sa usiluje o poňatie kreativity ako prostriedku pre dosiahnutie cieľov, predovšetkým ekonomických, sociálnych, kultúrnych a trvalej udržateľnosti, usilujúc sa o stabilizáciu rozvoja malých miest. V tomto zmysle je politika niečo viac, ako len trpezlivo čakať na verejných a súkromných investorov na realizáciu lokálneho rozvoja.

Teda predpoklady pre malé mesto, stať sa kreatívnym mestom vychádzajú z existencie kritickej masy na danom mieste, a to

- z vyspelosti spotrebiteľa – musí existovať široká vrstva relatívne bohatých spotrebiteľov a spotrebiteľ musí byť dostatočne vzdelaný,
- zo schopnosti a vzdelanosti pracovnej sily – dostatočná vzdelanosť pracovnej sily,
- z prostredia na vysokej technickej a ekonomickej úrovni, otvorené novým riešeniam, kvality miesta, kde kreatívny jedinci nachádzajú zmysel svojho života,
- z dobre fungujúceho inštitucionálneho zázemia – inštitucionálnej podpory kreatívnej ekonomiky,
- z existencii partnerstva a participácie, tolerancie a posilňovania rôznorodosti miesta,
- z kvalitného verejného sektora, ako dôležitého faktora pri tvorbe a pre fungovanie priaznivej atmosféry pre kreatívnu ekonomiku.

Strategické odporúčania v kontexte vyššie uvedených predpokladov vychádzajú z

- kvality miesta ako základu rozvoja malého mesta,
- integrácie mäkkých faktorov a prírodného potenciálu do všetkých oblastí mestského rozvoja, ako významného doplnku pre vytvorenie kvalitného pracovného trhu s mnohými príležitosťami,
- investovania do atraktivít a hodnôt daného miesta (amenities),
- vylepšovania vzdelávacej a kultúrnej infraštruktúry,
- podpory spolupráce verejného a súkromného sektora pri vytváraní rezidenčných a komerčných projektov a participácii občanov na rozvoji mäkkých faktorov v meste a na vylepšovaní kvality mesta.

4 Záver

Väčšina literatúry zaberajúca sa vzťahom medzi kreatívnou ekonomikou a rozvojom územia je venovaná veľkým mestám a metropolám. Malé mestá sú všeobecne „ignorované“, pretože „sa neočakáva, že budú vytvárať nevyhnutné predpoklady a prostredie, ktoré by priťahovalo kreatívnych ľudí“ (Jayne et al. 2010).

Skutočne teoretické prístupy v podobe Floridovho kreatívneho modelu pre metropoly, ktoré využili malé mesta viedlo k nepochopeniu tvorivého potenciálu v malých mestách. Privilegované dimenzie ako je hustota, diverzita a tolerancia, zvyrazňujú nevýhody menších územných oblastí a vyvolávajú dichotómiu „veľké a kreatívne“ a „malé a nie kreatívne“.

Avšak empirické štúdie dokazujú, že kreatívne stratégie, ktoré boli realizované v malých mestách pokúsili sa konvertovať a diverzifikovať svoje miestne ekonomiky, obsahujúce trendy de-industrializácie, globalizácie a IKT. Takto prekonali svoj „hendikep“ spôsobený úpadkom tradičného priemyslu, privilegovaním ich konverzie na high-tech a znalostne založené podnikateľské služby. Iné malé mestá valorizovali svoje územie (identitu a endogénne zdroje, podpora nových odvetví ako služby alebo cestovný ruch) pre komunitný rozvoj. V tomto kontexte niektorí autori obhajovali malé mestá, že môžu zohrávať dôležitú úlohu v kreatívnej ekonomike, ale rozdielnymi formami ako metropolitné centrá (Petrov 2007). Štúdie tiež poukazovali na stratégie, ktoré boli implementované v niektorých malých mestách na základe tzv. kreatívnej imaginárizácie veľkých miest a metropol, a ktorými sa dosiahli nevhodné výsledky (Van Heur 2010). Podcenili sa charakteristické rysy malých miest, neboli „šité na mieru“ diferencovaných území malých miest.

Prípadové štúdie umožnili analyzovať potreby malých miest ako účastníkov kreatívnej ekonomiky a viedli k systemizácii faktorov, ktoré pomáhajú vytvárať kreatívne stratégie pre malé mestá. K nim patria – riadenie, zabezpečenie kvality života v území malého mesta, podnikateľstvo a tvorba sietí. Pokiaľ ide o riadenie stratégií pre malé mestá, sú založené na prístupoch top-down alebo botton-up.

Pre malé mestá sú viac dôležité viditeľné ne-ekonomické aspekty, ako silný pocit identity a duch komunity, F2F kontakty, neformálne siete a zdieľanie tichých znalostí je charakteristické pre tieto miesta, pričom aktivity zdola a občianska angažovanosť sú veľmi dôležité pre úspech transformácie kreatívneho procesu.

Ďalší faktor sa vzťahuje na kvalitu života v malých mestách. Kreatívne stratégie (creative-based strategies) v malých mestách sú väčšinou založené na ich endogénnych zdrojoch, takých ako sú prírodná krajina, kultúrne dedičstvo, symbolické „amenities“ a sociálny kapitál, ktoré sú nenapodobiteľné a ťažko reprodukovateľné mimo autenticity daného miesta. Takto vytvárajú atmosféru pre umelecké a kreatívne činnosti, indukujú príťahovanie na slobodné podnikanie a kreatívnych ľudí do malých miest.

Konkurenčné výhody zabezpečujúce pohodu (šport, zdravie, potraviny, estetické prostredie a pod.), kvalitné životné prostredie a sociálnu inklúziu (sociálna blízkosť, miesta na stretávanie atď.), ľudia častejšie vyhľadávajú. Okrem týchto nehmotných faktorov, malé mestá poskytujú rôzne školské zariadenia, zdravotné a iné.

Podnikateľstvo je tiež dôležitým faktorom, ktorý sa berie pri analýze kreatívnych stratégií v malých mestách. Kreatívnych ľudí priťahuje silný podnikateľský duch v malých mestách, ktorý podnecuje vznik nových kultúrnych a kreatívnych podnikov. Vytvárajú sa nové pracovné miesta a hospodársky rast. Väčšinou založené podniky v malom meste sú napojené na regionálnu alebo globálnu sieť a v mnohých prípadoch sú iniciátormi na prilákanie ďalších kreatívnych ľudí, rôznych združení a podnikov.

Miestna verejná politika zohráva tiež dôležitú úlohu pri vytváraní priaznivých podmienok pre rozvoj kreatívnej práce. Jej úloha spočíva v budovaní špecifickej infraštruktúry (lacné priestory pre kreatívne podnikanie, inkubátory, štúdiá, a pod.) a podporných schém.

Siete sú veľmi dôležité. Zabezpečujú postavenie malých miest v teritoriálnom systéme a urbánnej hierarchii a ich participáciu v regionálnych a globálnych sietiach.

Na záver uvádzame päť faktorov, ktoré sú významné pri budovaní malého kreatívneho mesta a môžeme ich označiť ako 5M: motivácia, milieu(prostredie), motivačný mechanizmus, mapovanie, model (kreatívnej stratégie).

A na koniec treba ešte uviesť, že neexistujú oficiálne štatistiky, ktoré by evidovali kreatívny potenciál malých miest.

Použitá literatúra

- [1] BARCA, F. (2009): *An Agenda for a Reformed Cohesion Policy. A Place-based Approach to Meeting European Union Challenges and Expectations*, Independent Report prepared at the request of Danuta Hübner, Commissioner for Regional Policy. Dostupné: http://ec.europa.eu/regional_policy/policy/future/seminars/barca_sem_220609_en.htm
- [2] BARRO R.J. (2001): Education and Economic Growth. In: Helliwell J.F. (ed.), *The Contribution of Human and Social Capital to Sustained Economic Growth and Well-Being*, OECD
- [3] BERRY, C. R., GLAESER, E. L. (2005): The Divergence of Human Capital Level Across Cities. *Regional Science*. RSAI, Vol. 84, No. 3, s. 407– 444
- [4] BIANCHINI, F., PARKINSON, M. (1993): *Cultural Policy and Urban Regeneration: The West European Experience*. Manchester: Manchester University Press
- [5] BIANCHINI, F. (1993): Remaking European Cities: The role of cultural policies. In: *Bianchini, F. & M. Parkinson (eds.) Cultural Policy and Urban Regeneration: The West European Experience*. Manchester: Manchester University Press.
- [6] CIKÁNEK, M. (2009): *Kreativní průmysly příležitost pro novou ekonomiku*. Praha: Institut umění – Divadelní ústav v Praze
- [7] CLARK, T.N., et al. (2003): The City as an Entertainment Machine. *Research in Urban Policy*, Volume 9, 1–17, Elsevier Ltd.
- [8] CLARK, T. N. (2003): Urban Amenities: Lakes, Opera and Juice Bars Do They Drive Development? In: *The City as an Entertainment Machine*. Research in: Urban Policy, Volume 9: 103 - 140, Oxford: Elsevier Ltd.
- [9] CLARK, T. N. (Ed.) (2004): *The city as an entertainment machine*. Elsevier
- [10] COOKE, P., LAZZERETTI, L. (2008): *Creative Cities, Cultural Clusters and Local Economic Development 2007*, 384 s.. Hardback 978 1 84720 268 0
- [11] DUXBURY, N., CAMPBELL, H. (2009): Developing and revitalizing rural communities through arts and creativity. A literature review. *Prepared for the Creative City Network of Canada*.

- [12] EVANS, G. L., FOORD, J. AND SHAW, P. (2005): *Creative Spaces: Strategies for Creative Cities*. London: London Development Agency, dostupné: www.creativelondon.org
- [13] EVANS, G. L. (2009): From cultural districts to creative clusters - creative spaces in the new city economy. Dostupné: http://www.londonmet.ac.uk/fms/MRSite/Research/cities/079_cultural_quarters_and_urban_regeneration-090722-evans.pdf, 22. 8. 2010.
- [14] FLORIDA, R. (2002): *The rise of the creative class... and how it's transforming work leisure, community, & everyday life*. New York, Basic Books, 2002
- [15] FLORIDA, R. (2002a): Entrepreneurship, Creativity and Regional development. Dostupné: www.creativeclass.com/rfcgdb/articles/, 20.9.2011
- [16] FLORIDA, R. (2002b): *The Rise of the Creative Class: And how its Transforming Work, Leisure and everyday Life*. New York: Basic Books, 424 s.
- [17] FLORIDA, R. (2002c): The Rise if the Creative Class. Washington Monthly, 5. Dostupné: www.washingtonmonthly.com/features/2001/2005.florida.html
- [18] FLORIDA, R. (2004): America's Looming Creativity Crisis. *Harvard Business Review*
- [19] FLORIDA, R. (2009): *The Creative class*. Dostupné: www.creativeclass.org
Vyhřadané: 17.8.2010
- [20] FLORIDA, R., TINAGLI. I. (2004): Europe in the Creative Age. In: *DEMOS*. Tiež dostupné: http://www.creativeclass.com/rfcgdb/articles/Europe_in_the_Creative_Age_2004.pdf, 20.9.2011
- [21] GHILARDI, L. (2010): Pěstovat, či nechat růst? Dostupné: www.proculture.cz/kreativni-mesta/ 15.10.2011
- [22] GLAESER, E.L. et al. (1992): Growth Cities. *Journal of Political Economy* No.100.
- [23] GLAESER, E. L., SCHEINKMAN, J. A., SHLEIFER, A. (1995): Economic Growth in a Cross-Section of Cities. *Journal of Monetary Economics*, Vol. 36, No. 1, s. 117-143.
- [24] GLAESER, E. I. (1997): Learning in Cities. Dostupné: NBER Working Papers, <http://ideas.repec.org/p/nbr/nberwo/6271.html>
- [25] GLAESER, E. I. (1998): Are Cities Dying? *Journal of Economic Perspectives* 12 č. 2
- [26] GLAESER, E. L. (1999): Learning in Cities. *Journal of Urban Economics*, Vol. 46, No. 2, s. 254-277
- [27] GLEASER, E. I. (2000): *The new Economics of Urban and Regional Growth*. Oxford: Oxford University Press

- [28] GLAESER, E., KOLKO, J., SAIZ, A. (2001): Consumer city. *Journal of Economic Geography*, v.1, n. 1, s. 27-50.
- [29] HALL, P. (1998): *Cities in Civilization: Culture, Innovation and Urban Order*. Weidenfeld and Nicolson
- [30] HALL, P. (2000): Creative Cities and Economic Development. *Urban Studies*, Vol. 37, No. 4, s.639 – 649, ISSN 1360-063X
- [31] HANSEN, H.K. , WINTHER, L. (2010): Amenities and Urban and Regional Development: Critique of a New Growth Paradigm. Paper presented at Regional Studies Association Annual International Conference 2010, *Regional Responses and Global Shifts: Actors, Institutions and Organizations*, 24 - 26 May 2010, Pécs, Hungary.
- [32] HARTLEY, J. (2004): *Creative Industries*. Wiley: Wiley-Blackwell, 432 s. ISBN 978-14051-0147-9
- [33] HESMONDHALGH, D. (2002): *The Cultural Industries 2nd Edition*. London: SAGE Publications
- [34] HOLDEN, J. (2004): *Capturing Cultural Value – How Culture Has Become a Tool of Government Policy*. London, Demos
- [35] HOWKINS, J. (2001): *The creative economy: How people make money from ideas*. London: Penguin Books, 288 s.
- [36] HOWKINS, J. (2009): *Creative Ecologies. Where thinking is a proper job*. St. Lucia: University of Queensland Press
- [37] HEUR, van B. (2010): *Creative Networks and the City. Towards a Cultural Political Economy of Aesthetic Production*. Bielefeld: Verlag, ISBN 978-3-8376-1374-2
- [38] INTELI (2009): Creative Clusters and the Creative Place: State of the Art at EU level. In *URBACT Creative Clusters Network Baseline Study*. Dostupné: http://urbact.eu/fileadmin/Projects/Creative_Clusters/02__Baseline_Creative_Clusters.pdf.
- [39] INTELI (2010): Mapeamento do Emprego Cultural e Criativo em Braga: Spillovers para a Economia, Communication presented in the seminar *Creative Braga: Fusing Knowledge from Arts and Science*, CITIES project, 30 June 2011, Braga, Portugal.
- [40] INTELI (2011): *Serpa, Comunidade Criativa*. Report produced for the Municipality of Serpa, Portugal, 2011.
- [41] JACOBS, J. (1969): *The Economies of Cities*. New York: Random House.
- [42] JAYNE, M., GIBSON, C., WAITT, G., BELL, D. (2010): The cultural economy of cities. *Geography Compass*, 4/9, s. 1408-1417.
- [43] KEA (2006): *European Affairs: The Economy of Culture in Europe*. KEA, Brussels,

- [44] KEA (2009): *The Impact of Culture on Creativity*. Dostupné: www.keanet.eu/impactcreativityculture.html
- [45] KRAFTOVÁ, I., KRAFT, J. (2008): High Firms and Creation of Welfare in the EMEA Countries. *E+M Economics and Management*, Vol.11, No. 4, s. 6–20
- [46] LANDRY, Ch. (2000): *The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators*. Earthscan Publications Ltd.
- [47] LANDRY, Ch. (2006): *The Art of City-Making*. London: Earthscan.
- [48] LEWIS, N., DONALD, B. (2009): A new rubric for "creative city" potential in Canada's Smaller Communities. *Urban Studies* v. 47, n. 1, s. 29-54
- [49] LUCAS, R. E. (1998): On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, 22. Dostupné: <http://qed.econ.queensu.ca/pub/faculty/lloyd-ellis/econ815/papers/lucas88.pdf> . 10.10.2010
- [50] MARKUSEN, A. (2006): Urban Development and the Politics of a Creative Class: Evidence from the Study of Artists. *Environment and Planning A*, Vol. 38, No. 10, s. 1921–1940
- [51] MARKUSEN, A., SCHROCK, G. (2006): The artistic dividend: Urban artistic specialization and economic development implications. *Urban Studies*, 43, č. 9, s.1661-1686.
- [52] MARLET, G., VAN WOERKENS, C. (2004): *Skills and Creativity in a Cross-section of Dutch Cities*, Discussion Paper Series 04 - 29, Tjalling C. Koopmans Research Institute
- [53] McGRANAHAN, D.; WOJAN, T. (2007a): Recasting the creative class to examine growth processes in rural and urban counties. *Regional Studies*, v. 41, n.2, s. 197-216
- [54] McGRANAHAN, D., WOJAN, T. (2007a): Recasting the Creative Class to Examine Growth Processes in Rural and Urban Counties. *Regional Studies*, 41, 2, s. 196–2016
- [55] MKW WIRTSCHAFTSFORSCHUNG, GMBH, MEDIA, Group. *The economy of culture in Europe*. Study prepared for the European Commission. 2006, no. 1, s. 355. Dostupné: <http://www.keanet.eu/>
- [56] NESTA (2006): National Endowment for Science Technology and the Arts. Creating growth: How the UK can develop world class creative business. London: NESTA
- [57] NIC (2007) – A creative economy green paper for the Nordic Region. NICE with the technical assistance of Tom Fleming
- [58] PETROV, A. A (2007): Look beyond metropolis: exploring creative class in the Canadian periphery. *Canadian Journal of Regional Science*, v. 30, n. 3, s. 451-474
- [59] PORTER, M. E. (1998): *The Competitive Advantage of Nations*. New York: The Free press, ISBN 0-684-84147-9

- [60] RIVAS, M. (2011): *From Creative to the Creative Place: Refreshing the Local Development Agenda in Small and Medium- sized Towns*. In: REDIGE, URBACT network on Creative Clusters, ISSN 2179-1619
- [61] ROMER, P. (1986): Increasing returns and long-run growth. *Journal of Political Economy*, vol. 94, no 5, s. 1002-1037.
- [62] SHAPIRO, J. M. (2006): Smart Cities: Quality of Life, Productivity, and the Growth Effects of Human Capital. *The Review of Economics and Statistics*, 88(2), s. 324 - 335.
- [63] SIMON. C. (1998): Human capital and metropolitan employment growth. *Journal of Urban Economics*, 43, s. 223 - 43
- [64] THORSBY, D. (2001): *Economics and Culture*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001
- [65] TRIP, J. J., ROMEIN, A. (2010): Creative city policy: bridging the gap with theory. Delft University of Technology, OTB Research Institute for the Built Environment. In: European urban and regional studies conference, Vienna: Repositioning Europe in an Era of Global Transformation.
- [66] UNCTAD (2010): *Creative Economy: A Feasible Development Option*. Dostupné: www.unctad.org/en/docs/dite20102cer_en.pdf
- [67] WIESAND, A., SNDERMANN, M. (2005): *The Creative Sector – an engine for diversity, growth and jobs in Europe*. European cultural foundation, September

Príspevok bol podporený z projektov:

- VEGA s názvom: *Regionálna politika Európskej únie a implikácia na regionálne disparity Slovenska (1/0760/09)*
- OP VaV s názvom: *Vytvorenie excelentného pracoviska ekonomického výskumu pre riešenie civilizačných výziev v 21. storočí (ITMS 26240120032)*. Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku/Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ.

Autor

doc. RNDr. Alžbeta Ivaničková, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

NHF EU V Bratislave

Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja

Email: ivanicko@euba.sk

K typologii venkova: regionální diferenciaci venkova Královéhradeckého kraje

Lukáš Kalecký

Abstrakt

Ambicí článku je přispět do diskursu o typologii venkova a efektivní distribuci podpory pro odstranění regionálních disparit. Příspěvek na příkladu Královéhradeckého kraje prověřuje metodický postup vytvořený RNDr. Perlínem a původně aplikovaný na Středočeský kraj. Zabývá se způsobem vymezení typů venkova, objektivností a úplností použité datové základy. Diskutuje výsledky zpracované typologie Královéhradeckého kraje a poukazuje na (zajímavě) hodnoty dílčích výsledků. S pomocí zpracované studie lze snáze usuzovat, s jakými problémy se různé typy venkovských mikroregionů Královéhradeckého kraje mohou v budoucnu setkat, byť se zde prozatím nevyskytují. Příspěvek vznikl v rámci projektu „*Důsledky aplikace střediskové soustavy osídlení na vývoj sídel, sídelní struktury*“.

Klíčová slova: Královéhradecký kraj, venkov, typologizace, regionální disparity, vývoj a rozvoj.

1. Úvod

Předpokládáme-li existenci různých venkovských prostorů, je vhodné tato území vymezit, identifikovat jejich potřeby, problémy a rozvojový potenciál. Poté je teprve možno vytvářet takové programy a formy podpory, které povedou k omezování nežádoucích regionálních rozdílů, zajistí udržitelný rozvoj území a budou vytvářet relativně stejné podmínky pro plnohodnotný život.

Předložený text ve zkrácené formě shrnuje poznatky z diplomové práce „*Typologie venkovského prostoru ve vybraném regionu*“ (Kalecký 2011). Prezentuje typologii venkova Královéhradeckého kraje zpracovanou na základě postupu, který prvně využil Perlín (2001). Snaží se reagovat na aktuálnost tématu, kterou dokládá např. Perlín (2010) a Matoušková (2011), a alespoň dílčím způsobem přispět k jejímu řešení.

Typologie se pokouší ukázat, že různé oblasti Královéhradeckého kraje mají jiné předpoklady budoucího vývoje, potýkají se s jinými problémy, ohrožují je jiná rizika a pro jejich udržitelný rozvoj bude vhodné zvolit odlišné způsoby podpory.

V článku jsou zmíněny dílčí i celkové výsledky, ale zejména popsán metodický postup zpracované typologie, hodnocena je její objektivnost, problematika a nedostatky typologie. Kritický pohled na zpracovanou typologii (její transparentnost) může inspirovat k jejímu prověření a ke „správnému“ použití typologie. Článek též připomíná problematiku „udržitelného rozvoje“ a nebezpečí obsažené v zaměňování a nesprávném užívání „módních“ pojmů.

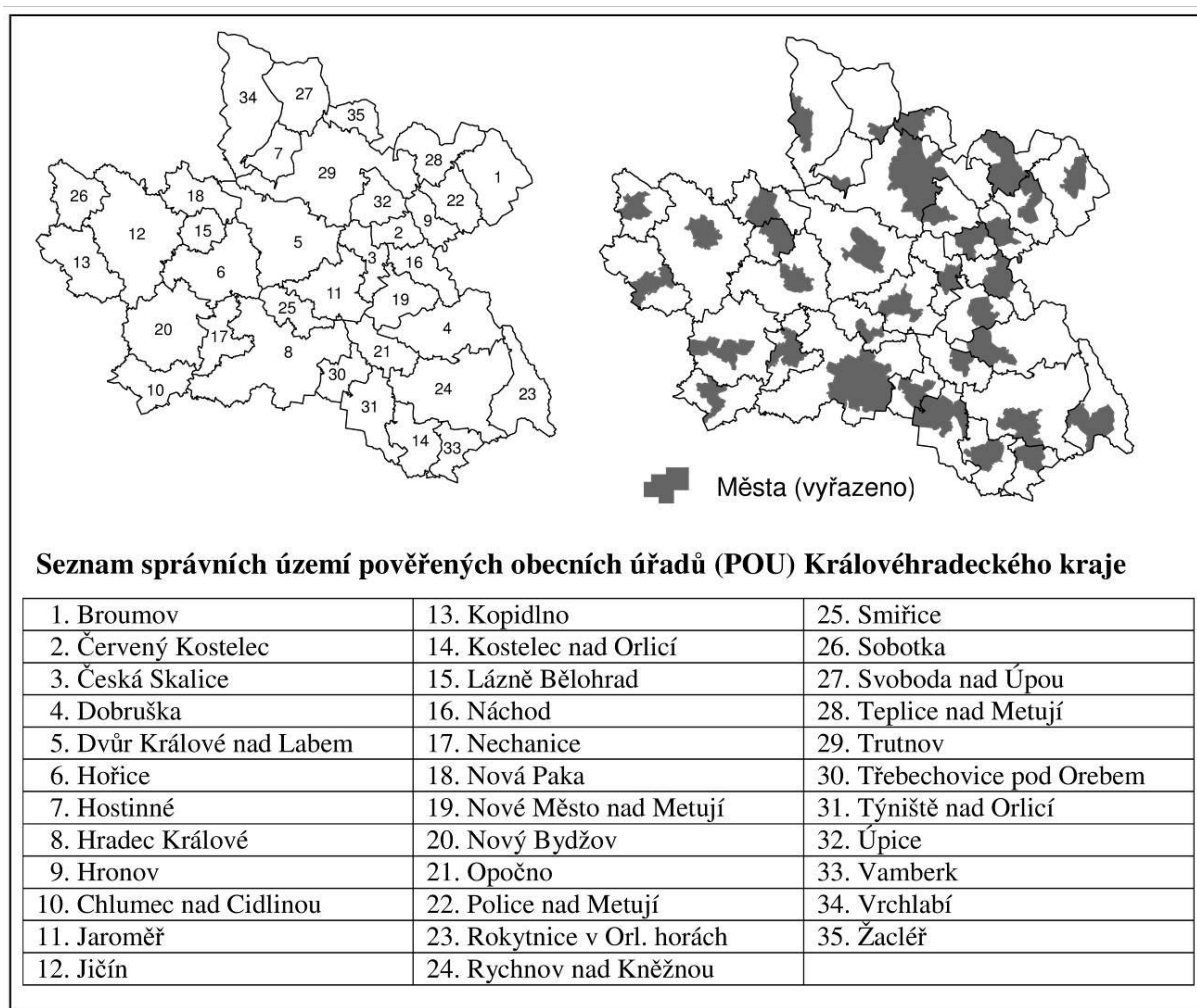
2. Vymezení venkovského prostoru

Vlastní typologii venkova předcházelo jeho vymezení.

Jako venkov bylo označeno správní území pověřených obecních úřadů (POU) bez vlastních „středisek“ (měst se statutem POU), což znamená, že z hodnocení bylo vyřazeno 35 měst. Pro zpracování představené typologie se tento způsob zdál jako nejvhodnější (bylo uvažováno s 10 variantami nejčastěji užívaných způsobů vymezení). Za důvodem stála hypotéza, že města s pověřeným obecním úřadem tvoří přirozená spádová „střediska“ zajišťující svému okolí většinu chybějících nejběžnějších potřeb.

V typologii venkovského prostoru Královéhradeckého kraje je tedy porovnáváno 35 venkovských oblastí, které jsou tvořeny souhrnnými daty za venkovské obce ležící v těchto oblastech. Seznam a vymezení venkovských oblastí a vyřazená města ukazují obrázek 1.

Obrázek 3 – Seznam správních území POU KHK a měst vyřazených z hodnocení

3. Skupiny ukazatelů a data použitá pro sestavení typologie

Pro sestavení typologie byla použita následující vstupní data:

- Počet obyvatel k 1. 1. 2010, zdroj: ČSÚ.
- Počet obyvatel k 1. 1. 1999, zdroj: ČSÚ.

- Správní členění k 1. 1. 2010 (rozloha, počet částí obce atp.), zdroj: ČSÚ.
- Občanská vybavenost v roce 2010 (pošta, ZŠ, zdravotní středisko), zdroj: ČSÚ.
- Technická infrastruktura v roce 2006 (veřejný vodovod, kanalizace s ČOV, plynovod), zdroj: *Regionální informační servis (RIS)*, (cit.: březen 2011).
- Poloha (časová dostupnost centra), zdroj: mapový portál *Mapy.cz* (cit.: březen 2011).

Typologie byla zpracována pomocí sedmi skupin ukazatelů:

- Salda změn počtu obyvatel
- Hustoty zalidnění
- Průměrné velikosti místní části
- Složení populace
- Občanského vybavení
- Technické infrastruktury
- Polohy (vzdálenosti od centra)

Do analýz vstupují agregované údaje za všechny venkovské obce v jednotlivých (35) oblastech. Údaje jsou vždy převedeny na relativní, aby bylo možné mezi sebou srovnávat jednotlivé venkovské oblasti.

V následujících kapitolách bude ke každému z ukazatelů uveden a) důvod zařazení do typologie, b) způsob sestavení, c) stručné výsledky pro Královéhradecký kraj a d) nedostatky a reprezentativnost ukazatele (pokud jsou zjištěny nějaké nedostatky a jsou pochybnosti o reprezentativnosti).

4. Ukazatel 1 – saldo změn počtu populace

4.1 Způsob sestavení

Ukazatel byl vypočítán jako procentuální rozdíl mezi počtem obyvatel v každé venkovské oblasti za určité období (10 let).

4.2 Důvod zařazení

Indikátor dobře zachycuje změny počtu obyvatel, ke kterým došlo v posledních letech. Do ukazatele se promítá, která obec /oblast POU/ se potýká s vyliďňováním a jeví se jako neatraktivní pro bydlení a která je naopak např. zasažena suburbanizačními tendencemi.

4.3 Stručné zhodnocení venkova Královéhradeckého kraje

Z výsledků jsou zřejmé současné trendy spojené se suburbanizací a desurbanizací. Zatímco po roce 1990 se většina venkovských obcí potýkala nadále s úbytkem, odchodem obyvatelstva, nyní se dá mluvit o opaku.

„Pouze“ cca 1/4 venkovských obcí zaznamenala v minulé dekádě úbytek obyvatel, jedná se zejména o periferní oblasti. Nejhorších výsledků dosáhl venkov ve správním území POU Teplice nad Metují (-5,3 %), Rokytnice v Orlických horách (-3,2 %), Svoboda nad Úpou (-1,4 %) a Žacléř (-0,2 %). Dále následuje venkovské území POU Nová Paka, zde již ovšem venkov získal (1,5 %). Na opačné straně stojí venkov POU Třebechovice pod Orebem, Hradec Králové, Smiřice, Náchod, Nechanice, Nové Město nad Metují, Opočno a Česká Skalice, ve jmenovaných osmi oblastech došlo v posledním desetiletí k nárůstu venkovského obyvatelstva o více jak 10 %.

Pokud se podíváme na městské území, zjistíme, že z 35 měst POU jich pouze 6 zaznamenalo kladných hodnot, v ostatních došlo k úbytku obyvatel. Situace je tedy opačná oproti venkovskému území.

Z výsledků je patrný nárůst obyvatel ve venkovských oblastech v zázemí velkých měst, zejména Hradce Králové, a nárůst obyvatel na venkově s dobrou dopravní polohou. Například v POU Hradec Králové je krajské město v podstatě jediné vylidňující se. Vedle toho v periferním území dochází k úbytku obyvatel jak ve městech, tak na venkově.

Zažitý scénář vylidňujícího se venkova a migrace obyvatel do měst již neplatí, výsledky naopak podporují tezi, že lidé po vybudování ekonomického zázemí hledají trvalé bydlení na venkově.

5. Ukazatel 2 – hustota zalidnění

5.1 Způsob sestavení

Hustota zalidnění byla vypočítána jako součet všech obyvatel žijících v každé jednotlivé venkovské oblasti / výměra této oblasti.

5.2 Důvod zařazení

Tento indikátor je tradiční ukazatel míry urbanizace a „venkovskosti“ území. Čím je hodnota (hustota zalidnění) větší, tím jsou např. efektivněji vynaloženy náklady na rozvod energií a snižují se ztráty. Zjednodušeně můžeme říci, že čím vyšší je hustota obyvatel venkovské oblasti, tím více se blíží svým charakterem městu.

5.3 Stručné zhodnocení venkova Královéhradeckého kraje

Hustota zalidnění ve sledovaných venkovských oblastech správních obvodů POU dosahuje hodnot od extrémně nízkých až po vysoké, které jsou typické pro městské území.

Nejnižší hustotu obyvatel má venkov v POU Rokytnice v Orlických horách (cca 11

obyvatel / km²), dále Svoboda nad Úpou (22 obyvatel / km²), Sobotka (27 obyvatel / km²), Broumov (30 obyvatel / km²). Jedná se o periferní oblasti, které i v celkovém hodnocení dosahují podprůměrných výsledků.

Na druhé straně stojí dvě venkovské oblasti POU Úpice (s hustotou 129 obyvatel / km²) a Hronov (108 obyvatel / km²), jsou to jediné oblasti, které mají hustotu nad 100 obyvatel / km².

V celkovém hodnocení ovšem tato dvě území (Úpice a Hronov) dopadají podprůměrně a dokládají, že hustota zalidnění je významný ukazatel, nikoliv však jediný a nejdůležitější pro další rozvoj. Totéž potvrzuje venkov POU Třebechovice pod Orebem, který má naopak velmi nízkou hustotu zalidnění (38 obyvatel / km²), ovšem zřejmě díky své poloze a dopravní dostupnosti se ve výsledném hodnocení umísťuje v popředí.

Pro výslednou typologii a následný rozvoj sídel se hustota zalidnění ukazuje jako důležitý, nikoliv ovšem jako stěžejní faktor. Přesto však, přes určité výjimky, vyšší hustota zalidnění vesměs reflektuje urbanizační osy.

5.4 Nedostatky a reprezentativnost ukazatele

Hustota je vypočítána na základě velikosti správních (resp. katastrálních) území obcí (resp. oblastí), nikoliv území osídlených (zastavěných a zastavitelných). Zejména při posuzování hustoty jednotlivých obcí může mít výsledek často nižší reprezentativní hodnotu. Při hodnocení celých oblastí, se v podmínkách Královéhradeckého kraje, vypovídající hodnota zvyšuje.

Za úvahu mohou stát i jiné způsoby výpočtu, např. porovnání oblastí podle průměrné hodnoty hustot jednotlivých obcí v každé oblasti vážených podle počtu obyvatel.

6. Ukazatel 3 – průměrná velikost místní části

6.1 Způsob sestavení

Indikátor byl vypočítán jako poměr počtu všech místních částí (MČ, dle historického lexikonu) ve venkovské oblasti k počtu obyvatel žijících v oblasti.

6.2 Důvod zařazení

Tento ukazatel popisuje rozdrobenost sídelní struktury. Hodnocení vychází z předpokladu, že větší počet obyvatel v místních částech znamená lepší předpoklady pro zajištění nezbytných funkcí sídla a přispívá k jeho lepší vybavenosti. Rozdrobenost sídelní struktury (větší počet sídel v obci) klade větší nároky na výkon správy obce. Např. vybudování a údržba technické infrastruktury nebo zajištění dopravní obslužnosti je pro obce s velkým počtem místních částí více náročné. Vyšší počet obyvatel v místních částech znamená i lepší předpoklady pro rozvoj podnikání, kulturní a společenský život v obci.

6.3 Stručné zhodnocení venkova Královéhradeckého kraje

Nejvyšších hodnot v Královéhradeckém kraji (nejvíce obyvatel na jedno venkovské sídlo – část obce) dosahují horské a podhorské oblasti Krkonoš a Broumowska. POU Úpice (695 obyvatel), Hostinné (559 ob.), Trutnov (472 ob.), Vrchlabí (430 ob.), Teplice nad Metují (400 ob.).

Poměrně vysokých hodnot dále dosahují venkovské oblasti POU Týniště nad Orlicí (365 obyvatel), Vamberk (335 ob.), Hradec Králové (330 ob.), Smiřice (297 ob.), Opočno (289 ob.) a Kostelec nad Orlicí (279 ob.).

Vysoká rozdrobenost sídelní struktury je naopak charakteristická pro venkov ve správním území obce s rozšířenou působností (ORP) Jičín. Všechny venkovské oblasti spadající pod ORP Jičín (POU Jičín, Kopidlno, Lázně Běláhrad a Sobotka) jsou typické vysokou

rozdobeností sídelní struktury. Vůbec nejnižší hodnotu (pouze 27 obyvatel připadajících na jedno venkovské sídlo) najdeme v POU Sobotka.

Celkové výsledky (vlastní typologie) ukazují, že větší velikost místní části (obdobně jako hustota) vytváří předpoklady pro rozvoj sídel. Ovšem samotná skutečnost vyšší koncentrace obyvatel v sídlech rozvoj nezaručuje, ten je závislý i na dalších faktorech.

6.4 Nedostatky a reprezentativnost ukazatele

K jistému zkreslení tohoto ukazatele dochází z toho důvodu, že není uvažováno se vzdáleností jednotlivých částí od sebe; pokud jsou tyto části srostlé, rozvoj to nijak neztěžuje.

Problémem je také volba nejvhodnější sídelní jednotky (např.: sídla x samoty x místní části (MČ) x základní sídelní jednotky (ZSJ) x územně technické jednotky (UTJ)).

Jak vidíme na příkladu v tabulce 1, výsledky při použití jiných sídelních jednotek mohou být dosti odlišné. V případě Královéhradeckého kraje, který má pestrou geografickou a sídelní strukturu, by zřejmě při počítání s jinými sídelními jednotkami (např. ZSJ) výsledky a celkové umístění některých venkovských oblastí vypadalo odlišně.

Tabulka 7

Obec		Počet částí	Průměrný počet obyvatel na jednotku
Špindlerův Mlýn		1	1 194
z toho	MČ	4	299
	ZSJ	14	85
Borohrádek		1	2 153
z toho	MČ	2	1 077
	ZSJ	2	1 077

7. Ukazatel 4 – složení populace

7.1 Způsob sestavení

Ukazatel se skládá ze dvou dílčích indikátorů a) indexu produktivní populace, tj. poměru mezi produktivní složkou obyvatelstva (ve věku 15 – 65 let) a ostatním obyvatelstvem, a b) podílem mezi předproduktivní (do 15 let) a poproduktivní složkou (nad 65 let). Do typologie vstupuje průměrná hodnota obou dílčích ukazatelů.

7.2 Důvod zařazení

Příznivější hodnota indexu produktivní populace znamená více ekonomicky aktivních obyvatel a tedy lepší předpoklad pro ekonomický rozvoj obce a přísun finančních prostředků. Vysoký podíl obyvatel v produktivním věku znamená vysoký podíl ekonomicky aktivních a z krátkodobého hlediska to lze chápat jako výhodu. Z dlouhodobého pohledu může představovat hrozbu v podobě stárnutí a vymírání obyvatelstva.

Protože nemusí platit, že vyšší podíl produktivní populace znamená stárnutí obyvatelstva, byl zpracován i poměr mezi předproduktivní a poproduktivní složkou. Příznivější hodnoty tohoto ukazatele znamenají, že je více dětí než starých lidí a obec má lepší předpoklady se do budoucna rozvíjet.

Do typologie vstupuje průměrná hodnota obou výše uvedených ukazatelů.

7.3 Stručné zhodnocení venkova Královéhradeckého kraje

Index produktivní populace venkovského území POU Královéhradeckého kraje se pohybuje v rozmezí 1,96 – 2,96 bodů. Nejvyšší index znamená, že v území (POU Svoboda nad Úpou) žije téměř 75 % obyvatel ve věku 15 – 65 let. Nejnižší hodnota 1,96 (POU Lázně Bělohrad) vyjadřuje cca 65 % obyvatel ve věku 15 – 65 let. Rozdíl mezi nejvyšší a nejnižší hodnotou se liší o 10 procentních bodů a značí vysoký počet obyvatel v produktivním věku na venkově celého Královéhradeckého kraje.

Královéhradecký kraj se vyznačuje dlouhodobě nejstarší věkovou strukturou mezi kraji i nejvyšším průměrným věkem hned za Prahou.

Poměr předproduktivní a poproduktivní složky obyvatel se v rámci venkova POU Královéhradeckého kraje pohybuje v rozmezí hodnot 0,6 – 1,3. Více poproduktivní složky venkovského obyvatelstva než složky předproduktivní (hodnota menší než 1) je v 19 oblastech. Nejméně příznivá situace je v POU Lázně Bělohrad, kde připadá na 100 dětí cca 163 důchodců (hodnota 0,6). Dále následuje POU Týniště nad Orlicí (0,76), POU Sobotka (0,76), POU Úpice (0,79) a POU Nová Paka (0,8).

Na opačné straně žebříčku stojí POU Hradec Králové (1,3), Trutnov (1,2), Rokytnice v Orlických horách (1,2), Vrchlabí a Opočno.

Na venkově Královéhradeckého kraje nepatrně převažuje (cca o 0,3 %) předproduktivní složka obyvatel nad složkou poproduktivních obyvatel. Jedná se o příznivější hodnotu, než která je charakteristická pro celý Královéhradecký kraj. V Královéhradeckém kraji převažovalo ve stejném období (k 1. 1. 2010) o cca 5,5 % poproduktivní obyvatelstvo nad předproduktivním.

Hodnoty obou ukazatelů se v jednotlivých POU od sebe příliš neliší (kde je vyšší podíl produktivní populace, tam je obvykle i vyšší podíl populace předproduktivní). Do typologie vstupuje průměrná hodnota obou výše uvedených ukazatelů.

Lze říci, že nejpříznivější stav populace lze sledovat v zázemí tří největších měst (Hradec Králové, Trutnov a Náchod). Dále také v oblastech s atraktivním přírodním prostředím (venkovské oblasti Krkonoš, Broumovska a Orlických hor).

Výsledek podporuje hypotézu, že zakládání rodiny se odsouvá do pozdějších let, do chvíle, kdy je vybudováno ekonomické zázemí. Přičemž jako místo trvalého bydlení je voleno místo s kvalitním přírodním prostředím a/nebo dobrou dopravní dostupností center.

8. Ukazatel 5 – občanská vybavenost

8.1 Způsob sestavení

Tento ukazatel v sobě zahrnuje úroveň vybavení jednotlivých správních obvodů (třemi) prvky občanské vybavenosti. Hodnocena byla vybavenost základní školou (s rozlišením úplné ZŠ (1. – 9. stupeň) a neúplné ZŠ (1. – 5. ročník)), zdravotním střediskem a poštou.

V každé venkovské oblasti (celkem 35) byl sečten počet obcí s přítomností sledovaného prvku (pošty, školy nebo zdravotního střediska) a přepočten na 10 000 obyvatel, neúplná základní škola byla hodnocena polovinou bodu.

V dalším kroku se sestavení ukazatele liší podle dvou rozdílných způsobů vymezení typů venkova:

První způsob vymezení (standardizací pořadím)

Pro první způsob vymezení typů venkova následovala standardizace pořadím (bylo stanoveno sestupné pořadí dle kvality vybavenosti POU od nejvyšších hodnot) a stanoveno průměrné pořadí každého POU za všechny sledované položky. Do typologie tak vstupuje jedna průměrná hodnota charakterizující míru občanské vybavenosti.

Druhý způsob vymezení (pomocí metody přirozených zlomů)

Metodou přirozených zlomů byly venkovské oblasti POU rozděleny do (tří a pěti) skupin podle „úspěšnosti“ v každé ze sledovaných položek (ZŠ, zdravotní středisko, pošta). Výsledky byly dále zprůměrovány. Do zpracování výsledné typologie také vstupuje jedna průměrná hodnota charakterizující míru občanské vybavenosti.

8.2 Důvod zařazení

Položky občanské vybavenosti zahrnuté do typologie (ZŠ, zdravotní středisko a pošta) na první pohled vypovídají o kvalitě obce a často ovlivňují volbu místa bydliště. Jedná se o ukazatele, které jsou v čase méně proměnlivé a měly by být v území rozděleny relativně rovnoměrně tak, aby byla zajištěna přibližně stejná dostupnost pro obyvatele venkova.

Tržní zařízení nebyla sledována, protože jejich rozmístění reflektuje tržní prostředí (střed nabídky a poptávky) a jejich rozmístění je v čase více proměnlivé.

8.3 Stručné zhodnocení venkova Královéhradeckého kraje

Pošta

Nejmenší vybavenost venkovských obcí poštou (v přepočtu na tisíc obyvatel) lze sledovat ve správním území POU Hradec Králové a POU Smiřice. Dále v POU Kopidlno, Nová Paka, Opočno, Kostelec n. O.

Naopak nejlepších výsledků dosahují POU Dobruška, Rokytnice v Orlických horách, Smiřice, Svoboda nad Úpou a Třebechovice p. Orebem.

Základní škola

Základní škola se nevyskytuje ve čtyřech venkovských oblastech; ve správním území POU Sobotka, Lázně Běláhrad, Červený Kostelec a Třebechovice pod Orebem.

Přítomnost škol na venkově je mnohdy suplována přítomností školy ve spádovém „městském středisku“ a často nemusí být její přítomnost v obci stěžejním předpokladem rozvoje obce. Někdy je např. z důvodů dobré dostupnosti a předpokladu vyšší kvality upřednostňována městská škola záměrně, což nakonec vede k uzavření venkovské školy.

V některých oblastech, zejména s řídkým osídlením a rozdrobenou sídelní strukturou, je zřizování škol na venkově problematické (ekonomicky neefektivní). V případě, že ani dostupnost středisek není ideální, stává se přítomnost školy jedním z limitujících faktorů příštího rozvoje venkovských obcí.

Zdravotní středisko

Na venkově tří správních území POU (Broumov, Červený Kostelec a Třebechovice pod Orebem) není žádné zdravotní středisko.

Relativně nejlépe jsou vybaveny horské a podhorské oblasti Krkonoš. Naopak nižší vybavenost je v oblastech s velkým množstvím malých správních území a s větší koncentrací středních měst (podhorských městeček). Lékařská střediska jsou umístována do těchto měst. Jde o území mezi Hradcem Králové, Jaroměří a Náchodem. Dále pokračující až na Broumovsko, kde se projevuje spíše perifernost území, která je zřejmá i v některých dalších oblastech.

Z porovnání s celkovými výsledky typologie se ukazuje, že občanská vybavenost je prvkem, který na vesnicích není vždy nezbytně nutný. Vliv absence občanské vybavenosti se projevuje zejména v periferních polohách, kde může být stěžejní pro rozvoj obcí.

Naopak venkov v blízkosti krajského města, přestože se vyznačuje podprůměrnou občanskou vybaveností, není tímto, co se potenciálu pro rozvoj týče, zřejmě příliš ovlivněn. Alespoň pokud budou pokračovat trendy minulých let, např. zvyšující se mobilita.

Venkov v zázemí krajského centra může sloužit jako „noclehárna“ a lidé prozatím mohou pohodlně využívat služeb města. Veškerou sledovanou vybavenost (poštu, školu i zdravotní středisko) může tomuto venkovu poskytnout město a lidé její absenci ve venkovské obci v současné době nemusí považovat za problém.

8.4 Nedostatky a reprezentativnost ukazatele

O reprezentativnosti a vypovídající schopnosti tohoto ukazatele lze (v případě Královéhradeckého kraje) pochybovat. Způsob hodnocení přináší nutné zkreslení.

Přítomnost prvku (např. pošty) v obci nevypovídá o tom, jak je skutečně dostupná, ovlivněno např. tvarem sídla, sídelní strukturou. Hodnocena je pouze přítomnost prvku v obci, ale ne jejich počet, obce s větším počtem obyvatel (respektive oblasti s většími obcemi) tak nutně dopadají hůře (ukazuje tabulka 2).

Tabulka 8

Počet obyvatel v obci	Přítomnost pošty v obci	Počet bodů	Počet bodů na 1 obyvatele	Počet bodů na 10 000 obyvatel	Umístění (pořadí)
500	1	1	0,002	20	1
1 000	1	1	0,001	10	2
1 000	2	1	0,001	10	2
1 500	3	1	0,00067	6,7	3

9. Ukazatel 6 – technická infrastruktura

9.1 Způsob sestavení

Ukazatel v sobě zahrnuje tři dílčí položky a) vybavenost veřejným vodovodem, b) splaškovou kanalizací s ČOV a c) plynovodem. Indikátor byl zkonstruován stejným způsobem jako v případě občanského vybavení. V rámci správních obvodů byl každý dílčí indikátor (kanalizace s ČOV, vodovod a plynovod) vypočítán jako poměr počtu obcí s přítomností

daného prvku k počtu obyvatel žijících v dané venkovské oblasti (35) a přepočten na 10 000 obyvatel.

Podle dvou rozdílných způsobů vymezení venkovských typů byla data upravena standardizací pořadím a metodou přirozených zlomů (stejným způsobem jako v případě občanského vybavení).

9.2 Důvod zařazení

Technická infrastruktura je do typologie zahrnuta, protože představuje další z ukazatelů, který hodnotí „kvalitu“ obcí. Vybavenost technickou infrastrukturou je jedním z předpokladů pro další rozvoj sídel. Jedná se o zařízení, jejichž vybudování je ekonomicky značně náročné a jejichž přítomnost ovlivňuje např. volbu místa bydlení či umístění firmy. Má též ekologický, resp. environmentální význam.

9.3 Stručné zhodnocení venkova Královéhradeckého kraje

Vodovod

Vodovod je ve venkovském území Královéhradeckého kraje relativně rovnoměrně a dobře zastoupen. Ze 413 venkovských obcí Královéhradeckého kraje má vodovod 350 obcí (cca 85 %).

Největší absence vodovodu je zřejmá ve venkovském území správního obvodu POU Jičín.

V přepočtu na 10 000 obyvatel dopadá nejlépe POU Rokytnice v Orlických horách, protože všechny čtyři venkovské obce mají vodovod a celkem v nich žije pouze okolo 1 000 obyvatel. Na předních místech se dále umísťuje POU Česká Skalice, Chlumeck nad Cidlinou, Třebechovice pod Orebem a Nechanice.

Kanalizace s ČOV

Nejlepších výsledků dosahuje POU Svoboda nad Úpou, Rokytnice v Orlických horách, Vrchlabí ad. Jedná se zejména o území v CHOPAV (chráněné oblasti přirozené akumulace vod) a v nejčistších přírodních územích (např. KRNAP, CHKO Orlické hory).

Nejhorší vybavenost kanalizací s ČOV nalezneme v okrese Jičín.

Ve venkovských oblastech správních území POU Sobotka, Lázně Bělohrad, Červený Kostelec, Kopidlno, Chlumeck nad Cidlinou, ale také Broumov, chybí kanalizace s ČOV úplně.

Plynofikace

Napojení na plyn, respektive plynofikace obce závisí na trasách vysokotlakých plynovodů. Napojení obce na plynovod je možné pouze v blízkosti těchto tras a obvykle je též podmíněno plynofikací obcí sousedních.

Na řadě území mimo trasy vysokotlakých plynovodů, vzhledem k předpokládanému nízkému odběru zemního plynu a vysoké investiční náročnosti vybudování rozvodných tras, nebude připojení obce na plynovod v nejbližší době vůbec možné.

Největší množství plynofikovaných obcí se nachází v POU v blízkosti krajské metropole. Naopak hornaté oblasti jsou plynofikovány podstatně méně.

V souhrnném hodnocení nejlépe dopadá venkov v POU Třebechovice pod Orebem, Nechanice, Nový Bydžov, Smiřice, Rokytnice v Orlických horách a Chlumeck nad Cidlinou.

9.4 Nedostatky a reprezentativnost ukazatele

S reprezentativností použitého způsobu hodnocení to je v případě technické infrastruktury obdobné jako s předchozím ukazatelem (občanskou vybaveností).

Přítomnost prvku technické infrastruktury v obci nevypovídá o tom kolik částí obce a kolik % obyvatel na něj je/může být napojeno.

Na vodovod jsou často napojeny všechny obce v území, lépe se umísťují oblasti s menším počtem obyvatel. Např. venkovské území POU Rokytnice v Orlických horách se umísťuje na 1. místě (ze všech 35 venkovských oblastí má nejlepší výsledek; na vodovod je napojeno 100 % obcí). Oproti tomu venkov POU Vrchlabí se umísťuje až na 27. místě z 35 (protože zde žije více lidí), byť je na vodovod také napojeno 100 % obcí.

Výsledky tak v sobě promítají spíše ochotu obcí vynakládat prostředky na provoz.

10. Ukazatel 7 – vzdálenost od centra

10.1 Způsob sestavení

Poloha jednotlivých POU byla vypočtena jako průměrná hodnota časové dostupnosti automobilem ze všech venkovských obcí správního obvodu. Data byla získána z internetového portálu *Mapy.cz*, jako vstupní kritéria byla zvolena nejrychlejší cesta a neplacený úsek.

10.2 Důvod zařazení

Časová dostupnost se jeví jako zásadní ukazatel potenciálu rozvoje obcí. Mnohdy ovlivňuje jiné indikátory rozvoje. Například výhodná poloha vůči centru může nahrazovat nedostatečnou občanskou vybavenost obcí.

10.3 Stručné zhodnocení venkova Královéhradeckého kraje

Excentrické položení Hradce Králové předurčuje jeho dostupnost a má velký význam na rozvoj venkovských oblastí.

Silně zvýhodněny jsou oblasti s dobrým dopravním (v současné době zejména s dobrým silničním) napojením. Dnes je již celkem běžné, že studenti posledních ročníků středních škol jezdí do škol autem (např. trasa Kostelec n. O. – Hradec Králové). Jsou zjevné trendy společnosti posledních let. Zároveň tato situace poukazuje na zranitelnost, např. v důsledku zvyšování ceny paliv.

10.4 Nedostatky a reprezentativnost ukazatele

Původní metodický postup zpracoval Perlín (2001) pro typologii Středočeského kraje, kde hraje dominantní postavení Praha.

Jako spádové centrum venkova Královéhradeckého kraje bylo určeno krajské město (Hradec Králové), nicméně jeho dominance v rámci kraje není tak výrazná (jako v případě Prahy a Středočeského kraje). Oblast Královéhradeckého kraje je více polycentrická. Výraznou roli v rámci Královéhradeckého kraje může hrát i dostupnost z venkovských obcí do obcí s POU nebo dostupnost do jiných výrazných měst jak v rámci kraje (Náchod, Trutnov, Jičín), tak v rámci okolních krajů (např. dostupnost do Pardubic).

11. Výsledné zpracování – vymezení typů venkova

Po sestavení výše popsaných sedmi skupin ukazatelů bylo provedeno vymezení typů venkova. Rozdělení 35 venkovských oblastí do typů s podobným předpokladem pro rozvoj bylo provedeno dvěma způsoby. Jednak pomocí standardizace pořadím, kdy došlo k vymezení 4 typů venkova, a jednak pomocí metody přirozených zlomů, kdy bylo vymezeno 3 a 5 typů venkova.

Zatímco první způsob je vhodný použít v případě, že se jedná o lineární posloupnost, v opačném případě se zdá vhodnější použít metodu přirozených zlomů (ukazuje obrázek 2).

11.1 Vymezení typů venkova na základě standardizace pořadím

Pomocí standardizace pořadím bylo stanoveno pořadí správních obvodů pro jednotlivé dílčí ukazatele (saldo změn počtu obyvatel, hustota zalidnění, průměrná velikost místní části, složení populace, občanské vybavení, technická infrastruktura a časová dostupnost). Následně bylo stanoveno průměrné pořadí z dílčích (sedmi) pořadí.

Venkovské oblasti byly dále rozděleny podle celkového průměrného pořadí do 4 základních typů, a to pomocí směrodatné odchylky, průměrného pořadí, minimální a maximální hodnoty. Způsob vymezení typů venkova je uveden v tabulce 3.

Tabulka 9 - Způsob stanovení typů správních obvodů

Typ venkova	Způsob vymezení	Celkové průměrné pořadí	Počet POU
A	min; (P-STD)	9,857 – 13, 721	6
B	(P-STD); P	13,721 – 17,955	10
C	P; (P+STD)	17,955 – 22,189	13
D	(P+STD); max	22,189 – 27,429	6

P – průměrná hodnota celkového pořadí správních obvodů (17,9551)

STD – směrodatná odchylka souboru celkového průměrného pořadí správních obvodů (4,233666)

min – minimální hodnota (9,857143)

max – maximální hodnota (27,42857)

Výsledné pořadí jednotlivých venkovských oblastí, průměrná hodnota umístění a zařazení do skupiny je uvedeno v tabulce 4, též znázorňuje obrázek 3.

Tabulka 10

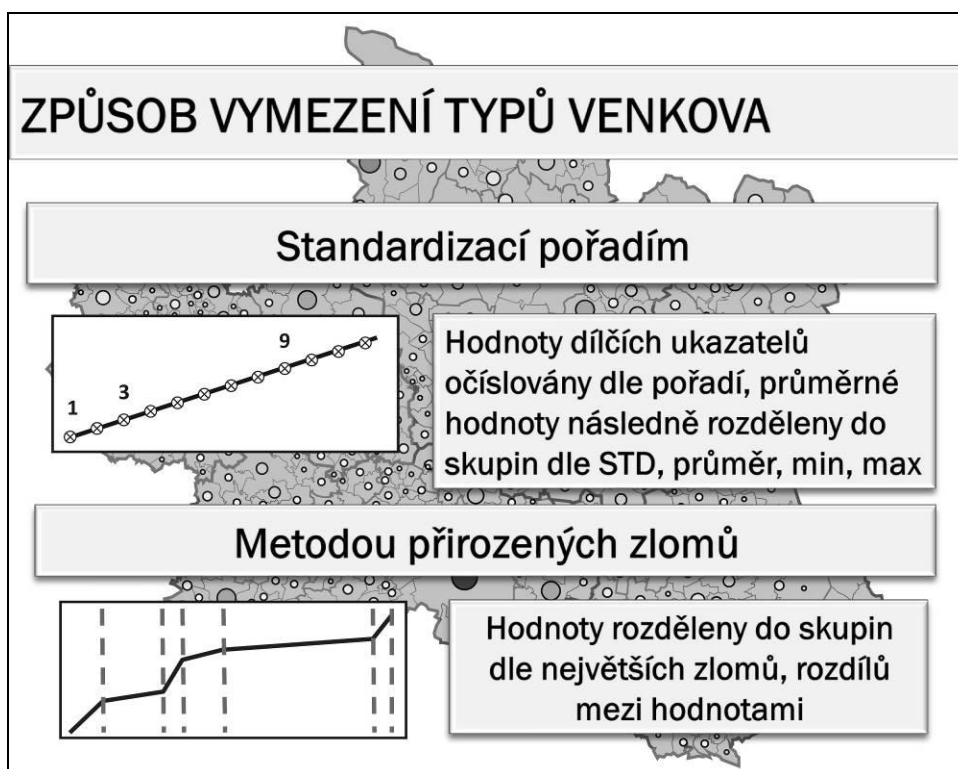
Celkové pořadí 1 = nejúspěšnější	Venkovská oblast POU	Průměrná hodnota	Typ oblasti
1	Hradec Králové	9,857	A
2	Smířice	10,14286	A
3	Náchod	12,42857	A
3	Třebechovice p. O.	12,42857	A
5	Nechanice	12,85714	A
6	Kostelec nad Orlicí	13,57143	A
7	Hořice	14,14286	B
7	Opočno	14,14286	B
9	Trutnov	14,85714	B
10	Jaroměř	15,14286	B
11	Nový Bydžov	15,85714	B
11	Týniště nad Orlicí	15,85714	B
11	Vamberk	15,85714	B
14	Nové Město nad Metují	16,57143	B
15	Dvůr Králové nad Labem	16,71429	B
16	Vrchlabí	17,14286	B
17	Rychnov nad Kněžnou	18	C
18	Jičín	18,28571	C
19	Chlumeck nad Cidlinou	18,42857	C
20	Police nad Metují	18,85714	C
20	Rokytnice v Orl. horách	18,85714	C
22	Svoboda nad Úpou	19,28571	C
23	Žacléř	19,42857	C
24	Česká Skalice	19,71429	C
25	Hronov	20	C
25	Teplice nad Metují	20	C
27	Dobruška	20,14286	C
28	Hostinné	20,42857	C
29	Úpice	21,14286	C
30	Broumov	22,42857	D
31	Červený Kostelec	23,28571	D
32	Lázně Bělohrad	23,71429	D
33	Nová Paka	25,28571	D
34	Kopidlno	26,14286	D
35	Sobotka	27,42857	D

11.2 Vymezení typů venkova metodou přirozených zlomů

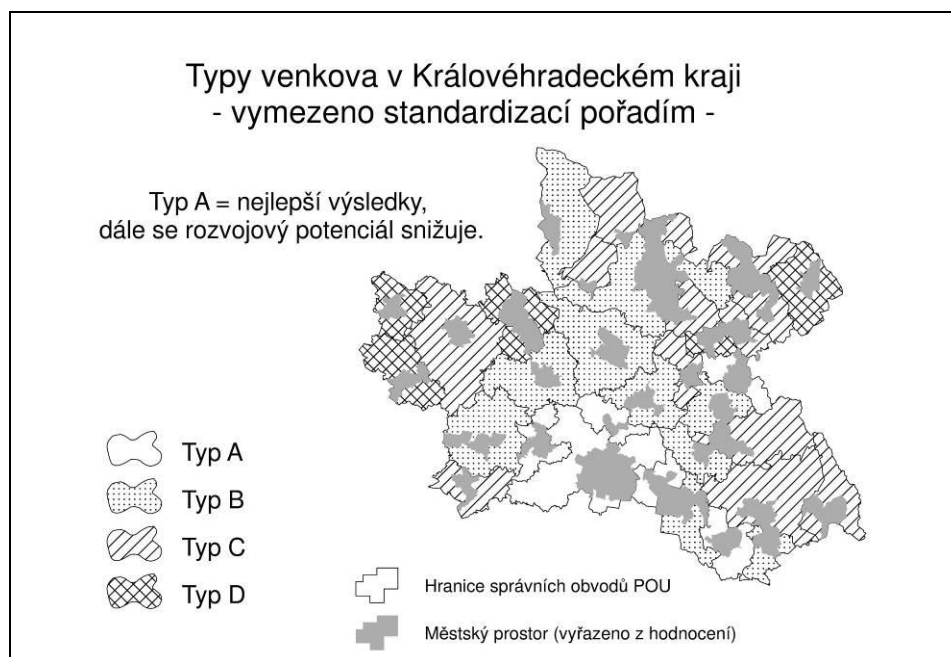
Pomocí metody přirozených zlomů byly venkovské oblasti vymezeny do skupin pro každý dílčí ukazatel (saldo změn počtu obyvatel, hustota zalidnění, průměrná velikost místní části, složení populace, občanské vybavení, technická infrastruktura a časová dostupnost). Skupiny byly číslovány podle úspěšnosti. Následně bylo spočítáno průměrné umístění jednotlivých venkovských oblastí. Tyto průměrné hodnoty byly opět rozděleny metodou přirozených zlomů, čímž vznikla výsledná typologie.

Metoda přirozených zlomů vymezuje hranice skupin (typů venkova) na základě zlomů, tedy míst kde dochází k největší změně (rozdílu mezi hodnotami). Rozdělení bylo provedeno v programu ArcGIS 9.3.1 SP2. Venkovské oblasti byly uvedeným způsobem rozděleny do tří typů (obrázek 4) a do pěti typů (obrázek 5).

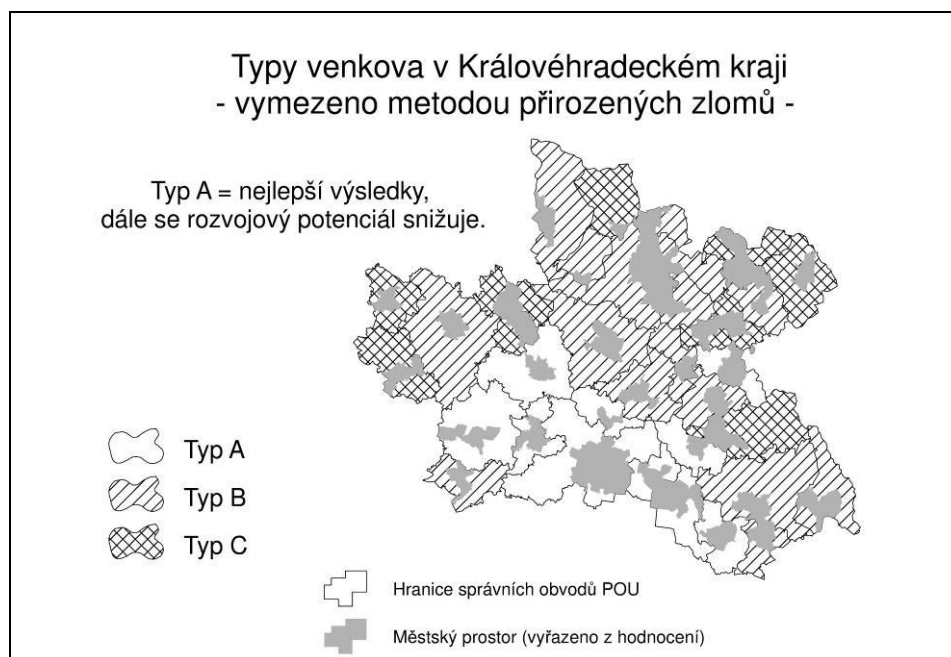
Obrázek 4

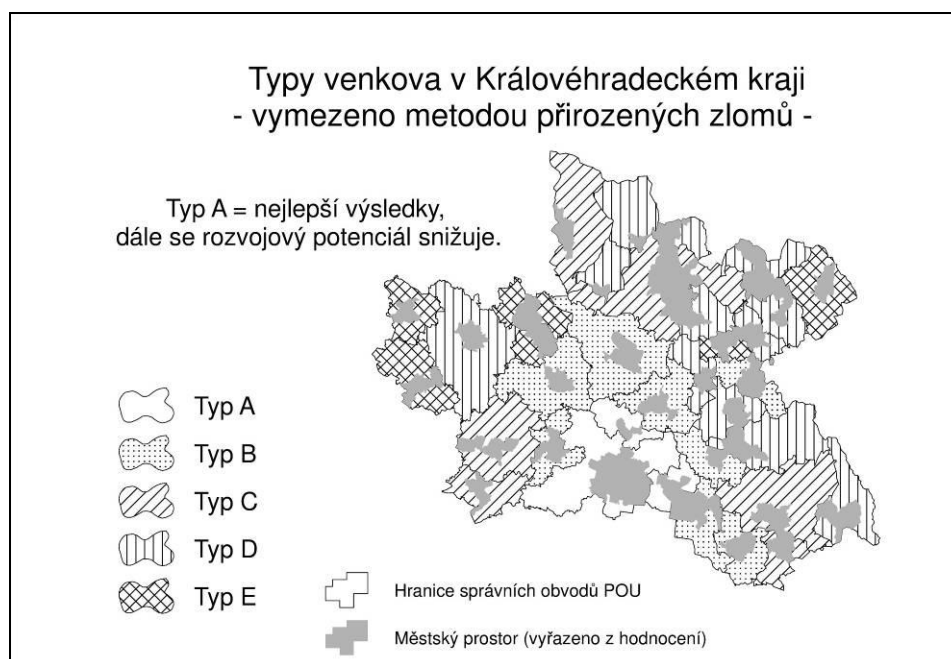
Obrázek 5 – Typologie venkova Královéhradeckého kraje, venkov rozdělen do 4 typů, podle rozvojového potenciálu.

Obrázek 6 – Typologie venkova Královéhradeckého kraje, venkov rozdělen do 3 typů, podle rozvojového potenciálu.

Obrázek 7 – Typologie venkova Královéhradeckého kraje, venkov rozdělen do 5 typů, podle rozvojového potenciálu.

12. Závěr

Zpracovaná typologie Královéhradeckého kraje vychází z metodického postupu, který sestavil Perlín (2001) a aplikoval na Středočeský kraj. Typologie se skládá ze stejných skupin vstupních dat. Sestavení jednotlivých ukazatelů se oproti původnímu postupu liší pouze v dílčích krocích.

Ukazatel 4 (složení populace) byl doplněn o poměr mezi předproduktivní a poproduktivní složkou. Ukazatel 5 v sobě neobsahuje vybavenost venkovských obcí policií, která se ve sledovaných obcích Královéhradeckého kraje prakticky nevyskytuje. Ukazatel 7 (vzdálenost od centra) nebyl složitě konstruován pomocí vlastního měření a výpočtů, ale jako vstupní data posloužily údaje z internetového portálu Mapy.cz.

Původní metodický postup (Perlín 2001) rozděluje venkov do typů na základě standardizace pořadím. Typologie Královéhradeckého kraje byla vedle původního postupu vymezena také pomocí metody přirozených zlomů. Došlo tak k prověření způsobu vymezení.

Jak ukazují výsledky, vymezení venkova standardizací pořadím (obr. 3) i vymezení pomocí metody přirozených zlomů (obr. 4 a 5) dává obdobné rozdělení venkovských oblastí, výsledky se liší vesměs jen v závislosti na jemnosti dělení. Oba dva způsoby vymezení lze tedy považovat za reprezentativní, respektive oba jsou zatíženy stejnou mírou zkreslení.

Diskutabilní je sestavení jednotlivých dílčích ukazatelů. Dle osobních znalostí regionu se domnívám, že typologie má určitý vypovídající charakter. Nicméně nesmíme zapomínat, že je sestavena na základě omezeného množství vstupních dat a je nutně zatížena nepřesností v důsledku nedokonalosti metodického postupu a/nebo jeho nedostatečnou modifikací pro podmínky Královéhradeckého kraje.

Představená typologie by neměla být chápána jako něco striktního, i proto byl venkov rozdělen do 3, 4 a 5 typů, spíše je možné s ní uvažovat jako s jedním z eventuelních podkladů. V článku jsou rozebrány a diskutovány problematické indikátory a oblasti typologie, které je vhodné prověřit, a zvýšit tak vypovídající hodnotu metodického postupu / typologie. V některých sledovaných oblastech (kvalita občanské vybavenosti, technické infrastruktury atp.) by zřejmě bylo vhodné zpracování podrobných analýz, které zhodnotí i zdůvodní diferenciaci.

Pokud výsledky této typologie srovnáme s *Typologií venkovského prostoru Česka* (Perlín 2010) lze identifikovat vesměs obdobné typy venkova, ovšem vymezení některých oblastí se liší. Ačkoliv v základu se obě vymezení shodují, některá správní území POU jsou zařazena zcela rozdílně, tento nesoulad může být také námětem k řešení.

Při použití jakékoliv zpracované typologie by nemělo být hleděno pouze na její výsledky, ale zejména na použitá vstupní data. Pojem „rozvoj“ je v této studii užíván ve významu „předpoklad obcí pro růst“ tedy vlastně „expanzi lidí“. Nemělo by docházet k záměně s „udržitelným rozvojem“.

Nicméně z výstupů, pokud na ně správně nazíráme, lze vyvodit i možné budoucí hrozby pro jednotlivé oblasti venkova. Hrozby spojené například s rozvojovým potenciálem a vysokou atraktivitou pro bydlení. Venkovské oblasti, které v představené typologii vycházejí

nejúspěšněji, tak při použití jiných skupin ukazatelů mohou být označeny jako problematické a jejich současný rozvoj za neudržitelný.

Také se domnívám, že v řadě venkovských obcí bude příští rozvoj (jeho podoba) a udržitelný rozvoj výrazně záležet na kvalitě „místních elit“, aktivitě a participaci obyvatel, což uvedená typologie nezohledňuje.

Použitá literatura

- [1] KALECKÝ L., 2011: *Typologie venkovského prostoru ve vybraném regionu*. Praha, 2011. 68 s. Diplomová práce. ČZU, FŽP.
- [2] MATOUŠKOVÁ K., 2011: NUTS 3 a EDORA: K typologii městských a venkovských regionů. *Urbanismus a územní rozvoj*. 2011, roč. 16, č. 2, s. 5-10. ISSN 1212-0855.
- [3] PERLÍN R., 2001: Typologie venkovského prostoru na příkladu obcí Středočeského kraje. In: MAJEROVÁ, V. *Regionální a sociální rozvoj venkovských oblastí: sborník příspěvků z diskusního semináře v rámci grantu Open Society Fund*. Vydání 1. Praha: ČZU, PEF, 2001. s. 106-120. [CD-ROM]. ISBN 80-213-0801-X.
- [4] PERLÍN R., KUČEROVÁ S., KUČERA Z., 2010: Typologie venkovského prostoru Česka. *Geografie: Sborník ČGS*. 2010, roč. 115, č. 2, s. 161-187. ISSN 1212-0014.

Článek vychází z diplomové práce, která je dostupná na <<http://home.czu.cz/kalecky/ke-stazeni/>>. Zde jsou k vidění též kartogramy, které znázorňují dílčí i celkové výsledky a vhodně doplňují tento text.

Autor

Ing. et Ing. Lukáš Kalecký

Česká zemědělská univerzita v Praze

Fakulta životního prostředí

Katedra aplikované geoinformatiky a územního plánování

Email: Kalecky@fzp.czu.cz

Současný venkov v kontextu postproduktivistického přechodu: rozdílné předpoklady konkurenceschopnosti

Vladan Hruška, Ondřej Konečný

Abstrakt

Příspěvek se snaží propojit poznatky literatury konceptualizující proměnu venkova od 2. pol. 20. století s diskuzemi věnující se tématu regionální (teritoriální) konkurenceschopnosti. Za tímto účelem je využit koncept venkovské restrukturalizace rozvíjený především britskými geografii, od něhož se odvíjí i označení současné etapy vývoje českého venkova, kterou autoři příspěvku zasazují do období tzv. postproduktivistického přechodu. S důrazem na rozdílné předpoklady rozvoje venkovských lokalit je v příspěvku diskutována schopnost venkova nalézt nejvyšší míru konkurenceschopnosti uplatněním rozdílných funkcí venkovského prostoru zasazená v kontextu konceptualizovaných etap vývoje venkova – prostoru, který je stále více ovlivňován globalizací a liberalizačními procesy.

Klíčová slova: postproduktivistický přechod, venkovská restrukturalizace, konkurenceschopnost, venkov, Česká republika

1 Úvod

Výrazné změny se odehrály ve venkovském prostoru České republiky po roce 1989. Rozvojové nástroje používané do té doby postupem času ukázaly svou neschopnost zajistit komplexní rozvoj venkovských oblastí a identifikovat a využít jeho aktuální konkurenční výhodu. Modernizační přístup k rozvoji venkova s důrazem na maximalizaci zemědělské produkce se naopak ukázal, především v socialistických podmínkách, jako vysoce neefektivní, který jen umocňoval již od dob průmyslové revoluce intenzivní úbytek lidského kapitálu (především v periferních venkovských oblastech).

Změna režimu a následný přechod k tržní ekonomice a demokracii nedostatky výše zmíněného rozvojového paradigmatu zcela odhalily a zákonitě tak muselo následovat hledání nových cest vedoucích k rozvoji venkova. Pro tyto podstatné změny ve venkovském prostoru a pro identifikaci nových přístupů k jeho rozvoji však české geografické literatuře absolutně chybí jakékoliv teoretické zázemí, které by se pokusilo interpretovat tyto změny (Hruška 2011). Autoři si proto v tomto článku dovoluují nabídnout určitou možnost, jak tuto mezeru vyplnit a následně se v tomto rámci pokouší nastínit možné souvislosti určující míru konkurenceschopnosti venkovských lokalit v měnících se socioekonomických podmínkách. Nové strukturální podmínky rozvoje venkova jsou formovány především stále intenzivnější expanzí trhu do všech sfér života na venkově, což vede k jeho významným funkčním proměnám.

Aplikován je náhled na pozorovanou proměnu venkova a konceptualizaci vývojových etap venkova jako na reakci venkovského prostoru (prostor vědomých i nevědomých aktivit obyvatel, institucí, organizací...), který hledá v průběhu času nejvyšší možnou míru konkurenceschopnosti (v obecné rovině vymezeném vůči městskému prostoru) skrze měnící se uplatňované funkce (produkční, rezidenční a rekreační), aby se v proměnlivých národních a globálních socioekonomických a politických podmínkách na trhu prosadil a nestal se periferizovaným a marginálním prostorem.

2 Venkovská restrukturalizace

Inspiraci pro hledání teoretického zázemí se stala britská rurálně-geografická literatura, kde se od poloviny 80. let vyvíjí koncept venkovské restrukturalizace (*rural restructuring*) jako reakce na mnohotvářnost změn, které probíhaly a probíhají v prostoru Velké Británie. Rurální geografové a sociologové tak promítají diskuzi o lokalitách do venkovského prostoru s cílem odhalit příčiny podstatných sociálních a ekonomických změn, které se vyskytly v souvislosti s přechodem od keynesiánské ekonomiky k ekonomice neoliberální za vlády Margaret Thatcherové v 80. letech. Tyto změny vedly k podstatným sociálním a ekonomickým změnám ve venkovském prostoru (Woods 2005), které se velice podobají změnám, ke kterým došlo na českém venkově od devadesátých let minulého století.

Venkovská restrukturalizace je někdy považována za celistvý koncept, někdy spíše jen jako soubor ‚menších‘ konceptů. Hlavním metodickým rámcem pro koncept venkovské restrukturalizace je politická ekonomie a v souvislosti s kulturním obratem v geografii na počátku 90. let jsou do konceptu integrovány postmoderní přístupy především s ohledem na stále více uznávanou definici venkova jako sociálního konstruktů (např. Halfacree 1993). Pro vysvětlení ustálení jednotlivých etap ve vývoji venkova, se kterými koncept pracuje, je pak používáno regulačních teorií či menších konceptů jako je např. strukturovaná koherence (*structured coherence*) D. Harveyeho (1985 in Castree, Gregory 2006), která vyjadřuje stav, kdy ekonomika, stát a občanská společnost kooperují dohromady po určité časové období v *relativně* stabilní formě (Halfacree 2006). Hlavním přínosem konceptu venkovské restrukturalizace je jeho holistická perspektiva změn, které se odehrávají ve venkovských oblastech, které interpretuje pomocí, pro venkovskou restrukturalizaci nezbytného konceptu komodifikace, vycházejícího z marxistických politicko-ekonomických teorií (Woods 2010). Dalším důležitým přínosem konceptu je důraz na diferencované možnosti venkovských lokalit pro rozvoj.

3 Produktivistický venkov a jeho krize

Výchozím stavem procesu venkovské restrukturalizace, výchozí strukturovanou koherencí je produktivistický venkov (*productivist countryside*), tímto termínem je označováno specifické období venkova, ve kterém funkce venkova byla ztotožňována s funkcí zemědělskou a s úsilím o maximalizaci zemědělské produkce. M. Woods tuto fázi definuje jako:

...a discourse of agricultural organization in which the function of farming was singularly conceived as the production of food and fibre, and which prioritized increasing agricultural production over all other considerations. As such, productivism transformed not only the agricultural industry, but also the whole countryside, requiring the reconfiguration of labour relations, social structures, environmental conditions and landscapes towards support for the singular goal of maximizing agricultural production. (2010, s. 67).

V socialistickém Československu byly procesy intenzifikace, koncentrace a specializace zemědělství (které vedly k maximalizaci produkce) urychleny kolektivizací zemědělství a stejně jako v západních zemích, masivním dotováním zemědělské produkce, které přetrvalo až do prvních let po sametové revoluci. Ideologické propojení představitelů JZD a státních statků s politickými špičkami na národní úrovni (Bičík, Götz 1996) umožnilo vznik silné koalice, která prosazovala zemědělské zájmy na venkově, a která jej pasovala do role pouhého zdroje zemědělských produktů. Pro tento účel sloužilo také celé spektrum nejružnějších institucí – strojní a traktorové stanice, veterinární zařízení, plemenářské podniky, Oseva, Ústřední kontrolní a zkušební ústav zemědělský, Agrozet, zemědělské školství aj. (Agrostav

1989). Zemědělství tak získalo na venkově hegemonní postavení, avšak jeho symbolický význam proniká i dále – do každodenního života venkovského obyvatelstva - jednotná zemědělská družstva a státní statky tak staví obytné domy pro své zaměstnance, zařízení služeb – od prodejen Jednot po zdravotní střediska, rekreační střediska, pionýrské tábory. Podporují kulturní činnost – ať už pořádáním nejrůznějších kulturních akcí, podporou mateřských a základních škol či pořádáním zájezdů za kulturou do měst.

4 Postproduktivistický přechod

Velká diskuze se rozhořela na téma, jak označit fázi venkova, která následuje po produktivistickém venkovu a jak tento ‚nový‘ venkov charakterizovat. Například B. Ilbery a I. Bowler (1998) užívají pojem *postproduktivistický venkov*, který však byl následně podroben silné kritice (např. Hoggart a Paniagua 2001) z toho důvodu, že tento pojem by naznačoval prudkou kvalitativní změnu procesů ve venkovských oblastech, zatímco ve skutečnosti dochází k méně razantním změnám. Proto je třeba zdůraznit, že současný venkov v zemích Evropské unie stále prochází restrukturalizací, hledáním nové strukturované koherence, proto se užívá spíše označení postproduktivistický přechod.

Venkov v postproduktivistickém přechodu nutně doprovází změna jeho vnímání – je opouštěno od produktivistické logiky, která pojímala venkov pouze jako místo pro produkci potravin a jiných zdrojů. Tento přístup připouští zachování některých praktik charakteristických pro produktivistické zemědělství, avšak v nové logice je formující se multifunkční venkov vnímán jako místo, kde i malým (rodinným) farmám je přisuzována perspektiva existence (zatímco v produktivistické logice byl takovým farmám předpovídan zánik z důvodu nekonkurenceschopnosti v kapitalistických podmínkách intenzifikace, koncentrace a specializace zemědělské produkce) ve smyslu zaplnění mezer na trhu v podobě produkce kvalitních potravin, bioproduktů, údržby krajiny či poskytování služeb pro rekreaci a turismus (Ilbery, Bowler 1998).

Strukturovaná koherence českého produktivistického venkova změnou režimu dostává tvrdý zásah. Nákladnou zemědělskou politiku odmítlo nové, neoliberalně založené Československo (resp. Česká republika) tolerovat, děje se tomu však až od roku 1992, kdy vstupují v platnost příslušná opatření (Bičík, Götz 1996). Tvář venkova na počátku 90. let minulého století výrazně poznamenal ústup zemědělské produkce z jeho dominantní pozice. To vedlo k poklesu úrovně finanční podpory, která je vyjádřena ukazatelem ekvivalentu produkčních subvencí (Věžník, Bartošová 2004). České zemědělství se tak v souvislosti s dalšími problémy (vysokou nadprodukcí, neefektivitou výroby, výrobou nešetrnou k životnímu prostředí) a reakcí na ně dostalo do krize. Další propad zemědělské produkce (zejména živočišné výroby) zaznamenaný po vstupu ČR do Evropské unie situaci ještě více zdramatizoval a i přes současné zlepšování situace je budoucnost hospodaření v zemědělství nejistá vzhledem k pokračující liberalizaci evropského zemědělství a jeho otevření globální konkurenci (Lokoč 2009).

Ruralita venkova však nebyla poznamenána jen krizí zemědělství, jakožto do té doby jejího hlavního konstituenta. Český venkov v 90. letech zažívá invazi městského obyvatelstva v rámci procesu suburbanizace, které s sebou přináší městský způsob života. Do ryze zemědělského prostoru pronikají také objekty nákupních a logistických center, výrobních hal, které nerespektují styl tradiční venkovské zástavby. I tento fakt přispívá k rozmazávání hranice mezi městským a venkovským.

Venkov v postproduktivistickém přechodu je oproti své předešlé etapě charakteristický vysokým růstem konzumní funkce venkova (přičemž produkční funkce ubývá na relativním významu, avšak je stále zachována). Tato změna však není možná, aniž by pro ni neexistovaly určité strukturální podmínky. V České republice bylo tím impulsem pro expanzi kapitálu do venkovských oblastí přechod od centrálně plánované ekonomiky k ekonomice tržní. Venkovský prostor tak zasáhly procesy privatizace a deregulace, šíření ekonomických činností, které se snaží zaplnit mezery na trhu nepokrytých do té doby standardizovanou produkcí i konzumem fordistického režimu. Individualizace společnosti a s ní i individualizovanější poptávka odkrývá nová místa na trhu, například ve sféře bydlení, zábavy, módy či jídla. Rostoucí movitost obyvatel jak měst, tak i venkova, podpořená nebývale snadnou dostupností finančních úvěrů poptávku po nových produktech jen podporuje (Marsden a kol. 1993).

V rámci nového módu regulace tak vzniká nová prostorovost vzorců produkce a konzumu, která je charakteristická vysokou nerovnoměrností, a která se odvíjí od kvality jednotlivých venkovských lokalit ve smyslu jejich atraktivity pro lokalizaci kapitálu. Proces, kterým je kapitál lokalizován, resp. jsou valorizovány místní zdroje a následně jsou přeměněny na předměty konzumace, je označován jako komodifikace. Komodifikace označuje proces, kdy směnná hodnota objektu (tedy hodnota, kterou je zákazník ochoten zaplatit) převyšuje jeho užitnou hodnotu (tedy hodnotu objektu, která je odvislá od jeho užitečnosti). Současně, komodifikace označuje také jev, kdy objekty, které nikdy nebyly posuzovány dle ekonomických měřítek, získávají ekonomickou hodnotu. Z venkovského pohledu jsou v tomto směru relevantní objekty jako krajina, čerstvý vzduch, příroda, tradice apod. Čím jsou struktury kapitalismu vyvinutější, tím více kapitál komodifikuje jím dosud nedotčené objekty (Woods 2010).

Proces komodifikace je v souvislosti s venkovskými lokalitami zmiňován ve spojitosti s rekreací a turismem, které v postproduktivistickém období prudce rostou na významu v souvislosti s diverzifikací venkovských činností. Směnná hodnota objektů je formována vnímáním v rámci určitého kulturního prostředí a stále více se (především v dnešní době konzumní společnosti dominované médií) vzdaluje užitné hodnotě objektu. M. Woods (2010) tento fakt dokumentuje například na potravinách, kterým byla zvýšena směnná hodnota prostřednictvím udělení certifikátu regionálního produktu. Tyto regionální produkty na druhou stranu pomáhají budovat image regionu, které je v současnosti velice důležitým prvkem v nejrůznějších rozvojových strategiích. Důvod pro posílení identit regionů spočívá v tom, že nabídka venkovských lokalit pro lokalizaci relativně omezených zdrojů kapitálu je velká, a proto v zájmu rozvoje lokalit roste i konkurenční boj mezi jednotlivými lokalitami o soukromé či privátní zdroje.

5 Rozdílné předpoklady konkurenceschopnosti venkova

Pojem konkurenceschopnost se začal prosazovat zejména v souvislosti s konkurenceschopností podniků, posléze ekonomiky a nakonec států, regionů, měst či obcí. To dokládá přístup OECD, která definuje konkurenceschopnost jako „schopnost korporací, odvětví, regionů, národů a nadnárodních celků generovat vysokou úroveň příjmů z výrobních faktorů i relativně vysokou úroveň jejich využití na udržitelné úrovni za současného vystavení mezinárodní konkurenci“ (OECD in Wokoun 2010).

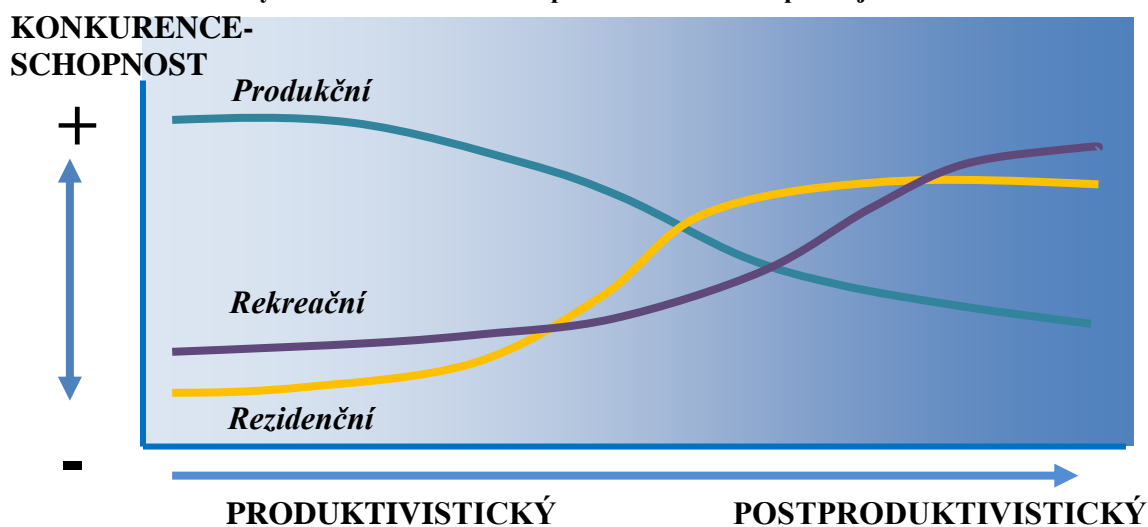
Analýzy regionální konkurenceschopnosti se stávají aktuálním tématem komparačních studií, třebaže se potýkají s obdobnými definičními problémy jako samotný pojem konkurenceschopnost (a z toho odvozenými metodickými problémy). Např. Wokoun (2010)

hovoří o regionální konkurenceschopnosti jako o charakteristice vyjadřující schopnost regionů generovat příjmy a udržet úroveň zaměstnanosti v rámci národní a mezinárodní konkurence. Přestože je v literatuře obtížné setkat s pojmem konkurenceschopnosti venkova (venkovského prostoru), lze využít tvrzení „že venkovské regiony jsou řízeny obdobnými stěžejními hnacími mechanismy konkurenceschopnosti jako ostatní regiony“ (Porter a kol. 2004). Navíc, Capello a Nijkamp a kol. (2009) uvádějí, že místní specifika a místní materiálové a nemateriálové aktiva se stala strategickými faktory, na kterých je postavena konkurenceschopnost regionu. To se může jevit jako výrazná konkurenční výhoda v případě těch venkovských regionů, které disponují těmito faktory. Jedním z autorů zabývajících se konkurenceschopností venkovských regionů je Tomšík (2009), který s pojmem pracuje takto: „určité území se stává konkurenceschopným, nejen pokud je schopno odolávat tržním tlakům, ale zároveň pokud také zabezpečuje environmentální, sociální a kulturní udržitelnost“.

Metodické obtíže studií zabývajících se konkurenceschopností naznačuje Wokoun (2010), který uvádí, že „(konkurenceschopnost – pozn. autorů) není úzce vymezený jev, jenž by byl měřitelný jednotlivým ukazatelem konkurenční schopnosti, nýbrž jde o komplexní skutečnost, jejíž některé složky lze kvantifikovat a jiné jsou kvalitativní povahy, bezprostředně neměřitelné. Předkládaný příspěvek vychází z výše uvedených skutečností a snaží se o určité „abstraktní“ zhodnocení (neměřitelná povaha uvažovaných jevů) konkurenceschopnosti venkovského prostoru dle měnících se funkcí venkova v kontextu konceptualizovaných vývojových fází venkova (produktivistická fáze; fáze postproduktivistického přechodu).

Z výše uvedeného textu vyplývá, že v produktivistickém venkovu převládala produkční funkce, venkov představoval prostor produkce – zejména zemědělské povahy a tedy konkurenceschopnost venkova založenou zejména na této funkci bylo možno považovat za poměrně vysokou v aktuálních podmínkách daného období (vysoká zaměstnanost v zemědělství, potřeba potravinové soběstačnosti) a uplatňující se na většině venkovského území (viz Obr. 1).

Obr. 1 Dynamika konkurenceschopnosti venkova dle uplatňujících se funkcí

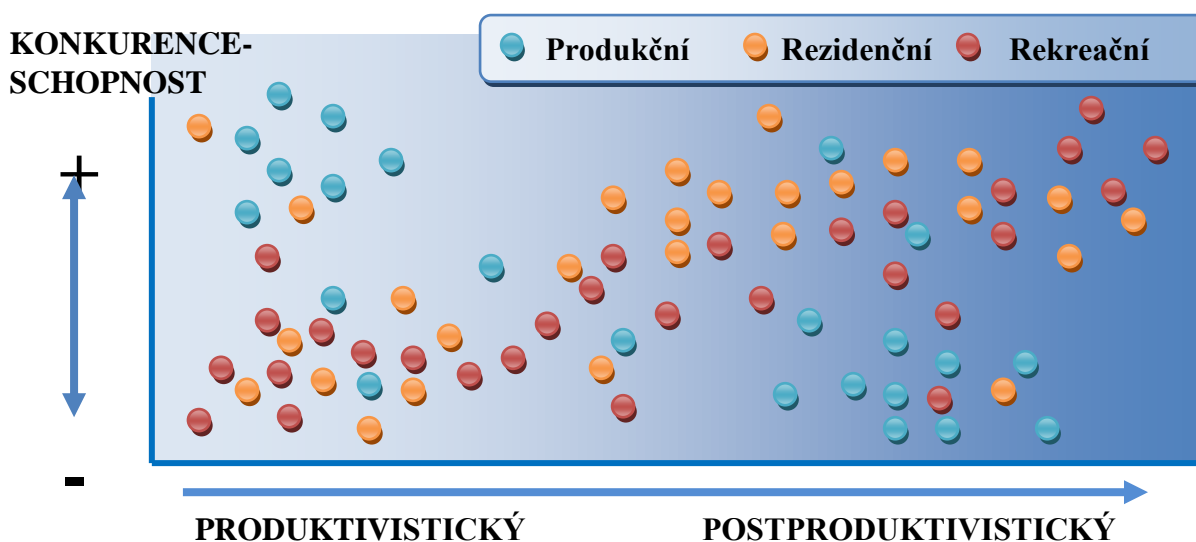
S celospolečenskými, ekonomickými a politickými změnami však postupně dochází ke ztrátě konkurenceschopnosti venkova založené na zemědělském výkonu a tak se na venkově začínají prosazovat a akcentovat (získávají větší relevantní význam) funkce jiné – jejichž motorem se stává proces komodifikace venkova, jeho krajiny atd. Venkov postupně vstupoval do nového období, pro něž autoři příspěvku využívají termín

postproduktivistického přechodu a konkurenceschopnost venkovského prostoru zvyšuje zejména rezidenční funkce, což znamená, že je význam a role venkova vnímána zejména v kontextu příznivého a klidného životního prostředí naplňující zvyšující se požadavky obyvatel na kvalitu bydlení a potřebu „utíci“ z rušných a přeplněných měst. Konkurenceschopnost venkova založená na jeho rezidenční funkci se postupně stabilizuje a na významu stále více nabývá rekreační funkce venkova. Znamená to tedy, že venkovský prostor zvyšuje svou konkurenceschopnost prostřednictvím zvyšujících se požadavků obyvatel po trávení volného času na jeho území, ať již „konzumací“ tradiční venkovské krajiny, lokálních zábav a zvyků, čisté přírody či dalších prvků venkova.

Výše uvedený text však představuje značnou generalizaci venkovského prostoru a jeho rozmanitých funkcí zohledněnou pro potřeby konceptualizace vývojových etap venkova ve vztahu ke konkurenceschopnosti studovaného území. Vnímání venkova (nejen českého) jako značně heterogenního prostoru je již v literatuře značně ustálené (viz např. Blažek 2004; Perlín, Kučerová, Kučera 2010) a je tak nezbytné doplnit poznatky o konkurenceschopnosti venkovského prostoru pohledem diferenciovaného venkova, v jehož rozličných typech se relativní význam prosazovaných funkcí různí v závislosti na povaze venkovského prostoru. Přitom je tento prostor determinován nejen globálně platnými socioekonomickými a politickými změnami, ale také historicky a geograficky podmíněnými faktory (poloha, dostupnost, přírodní podmínky, historický vývoj atd.).

Prostřednictvím této optiky pak lze v Česku identifikovat a rozlišit venkovský prostor stále stojící na *produkčně podmíněné konkurenceschopnosti* (zemědělsky úrodné oblasti), *rezidenčně podmíněné konkurenceschopnosti* (dobře dostupný venkov, suburbánní oblasti) a *rekreačně podmíněné konkurenceschopnosti* (venkov s přírodními a kulturními atraktivitami popř. venkov v blízkosti velkých měst)(viz Obr. 2). V řadě venkovských lokalit lze rozpoznat mix funkcí podílejících se na vysoké konkurenceschopnosti těchto území (ve vztahu k okolním konkurenčním lokalitám) – zejména synergie funkce rezidenční a rekreační. Naopak, některé venkovské oblasti (periferní, marginální) vykazují nízkou konkurenceschopnost, ať už je dominantní jakákoliv funkce (nejčastěji funkce produkční) či jsou v rovnováze.

Obr. 2 Dynamika konkurenceschopnosti jednotlivých venkovských lokalit dle uplatňujících se funkcí

V období produktivistického venkova převažovaly venkovské lokality, které byly konkurenceschopné zejména pro svou produkční povahu, avšak postupně se začaly stále více

prosazovat venkovské lokality jako atraktivní rezidenční oblasti a oblasti trávení volného času. Je však zřejmé, že i v období postproduktivistického přechodu lze najít lokality s významnou produkční funkcí o vysoké konkurenceschopnosti (je jich však podstatně méně) např. venkovské lokality intenzivní rostlinné či živočišné výroby, ekologického zemědělství či specifického typu zemědělství – vinařství.

6 Závěr

Výrazné změny na venkově zaznamenané v průběhu posledních desetiletí motivovaly řadu zejména anglosaských autorů (např. Murdoch, Marsden, Illbery, Wilson a další) konceptualizovat je do určitých etap vyznačujících se stěžejními znaky. Venkov (a v užším významu i zemědělství) tak prošel produktivistickým obdobím do etapy postproduktivistického přechodu za proměny významu a uplatnění jednotlivých stěžejních funkcí venkova (produkční, rezidenční a rekreační) spolupodílejících se na jeho celkové konkurenceschopnosti. I český venkov (jako prostor vědomých i nevědomých aktivit obyvatel, institucí a organizací) reagoval na měnící se národní a globální socioekonomické a politické podmínky proměnou svých funkcí coby odraz hledání nejvyšší možné konkurenceschopnosti. Prosazující se proces komodifikace postupně snížil význam, v produktivistickém venkovu stěžejní, produkční funkce, a posílila se úloha (stejně jako počet venkovských lokalit) funkce rezidenční a rekreační coby zdroje výrazné konkurenční výhody.

Rozdílné uplatnění jednotlivých funkcí ve vztahu ke konkurenceschopnosti venkovských lokalit lze uvažovat v případě využití některé z řady typologií venkovského prostoru, ať již pracující s venkovem České republiky (např. Perlín, Kučerová, Kučera 2010), abstraktněji klasifikovaném venkovském prostoru vyjádřeného jako „*rural occupance modes*“ (Holmes 2006) či např. typologii Murdocha a kol. (2003), který venkov rozděluje na *chráněný venkov* (převažují ochranné přístupy obyvatel nejčastěji pracujících ve službách motivované jejich potřebou trávení volného času), *soupeřící* (území mimo hlavní dojížděkové zóny, v nichž narůstá střet zájmů starousedlíků soustředujících své zájmy na lokální rozvoj s nově příchozími obyvateli), *autoritářský* (paternalistický; dominují farmy a intenzivní zemědělská činnost) a *klientelistický* (zemědělsky méně příznivé oblasti; závislost na dotacích; mimo zájem turistů, potenciálních migrantů).

Současná významná rozmanitost venkova, ať již vyjádřená řadou odlišných venkovů (typů) či uplatňujících se funkcí, jej umožňuje vnímat jako multifunkční prostor, nikoliv pouze jako území zemědělské produkce (produktivistické období) nebo území striktně opouštějící produkční paradigma (období postproduktivistického přechodu). Právě OECD (2006) představené nové paradigma rozvoje venkova by mělo stavět nikoliv na konkurenceschopnosti farem, ale celého venkovského prostoru a zdůrazňuje snahu maximálně využít možnosti valorizace (komodifikace) a využití lokálních zdrojů. *Multifunkčnost* tak v tomto smyslu zahrnuje nejen funkci venkova zaměřenou na produkci potravin či jiných surovin, nýbrž přikládá větší důležitost jeho rezidenční a rekreační funkci, ochraně krajiny, lesnictví, či ještě více – rozvoji drobného nezemědělského podnikání a služeb ve venkovských oblastech. Protože současné diskuze o budoucím nastavení Společné zemědělské politiky EU se snaží směřovat právě k nastolení takového venkova, kde zemědělská produkce pravděpodobně nebude rozhodovat o ekonomické úspěšnosti dané venkovské lokality, naopak bude jen doplňkem k ní, jeví se označení multifunkční venkov jako vhodný termín pro zatím ještě budoucí strukturovanou koherenci českého venkova.

Příspěvek byl zpracován s podporou výzkumného záměru MSM 6215648904 jako součást řešení tematického směru „04: Vývojové tendence agrobiznisu, formování segmentovaných trhů v rámci komoditních řetězců a potravinových sítí v procesech integrace a globalizace a změny agrární politiky“ na Mendelově univerzitě v Brně.

Použitá literatura

- [1] AGROSTAV: Zemědělství Severomoravského kraje. Ostrava: Profil, 1989. 80 s.
- [2] BIČÍK, I., GÖTZ, A.: Regionální aspekty transformace českého zemědělství. In: Hampl, M.: Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice. Praha: DemoArt, 2006. s. 239-253.
- [3] BLAŽEK, B.: Venkovy – anamnéza, diagnóza, terapie. Šlapanice: ERA, 2004, 184 s.
- [4] CASTREE, N., GREGORY, D.: David Harvey: A Critical Reader. Oxford: Blackwell, 2006. 256 s.
- [5] CAPELLO, R., NIJKAMP, P. (eds.): Handbook of Regional Growth and Development Theories, Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited. 2009, 542 s.
- [6] HALFACREE, K.: Locality and social representation: space, discourse and alternative definitions of the rural. Journal of Rural Studies, roč. 9, 1993. s. 23-37.
- [7] HALFACREE, K.: Rural space: constructing a three-fold architecture. In: Cloke, P., Marsden, T., Mooney, P. (eds.): Handbook of Rural Studies. Londýn: Sage, 2006. s. 44-62.
- [8] HOGGART, K., PANIAGUA, A.: What rural restructuring? Journal of Rural Studies 17, 2001, s. 41-62.
- [9] HOLMES, J.: Impulses towards a multifunctional transition in rural Australia: Gaps in the research agenda. Journal of Rural Studies, roč. 22, 2006. s. 142-160.
- [10] HRUŠKA, V.: Proces diferenciacie venkovského prostoru: konceptuální zázemí. In Geografický výzkum v České republice. Brno: PřF MU. 2011. (v tisku).
- [11] ILBERY, B., BOWLER, I.: From agricultural productivism to post-productivism. In: Ilbery, B. (ed.): The Geography of Rural Change. Harlow: Longman, 1998. s. 57-84.
- [12] LOKOČ, R.: Čeští zemědělci jako správci krajiny?. Dizertační práce, Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, 2009. 191 s.
- [13] MARSDEN, T., MURDOCH, J., LOWE, P., MUNTON, R., FLYNN, A.: Constructing the countryside. Londýn: UCL Press, 1993. 220 s.
- [14] MURDOCH, J., LOWE, P., WARD, N., MARSDEN, T.: The differentiated countryside. Londýn: Routledge, 2003. 181 s.
- [15] OECD: The New Rural Paradigm – Policies and Governance. Paříž: OECD Publications, 2006. 164 s.

- [16] PERLÍN, R., KUČEROVÁ, S., KUČERA, Z.: A Typologie venkovského prostoru Česka. Geografie, roč. 115, č. 2, 2010. s. 161 – 187
- [17] PORTER, M., E., KETELS, Ch., MILLER, K., BRYDEN, R.: Competitiveness in Rural U. S. Regions : Learning and Research Agenda. Policy. Institute for Strategy and Competitiveness., 2004. 70 s.
- [18] TOMŠÍK, K.: Vývoj a perspektivy evropského venkova. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009. 208 s.
- [19] VĚŽNÍK, A., BARTOŠOVÁ, L.: Selected regional geographical differences of the Czech Republic agriculture after the transformation processes. Agricultural Economics 50, 2004. s. 207- 217
- [20] WOKOUN, R.: Teoretické a metodologické přístupy k výzkumu regionální konkurenceschopnosti. In XXII sjezd české geografické společnosti. Ostrava: OSU, 2010. s. 561 - 565
- [21] WOODS, M.: Rural Geography. Londýn: Sage, 2005. 330 s.
- [22] WOODS, M.: Rural. Londýn: Routledge, 2010. 336 s.

Autoři

Mgr. Vladan Hruška

RegioPartner s.r.o.

Email: hvladan@seznam.cz

Mgr. Ondřej Konečný

Mendelova univerzita v Brně

Ústav regionálního rozvoje a veřejné správy

Email: ondrej.konecny@mendelu.cz

Periferie – produkt relativity prostoru

Jan Kuchyňka

Nejednoznačná periferie

Přirozený geografický prostor je prostorem produkčním. Produkčním proto, že generuje širokou škálu kombinací kvalitativních i kvantitativních prvků. Tato rozrůzněnost však pak utváří nekonečnou škálu kontextů, které každý jednotlivý prvek tohoto prostoru unikátně relativizují. Podstatným prvkem prostoru jsou i periferie.

Přístupy k řešení otázek perifernosti se paradoxně se zvýšenou snahou o jejich zodpovězení dále diverzifikují (Havlíček, Chromý, Jančák, Marada 2005). Tato nejednoznačnost daná definiční i aplikační diferencí se poté projevuje i v samotných řešených oblastech, které tak ztrácejí na jistotě své hierarchické vertikální pozice. Označení periferie však zároveň nemá být nálepkou outsidera, za kterého jsou periferie a priori považovány nebo se sami považují, ale známkou nutnosti specifčnosti přístupu pro jejich rozvoj (Woods 2008). Ten totiž není podmíněn shodnými hodnotami a navazujícími potenciály, které vykazují jádra, ale unikátní skladbou tradičních či jednoduše „ne-mainstreamových“ prvků (Jančák, Chromý, Marada, Havlíček 2010). Takové vlastnosti dělají z periferií jedinečné a nezbytné prvky prostoru, které ale nejsou charakterizovány pouze oním samotným prostorem. Formuje se zde totiž i společnost, která tento prostor užívá a hlavně hodnoty, které s sebou přináší a které v daném kontextu reprezentuje a produkuje (Lundvall 1992). Zároveň se zde však nesmí jednat o paušalizaci pojmem venkov, která s sebou nese protiklad „městský“.

Periferní i venkovské oblasti jsou prostorovými prvky. Nejedná se však o synonyma, jak by mohlo být patrné z obecného vnímání prostorových struktur laickou veřejností. Jedna druhou může sice překrývat či absorbovat, ale o absolutní vztah nadřazenosti a podřazenosti se zde rovněž nejedná. Jsou to jednotky, které se vzájemně ovlivňují a často i podmiňují. Ve vymezení venkova (např. Perlín 2010) nacházíme mnoho území periferních a rovněž vymezené periferie (např. Musil 1988; Musil, Müller 2008) lze do značné míry považovat za venkovské regiony. Opak venkovského, tedy městský, ale může být přirozenou součástí periferního. To, čím vším však periferie je, či být může, nám otevírá otázku, co je tedy periferií myšleno, jak je k této regionalizaci přistupováno a v neposlední řadě také jak je takový koncept vnímán samotnou periferií.

Jádro vs. periferie

Dlouhodobě kontinuálním trendem se jeví přístup vnímání periferie, jež je jakýmsi protikladem jádra (Schmidt 1998). Periferie, která doplňuje jádrové struktury tím, že je jejich zázemím, odbytištěm, pokračovatelem. Jakoby existence samotné periferie nejen definovala samotnou jádrovost, ale vlastně ji i tímto polaritním založením podmiňovala (Kuchyňka 2010). Prvotní teorií tohoto druhu byla Christallerova teorie centrálních míst (Christaller 1966), která vymezila dynamiku změn v kontinuálním prostoru jádro-periferie a jejich hierarchii založenou na víceměřítkovém pohledu.

V podobném duchu navazují i další autoři popisující postavení periferních oblastí v prostorových kontextech. Sem můžeme řadit převážně ekonomické teorie keynesiánského období představované hlavně teorií kumulovaných příčin G. Myrdala a teorií A. Hirschmanna, teorie nerovnoměrného rozvoje; podobně pak i teorie růstových pólů

F. Perrouxe a J. Boudevilla (Blažek, Uhlíř 2002). Novodobí představitelé teorie jádro-periferie již kladou větší důraz na převážně neekonomické měkké faktory sociologického či veřejnoprávního, anebo globalizačního směru. Za ty můžeme považovat teorii založenou na subjektivním vnímání jádra-periferie aktéry od M. Heintela, na pyramidě moci M. Schulera a R. Nefa (Havlíček, Chromý 2001) či např. na definici „Modrého banánu“ R. Bruneta (Hospers 2003). V českém prostředí pak tyto tendence můžeme sledovat u Korčáka (1973) či Hampla (1987, 1989) při tvorbě a popisu nodálních regionů nebo v některých pracích autorského kolektivu T. Havlíček, P. Chromý, V. Jančák, M. Marada (2001, 2005).

Reprezentativním příkladem může být teorie polarizovaného rozvoje J. Friedmanna, která se soustředí nejen na víceměřítkový prostor, který je charakteristický pro vnímání vztahu jádro-periferie a jejich hierarchie, ale i na jeho rozměr daný vývojem v čase (Friedmann 1973). Jádrové oblasti jsou zde definovány jako místa v prostoru, která v sobě absorbují stěžejní rozvojové impulzy oblasti. Takové impulzy totiž indikují daný potenciál ke změně, která je však podmíněna právě polohou a to ať už v horizontálním či vertikálním rozměru prostoru (Friedmann 1987). Periferie je pak prostým zbytkem prostoru, který nemohl daný trend následovat. Samo jádro tedy později podmiňuje kontinuální a kvalitativně strukturovanou difúzi inovací, která sekundárně ovlivňuje periferii přirozenou odstředivostí šíření této inovace. Podporou takové teze jsou Friedmannem zmiňované kumulativní mechanismy, které umocňují dominanci jádra nad periferií: efekt dominance, efekt vazeb, informační efekt, psychologický efekt, modernizační efekt, výrobní efekt (Friedmann 1973). Tento systém je pak možné narušit pouze cílenou decentralizací moci jádra směrem k periferii a to prostřednictvím přenosu kompetencí na městské regiony daných periferií - to vše jak v uvažování makroprostoru světa či Evropy, tak i v realitě mikroměřítko jednotlivých regionů (Friedmann 1973; Havlíček, Chromý, Jančák, Marada 2005). Nicméně toto řešení opět směřuje k vytvoření nových, i když poněkud slabších jádrových regionů – neboli řeší perifernost její parciální transformací na hierarchicky nižší úroveň jádrovosti.

Tendence posuzovat perifernost z úhlu pohledu jádra je zřetelná i v aktuálním prostředí geografické vědy a navazující veřejnosprávní praxe. To není chybné, pokud je cílem myšlené či realizované regionalizace duální systém jádro-periferie. Pokud však hovoříme o účelnosti takového vymezení ve smyslu možnosti aplikace efektivních nástrojů, odpověď ano, je periferní, není jádrové, a naopak, nestačí (Woods 2008). Zde je již nutno posuzovat podrobnější strukturu sídelního systému a jeho osídlení – uvažovat jeho historicko-kulturní tendence, sociální kapitál (Musil, Müller 2006) a vůbec obecně subjektivní hodnotu jednotlivých socioekonomických kvalit (Douwe v. d. Ploeg a kol. 2000). Při správě prostoru prostřednictvím veřejné správy státu by proto měla být uvažována především tato širší struktura, jež nebude deformovat celý systém směrem k univerzální jádrovosti, ale naopak k žádoucí diverzitě žitého prostoru (Jančák, Havlíček, Chromý, Marada 2008 a 2010).

Aplikace konceptu perifernosti v praxi

Při aplikaci konceptu perifernosti do prostředí správních řešení a jejich nástrojů navíc vyvstávají další otázky především metodologického rázu. Jedná se především o tradiční problematiky typu dosažitelnosti dat, jejich dostatečné vypovídací hodnoty a relevance, v případě veřejnosprávních úkonů pak specifika týkající se hierarchické struktury kompetencí ve spravovaném prostoru. Nejen na tyto, ale i na další faktory je třeba klást důraz při každém takovém uvažování o řešení delimitace či rozvoje periferních oblastí. Tak jako každý výzkum, i aplikace konceptu perifernosti si totiž žádá racionální a co možná nejvíce užitečný a proveditelný přístup.

Jako příklad takové aplikace, který jsme i dále podstoupili kritice, prezentujeme aktivitu Krajského úřadu Jihomoravského kraje „Zavedení systémového přístupu v rozvoji socioekonomicky slabších mikroregionů Jihomoravského kraje“ (Rada JMK 2010). Jihomoravský kraj se tímto dokumentem snaží naplňovat jednu z priorit svého „Programu rozvoje Jihomoravského kraje na období 2010 – 2013“ (KrÚ JMK 2010) (PRK). Prostřednictvím něho se zavázal k řešení regionálních disparit, které na jeho území vznikají. Tomuto řešení však nejprve musela předcházet identifikace takových území, která by definici „disparitní“ odpovídala. Disparitami kraj rozumí rozdíly vyvolané subjektivní lidskou činností, nikoliv rozdíly vzniklé z objektivních příčin, například na základě přírodních podmínek (KrÚ JMK 2010, 67). Disparitní území, díky kontextu hledání socioekonomicky slabších mikroregionů, tak dále můžeme považovat za druh periferie. Celý proces práce krajského úřadu s daným konceptem perifernosti nám pak stručně podkřívá komplexní systém teoretických a navazujících aplikačních nejednoznačností, jež poté zprostředkovaně působí na reálné úkony v prostoru.

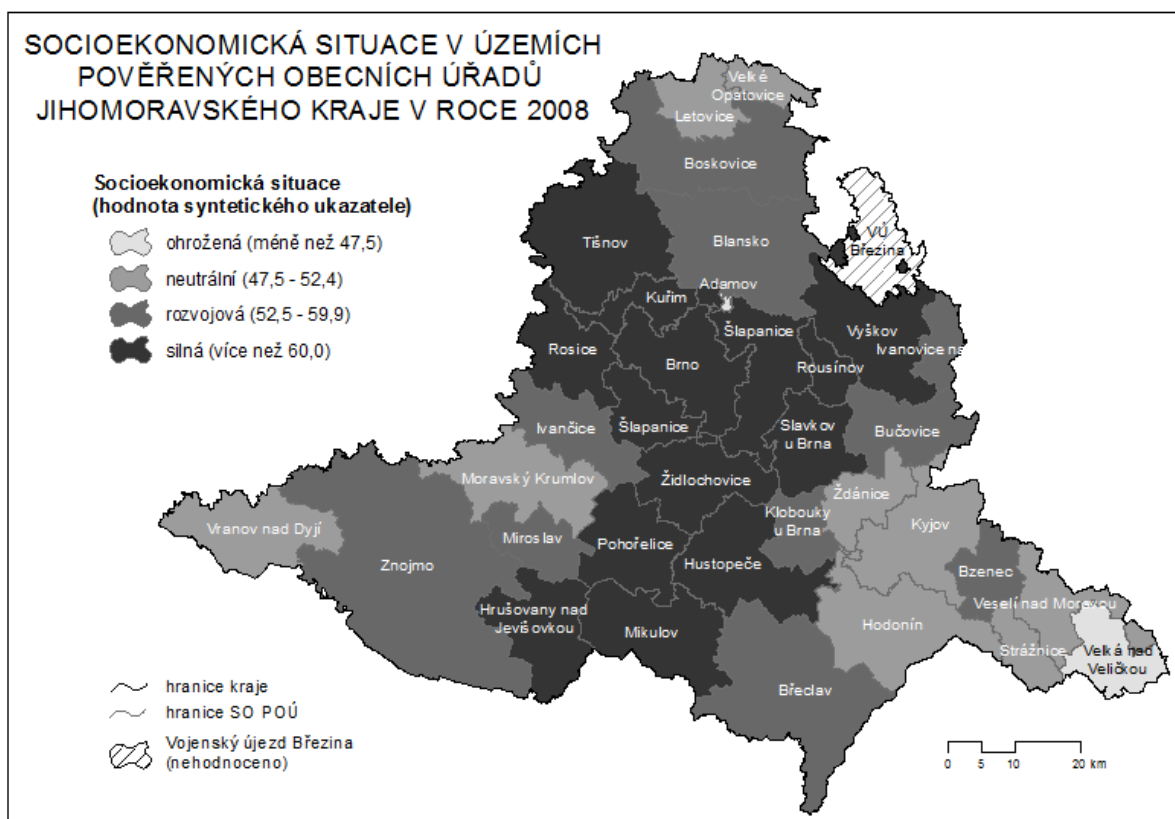
PRK byl vypracován při kooperaci Krajského úřadu JMK, Podnikatelské fakulty Vysokého učení technického, Geografického ústavu Masarykovy univerzity a společnosti GaREP, s.r.o. Toto spojení veřejnosprávního, vědeckého a privátního sektoru přineslo zajímavé koncepční výstupy pro řešení disparit na území kraje. Zde byly použity dva základní metodologické úkony – provedení socioekonomické analýzy a to při zachování hierarchické posloupnosti podporovaných území v rámci České republiky (hospodářsky slabé regiony). Ambicí tohoto postupu byla jak relevantnost statistických zjištění, která se měla blížit aktuální realitě socioekonomického prostoru, tak i zaštitění se možným politickým alibi, které odpovědnost za identifikované disparity částečně převádí na státní strategii vymezující je ve větším měřítku.

Primárně tedy byla použita analýza 4 vybraných kvantitativních charakteristik, které měly popsat aktuální stav socioekonomické situace v území. Zjišťován tak byl:

- vývoj počtu obyvatel (2005-2008 k 31. 12.; v %)
- index stáří (podíl /65 a více let/ na /0-14 let/, k 31. 12. 2008; v %)
- podnikatelská aktivita (počet ekonomických subjektů na 1000 obyv., k 31. 12. 2008)
- míra nezaměstnanosti (k 31. 12. 2008; v %).

Tyto charakteristiky pak byly relativizovány do jednoho syntetického ukazatele. Jako vhodné územní jednotky, tj. dostatečně podrobné, částečně agregované a zároveň s vyhovující dostupností dat, byly zvoleny správní obvody obcí s pověřeným obecním úřadem (SO POÚ). Mohl tak být vizualizován prostor Jihomoravského kraje (Obr. 1) na základě jedné hodnoty pro každý SO POÚ, čímž došlo ke znázornění nejohroženějších území či celých oblastí kraje.

Obr. 1. Socioekonomická situace SO POÚ JMK v roce 2008. (Zdroj: upraveno z KrÚ JMK 2010)

Druhým krokem, který usměrňoval analytická zjištění ke kompatibilitě se státní strategií, byl výběr konkrétních „socioekonomicky slabších mikroregionů“, které měly být později zvýhodněny. Tento výběr se řídil soustavou „regionů se soustředěnou podporou státu 2010-2013“, kterou schválila vláda ČR. Na území Jihomoravského kraje se nacházejí tři takové regiony a to se specifikací „hospodářsky slabé regiony“ – okresy Znojmo, Hodonín a Blansko. Z každého z nich pak byl dle provedené analýzy vybrán jeden SO POÚ s nejnižší hodnotou syntetického ukazatele socioekonomické situace. Konkrétně se tedy jednalo o SO POÚ Vranov nad Dyjí (okres Znojmo), SO POÚ Velká nad Veličkou (okres Hodonín) a SO POÚ Adamov (okres Blansko). Vzhledem ke specifičnosti SO POÚ Adamov, který zahrnuje pouze jednu obec (město Adamov) a je obklopen regiony se silným rozvojovým potenciálem (mj. Brno), byl v případě okresu Blansko vybrán SO POÚ Velké Opatovice. Ten totiž zaznamenal druhou nejnižší hodnotu ukazatele socioekonomické situace v rámci okresu.

Za optimální partnery kraje pro nastartování vnitřní aktivity regionu však byly vybrány mikroregiony (dobrovolné svazky obcí). Právě ty jsou dle Jihomoravského kraje aktéry regionálního rozvoje a lépe odráží funkční vazby v území (Rada JMK 2010). Vymezené socioekonomicky slabší SO POÚ tak byly redefinovány na příslušné mikroregiony. Změna v příslušnosti obcí ze SO POÚ k mikroregionu však byla měněna pouze v jednotkách případů. Krajský úřad JMK tedy pracuje s disparitním územím vymezeným mikroregiony Vranovsko (SO POÚ Vranov nad Dyjí bez obce Vracovice), Hornácko (SO POÚ Velká nad Veličkou s obcemi Suchov a Tasov) a Malá Haná (SO POÚ Velké Opatovice s obcemi Světlá a Vanovice).

Falzifikace realizované metodiky

Koncept periferie aplikovaný na území Jihomoravského kraje jsme dále podrobili elementárnímu ověření podobnými kvantitativními nástroji. To mělo sloužit k falzifikaci základních předpokladů území, jež si kraj definoval jako známku disparity. V analýze založené na statistických datech jsme použili podobnou sadu charakteristik, se kterými počítá Jihomoravský kraj v PRK. Tak bylo zvoleno 14 charakteristik (viz Tab. 1), jež hodnotily, s požadovanou územní přesností i periodicitou zveřejňování aktuálních dat, socioekonomickou situaci ve všech SO POÚ JMK. Cílem nebylo kopírovat metodiku, potažmo vlastně shodná data, PRK, ale zaměřit se na pořadí regionů se skutečně nejhorší socioekonomickou situací popsatelnou z dosažitelných a veřejně dostupných dat. Pro tento účel jsme tak využili analýzu pořadí jednotlivých SO POÚ v každé ze 14 charakteristik. Tyto charakteristiky byly dále rozděleny na aktuální, popisující stávající situaci, a vývojové, popisující průběh hodnot v několikaletém časovém horizontu. Každému SO POÚ pak byla přidělena průměrná hodnota pořadí ze všech započtených, tedy 1-34 (1 – nejlepší SO POÚ JMK, 34 – nejhorší SO POÚ JMK).

V Tab. 1 je prezentováno 8 SO POÚ, které zaznamenaly nejnižší hodnoty pořadí vybraných 14 charakteristik a jejich následných průměrů. Devátým je pak město Brno, které doplňuje tabulku pro kontrastní vyznění. Signifikantní je nadproporční zastoupení SO POÚ okresu Hodonín (Velká nad Veličkou, Veselí nad Moravou, Kyjov, Hodonín, Strážnice). Dále se zde vyskytují periferie vymezené JMK, tedy SO POÚ Velké Opatovice a Vranov nad Dyjí. Tuto skupinu pak doplňuje město Adamov, o kterém již byla řeč. Z toho je patrný dílčí závěr, že metodika JMK nepostihuje 3 skutečně socioekonomicky nejslabší regiony, ale pouze 3 zástupce výběru odůvodnitelného především politicky.

Tuto tezi potvrzuje i vnitřní struktura zastoupení pořadí v jednotlivých charakteristikách. Za povšimnutí pak stojí především charakteristiky č. 13 a 14, které značí podíl ekonomických subjektů na 1000 obyvatel. Ty totiž výrazně ovlivňují konečné umístění dvou krajem řešených SO POÚ, tedy Velké Opatovice a Vranov nad Dyjí. Vranov n. D., ač všemi charakteristikami jeden z nejhorších, totiž zaznamenává velice vysoké hodnoty ekonomické aktivity, které jeho pozici významně vylepšují. Naopak SO POÚ V. Opatovice, s vůbec nejnižší hodnotou ekonomické aktivity v kraji, spadá díky ní do kategorie nejhorších a to v kontrastu s jinak téměř průměrnými pořadími.

Tab. 1. Pořadí vybraných SO POÚ mezi všemi SO POÚ JMK ve 14 charakteristikách⁸.

SO POÚ JMK	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	pořadí
Brno	24	21	11	12	27	23	11	34	9	14	9	12	1	1	10
Strážnice	29	26	33	31	25	25	16	24	17	25	27	26	14	14	27
Adamov	33	25	2	7	34	34	29	33	21	30	18	11	31	31	28
Vranov n. D.	32	24	29	29	33	32	15	19	31	29	34	30	2	2	29
Hodonín	30	27	21	21	31	28	31	23	33	33	32	34	6	6	30
V. Opatovice	28	17	27	32	29	29	34	13	29	12	21	22	34	34	31
Kyjov	26	34	30	28	24	26	18	29	28	28	30	33	25	25	32
Veselí n. M.	31	28	23	27	30	27	32	28	34	34	28	28	19	19	33
Velká n. V.	34	30	34	33	32	33	27	30	27	32	31	32	27	27	34

Zdroj: ČSÚ, MPSV, RRA JM

Tab. 2. Rozdíl v pořadí vybraných SO POÚ mezi všemi SO POÚ JMK souhrnně ve vývojových a aktuálních ukazatelích.

SO POÚ JMK	vývojový ukazatel	aktuální stav	rozdíl pořadí
Brno	8	15	-7
Kyjov	30	33	-3
Strážnice	26	28	-2
Adamov	28	29	-1
Velká n. V.	34	34	0
Veselí n. M.	32	32	0
Hodonín	31	30	1
Vranov n. D.	29	27	2
V. Opatovice	33	26	7

Zdroj: ČSÚ, MPSV, RRA JM

Srovnání pořadí vývojových a aktuálních charakteristik nám pak přináší možnost komparace statického ukazatele a ukazatele popisujícího vývoj v čase. Rozdíl mezi nimi tedy poukazuje na skutečnosti vyplývající z podstaty vztahu těchto ukazatelů. Opisně tak v případě kladného rozdílu můžeme hovořit o lepších výsledcích aktuálních charakteristik, než charakteristik jakými bylo k tomuto stavu dosaženo jejich vývojem. Ač tyto skutečnosti vyplývající z prezentovaného výsledku nelze považovat za absolutní, je možné přisoudit jim informační hodnotu o tom, že se v relativním vztahu průběhu měřených charakteristik jedná o pozitivní trend sledované oblasti.

Tab. 2 znázorňuje rozdíly v agregovaných a zprůměrovaných pořadích charakteristik definujících aktuální stav a vývoj v 8 nejhorších SO POÚ vymezených v Tab. 1 (+ Brno) a seřazených dle hodnoty rozdílu jejich pořadí. Ze tří prioritně sledovaných socioekonomicky slabších mikroregionů vymezených JMK zaznamenal nejlepší výsledky SO POÚ

⁸ 1. změna počtu obyvatel 2001/2010, 2. změna počtu obyvatel 2010, 3. průměr přirozeného přírůstku 2001-2009 [1000 obyvatel], 4. přirozený přírůstek 2009 [1000 obyvatel], 5. průměr migračního salda 2001-2009 [1000 obyvatel], 6. migrační saldo 2009 [1000 obyvatel], 7. změna indexu stáří 2001/2009, 8. index stáří 2009, 9. průměrná intenzita bytové výstavby 2001-2009 [1000 obyvatel], 10. intenzita bytové výstavby 2009 [1000 obyvatel], 11. průměr půlročních měr nezaměstnanosti 12/2007-06/2011, 12. míra nezaměstnanosti 07/2011, 13. průměr počtu ekonomických subjektů 2006-2010 [1000 obyvatel], 14. počet ekonomických subjektů 2010 [1000 obyvatel]

V. Opatovice, což ostatně koresponduje s vyjádřeními výše o relativnosti zařazení mezi krajem podporované. SO POÚ Vranov n.D. vykazuje mírně kladný rozdíl pořadí, SO POÚ Velká n. V. je pak až jako třetí v pořadí zcela stagnující. Záporné hodnoty naopak obdržely další SO POÚ okresu Hodonín – Kyjov a Strážnice.

Relativní realita

Zjištěné rozpory mezi výsledky našich statistických analýz a vymezením socioekonomicky slabších mikroregionů JMK byly dále ověřovány formou řízených rozhovorů. Ty byly provedeny skupinou pracovníků Regionální rozvojové agentury jižní Moravy, s.p.o. (součástí skupiny byl i autor tohoto příspěvku) se starosty všech 40 obcí tří socioekonomicky slabších mikroregionů. Rozhovory byly primárně vedeny na téma rozvojových možností jednotlivých obcí či mikroregionu jako celku, ale dílčí otázkou bylo i jejich vnímání své vlastní perifernosti. Taková zjištění pak vyplývala především z vyjádření o reálném projevu zjištěných statistických vzorců, které onu perifernost měly indikovat.

V nejobecnější rovině hovořily výpovědi starostů o odevzdanosti vymezení periferií, které definoval kraj. O sobě mluvili jako o dlouhodobě upadajících, kterým je v pozici periferie slibována pomoc, která však nepřichází. To jen zvyšuje letargii vůči zbytku kraje a zprostředkovaně tak napomáhá vystěhovávání se obyvatel z oblasti. Co je však konkrétním důvodem, kromě krajem stanovených standardů socioekonomické situace, nebyli starostové schopni jednoduše definovat.

V kontextu rozhovorů pak ukazatele podnikatelské aktivity, nezaměstnanosti či počtu obyvatel však, vzájemně a napříč všemi sledovanými územími, vytvářely na první pohled nezřetelné paradoxy. Starostové Hornácka například vnímají jako základní nevýhodu, určující jejich perifernost a s tím spojenou aktivitu podnikat, nevyhovující stav komunikací. Zatímco na Vranovsku jsou však silnice o poznání v horším stavu, vyskytuje se zde o 1/5 více ekonomických subjektů na 1000 obyvatel než na Hornácku. Navíc, i když je na Malé Hané zaznamenána bezkonkurenčně nejvyšší podnikatelská aktivita, všechny ostatní sledované charakteristiky jsou průměrné a dlouhodoběji zaznamenávají růst. Dále, přestože je krajem považovaná nezaměstnanost na Vranovsku za extrémní, místní starostové ji z důvodu daností místního sociálního kapitálu jako výrazný problém nevnímají, ač ji sami vypočítávají okolo 20 %. A i přesto, že Hornácko statisticky trápí stárí obyvatelstva, vysoká nezaměstnanost a počet obyvatel celkově ubývá, starostové místních obcí mají opačný problém – zadministrovat přípravu stavebních parcel, o které je mezi přespolními neuspokojitelný zájem.

Souhrnně řečeno, dle komparace výsledků našeho šetření, šetření JMK a výpovědí starostů, nelze v definovaných periferních mikroregionech nalézt takové stopy regionalizační metodiky, které by jednoznačně odkazovaly na univerzální perifernost. Pravděpodobným důvodem je, že metodika byla ve skutečnosti stanovena na hierarchizaci jádrového prostoru dle úrovně jemu vlastních hodnotových kritérií, které se však pro případ periferií významně odlišují (Jančák, Chromý, Marada, Havlíček 2010).

Závěr

V PRK je psáno: „Při úvahách o nastavení podpůrných nástrojů regionální politiky jsou klíčové disparity negativní; ovšem poznání situace v pozitivních regionech může přispět k formulaci námětů pro zmírnění negativních disparit“. (KrÚ JMK 2010, 67) To fakticky odkazuje ke kapitole tohoto příspěvku „Jádro vs. periferie“, kde je zmiňována tendence aplikovat koncepty typu jádro-periferie i do veřejnosprávních procesů. Pokud však má být,

dle PRK, naším cílem nalezení disparitních území takových, abychom zde mohli aplikovat nástroje fungující v oblastech pozitivních disparit, poohlížejme se v oblastech jim podobných. To znamená neslučovat systém identifikace a translace rozvojových potenciálů oblastí pozitivních disparit s periferními – oblastmi negativních disparit (McKenzie 1977).

Takové smýšlení o významu postavení periferie v obecném kontextu geografického prostoru zastává i M. H. Schmidt, která popisuje „marginální oblasti“ jako území s více či méně narušenou schopností integrace do aktuálních a dominantních struktur, procesů a systémů odpovídajících dané situaci a prostorovému kontextu (Schmidt 1998, 59). Zde pak dochází k posunu terminologie od periferního k marginálnímu (Gurung, Kollmair 2005), kde a priori nedochází k popření systému jádro-periferie. Tato marginalita ale plně vyhovuje potřebám námi nastaveného konceptu perifernosti jako regionálních disparit. A právě takto prezentované vymezení vůči tradičnímu systému jádro-periferie, které tento systém nepopírá, ale rozšiřuje, je i přirozeným výstupem námi provedeného kritického hodnocení regionalizační praxe.

Domníváme se pak, že dané označení může mít pro popisovanou oblast či obec fatální důsledky a to nejen v pozitivním slova smyslu. A není zde důležité, zda užíváme pojmů disparita či periferní nebo marginální oblast. Pokud ale není uvedeno, a v PRK tomu tak skutečně není, že označením území za periferii rozumíme nutnost specifického přístupu k řešení rozvojových otázek, je reálným rizikem pochopení takového přívlastku jako obec stranou všeho, čili odepsaná. Obecné smýšlení v tomto duchu pak pro ni nebude nijak pozitivní a prospěšné, potažmo rozvojové, což je v přesném protikladu původního účelu klasifikace. Označení perifernosti proto musí být uděleno se vši rozvahou a to nejen co se týče relevantnosti metodiky samotné, ale též odůvodnění základního smyslu této klasifikace.

Zdroje

- [1] BINEK, J., SVOBODOVÁ, H., HOLEČEK, J., GALVASOVÁ, I., CHABIČOVSKÁ, K. (2009): *Synergie ve venkovském prostoru – aktéři a nástroje rozvoje venkova*. GaREP Publishing, Brno, 94 s.
- [2] BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2002): *Teorie regionálního rozvoje – nástin, kritika, klasifikace*. UK, Karolinum, Praha, 211 s.
- [3] DOUWE van der PLOEG, J. a kol. (2000): *Rural development: From practices and policies towards theory*. *Sociologia Ruralis*, 40/4, pp. 391-408.
- [4] CHRISTALLER, W. (1966): *Central Places in Southern Germany*. Translated by Baskin, C. W., Englewood Cliffs, Prentice-Hall, London, 230 p.
- [5] FRIEDMANN, J. (1973): *Urbanization, planning and national development*. Sage Publishers, Beverly Hills, 351 p.
- [6] FRIEDMANN, J. (1987): *Planning in the public domain: from knowledge to action*. Princeton University Press, Princeton, pp. 3-180.
- [7] GURUNG, G. S., KOLLMAIR, M. (2005): *Marginality: Concept and their Limitations*. Department of Geography, University of Zurich, Zurich, 21 p.

- [8] HAMPL, M. (1989): *Hierarchy reality a studium sociálněgeografických systémů*. Rozpravy ČSAV, Řada matematických a přírodních věd, 99, sešit 1, Academia, Praha, 76 s.
- [9] HAMPL, M., GARDAVSKÝ, V., KÜHNL, K. (1987): *Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR*. Univerzita Karlova, Praha, 255 s.
- [10] HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA, M. (2005): *Vybrané teoreticko-metodologické aspekty a trendy geografického výzkumu periferních oblastí*. In: NOVOTNÁ, M. (ed.): *Problémy periferních oblastí*. UK, PřF, KSGRR, Praha, s. 6-24.
- [11] HOSPERS, G.-J. (2003): *Beyond the Blue banana?: Structural change in Europe's geoeconomy*. *Intereconomics*, 38/2, Abi/Inform global, pp. 76-85.
- [12] JANČÁK, V., HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., MARADA, M. (2008): *Regional differentiation of selected condition for the development of human and social capital in Czechia*. *Geografie*, 113/3, s. 269-284.
- [13] JANČÁK, V., CHROMÝ, P., MARADA, M., HAVLÍČEK, T. (2010): *Sociální kapitál jako faktor rozvoje periferních oblastí: Analýza vybraných složek sociálního kapitálu v typově odlišných periferiích Česka*. *Geografie*, 115/2, s. 207-222.
- [14] JEŘÁBEK, M., DOKOUPIL, J., HAVLÍČEK, T. a kol. (2004): *České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování?*. Academia, Praha, 297 s.
- [15] KORČÁK, J. (1973): *Geografie obyvatelstva ve statistické syntéze*. Univerzita Karlova, Praha, 147 s.
- [16] Krajský úřad Jihomoravského kraje (2010): *Program rozvoje Jihomoravského kraje na období 2010-2013, Analytická část*. Krajský úřad Jihomoravského kraje, 99 s.
- [17] KUCHYŇKA, J. (2010): *Geografický koncept relační perifernosti v aplikačním prostředí České republiky*. Institute of Geonics AS CR, ÚGN Ph.D. Workshop 2010 Proceedings, Ostrava, s. 37-42.
- [18] LUDVALL, B. A. (1992): *National systems of innovation: Towards a theory of innovation and interactive learning*. Pinter Pub. Ltd., London, 342 p.
- [19] MCKENZIE, N. (1977): *Centre and Periphery: the Marriage of Two Minds*. *Acta sociologica*, 20/1, pp. 55-74.
- [20] MUSIL, J. (1988): *Nové pohledy na regeneraci našich měst a osídlení*. *Územní plánování a urbanismus*, 15/2, s. 67-72.
- [21] MUSIL, J., MÜLLER, J. (2006): *Vnitřní periferie České republiky, sociální soudržnost a sociální vyloučení*. CESES, FSU, UK, Praha, 52 s.
- [22] MUSIL, J., MÜLLER, J. (2008): *Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze*. *Sociologický časopis*, 44/2, s. 321-348.

- [23] NOVOTNÁ, M. (ed.) (2005): *Problémy periferních oblastí*. UK, PřF, Katedra sociální geografie a regionální geografie, Praha, 184 s.
- [24] PERLÍN, R., KUČEROVÁ, S., KUČERA, Z. (2010): *Typologie venkovského prostoru Česka*. Geografie, 115/2, s. 161-187.
- [25] Rada Jihomoravského kraje (2010): *Zavedení systémového přístupu k rozvoji socioekonomicky slabších mikroregionů Jihomoravského kraje*. Materiál k bodu č. 38 92. schůze Rady Jihomoravského kraje konané 25. 11. 2010, 26 s.
- [26] SCHMIDT, M. H. (1998): *An integrated systemic approach to marginal regions: from definition to development policies*. In JUSSILA, H., LEIMGRUBER, W., MAJORAL, R. (eds.): *Perceptions of Marginality – theoretical issues and regional perceptions of marginality in geographical space*. Ashgate Publishing Ltd, Aldershot, pp. 45-66.
- [27] TOUŠEK, V., KUNC, J., VYSTOUPIL, J. a kol. (2008): *Ekonomická a sociální geografie*. Vydavatelství Aleš Čeněk, Plzeň, 411 s.
- [28] VAISHAR, A., HROUDOVÁ, S. (1997): *Opinions of Inhabitans on the Social Situation in the Region of Vranov nad Dyjí – Jemnice (SW Moravia)*. Moravian Geographical Reports, 5/2, pp. 33-43.
- [29] WOODS, M. (2008): *Social movements and rural politics*. Journal of Rural Studies, 24, pp. 129-137.

Autor

Mgr. Jan Kuchyňka

Masarykova univerzita v Brně

Přírodovědecká fakulta

Geografický ústav

Email: kuch@mail.muni.cz

Inštitucionálny kontext podpornej politiky vo vidieckych regiónoch

Jozef Tvrdoň, Martin Chovanec, Michal Štofko

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá podpornou politikou v podmienkach vidieckeho typu regiónov. V prvej časti sa zaoberá teoretickými východiskami k sídelným systémom. Identifikujeme hlavné dôvody zoskupovania sídiel a charakterizujeme sídelné systémy založené na princípe centrality a sídelné systémy založené na funkčnej interakcii sídiel. V druhej časti sa zameriavame na vidiecke regióny a ich rozvoj. V tretej časti je uvedená prípadová sonda vidieckeho regiónu. Skúmame v nej, aká politika na úrovni národnej a regionálnej bola v týchto regiónoch uplatnená na podporu vzniku a dynamiky šírenia inovácií. Špeciálnu pozornosť venujeme politike zameranej na podporu inovácií. V príspevku sú uvedené závery vyplývajúce z konfrontácie teoretických prístupov a výsledkami hodnotenia podpornej politiky v skúmanom regióne, a sú uvedené možnosti uplatnenia získaných poznatkov v ekonomike Slovenska.

Kľúčové slová: funkcie vidieckeho regiónu, podporná politika, sídelné systémy, vidiecke regióny

1. Sídelné systémy - teoretické východiská

Celé obdobie priemyselnej revolúcie a industrializačnej fázy ekonomického rozvoja malo príznačnú priestorovú logiku danú jednoznačnou všeobecne uznávanou preferenciou ekonomických výhod pre priestorovú koncentráciu priemyslu, obyvateľstva a nimi indikovanej priestorovej koncentrácie obslužných (terciárnych) aktivít. Aglomeračné efekty, ako ukázal ďalší vývoj sa dajú využívať len do určitej veľkosti kapacít a veľkosti sídla. Potom sa ich účinnosť zoslabuje a môže prejsť až do nevýhod z nadmernej priestorovej koncentrácie. Negatívny vplyv niektorých ekonomických faktorov, najmä stúpajúca cena pozemkov (spojená s rastom pozemkovej renty) ako aj prudko stúpajúce špecifické investičné a prevádzkové náklady rady funkčných subsystémov (dopravy, energetického a vodného hospodárstva) je v určitých stupňoch koncentrácie aktivít v sídlach zosilovaný zhoršovaním životného prostredia a sociálno-patologickými javmi. Dochádza ekonomicky, ekologicky i sociálne k "prahovým situáciám", ktorých riešenie ("prekročenie prahu") vyžaduje investične náročnú zmenu urbanistickej štruktúry.

Tieto skutočnosti, ako i rastúca intelektuálna a životná úroveň mestského obyvateľstva začínajú negovať jednostrannú preferenciu koncentračných procesov. Vonkajším prejavom sú decentralizačné tendencie, t.j. vymiestňovanie ekonomických aktivít do "lacnejších" lokalít a bývania, do ekologicky i sociálne stabilnejšieho prostredia priľahlých vidieckych priestorov. Uvedený proces, typický pre ekonomicky rozvinuté krajiny, sa premieta do nových foriem urbanizácie krajiny, zoskupovaním sídiel do funkčne integrovaných sídelných systémov.

Prvým dôvodom k zoskupovaniu sídiel rôzneho charakteru, funkcií a rozvojových predpokladov do funkčne integrovaných sídelných systémov je, že umožňuje riešiť:

- nevýhody veľkých miest pasívnou deglomeráciou činností, ktorých efektívnosť nie je podmienená ich lokalizáciou vo veľkomeste, do priľahlých satelitných a vidieckych sídelných útvarov.

- nevýhody malých v území rozptýlených vidieckych sídiel sústredovaním výrobných a obslužných činností v sociálne akceptovanej a ekonomicky únosnej izochrone dochádzky.

Druhým dôvodom vytvárania integrovaných sídelných systémov a formovania špecifických sídelných štruktúr je stále výraznejšia špecializácia funkcií jednotlivých sídiel a nutnosť ich vzájomnej kooperácie pri výkone spoločensky potrebných funkcií.

Tretím dôvodom rozvíjania funkčne integrovaných sídelných systémov je objektívna nutnosť stále rastúcej priestorovej a profesnej mobility obyvateľstva v záujme rýchleho a účelného prispôsobovania sa dynamicky meniacim potrebám ekonomiky a spoločnosti.

1.1. Sídelné systémy založené na princípe centrality

Prudký rozvoj výroby v druhej polovici 19. storočia a prvej polovici 20. storočia viedol k vzniku sídelných štruktúr s koncentráciou obyvateľstva, čo prinášalo problémy s bývaním, dopravou a životnými podmienkami vôbec. Tieto podmienky boli impulzom pre vznik teórií, ktoré sa snažili vysvetliť a hľadali zákonitosti vedúce k súladu medzi rozvojom priemyselnej výroby a ostatnými funkciami nutnými pre život obyvateľov v sídlach.

Popri niektorých dielčích teóriách vznikla ucelená teória mesta, s ktorou v roku 1933 prichádza Walter Christaller⁹, ktorému možno v teórii lokalizácie sídiel prisúdiť podobnú úlohu ako v teórii lokalizácie priemyslu Weberovi a v teórii lokalizácie poľnohospodárskej farmy Thunenovi. Z tohto dôvodu pokladáme za nutné podrobnejšie uviesť jej základné východiská.

Christaller si postavil základnú otázku - prečo existujú veľké a malé sídla a prečo sú nerovnomerne rozmiestnené? Zamietol teoretické prístupy, ktoré vychádzajú z toho, že sídlo vzniklo na základe fyzikálno-geografických podmienok.

Podľa Christallera pre vznik a rozvoj sídiel sú rozhodujúce ekonomické podmienky, pretože sídlo rastie a vyvíja sa v závislosti od veľkosti dopytu po tovaroch a službách, ktoré poskytuje a na základe toho uspokojuje potreby svojich obyvateľov. Základným zdrojom rozvoja sú tovary a služby, ktoré sídlo poskytuje svojmu zázemiu. Voči zázemiu plní centrálnu funkciu. V ekonomickom priestore sú takéto centrálna miesta mestá. Podľa funkcie, ktorú plnia, rozlišuje dva stupne centrálnych miest: strediská vyššieho stupňa, ktoré svojim dosahom ovplyvňujú širšie zázemie a strediská nižšieho stupňa, ktoré plnia funkciu centra pre menšie zázemie. Centrálna mestá, ktoré nemajú úplne dotvorený komplex centrálnych funkcií, sú centrálnymi pomocnými mestami.

Každé mesto má svoju ekonomickú váhu, politický a iný význam. Tento význam nevyplýva iba z počtu obyvateľov, ale je výsledkom vzájomne previazaných činností. Pri uspokojovaní potrieb obyvateľov vlastného mesta sa obyčajne vyskytuje tzv. významný prebytok, ktorý môže byť použitý pre plnenie funkcií aj pre obyvateľov zázemia.

Územie, pre ktoré je centrálna mesto strediskom, je jeho zázemím. Pre rôzne druhy výrobkov a služieb, môže byť hranica zázemia rôzna, pretože ju ovplyvňuje sila prebytku susedného strediska.

⁹ Christaller, W.: Die centrale Orte in Suddeutschland, Jena, 1933

Pri formovaní centrálnych miest významnú úlohu má vzdialenosť, ktorá vplýva na dopyt a podmieňuje kúpny dosah určitého výrobku alebo služby. Pod kúpny dosahom sa rozumie vzdialenosť, ktorá je pre obyvateľstvo zázemia ešte ekonomicky výhodná, aby využívalo statky a služby centrálného mesta. Ak budú výrobky a služby v dôsledku dopravných nákladov drahšie, spotrebiteľia uprednostnia bližšie stredisko, v ktorom sú lacnejšie.

Teóriu centrálnych miest konfrontovali mnohé výskumné kolektívy so skutočnosťou. Historický vývoj, konkrétne podmienky a rôzne subjektívne faktory vtlačujú každému územiu individuálne črty. Christallerova teória centrálnych miest sa stala teoretickým východiskom pre konkrétne výskumy miest v mnohých krajinách. Verifikácie tejto teórie ukázali, že viaceré prvky Christallerovej teórie umožňujú poznať realitu rozmiestnenia, veľkosti a počtu miest a je užitočným nástrojom analýzy najmä nevýrobnej sféry miest a ich zázemia. Na druhej strane tiež konštatovali, že medzi Christallerovou teóriou a skutočnosťou priestorového usporiadania existuje ešte veľa otvorených problémov, ktoré sa môžu objasniť len empirickým výskumom zameraným na poznanie zákonitosti vzniku a rozvoja osídlenia.

Odzrazom tejto teórie, najmä v regiónoch so zachovaným a aktívne využívaným stavebným fondom sídiel sa vytvorila a cieľavedomou činnosťou verejnej správy bola na princípe centrality aktivizovaná "stredisková sústava osídlenia". Jej podstata spočíva v prítlačivej sile sídiel s významnou ekonomickou základňou a vybavením, ktoré v prijateľnej izochrone dostupnosti k ďalším sídlam majú umožniť prístup k pracovným príležitostiam, základnému i vyššiemu štandardu občianskeho vybavenia.

V našich podmienkach sa stredisková sústava osídlenia formovala od začiatku šesťdesiatych rokov, keď jej princípy boli uplatnené pri riešení problémov základného vybavenia občianskymi zariadeniami početného a značne rozptýleného vidieckeho osídlenia. Na tomto základe výskum osídlenia, ktorý sa opiera o teóriu N. Christalera ako i ďalších teoretikov, bol vytvorený model strediskovej sústavy osídlenia, ktorý rozlišoval sídla miestneho významu (vidiecke sídla) a sídla obvodného významu.

1.2. Sídelné systémy založené na funkčnej interakcii sídiel

Koncepcie založené na strediskovej sústave sú v podstate založené na "obsluže" sídiel, ktoré z objektívnych príčin nemôžu uspokojiť štandardné potreby obyvateľov. Zákonite to smeruje k vyšším stupňom urbanizácie krajiny založenej na fungovaní obmedzeného počtu veľkých miest – pólov ekonomického a spoločenského rozvoja až do momentu, keď sa začnú prejavovať ekonomické a sociálne nevýhody nadmernej priestorovej koncentrácie. Keď územie veľkomesta už nestačí absorbovať ďalšie aktivity, narušuje sa proporcionálny rozvoj všetkých funkcií, začínajú sa miesto centripetálneho vzťahu presadzovať centrifugálne tendencie. Z územia mesta sú vymiestňované funkcie, ktoré preberajú v zázemí ležiace vidiecke sídla s výhodnejšími lokalizačnými podmienkami. Vo vzťahu k jadrovému mestu i medzi vidieckymi sídlami vznikajú nové vzťahy. Rastom ich intenzity sa urýchľuje urbanistická transformácia vidieckych sídiel a vzniká vyšší sídelný celok v teórii označovaný ako mestský región (regionálny sídelný systém).

Rôzni autori, ako napr. Dickinson, Czarnecký, ale najmä O. Boustedt¹⁰ použili rôzne kritériá pre vymedzenie a definíciu mestského regiónu. Boustedtov prístup a metóda vychádza zo spoločensko-ekonomických hľadísk presadzovania vzájomných vzťahov medzi mestom

¹⁰ Boustedt, O.: Die Stadtregion in der Bundesrepublik Deutschland, Bremen, 1960

a jeho regiónom, ktorý má prevažne charakter vidieckeho sídla. Intenzita tejto interakcie sa meria podľa týchto kritérií:

- podiel osôb dochádzajúcich do jadrového mesta za zamestnaním z celkového počtu ekonomicky aktívnych obyvateľov a z počtu osôb odchádzajúcich za prácou do iných sídiel,
- podiel osôb činných v poľnohospodárstve z celkového počtu ekonomicky aktívneho obyvateľstva,
- hustota osídlenia (počet obyvateľov na 1 km²).

Podľa týchto kritérií je mesto a územie, ktoré ho obklopuje, rozdelené do troch pásiem:

a) jadrové územie /Kerngebiet/

- jadrové mesto /Kernstadt/
- doplnujúce územie – vidiecke sídla bezprostredne naväzujúce na jadrové mesto /Ergänzungsgebiet/

b) urbanizovaná zóna /Verstädterte Zone/

c) okrajová zóna /Randzone/.

Jadro regiónu môže byť tvorené jedným, alebo aj niekoľkými mestami. Jadrové mesto je vždy centrom regiónu. Podľa počtu centier sa regionálne systémy delia na monocentrické a polycentrické.

2. Vidiecky priestor a jeho rozvoj

2.1. Vymedzenie vidieka

Keď vychádzame z vyššie uvedených teoretických koncepcií rozvoja sídelného systému vidiecky priestor môžeme vymedziť dvojúrovňovo, a to:

- na regionálnej úrovni ako priestor s nižším stupňom urbanizácie, kde možno potom definovať tri typy účelových regiónov: urbanizované regióny, prechodné regióny, vidiecke regióny
- na úrovni územia ako vidiecke obce tvoriace zázemie mesta, so svojimi špecifickými charakteristikami a problémami.

2.2. Vidiecky priestor ako organická súčasť sídelného systému

Posledné desaťročie vývoja spoločnosti na Slovensku je charakteristické nástupom nových procesov, ktoré znamenajú čiastočné obnovenie prirodzených vzťahov v sídelnom prostredí. Úspešne bol realizovaný proces obnovenia autonómie obcí a ich sídelnej identity ako dôležitej súčasti demokratickej spoločnosti, ktorá je základom územnej samosprávy. Tým sa vytvoril predpoklad k vzájomne výhodnej spolupráci obcí. Problematika spolupráce a spájania sa obcí pri plnení niektorých spoločných úloh sa stáva aktuálnou najmä pri reforme a modernizácii verejnej samosprávy. Výsledkom obnovenia obecného základu sídelnej štruktúry je

vytvorenie podmienok na obnovenie sociálneho kapitálu v jednotlivých sídlach, mikroregiónoch a regiónoch.

Na Slovensku sa v minulosti používali viaceré prístupy pre vymedzenie vidieka. Pri prvom ponímaní sa za vidiek považovali všetky sídla do 2000 obyvateľov, iný zaužívaný prístup za vidiecke považoval všetky sídla do 5000 obyvateľov. Oficiálnym ponímaním vidieka je členenie SŠÚ, ktorý vykazuje 136 sídiel, ktoré majú štatút mesta. Nazdávame sa, že dôležitými kritériami, ktoré ovplyvňujú charakter vidieckeho priestoru je jeho infraštruktúrna vybavenosť, dostupnosť služieb, možnosť zamestnania a kultúrne zázemie.

Prikláňame sa k názoru, že pre definovanie vidieka v slovenských podmienkach nie je možné stanoviť presnú hranicu. Na Slovensku je možné pripustiť, že vo väčšine prípadov sídla do 5000 obyvateľov majú vidiecky charakter, pričom toto ponímanie je blízke aj vymedzeniu SŠÚ.

Vidiecky priestor nemožno samozrejme ponímať ako jednotný, homogénny priestor. Na jeho regionalizáciu alebo fragmentáciu pôsobia popri prírodných podmienkach aj stav infraštruktúry, tradičné spádové väzby, faktory kultúrnej a spoločenskej identity, rozvojové možnosti obcí i ďalšie činitele.

Súčasný trendy spôsobujú zásadnú koncepčnú zmenu názorov na vidiecky priestor. Prispeli k tomu aj pozitívne vzory spôsobu života a využitia vidieckeho územia. Na druhej strane sa prekonáva aj u nás názor zotierania rozdielov medzi mestom a dedinou, ktorý často viedol k devastácii krajiny, nevhodnej „mestskej“ zástavbe a strate citu pre prírodné prostredie, ktoré je jednou z najväčších devíz vidieckeho osídlenia.

Dynamický charakter politických, ekonomických a sociálnych zmien na konci 20. storočia vo vidieckom (rurálnom) prostredí priniesol niektoré javy, ktoré sú väčšinou vnímané ako negatívne. Jedná sa najmä o zmeny migračných pohybov (narastajúcu depopuláciu v marginálnych regiónoch), úpadok poľnohospodárstva z hľadiska zamestnanosti i produkcie, zmeny v hodnotách a vo vnímaní vzťahu k využitiu zeme, pokles významu verejnej dopravy.

Na druhej strane sa objavujú zárodky možného oživenia vidieka - návrat obyvateľstva na vidieku v zázemí miest, zvýšená zamestnanosť vo výrobnom sektore a sektore služieb, prechod na nové stratégie hospodárenia rodín (v snahe vyhnúť sa negatívnym sociálnym dopadom prechodného obdobia), ako aj iné pozitíva (pretrvávajúce samozásobiteľstvo, zručnosť, konzumentská skromnosť, schopnosť kombinovať rôzne zdroje príjmov, pretrvávajúci význam rodiny, susedská výpomoc, miera sociálnej kontroly).

Súčasnú situáciu na území Slovenska je možné charakterizovať čiastočne ako konflikt urbánneho a rurálneho prostredia (mesto versus vidiek). Tento konflikt sa prejavuje vo viacerých oblastiach - spoločensko-kultúrnej, politickej a ekonomickej. Prebiehajúce štruktúrne hospodárske zmeny, spojené so zvýraznením rozdielov vo vybavenosti technickou a sociálnou infraštruktúrou, podporené špecifickými geografickými podmienkami prispievajú k prehĺbovaniu medziregionálnych rozdielov (väzba na sociálny kapitál) a k jasnému formovaniu marginálnych a jadrových regiónov. Sociálna marginalizácia sa výrazne prejavuje v sociálnych priestoroch (tzv. problémové regióny) s nízkou hospodárskou sociálnou úrovňou a vysokou mierou nezamestnanosti, kde sa priestorovo kumulujú procesy sociálnej recesie. Situácia si vyžaduje stratégiu demarginalizácie spoločnosti na základe diferencovaného prístupu k jednotlivým regiónom.

Vidiecky priestor sa považuje za organickú súčasť systému osídlenia a preto sa chápe ako súčasť krajiny v jej prirodzenom a civilizačnom poňatí. Riešeniu problémov osídlenia vidieckeho typu sa nielen u nás, ale aj v celosvetovom meradle venovala podstatne menšia pozornosť ako mestskému priestoru.

2.3. Vidiek ako multifunkčný systém

Vidiek je multifunkčný priestorový systém, ktorý zabezpečuje v sídelnom systéme nasledovné funkcie:

- hospodársku - lokalizačné podmienky vhodné pre rozvoj poľnohospodárstva, lesníctva, ťažbu surovín, časť služieb,
- bývania - existencia voľného priestoru pre bývanie, nižšie ceny nehnuteľností,
- environmentálnu - neznečistené životné prostredie so vysokým stupňom biodiverzity,
- kultúrnu - relatívne zachované atribúty materiálnej a duchovnej kultúry národa,
- rekreačnú - krajina s charakteristikami vhodnými pre rekreačné a športové aktivity, relax.

Váha jednotlivých funkcií vidieka sa v čase a v priestore mení. Ovplyvňujú ju hlavne geografické podmienky a podmienky historického vývoja. V súčasnosti na Slovenskom vidieku prebiehajú protichodné vývojové procesy ovplyvnené najmä vysokým stupňom polarizácie jeho ekonomiky a vysokým stupňom periferiality veľkej časti regiónov a obcí. Kým v západnej časti Slovenska sa urýchlili procesy suburbanizácie, kde vidiek využíva technickú a sociálnu infraštruktúru miest pre svoj rozvoj, vo východnej časti krajiny prebiehajú procesy urbanizácie, ktoré ale nie sú doprevádzané adekvátnym rastom finančných príjmov obyvateľstva. Následkom je až proces vysídľovania niektorých najmä vidieckych regiónov a úpadok všetkých ich funkcií. Napriek uvedeným negatívnym tendenciám, vidiek má pre budúcnosť krajiny rastúci význam.

Pre riešenie negatívnych tendencií v rozvoji vidieckych regiónov, ako i pre využitie jeho rozvojového potenciálu má svoj význam a postavenie rozvojová politika, ktorá sa pri rozvoji vidieckych regiónov formuje v dvoch oblastiach ako:

- politika jednotlivých sektorov,
- regionálna politika.

V tejto oblasti by bolo potrebné zhodnotiť politiku pri podpore rozvoja vidieckych regiónov na Slovensku, o ktorej s určitou mierou nepresnosti môžeme konštatovať, že má svoje rezervy a možnosti zlepšenia. Aby sme získali námety na jej zlepšenie, v ďalšej časti sa preto zamierame na sondu do rozvoja vidieckeho regiónu vo vybranej krajine a budeme skúmať rozvoj regiónu predovšetkým z hľadiska pôsobenia a podpory rozvoja inštitúciami podporovanej politiky, ktorej závery môžu byť určitým návodom na skvalitnenie politiky podpory vidieckych regiónov v podmienkach Slovenskej ekonomiky.

3. Prípadová sonda Vidiecky región – Región Limousin (Francúzsko)

Ako príklad úspešného riešenia problému udržania a rozvoja osídlenia vo vidieckom priestore uvádzame príklad regiónu Limousin (Francúzsko).

3.1 Charakteristika regiónu

Limousin je jedným z 26 regiónov Francúzska. Skladá sa z troch departementov: Corrèze, Creuse a Haute-Vienne. Predstavuje typický vidiecky región. Preslávený je tiež jedným z najlepších chovov dobytka na svete, stád Limousinského plemena. Okrem hovädzieho dobytka, je región v tejto oblasti tiež hlavným producentom dreva - potenciál tohto regiónu vyzdvihuje predovšetkým výsadba tzv. francúzskych dubov, ktoré sa využívajú predovšetkým na výrobu dubových sudov pre vinárov.

Krajské mesto Limoges, v minulosti predstavovalo priemyselné centrum na výrobu porcelánu a v súčasnosti je lídrom a hlavným inovátorom elektrických zariadení. (porcelán bol v minulosti využívaný ako izolátor).

S populáciou, ktorá len veľmi pomaly rastie a v súčasnosti sa pohybuje na úrovni 750.000, je druhý najmenej zaľudnený región v metropolitnom Francúzsku po Korzike. Populácia tohoto regiónu do roku 1999 trpela problémom ageingu (starnutím obyvateľstva). Departement Creuse má najstaršie obyvateľstvo s pomedzi všetkých departementov vo Francúzsku.

3.1. Podporná politika na lokálnej úrovni

Podporná politika v tejto oblasti je zameraná na viaceré ciele. Na lokálnej úrovni sa predstavitelia regiónu snažia vhodnými opatreniami zamerať predovšetkým na zastavenie demografickej depresie v prospech podpory prírastku produktívneho obyvateľstva a na zvýšenie prílevu nových imigrantov do regiónu a týmto spôsobom zabrániť starnutiu obyvateľstva.

Podporná politika na lokálnej úrovni v regióne Limousin je zameraná na štyri kľúčové oblasti:

- Získavanie nových obyvateľov a uľahčenie ich integrácie: uprednostňovanie získavania pracujúcich ľudí prostredníctvom kvalitných prístupov zameraných na zabezpečenie udržateľnosti plánovaného pohybu.
- Podpora vzniku a štruktúrovania plôch pre prijatie nových imigrantov na intra-regionálnej úrovni:
 - podporu implementácie lokálnych politík,
 - zapojenie miestnych aktérov do sietí,
 - zabezpečenie zodpovedajúceho odborného vzdelania.
- Zvyšovanie atraktivity regiónu Limousin predovšetkým mimo región s vplyvom najmä na potenciálnych kandidátov na imigrantov do regiónu.

- Analyzu dynamiky migrácie, primárne v rámci regiónu a neskôr mimo neho – v spolupráci s univerzitami.

Ako príklad využívania vhodných nástrojov podpornej politiky na dosiahnutie vyššie uvedených cieľov, je možné spomenúť projekt Ruract (konkrétne časť – Regionálna politika na prilákanie nového obyvateľstva a nových obchodných príležitostí). Práve táto časť mala pomôcť regiónu predísť očakávaným problémom vyplývajúcich z nevhodnej vekovej štruktúry obyvateľstva. Celkovo bolo na túto časť projektu vyčlenených 2,5 mil. Euro, z čoho väčšia časť pochádzala predovšetkým z regionálnych fondov (1,87 mil. Euro).

Hlavný výsledok tejto časti projektu, ktorý bol založený predovšetkým na vhodnej podpore prichádzajúcich obyvateľov (predovšetkým pracujúcich), či už na lokálnej alebo regionálnej úrovni prostredníctvom poradných kancelárií, preškolovacích zariadení a finančnej podpory. Výsledky týchto aktivít sú nasledovné:

- Medzi rokmi 1990 a 2005 sa z 1440 potencionálnych kandidátov, ktorí kontaktovali región 639 v danom regióne usídlilo (miera úspešnosti – 44,5%).
- V roku 2005 bolo možné sledovať priemerný prílev (migráciu) obyvateľstva do regiónu v hodnote 10 000 ľudí p.a. Z týchto 10 000 ľudí je 50% vo veku 20-45 rokov), čoho výsledkom je celkový nárast obyvateľstva od roku 1999-2005 o 13 000 obyvateľov (je dôležité uvažovať aj s mortalitou a aktuálnym vekovým rozložením obyvateľstva).
- Podpora je poskytovaná v súlade s kvalitatívnymi prístupmi, a základnou úlohou je vytvorenie jednoduchého a bezpečného presunu obyvateľstva do daného regiónu.

3.2. Regionálna politika na národnej a nadnárodnej úrovni

Vplyv regionálnej politiky na daný región na národnej a nadnárodnej úrovni je možné podobne sledovať práve cez projekt Ruract.

Región Limousin bol v roku 2008 hlavným iniciátorom v rámci INTERREG IIIC na zriadenie funkčnej siete (RURACT), ktorej cieľom je posilniť odovzdávanie skúseností medzi vidieckymi regiónmi v Európe. V spojení s úpravou rozpočtu Európskej únie, predovšetkým s odhadom dopadu na politiku súdržnosti (kohéznú politiku) po roku 2013, by táto sieť mala ponúknuť európskym regiónom priestor pre pokusy o vytvorenie nového inovatívneho teritoriálneho modelu rozvoja vidieka.

Podstatou projektu bolo bojovať proti poklesu obyvateľstva vo vidieckych regiónoch, 15 európskych vidieckych regiónov sa rozhodlo pracovať spoločne v rámci siete výmeny osvedčených postupov a odovzdávania skúseností určených na ďalšie využitie inovačných faktorov integrovaného rozvoja vidieka. Bola vytvorená RURAL INNOVA, táto sieť medziregionálnej spolupráce existuje od novembra 2004 ako súčasť iniciatívy Spoločenstva INTERREG IIIC. Rôzni partneri v projekte navrhujú určitý počet usmernení pre obdobie 2007-2013 prostredníctvom RURACT siete.

Financovanie z prostriedkov EÚ je zamerané predovšetkým na:

- Zvýšenie potenciálu školení / výskumu a inovácií tým, že podporuje zvýšenie výdavkov v tejto oblasti zo 125 miliónov EUR v súčasnosti na 190 miliónov EUR do

roku 2015. To by malo pomôcť k zvýšeniu počtu výskumných pracovníkov v regióne Limousin z 820 na začiatku programového obdobia na 1 080 v roku 2015.

- Zvýšenie počtu podnikateľských start-up o 4% počas programového obdobia a zvýšiť percento manažérskych pozícií z 26% na 31%.
- Zlepšenie kvality životného prostredia a zabezpečenie trvalo udržateľného rozvoja pre región Limousin tým, že redukuje jeho produkciu skleníkových plynov, na 0,63 milióna ton CO₂ ročne.
- Zabezpečenie prístupnosti regiónu tým, že sa v regióne zvýši pokrytie širokopásmového pripojenia k internetu z 87,8% na 100% v malých a stredných podnikoch a z 83,7% na 99% v domácnostiach do roku 2015.

Základnými prioritami pre tento región sú predovšetkým:

- Posilnenie potenciálu regiónu prostredníctvom školenia / výskumu a inovácií a transferu technológií.
- Rozvíjať konkurenceschopnosť podnikov a zamestnanosti v regióne Limousin.
- Zvýšenie atraktivity regiónu.
- Zlepšenie kvality životného prostredia a zabezpečenie trvalo udržateľného rozvoja pre Limousin.
- Uľahčiť medziregionálnu a medzinárodnú spoluprácu partnerstiev.
- Technická pomoc.

Ďalšou formou podpory je Operačný program „Limousin Region“, financovaný z ERDF v rámci cieľa regionálna konkurenceschopnosť a obyvateľstvo. Rozpočet na tento operačný program bol celkom vo výške 343,9 mil Euro, z toho bol príspevok EÚ vo výške 127,3 mil. EUR.

3.3. Podporná politika v oblasti inovácií

I keď nemožno označiť podporu tvorby inovácií ako jeden z hlavných cieľov politiky rozvoja regiónu, i v tejto oblasti sú realizované podporné opatrenia. Sú pomerne rôznorodé a zamerané predovšetkým na priamu podporu výskumu a vývoja prostredníctvom grantov alebo úverov (OSEO schémy, Innovation Fund, atď), na nepriamu podporu organizovanú na národnej úrovni (Research Tax Credit, Young Innovative Company), na podporu prenosu technológií (prostredníctvom regionálnych centier pre inovácie a transfer technológií - CRITT, technologických platforiem, atď), na podporu vzniku a rozvoja podnikov intenzívne využívajúcich technológie (National competition for creation of new technology-based firms, Pass'Création, atď.).

Všetky opatrenia sú zamerané prevažne na nasledujúce aktivity:

- spoluprácu v oblasti projektov zameraných na vedu a výskum,

- technologicky orientované projekty podporované v rámci programu pre konkurencieschopnosť klastrov.

Regionálne inovačné stratégie akcentujú skutočnosť, že je nutné rozvíjať akcie zamerané na inovácie, pričom za inovačné aktivity sú zodpovedné nielen podniky, ale i celá spoločnosť, čo prirodzene zahŕňa i lokálnych aktérov verejnej správy. V tejto súvislosti sú opatrenia zamerané predovšetkým na:

- podporu inovačných projektov v podnikoch tradičných odvetví (produkcia porcelánu, drevospracujúci priemysel),
- rozvoj inovačnej kultúry v podnikoch: internetová služba „Limousin Information Service Enterprise“ – LISE, ktorá bol spustená v roku 2009 a poskytuje kompletne informácie týkajúce sa inovačných aktérov a služieb v regióne,
- aktivity v oblasti verejného obstarávania týkajúce sa inovovaných produktov,
- inovácie zamerané na štyri celospoločenské ciele: životné prostredie, zdravotníctvo, starnutie obyvateľstva a rizikový manažment.

Ako je uvedené, významnou aktivitou je fungovanie internetovej služby LISE. Podniky tu nachádzajú informácie o možnostiach financovania svojich inovačných aktivít rozdelených do 12 skupín. Podobne táto služba ponúka podnikom pomoc pri identifikácii potrieb v oblasti technológií a vyhľadania odborníkov, ktorí im pomôžu realizovať svoje technologické projekty. Jej úlohou je i poskytovanie informácií o pripravovaných konferenciách, na ktorých môžu podniky naviazať kontakty a získať nové poznatky, ktoré po implementácii do výrobných procesov značne zlepšia konkurencieschopnosť podnikov. Okrem toho ponúka informácie o zmenách v legislatíve. Tento komplexný projekt teda napomáha podnikom v regióne zlepšiť ich postavenie na trhu na základe inovovania svojich výrobných procesov alebo výrobkov.

3.4 Zhrnutie podpornej politiky v regióne Limousin

V rámci výberu vidieckeho regiónu vhodného pre porovnanie sme sa zamerali na región, ktorý je charakteristický svojim vidieckym postavením a prešiel určitou transformáciou, resp. je možné ho použiť ako best practice pri vhodnom využívaní nástrojov podpornej regionálnej politiky. Región Limousin prešiel výraznou transformáciou aj v oblasti priemyslu, keď sa hlavný zdroj príjmov v minulosti – porcelánový priemysel pretransformoval na elektrotechnický priemysel, s výrazným využívaním znalostí. Z pohľadu podpory regiónu vhodnou regionálnou politikou, je možné uviesť, že sledovala dva základné ciele:

- Zmenu vekovej štruktúry obyvateľstva – tento cieľ bol z časti naplnený, keď dochádza v dôsledku aktívnej podpory v tejto oblasti ku kontinuálnemu zvyšovaniu produktívneho obyvateľstva.
- Vytvorenie vhodnej siete na zvýšenie potenciálu toku poznatkov medzi rôznymi regiónmi – tento cieľ sa podarilo naplniť vytvorením siete Ruract, ktorá v súčasnosti spája 15 regiónov EÚ.

Okrem toho boli realizované i opatrenie na podporu šírenia inovácií, ktoré by mali napomôcť tomuto vidieckemu regiónu zvýšiť konkurencieschopnosť firiem a ich presadenie sa na zahraničných trhoch.

Na základe týchto faktorov je možné konštatovať, že región aktívne využíva nástroje regionálnej politiky na všetkých dostupných úrovniach a následne po vhodnej implementácii vytvorených projektov dochádza k čiastkovému alebo úplnému naplneniu vopred stanovených cieľov.

4. Závery

Doterajší vývoj potvrdil, že udržateľný rozvoj vidieka je bezprostredne spojený s udržateľným rozvojom poľnohospodárstva, aj keď rozvoj vidieka nie je totožný s rozvojom poľnohospodárstva. Budúcnosť vidieckeho priestoru bude vo všeobecnosti závisieť od reštrukturalizácie ekonomickej základne centier osídlenia a od možností získať/vytvoriť pre obyvateľstvo na vidieku pracovné príležitosti mimo agrárneho sektoru.

Aj z dlhodobého hľadiska pri ďalšom rozvoji vidieckeho priestoru predpokladáme diferencovaný odvetvový prístup (podpora a rozvoj pôdohospodárstva, ostatného podnikateľského sektora, vzdelanostnej úrovne) aj územný prístup (budovanie technickej a environmentálnej infraštruktúry, zlepšenie sociálnej infraštruktúry, zabezpečenie profesionálneho výkonu regionálnej a miestnej samosprávy).

Vidiecky priestor na Slovensku predstavuje heterogénnu štruktúru vyživovania prírodných, ľudských a ekonomických zdrojov. Váha jednotlivých funkcií vidieka (hospodársko-sociálna, kultúrno-rekreačná, environmentálna) sa v čase a v priestore priebežne mení. Na slovenskom vidieku prebiehajú protichodné vývojové procesy ovplyvnené najmä vysokým stupňom polarizácie jeho ekonomiky a vysokým stupňom periferiality veľkej časti regiónov a obcí. Tento vývoj bude diferencovane a s rôznou intenzitou pokračovať aj v blízkej budúcnosti.

Vidiecky priestor si svoju multifunkčnosť zachová aj v budúcich desaťročiach. Bude poskytovať trhové služby (najmä suroviny, potraviny, energetické zdroje) a úžitky vyplývajúce z relaxačných i rekreačných služieb. Veľká časť služieb poskytovaných vidieckym priestorom s dôrazom na služby vyplývajúce z jeho environmentálnej a kultúrnej funkcie si aj v budúcnosti zachová charakter verejných služieb.

Predpokladáme, že diferencovaná úroveň sociálno-ekonomického rozvoja vidieka pretrvá, aj keď rôznymi opatreniami a krokmi v súlade s politikou EÚ sa diferencie zmiernia. Na základe súčasného poznania možno predpokladať, že budúcnosťou vidieka a stratégiou jeho rozvoja je *konsenzuálny rozvoj, t.j. rozvoj odvetví v regióne a integrovaný rozvoj vidieckych obcí.*

Predpokladáme, že aj v najbližších desaťročiach sa zachová existujúca nomenklatúra regionalizácie (prevažne urbanizované, prechodné a prevažne vidiecke regióny) s tým že dôjde k posunu hraníc deklarovaných regiónov. Lokalizácia odvetví a podnikateľských aktivít s rastúcim nárokom na pracovnú silu pravdepodobne prispeje k vyššej koncentrácii obyvateľstva a posunu hraníc prevažne urbanizovaných regiónov do trnavského a žilinského regiónu, prípadne ďalších regiónov (okresy v širšom okolí Bratislavy).

Na regionálnej úrovni (prevažne urbanizované, prechodné, prevažne vidiecke regióny) najväčší rozmach predpokladáme v prechodných regiónoch a selektovaný posun v prevažne vidieckych regiónoch. *Prechodné regióny* geografickými a prírodnými podmienkami

vytvárajú v podstate dve podskupiny rurálnych regiónov: regióny prechodného typu alokované na západnom Slovensku a regióny prechodného typu alokované na severnom a strednom Slovensku. Obdobné situovanie prechodných regiónov s pozvoľnými posunmi hraníc regiónov možno očakávať aj v blízkej budúcnosti.

V prípade *západného Slovenska* predpokladáme, že regionálne (horizontálne) rozvojové stratégie, vedľa ostatných nepoľnohospodárskych aktivít, budú smerované na podporu produkčného poľnohospodárstva s prevládajúcou rastlinnou produkciou a najmä špeciálnych odvetví rastlinnej výroby (zeleninárstvo, ovocinárstvo a vinohradníctvo). Pre uvedené zameranie má tento typ regiónu vhodné podmienky i tradície Zároveň vytvára predpoklady aj pre malé farmárčenie zamerané na špeciálnu produkciu spojenú s jej spracovaním a predajom (víno, med, zelenina, konzervované a sušené výrobky).

Územné (vertikálne) rozvojové stratégie tohto regiónu budú (vedľa rozvoja občianskej sociálnej infraštruktúry, rozvoja bytového a domového fondu s ponukou obecných pozemkov a vybudovanou infraštruktúrou alebo miestnym marketingom napr. ponukou pozemkov v súkromnom vlastníctve tak pre budúcich investorov ako aj obyvateľov) orientované na podporu sídelnej funkcie a na ňu sa viažuci rozvoj občianskych služieb. Predpokladáme rozvoj trhových aj netrhových služieb, ktoré dávajú predpoklad pre rozvoj malého podnikania typu mikrofiriem a očakávame aj ich orientáciu na dobudovanie environmentálnej infraštruktúry (kanalizácia, odpadové hospodárstvo).

Budúce rozvojové riziko týchto regiónov spočíva v prípadnej migrácii zahraničného kapitálu do iných regiónov resp. krajín, ktoré im prostredníctvom lacnejšej pracovnej sily a ďalších lokalizačných faktorov (ceny pozemkov, budov, prenájmu) ponúknu lepšie podmienky. Do budúca ponúka týmto typom rozvojové šance vidieckych regiónov susedstvo s Rakúskom, Českom a Maďarskom.

Predpokladáme, že stratégie pre regióny prechodného typu alokované v *severnej a strednej časti Slovenska* sa v rámci regionálnych (horizontálnych) rozvojových stratégií budú spolu s podporou nepoľnohospodárskych aktivít (priemysel, cestovný ruch, obchod, remeslá a služby, vrátane dopravy) orientovať na pôdohospodárstvo. Pôdohospodárstvo by tu malo naplňať predovšetkým ochranu a udržiavanie vidieckej krajiny kombinované s produkčnou funkciou zameranou na odvetvia živočíšnej výroby (dobytok, ovce) prostredníctvom uplatňovania osobitých metód hospodárenia na pôde. V týchto regiónoch by sa malo prostredníctvom nepretržitého využívania poľnohospodárskej pôdy prispieť k zachovaniu kultúrneho rázu vidieckej krajiny a podpore trvalo udržateľných systémov poľnohospodárstva kombinovaných s agrolesnými systémami, ktoré majú priamy vzťah k rozvoju cestovného ruchu, ale majú aj vysokú ekologickú a sociálnu hodnotu, pretože zlučujú systémy extenzívneho poľnohospodárstva a lesohospodárstva zameraného na produkciu dreva a lesných produktov (hospodárske využitie). Vo väzbe na rozvoj agrolesných produkčných systémov sa budú vytvárať podmienky pre následný rozvoj spracovateľských odvetví s vyššou pridanou hodnotou, alebo na čiastočné riešenie potrieb energetického hospodárstva (bioenergetika).

Územné (vertikálne) rozvojové stratégie sa budú zameriavať na dobudovanie technickej infraštruktúry (plyn, voda, kanalizácia a čističky odpadových vôd) a aktivizovať miestne obyvateľstvo pre väčšie využívanie domového fondu pre rozvoj cestovného ruchu (ubytovacie a stravovacie kapacity). Súčasne by prostredníctvom marketingu mali podporovať svoje obce ako priestor pre bývanie a podnikanie.

Prevažne vidiecke regióny majú podstatne viac rozvojových bariér ako regióny prechodného typu. Je to najmä absencia hmotného a finančného kapitálu a spojená s nižšou kvalitou cestnej siete a dopravných systémov, izolovanosť od mestských sídel. Vplyv týchto základných bariér bude možné cieľovými aktivitami riešiť len postupne a dlhodobo.

U týchto regiónov predpokladáme výraznejšiu podporu vnútorného rozvoja vonkajšími vstupmi, pretože im chýba štartovací kapitál. Rozvoj vo vidieckych regiónoch bude vo veľkej miere viazaný na opatrenia národohospodárskej a regionálnej politiky. V horizonte do roku 2025 predpokladáme ako nevyhnutné dva základné rozvojové impulzy:

- Vybudovanie cestnej a železničnej siete, ktoré by pomohlo tieto vidiecke regióny vymaniť z izolácie a dopravnými cestami ich postupne spojiť s rozvíjajúcimi sa regiónmi. Ekonomika južných vidieckych regiónov (malí podnikatelia) sa už teraz začína prepájať s ekonomikou Maďarska. Je preto potrebné uvažovať s výstavbou cestnej siete prepojenej na už vybudovanú cestnú sieť s Maďarskom. Rovnako to platí i pre vidiecke regióny susediace s Ukrajinou a Poľskom.
- Iniciovanie vstupu väčších a stredných podnikov do týchto regiónov, ktoré by riešili v prvom rade zamestnanosť a svojimi väzbami technologickými, materiálnymi a odbytovými vytvárali impulz pre vznik a rozvoj malého a stredného podnikania.

Predpokladáme, že stratégia vnútorného rozvoja prevažne vidieckych regiónov sa bude (s dôrazom na blízku budúcnosť) orientovať na rozvoj produkčného poľnohospodárstva prepojeného na spracovateľský priemysel, pre ktorý je vybudovaná materiálna základňa (Nové Zámky, Rimavská Sobota, Trebišov) ale na diverzifikovanejšej báze a inovatívnych prístupoch k výrobe potravín. Zároveň očakávame budovanie odbytových kanálov smerujúcich skôr na ukrajinský trh kde je možné sa alokovať cez vyššiu kvalitu a inovatívnosť poľnohospodárskej a potravinárskej výroby.

V severnej časti východného a stredného Slovenska predpokladáme intenzívnejšie zavádzanie agrolesných systémov založených na rýchlorastúcich drevinách, ktoré majú vysokú ekologickú i sociálnu hodnotu. Táto forma hospodárenia na pôde má a bude mať svoje opodstatnenie nielen v oblastiach s vyššou svahovitosťou, ale aj v oblastiach v okolí centier rozvoja cestovného ruchu ako aj v oblastiach, kde sú už trvalo trávne porasty hospodársky dlhodobo nevyužívané a krajínotvorne menej hodnotné (nálety). Paralelne vo väzbe na poľnohospodársku politiku EÚ a podporu bioenergetiky predpokladáme aj rozvoj takto orientovaných aktivít

Ako opodstatnenú považujeme podporu multifunkčných, najmä súkromných fariem, ktoré by okrem farmárčenia mohli ponúknuť služby obyvateľstvu alebo rozvíjať remeslá, zabezpečovať netradičné zdroje energie a pod., služby viazané na rozvoj cestovného ruchu. Obdobne v odľahlejších oblastiach predpokladáme investičnú podporu pre mladých farmárov spojenú s podporou diverzifikáciou výroby.

Vo vidieckych regiónoch predpokladáme aj komplexnú podporu rozvoja vidieckeho turizmu a agroturistiky vrátane podpory budovania infraštruktúry a supraštruktúry, podpora budovania chýbajúcich inštitúcií, informačného a rezervačného systému, podpora marketingu v cestovnom ruchu. S tým úzko súvisí podpora vzdelávania, a to tak po odvetvovej línii (kvalita služieb v turizme, kvalita výrobkov, remeslá, tvorba krajiny, ochrana životného prostredia, ekosystémy, energické systémy z biomasy ap.), ale aj po samosprávnej línii .

V neposlednej miere predpokladáme podporu profesionalizácie poradenských služieb pre potreby podnikateľov pri spracovaní rozvojových programov, investičných zámerov ozdravovania firiem, spracovanie projektov pre čerpanie prostriedkov z eurofondov, technicko-technologickú pomoc, ekonomické poradenstvo, legislatívne poradenstvo a i.

Kľúčovým východiskom v rozvoji vidieka bude vzájomná previazanosť medzi aktivitami viazucimi sa na zložky rozvojového potenciálu vidieka. Aj v budúcnosti predpokladáme diferencované prístupy pri riešení vzájomných väzieb medzi lokálnymi a regionálnymi ekosystémami, špecifickými výrobnými postupmi, špecifickými tovarmi a službami, ale aj miestnymi zásobovacími reťazcami a v konečnom dôsledku medzi špecifickými spoločenskými smermi a pohybmi. Na základe prezentovanej politiky nadnárodných obchodných reťazcov predpokladáme aj posun v lokalizácii maloobchodnej siete smerom k menším mestským a vidieckym aglomeráciám. V súvislosti s budúcim rozvojom vidieka je potrebné zdôrazniť ústup z pozície špecializácie a vyčlenenia poľnohospodárstva ako kľúčového vidieckeho odvetvia spomedzi iných aktivít na vidieku, ale významné a želateľné budú spoločné úžitky z rozličných aktivít odohrávajúcich sa vo vidieckom priestore.

Názory na budúci rozvoj vidieckych obcí sa rôznia. Predpokladáme, že realitou bude diferencovaný rozvoj slovenského vidieka, v ktorom budú zohrávať významnú úlohu ekonomické priority štátu, ale aj vyšších územných celkov a miest, s ktorými vidiecke obce tvoria región.

Predpokladáme, že veľkosť obce bude jedným z podmieňujúcich faktorov jej ďalšieho rozvoja a možnej spolupráce. Združovanie obcí za účelom výkonu vymedzených služieb a administratívnych úkonov bude viesť k profesionalizácii ich výkonu, ale aj k zníženiu nákladov na samosprávnú činnosť. Prípadné spájanie malých obcí do väčších vytvorí väčšie predpoklady pre profesionálny výkon samosprávnych funkcií i efektívnejšie využitie disponibilných finančných i ľudských zdrojov. Ochota pristúpiť k takýmto krokom sa bude odvíjať od lokálneho chápania a výkonu komunálnej politiky.

Aj pri širokom delegovaní kompetencií bude štátna sprava naďalej zodpovedná za vytváranie vonkajších podmienok pre rozvoj vidieckych regiónov prostredníctvom cieľov a opatrení zadefinovaných v programových dokumentoch, vyčlenením verejných zdrojov na ich podporu, vytváraním regulačných mechanizmov a pod. Vzhľadom na členstvo v EÚ dimenzie regionálneho rozvoja budú stále viac limitované schopnosťou miestnych a regionálnych manažmentov získať prostriedky z týchto zdrojov. Významnými priamymi aktérmi vnútorného rozvoja regiónov budú vedľa regionálnej a miestnej samosprávy aj lokálni podnikatelia a občianska spoločnosť. Vnútorný rozvoj vidieckych regiónov bude naďalej postavený na rozvoji malého a stredného podnikania, na vytváraní partnerstiev súkromného a verejného kapitálu tak hmotného ako i ľudského, budovaní technickej a občianskej infraštruktúry a budovaní sietí občianskych združení a na ich aktivite.

Na rozvoj vidieka nemôžeme použiť univerzálnu koncepciu. Výber koncepcie bude závislý predovšetkým od disponibilných faktorov rozvoja a schopnosti regiónu a jeho predstaviteľov využívať tieto disponibilné faktory rozvoja. O voľbe koncepcie rozvoja vidieka budú spoločne rozhodovať aj odvetvové ministerstvá, regionálne a miestne samosprávy za koordinačnej a účinnej pomoci centrálnej štátnej správy.

Potreba koncentrácie a efektívneho využívania zdrojov vo vidieckych obciach povedie k zmene politických prístupov pri riešení problémov malých obcí. Doterajší sektorový prístup zdôrazňujúci a podporujúci úlohu pôdohospodárstva na vidieku by sa mal zmeniť na územný

(prierezový prístup), kde úloha poľnohospodárstva bude diferencovaná vzhľadom na produkčný potenciál poľnohospodárskej pôdy a dopyt po verejných službách poskytovaných pôdohospodárstvom.

Sociálno-ekonomický rozvoj vidieckych obcí majú šancu podporiť najmä súkromne hospodáriaci roľníci, ktorí sú s priestorom vidieckej obce viazaní vlastníckymi vzťahmi k pôde, aj spoločenskými vzťahmi v obci. Účinnejšia podpora tejto formy podnikania na vidieku (napr. po vzore Poľska podpora remesiel a malého a stredného podnikania v rámci malých poľnohospodárskych fariem) bude v menších vidieckych obciach a v odľahlých vidieckych regiónoch akcelerovať ekonomický rozvoj.

Na základe uskutočnenej sondy do vybraného vidieckeho regiónu možno i z hľadiska reflexie na vyššie uvedené teoretické prístupy k rozvoju sídelnej štruktúry, ako i k potrebe formovania politiky zameranej na podporu vo vidieckych regiónoch uviesť niektoré závery:

1. Zohľadnenie regionálnych špecifik je významnou podmienkou pre strategické formovanie politiky zameranej na podporu ekonomiky vo vidieckych regiónoch. V skúmanom regióne bola uplatnená diferencovaná politika na národnej a regionálnej úrovni, jednak v oblasti formovania inštitúcií, ktoré boli zodpovedné za realizáciu politiky, ako i z hľadiska zamerania politiky (vidiecky región – udržanie osídlenia).
2. Na realizácii podpornej politiky sa zúčastnili všetky úrovne, s jasnou líniou zodpovednosti za realizáciu politiky. Uplatnený princíp subsidiarity sa najvýraznejšie prejavil pri implementácii politiky. Národná, resp. nadnárodná úroveň zabezpečovali kontinuitu a vytvárali podmienky, aby na regionálnej a lokálnej úrovni boli vytvorené podmienky pre realizáciu stanovených cieľov (inštitúcie, legislatíva, zdroje financovania).
3. Charakter podpornej politiky sa zmenil z koordinačnej politiky na aktívnu politiku. Základným zámerom podpornej politiky je vytváranie podporných mechanizmov pre vznik a rozvoj regionálnych štruktúr, lokalizáciu inovatívnych podnikov, partnerstva a spolupráce podnikov a univerzít v oblasti výskumu a vývoja, získanie nových trhov v trvalo udržateľnom prostredí tak, aby sa zabezpečila a zlepšila kvalita života obyvateľstva v regiónoch.
4. Podporná inštitucionálna infraštruktúra a regionálne inovačné siete pôsobia ako katalyzátor vo využívaní regionálneho inovačného potenciálu a verejná politika (napr. regionálnej alebo lokálnej vlády) môže zohrávať aktívnu úlohu v stimulácii tvorby regionálnej siete medzi tými inštitúciami, ktoré medzi sebou dostatočne nespokupujú. Podporná politika je zameraná na šírenie dynamiky poznatkov v regiónoch.
5. Všeobecne v transformovaných krajinách chýbala tradícia podporných inštitúcií, pričom ich vytváranie po roku 1990 silne súviselo s ambíciami vstupu do Európskej únie a s podmienkami čerpania predvstupových a štrukturálnych fondov EÚ. Väzba na minulý vývoj sa v inštitucionálnej štruktúre transformovaných krajín prejavuje napr. v snahe o centralizované riadenie podporných inštitúcií a neochotou vstupovať do verejno – súkromných partnerstiev.

Použitá literatúra

- [1] AMIN, A., COHENDET, P. Architectures of Knowledge. Firms, Capabilities and Communities,
- [2] 2003, Oxford: Oxford UP.
- [3] ARMSTRONG, H., TAYLOR, J. Regional Economics and Policy. Blackwell Publishing. 1993.Great Britain
- [4] BOUSTEDT, O.: Die Stadtregion in der Bundesrepublik Deutschland, Bremen, 1960
- [5] CAPELLO, R. Regional Economics, London:Routledge, 1. Vyd. 319 s. 2007. ISBN 978-0-415-39520-5
- [6] COOKE, P. Proximities, Knowledges and Innovation Biographies, Paper, RSA International Conference, Aalborg, May 2005.
- [7] EUROPEAN COMMISSION. 2002. Regional Clusters in Europe. Observatory of european SMEs (No. 3). Belgium:European Communities, 2002. ISBN 92-894-3560-7
- [8] FÁZIKOVÁ, M. a kol.: Rozvoj vidieka v kontexte integrácie SR do EÚ, Záverečná správa 3. čiastkovej úlohy riešenej v rámci úlohy Štátneho programu výskumu a vývoja „Rozvoj vidieka a zmeny v potravinových vertikálach v kontexte integrácie SR do EÚ“, Nitra, október,2005.
- [9] GORZELAK, G., KUKLIŃSKI, A. Dilemmas of Regional Policie in Eastern and Central Europe. Institute of Space Ekonomy, 1992, Warszawa.
- [10] HALKIER, H. Governance, Institutions and Regional Policy: Trends and Challenges in Western Europe, Keynote, SIRIUS Autumn School, EPRC, Strathclyde University, Glasgow, Storbritannien, 20.10.2002.
- [11] HALKIER, H. Institutions, Discourse and Regional Development. The Scottish Development Agency and the Politics of Regional Policy, 2006, Brussels: PIE Peter Lang.
- [12] HALKIER, H. Regional Policy and Knowledge Processes: Towards a Framework for Analysis. Project no: 006187 EUODITE: Regional trajectories to the knowledge economy: a dynamic model.Integrated project. Sixth framework programme. Priority 7. Citizens and governance in a knowledge based society. 2006.
- [13] CHRISTALLER, W.: Die centrale Orte in Suddeutschland, Jena, 1933
- [14] KLAASSEN, L.H., VANHOVE, N. Regionální politika: európsky prístup (preklad – Regional Policy: A European Approach), Ostrava, VUROM 1990
- [15] MAIER, G., TODTLING, F. Regionálna a urbanistická ekonomika 2, Elita, Bratislava, 1998, ISBN 80-8044-044-1

- [16] NAUWELAERS, C. Path-dependency and the Role of Institutions in Cluster Policy Generation, in Mariussen, Åge (ed.): Cluster Policies - Cluster Development, Stockholm: Nordregio, 2001, pp 93-108.
- [17] NEMCOVÁ, E. Klastre a ich úloha v rozvoji regiónu. In: Ekonomický časopis, roč. 52, 2004, č. 6, s. 739 – 754. ISSN0013-3035
- [18] OECD, 2008. A Review of Local Economic and Employment Development Policy Approaches in OECD Countries. 2008.
- [19] PAVELKOVÁ, D. a kol. Klastry a jejich vplyv na výkonnost firem. Praha: GRADA Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2689-2
- [20] PORTER, M. E. The Competitive Advantage of Nations. New York: The Free Press, 1990. ISBN 0-02-925361-6
- [21] ROGER, C. La politique de développement régional et de l'aménagement de l'espace. Brusel, 1962. s. 49.
- [22] TVRDOŇ, J. a kol. Regionálna politika. In: Konceptné východiská hospodárskej politiky v etape integrácie Slovenska do Európskej únie, Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV, Bratislava 2003, ISBN 80-7144-140-6
- [23] TVRDOŇ, J. Rola regionálnych politík a európskych integračných procesov pri regionálnom rozvoji a riešení regionálnych disparít z hospodárskeho hľadiska, In: Regionálna diferenciácia, regionálny rozvoj v Slovenskej republike v kontexte integračných dosahov, Sociologický ústav SAV, Bratislava 2006, str. 380 - 399, 2,19 AH [CD/ROM], ISBN 80-85544-38-5
- [24] TVRDOŇ, J. Regionálny rozvoj – teoretické východiská, In: Regionálna diferenciácia, regionálny rozvoj v Slovenskej republike v kontexte integračných dosahov, Sociologický ústav SAV, Bratislava 2006, str. 400 - 438, 4,39 AH, [CD/ROM], ISBN 80-85544-38-5

Internetové zdroje:

- [1] <http://www.ruract.eu/spip.php?rubrique44&lang=en>
- [2] [<http://www.ruract.eu/spip.php?rubrique44&lang=en>
- [3] http://ec.europa.eu/regional_policy/country/prordn/details_new.cfm?gv_PAY=FR&gv_reg=645&gv_PGM=1122&gv_defL=4&LAN=7
- [4] http://www.ruract.eu/IMG/pdf/CR_meeting_baviere_EN.pdf
- [5] <http://www.aeidl.be/activities/regional.php>
- [6] http://en.wikipedia.org/wiki/Limousin_%28region%29
- [7] <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:235:0007:0025:SK:PDF>

- [8] http://ec.europa.eu/regional_policy/newsroom/newslet122/122_04_sk.pdf
- [9] http://ec.europa.eu/regional_policy/country/prordn/details_new.cfm?gv_PAY=FR&gv_reg=645&gv_PGM=1122&gv_defL=4&LAN=7
- [10] http://ruract.siter.fr/IMG/article_PDF/article_1711.pdf
- [11] <http://www.topregion.cz/index.jsp;jsessionid=A1F4F0C9F4C5FB47468EF8EF78555FE5?articleId=54900>
- [12] http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/index_en.htm
- [13] http://ec.europa.eu/agriculture/lisbon/index_en.htm

Pod'akovanie: Príspevok vznikol ako súčasť riešenia úlohy VEGA 1/0760/09 Regionálna politika Európskej únie a jej implikácia na regionálne disparity Slovenska a riešenia úlohy KEGA 009EU-4/2011 Inovácia obsahu vzdelávania vo verejnej správe a nadväzná tvorba modernej vysokoškolskej učebnice.

Autoři

doc. Ing. Jozef Tvrdoň, Ph.D.

Ekonomická univerzita v Bratislave
Národhospodárska fakulta
Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja
Email: tvrdon@euba.sk

Ing. Martin Chovanec

Ekonomická univerzita v Bratislave
Národhospodárska fakulta
Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja
Email: martin.chovanec@euba.sk

Michal Štofko

Ekonomická univerzita v Bratislave
Národhospodárska fakulta
Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja
Email: mstofko@sanigest.com

Rozpočtové příjmy malých obcí a měst a posilování lokální konkurenceschopnosti

Jaroslava Kadeřábková, Zuzana Khendriche Trhlínová

Abstrakt

Vytváření úspěšných dlouhodobých rozvojových strategií na úrovni obcí a měst je ovlivněno mnoha faktory exogenní i endogenní povahy. Vedle právního prostředí, sociálního prostředí, kulturních specifíků i charakteristik lidských zdrojů hraje významnou roli také místní ekonomika a finanční kapacita územních samospráv. Příspěvek se zaměřuje na vybrané otázky finanční kapacity obcí a měst v kontextu budování jejich konkurenceschopnosti. Z hlediska finančních zdrojů obcí je zvláštní důraz kladen na problematiku rozpočtového určení daní a vlastních příjmů obcí a měst. Cílem příspěvku je představit hlavní problémy současného systému financování obcí z hlediska jejich možností vytvářet a realizovat rozvojové strategie.

Klíčová slova: konkurenceschopnost obcí a měst, rozpočtové určení daní, finanční strategie, finanční kapacita, dlouhodobé rozvojové strategie.

Abstract

Formulation of successful long-term development strategies at local level is influenced by many factors of exogenous and endogenous character. An important role plays legal environment, social environment, cultural specifics and characteristics of human resources as well as local economy and financial capacity of territorial self-government. Contribution is orientated to the presentation of the financial capacity of small communes and towns in the context of their competitiveness building. Special attention is paid to the system of budget taxes assignment and proper local resources. The objective of the contribution is to introduce the main problems of actual system of system of local financing in the light of their possibilities to create and realize development strategies.

Key words: local competitiveness, budget taxes assignment, financial strategy, financial capacity, long-term development strategies.

Sociální a ekonomické faktory v rozvoji obcí a měst

Světové globalizační procesy i rozsáhlé právní a ekonomické reformy realizované v rámci Evropského Společenství přináší jednotlivým obcím, městům a regionům řadu nových rozvojových příležitostí. Zvyšování potenciálu mobility osob i kapitálu, rozvoj moderních komunikačních technologií, rychlé šíření informací a znalostí různého charakteru i kulturní a sociální integrace představují pro obce, města a regiony nové možnosti rozvoje s využitím různých nástrojů a opatření zaměřených na přitažení nových obyvatel, firem, návštěvníků apod.

Výše zmíněné integrační a globalizační procesy však do území přináší nejen další příležitosti růstu, ale zároveň i rostoucí konkurenci mezi jednotlivými obcemi a městy o nalákání, resp. udržení soukromého sektoru na svém území. Sbližování legislativy v rámci evropského prostoru, mizení hranic v rámci rozvoje moderních komunikačních technologií, rozvoj dopravní infrastruktury, přibližování světových trhů a další faktory ovlivňují lokalizaci

soukromého sektoru, resp. intenzivní delokalizaci průmyslu ve prospěch netradičních a méně vyspělých regionů.

Vedle soukromého sektoru je významným sociálně - ekonomickým stabilizačním faktorem rozvoje obcí také dynamika vývoje obyvatel. Nejen zástupci soukromého sektoru, ale i občané mají v současnosti stále větší nároky na rozsah a kvalitu veřejných služeb, podle jejichž nabídky si vybírají místo svého bydlení, trávení volného času nebo realizace dalších aktivit. Integrovaní tendence, mizení bariér pro migraci, rostoucí dostupnost bydlení, rozvoj moderních technologických prostředků apod. usnadňují mobilitu obyvatel a zvyšují jejich možnosti bydlet, pracovat nebo trávit volný čas v místě, které považují za atraktivní. Pro jednotlivé obce a města jsou tyto tendence výzvou k tomu, aby usilovaly o to stát se atraktivními lokalitami také pro potencionální nové obyvatele nebo další skupiny, které si k danému místu vypěstují specifický vztah.

Růst konkurence mezi jednotlivými zeměmi, regiony i obcemi o přitažení ekonomických aktérů vyvolává stále silnější potřebu prosadit se na globálním trhu. Novými nástroji podpory budování moderní konkurenční výhody se stává kreativita, iniciativa i inovace jako součást budování specifického image místa. Řízení lokálního a regionálního rozvoje je ovlivněno nejen aktivitami občanského a soukromého sektoru, ale stále více i dynamikou a schopností veřejné správy, resp. územní samosprávy nastartovat a podporovat rozvojové aktivity v území.

Schopnost lokálních a regionálních aktérů hledat a realizovat nové inovativní přístupy k řízení rozvoje území může mít významné pozitivní dopady na zlepšování image daného území a na růst jeho atraktivity pro různé ekonomické subjekty. Cílem je v tomto smyslu podpora a zvyšování konkurenceschopnosti daného území ve smyslu posilování jeho interní i externí image a vytváření takového prostředí, kde jsou občané spokojeni s kvalitou života, s daným územím se identifikují a do kterého přichází investoři, kvalitní pracovní síly, turisté, studenti a další skupiny.

Vytváření atraktivního prostředí pro podnikatelské aktivity, pro bydlení a naplňování volnočasových aktivit může být ze strany obcí a měst podpořeno mnoha nástroji legislativní, ekonomické, administrativní i informační povahy. Jedním z významných předpokladů pro nastartování a využívání těchto nástrojů je dostatek finančních zdrojů, které mají nebo mohou mít jednotlivé obce a města k dispozici.

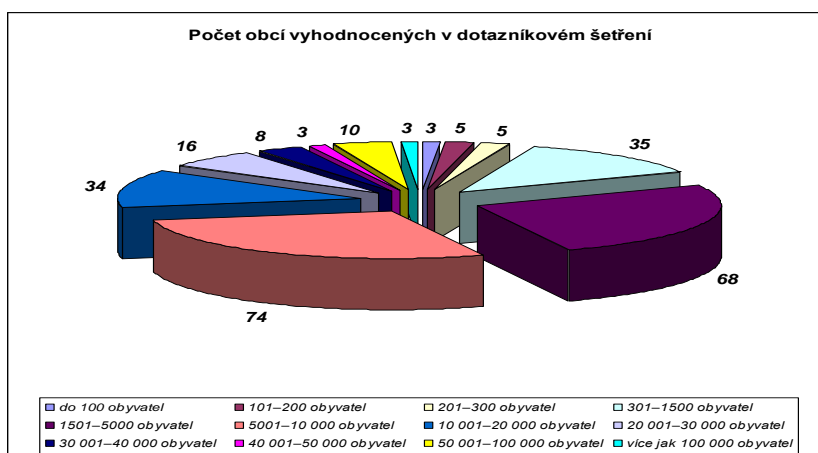
Problematika vlastních finančních zdrojů, převážně daňových je v České republice dlouhodobě předmětem diskusí mezi odborníky, zástupci ústředních orgánů státní správy a zástupci územní samosprávy. Obce a města dlouhodobě poukazují na málo motivující a diskriminující pravidla, která nerespektují podnikatelské aktivity v území a přidělují finanční zdroje do území dle kritérií, která nejsou vždy relevantní ve vztahu k potřebám a přiděleným kompetencím územních samospráv. Výsledkem je, že především malé obce a malá města, která mají největší zastoupení z hlediska velikostních kategorií obcí (procentuální zastoupení obcí s počtem obyvatel do 2000 je 89.9 % z celkového počtu obcí v ČR¹¹), nemusí mít vždy dostatečné finanční zdroje na vytváření inovačních strategií a dlouhodobé budování konkurenceschopnosti spravovaného území.

¹¹K jednotlivým velikostním kategoriím obcí a měst v České republice viz např.: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/regiony_mesta_obce_souhrn

Cíle a metody

Cílem příspěvku je v tomto smyslu ukázat, do jaké míry mohou malé obce a malá města vytvářet a realizovat rozvojové strategie z hlediska finančních zdrojů, které mají k dispozici. Záměrem příspěvku je představit finanční potenciál budování a rozvoje konkurenceschopnosti malých obcí a měst v ČR.

Poznatky, které jsou v tomto textu představeny, vychází ze závěrů terénního šetření realizovaného v rámci řešení projektu „Analýza financování výkonu státní správy a samosprávy územních samosprávných celků“, VŠE Praha, 2009. V rámci řešení tohoto výzkumného úkolu bylo realizováno dotazníkové šetření v obcích a městech jak elektronickou, tak i písemnou formou. Zkoumaný vzorek obcí obsahoval všechny velikostní kategorie obcí, celkově bylo osloveno 264 obcí.

Zdroj: Závěrečná zpráva: Analýza financování výkonu státní správy a samosprávy územních samosprávných celků, která poskytne relevantní množství dat pro přípravu nového zákona o RUD. VŠE Praha, 2009.

Poznatky získané z dotazníkového šetření sloužily pro přípravu další etapy kvalitativního šetření formou řízených rozhovorů, které se zaměřilo na současné postoje managementu obcí k finančním otázkám řízení rozvoje obcí. Prostřednictvím řízených rozhovorů bylo dotazováno 63 obcí, které byly vybrány tak, aby byly pokryty všechny velikostní kategorie a zároveň i jednotlivé úrovně výkonu státní správy v přenesené působnosti. Z hlediska velikostní kategorie obcí tvořily většinu respondentů zástupci malých obcí a malých měst, což odpovídá sídelní struktuře ČR. Závěry, které jsou prezentovány níže v textu, vychází z poznatků získaných v terénním šetření se zástupci malých obcí a měst, postoje zástupců velkých měst se mohou v některých oblastech lišit.

Vlastní příjmy v rozvoji obcí a měst

Jak již bylo zmíněno výše v textu, vytváření dlouhodobých strategických koncepcí s cílem posilování konkurenceschopnosti území vyžaduje nejen dostatečné pravomoci, dynamické reprezentanty místní správy, ale také dostatečné finanční zdroje na zabezpečení plánovací i realizační fáze rozvojových projektů. V tomto smyslu jsme se zaměřili především na následující tři základní oblasti finančního managementu obcí a měst:

- struktura a rozsah vlastních zdrojů se zvláštním důrazem na sdílené daňové příjmy;

- rozsah cizích zdrojů a jejich struktura vzhledem k dlouhodobým rozvojovým strategiím;
- vypracovávání a realizace strategických investičních dokumentů.

Fiskální pravomoci obcí a měst nejsou jen výrazem politických a ekonomických vazeb mezi státem a územními samosprávami, ale jsou také předpokladem pro naplňování lokální autonomie a koncipování a realizaci lokálně diferencovaných strategií zaměřených na posilování jedinečné konkurenceschopnosti území. V tomto smyslu hraje významnou roli především míra autonomie v rozhodování o složení a struktuře vlastních příjmů. Mezi vlastní příjmy obcí a měst patří příjmy z vlastního podnikání, daň z nemovitostí, správní a uživatelské poplatky, kapitálové příjmy. Nejvýznamnější položkou v místních rozpočtech však tvoří tzv. daňové příjmy, zejména příjmy ze sdílených daní, mezi něž patří podíl na výnosu DPH a zákonem definovaných příjmových daní¹². Tyto typy příjmů tvoří nadpoloviční podíl všech příjmů rozpočtů obcí.

Problematika sdílených daní a mechanismu rozpočtového určení daní (tzv. RUD) byla, i v rámci našeho terénního šetření, z pohledu zástupců malých obcí a měst často předmětem kritiky. Bylo poukazováno na skutečnost, že prostřednictvím aktuálního mechanismu rozpočtového určení daní mají především malé obce a města málo finančních zdrojů na financování vlastního rozvoje. Zástupci obcí a malých měst zdůrazňovaly, že v rámci nastavení současných podmínek financování jim nezůstávají téměř žádné prostředky pro realizaci rozvojových aktivit, tj. mimo rámec zajištění základních služeb. Poukazováno bylo především na skutečnost, že počet obyvatel nemusí být vždy relevantním indikátorem pro posouzení finančních potřeb obce a že by bylo nezbytné vzít v úvahu i další specifická kritéria, která odpovídají charakteru daného území i přístupům lokálních samospráv k podpoře rozvoje území.

Některé obce a města navrhovaly rozšíření kritérií pro určení podílu na daňových příjmech státu. Mezi navrhovanými kritérii se objevovaly jak sociální principy (podíl dětí na celkovém počtu obyvatel obce, podíl seniorů, specifická sociální situace apod.), tak i správně-administrativní principy, např. zohlednění správního obvodu obce a počtu osob ve správním obvodu. Vedle výše zmíněných kritérií se objevily návrhy i na další pomocná kritéria, např. délka místních komunikací, vybavenost technickou infrastrukturou (podíl napojených obyvatel), počet nemovitostí (např. čísla popisná, včetně rekreačních objektů), počet obyvatel zaměstnaných na území obce, rozloha obce apod. V této souvislosti považujeme za důležité upozornit na skutečnost, že některá z výše navrhovaných kritérií jsou ve vybraných zemích EU skutečně součástí systému místních daní a dotací – především otázky sociálních specifik a administrativního zatížení území (např. Francie, Německo aj.)¹³.

Jednotliví zástupci obcí a malých i středně velkých měst se shodovali, že v aktuálním systému daňových příjmů postrádají především motivační prvky ve vztahu k soukromému sektoru, který působí na území příslušné obce nebo města. Vytváření politik podpory konkurenceschopnosti a inovačních přístupů postrádá základní stimulační prvek, kterým je

¹² Blíže viz: Vyhláška č. 316/ 2008 Sb., o podílu jednotlivých obcí na stanovených procentních částech celostátního hrubého výnosu daně z přidané hodnoty a daní z příjmů, Ministerstvo financí ČR.

¹³ Blíže viz: Závěrečná zpráva: Analýza financování výkonu státní správy a samosprávy územních samosprávných celků, která poskytne relevantní množství dat pro přípravu nového zákona o RUD. VŠE Praha, 2009.

vazba mezi místem podnikání a příjmem z tohoto podnikání. Zástupci malých obcí a měst se shodovali v tom, že je potřeba do systému rozpočtového určení daní zavést motivační prvky, které přispějí k posílení vazby mezi ekonomickými subjekty, které v obci podnikají, a místním rozpočtem. Důraz byl kladen také na skutečnost, že tyto motivační prvky by měly brát v úvahu místo podnikání subjektů a nikoli oficiální sídlo firmy, neboť podnikatelské aktivity přinášejí obci nejen užítky ve formě zaměstnanosti a dalších ekonomických příjmů, ale také náklady ve formě správy a údržby komunikací, technické infrastruktury i znečištění prostředí.

Posílení vazby mezi místem podnikání a příjmy z tohoto podnikání by rovněž podpořilo vyšší míru motivace místních firem komunikovat se zástupci místní správy a aktivně se podílet na rozvoji obce a na vytváření a realizaci jejích strategických rozvojových opatření. V podstatě všichni zástupci větších měst neznali přesný počet podnikatelů – nerezidentů v obci. Obce zpravidla znají velké firmy, které u nich působí, ale celková čísla o počtech podnikatelů nemají a oficiálně je nemohou mít k dispozici. Malé obce mají lepší přehled o podnikatelích působících na jejich území a zároveň se domnívají, že většina především drobných podnikatelů má trvalé bydliště v obci, v níž podniká. V této souvislosti by uvítali finanční opatření, které by prohloubilo vazbu mezi těmito podnikateli a obcí.

Všichni zástupci obcí a měst se shodovali na tom, že aktuální nastavení RUD nejen nezohledňuje specifika území, ale také negarantuje dostatečné prostředky pro realizaci rozvojových aktivit. Často bylo poukazováno na nespravedlnost celého systému přerozdělování příjmů, kdy na obyvatele malých obcí připadá procentuálně daleko méně prostředků než na obyvatele velkých měst. Zástupci malých obcí a měst často nazývaly své obce termínem „Daňově znevýhodněná obec“ a zdůrazňovali, že současný systém neodpovídá požadavkům a potřebám lokálního a regionálního rozvoje a může být i jeho významnou brzdou.

V tomto smyslu pokládáme za důležité upozornit i na skutečnost, že v období ekonomické krize, resp. nižších celostátních výnosů daní dochází k významnému snižování příjmů právě pro malé obce a města i v případě, že na jejich území k poklesu podnikatelských aktivit nedochází. Obce a města tak musí často rušit výdaje určené na dlouhodobé investice ve prospěch povinných (mandatorních) výdajů, což opět negativně ovlivňuje rozvoj malých obcí a měst. Obce a města, oslovená v terénním šetření, uváděly, že současné příjmy do rozpočtu obcí nejsou dostatečné pro zajištění některých typů služeb, mezi které patří především doprava a dopravní obslužnost, technická infrastruktura, kultura a v suburbanizovaných zónách také infrastruktura v oblasti školství.

S problematikou vlastních příjmů a rozpočtového určení daní souvisí i spojený model správy, tj. výkon jak samostatné, tak i přenesené působnosti. Přenesenou působnost vykonávají i některé malé obce (tj. obce s počtem obyvatel 2000). Právě v této kategorii a v kategorii malých měst se setkáváme s tím, že obce do určité míry přenesenou působnost spolufinancují z vlastních rozpočtů. Tato skutečnost do značné míry omezuje možnost financovat rozvojové aktivity obcí a jejich finanční možnosti podporovat dlouhodobé projekty.

Z analýzy realizované v rámci empirického šetření vyplynuly relativně vysoké běžné (neinvestiční) výdaje na zastupitele a na vlastní správu obce, které ovlivňuje i rozdílný rozsah přenesené působnosti podle velikostních kategorií obcí, přesněji rozdíly mezi I., II., III. kategorií obcí (byť je to respektováno u obcí II. a III. kategorie i dalšími dotacemi na výkon státní správy). Z tohoto důvodu by bylo vhodnější náklady na rozdílný výkon přenesené působnosti obcí krýt dotacemi a omezit jeho dotování z vlastních příjmů obcí. V tomto

smyslu se rovněž domníváme, že u malých obcí by neměla být přenesená státní správa vykonávána, ta by měla být doménou větších obcí a měst.

Dotace a jejich role v rozvoji obcí a malých měst

Vedle vlastních, především daňových, příjmů hrají významnou roli v rozvojových strategiích obcí a měst také vnější zdroje, především dotace. Dotace v současné době tvoří druhou nejvýznamnější položku příjmů místních rozpočtů, v průměru se podílejí více jak 40 % na celkových příjmech obcí (Celkově se na příjmech obcí a měst podílí dotace 33%, u malých obcí a měst je to však výše i v důsledku současného systému RUD). Z hlediska možností a podmínek obcí a měst vytvářet a realizovat dlouhodobé rozvojové strategie hraje důležitou roli nejen výše dotací, ale také jejich struktura a podmínky přidělování. Obce a města mají v současnosti široké možnosti získávání dotačních zdrojů jak v rámci mezinárodních fondů, tak i národních a regionálních dotačních programů. Vedle vybraných obcí, které byly v minulých letech úspěšné v čerpání především evropských fondů, převažují v příjmech obcí a měst především dotace z národních zdrojů (MPSV, MŽP, MMR a další)¹⁴.

Dotační politika jednotlivých ministerstev je v souladu s prioritami centrální vlády a nemusí vždy odpovídat představám lokálních reprezentantů o cílech a prioritách rozvoje příslušných obcí a měst, resp. specifickým lokálním potřebám. Pokud mají dotace sloužit jako finanční nástroj podpory rozvoje inovací a konkurenceschopnosti území, je důležité vzít v úvahu snižování váhy tzv. vázaných, resp. účelových dotací ve prospěch neúčelových dotací, které posilují rozhodovací pravomoc ale i odpovědnost obcí a měst, resp. jejich volených orgánů. Na tuto skutečnost poukazovali i zástupci obcí a měst v ČR, kteří žádali doplnit systém rozpočtového určení daní o neúčelové dotace a rozšířit jejich rozsah v dotační politice státu.

Zároveň poukazovali zástupci obcí a měst na potřebu dlouhodobějšího horizontu jednotlivých dotací, tj. na vypisování dotačních řízení v dostatečném časovém předstihu, na fixaci jednotné metodiky řízení dotačních titulů, na ustálení jednotlivých pravidel i na možnost dlouhodobé predikce vypisovaných dotačních titulů – tedy s více než ročním výhledem. Zmiňována při této příležitosti byla i problematika monitoringu a kontroly čerpání jednotlivých dotačních titulů, kdy jednotlivé kontrolní orgány nepostupují při hodnocení jednotně.

Zajímavým zjištěním terénního šetření se zástupci obcí a měst byl požadavek některých místních představitelů na definování jednotných standardů základní vybavenosti obcí s ohledem na jejich velikost a funkce a na standardizaci základních služeb¹⁵. Stanovení těchto standardů by přispělo k vyšší transparentnosti přidělovaných dotací s ohledem na potřeby daného území. Dotace by tak mohly hrát větší roli i jako faktor vyrovnávání nežádoucích rozdílů v lokálním a regionálním rozvoji s ohledem na specifika tohoto území. V tomto smyslu se nicméně domníváme, že dotace by mohly přispívat k vyšší neefektivitě financování veřejných služeb v případě, že stanovené standardy neodpovídají skutečným potřebám a finančním nárokům na zabezpečení jednotlivých služeb.

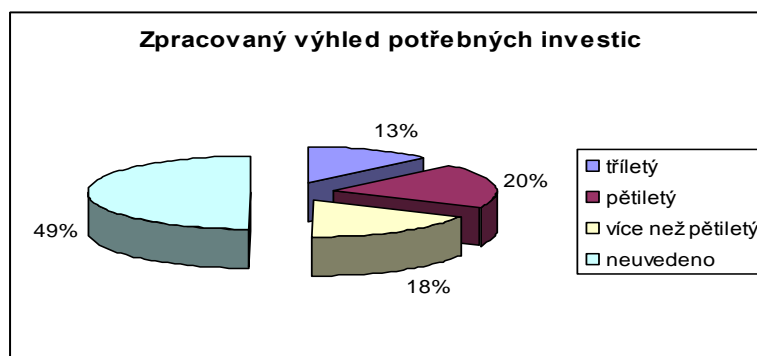
¹⁴ Blíže viz např. Obec a finance Eliáš A., Dotace obcím – jejich struktura a využití. In: Obec a finance 3/2010. Dostupné online: <http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6448273>

¹⁵ Blíže viz: Závěrečná zpráva: Analýza financování výkonu státní správy a samosprávy územních samosprávných celků, která poskytne relevantní množství dat pro přípravu nového zákona o RUD. VŠE Praha, 2009.

Finanční strategie obcí a měst

Pro definování dlouhodobých cílů a priorit rozvoje obcí a měst a pro budování stability a konkurenceschopnosti území je důležité vzít v úvahu také přístupy obcí a měst k plánování investic do budoucna. Z hlediska realizace rozvojových opatření hraje důležitou roli financování běžných i kapitálových výdajů obcí a jejich provázanost s definovanými strategickými dokumenty. V tomto ohledu se realizované dotazníkové šetření zaměřilo také na otázky strategických rozvojových dokumentů i na otázky rozpočtového výhledu.

Z výsledků šetření je patrné, že více než polovina dotazovaných obcí (tj. 78,4 %) má zpracovaný rozvojový dokument, u malých obcí se často jedná o strategii vytvořenou v rámci dobrovolného sdružení obcí. Řada z těchto zpracovaných dokumentů je ale jen málo, popř. vůbec propojena s dlouhodobými rozpočtovými a investičními výhledy obcí a měst. Výsledky terénního šetření naznačily, že investiční výhledy zpracovává relativně malé procento obcí. Nejvíce obcí zpracovává výhledy investic na pět let (20 % dotazovaných obcí – viz graf níže v textu). Téměř 50% obcí se k dané problematice nevyjádřilo, což může být tím, že zpracovaný výhled buď nemají, nebo mají a neřídí se jím.

Zdroj: Závěrečná zpráva: Analýza financování výkonu státní správy a samosprávy územních samosprávných celků, která poskytne relevantní množství dat pro přípravu nového zákona o RUD. VŠE Praha, 2009.

V praxi se tak často setkáváme s problémem, že dlouhodobé uplatňování navržených a připravených rozvojových strategií je omezeno nejen politickými vlivy, ale také nedostatečným propojením těchto strategií s finančními toky a finančními výhledy obcí a měst. Většina zástupců obcí a měst uvádí, že finanční a investiční plány zpracovává na kratší období a často je upravují, nejen mezi jednotlivými kalendářními roky, ale i během jednoho roku (některé obce i více než pětkrát). Snižuje se tak transparentnost a kontinuita jednotlivých rozhodnutí obcí a měst, což může mít negativní dopad na podnikatelské prostředí území a celkovou image obce.

Strategické řízení postavené na strategických dokumentech bez navazujících finančních výhledů se tak často stává pro obce a města spíše moderně používaným termínem než běžnou praxí. Přístupy a nástroje řízení obcí a měst se často nemění, pouze se používají nové termíny pro tradiční přístupy řízení území bez hlubšího porozumění smyslu dlouhodobých strategických plánů.

Významným předpokladem pro to, aby mohly být stávající finanční zdroje efektivně využívány v řízení obcí a měst a v posilování jejich konkurenceschopnosti je, aby se s principy a cíli finančního strategického řízení seznámili a vzali za své všichni členové

organizace místní správy, resp. místního úřadu. Finanční strategie mohou být efektivní jen v tom případě, kdy jsou součástí celkové kultury organizace a kdy všichni zastupitelé a úředníci jednají v souladu se základní filozofií finančního dlouhodobého řízení.

V praxi řízení obcí a měst se však často setkáváme s tím, že vytváření a dodržování finančních plánů a strategií není součástí celého úřadu, neprostupuje všemi odbory, ale naopak – naplňování strategických procesů a aktivit je vyhrazeno jednomu pracovníkovi nebo oddělení, kde funguje mnohdy jen jako doplněk dalších aktivit. Tato skutečnost přispívá k tomu, že při jakékoliv politické či ekonomické změně se nastavené a realizované rozvojové strategie lehce opouští, ztrácí se kontinuita rozvoje území a snižuje se tak i schopnost obcí a měst stát a zůstat konkurenceschopní vzhledem ke stávající teritoriální konkurenci.

Závěr

Vytváření specifického prostředí atraktivního pro vybrané sociální skupiny i okruhy podnikatelských subjektů bude v příštích letech stále více předmětem zájmu nejen velkých, ale i středních a malých měst, včetně venkovských obcí. Významnou roli v podpoře konkurenceschopnosti bude kromě lidských zdrojů a právního prostředí hrát i finanční kapacita obcí a jejich schopnost účelně a efektivně spravovat finanční prostředky, které mají, resp. budou mít k dispozici. Důležitá pozornost ze strany obcí a měst by měla být věnována dlouhodobému plánování finančních zdrojů a vytváření především vlastních zdrojů, včetně snižování závislosti na nestálých vnějších zdrojích. Úkolem státu a ústředních orgánů je vytvoření stabilního a transparentního právního i ekonomického prostředí, kde mohou obce a města dlouhodobě plánovat rozvojové priority i nástroje k jejich dosažení.

Literatura

- [1] Binek J., Galvasová I., Kadečka S., Malé obce a výkon přenesené působnosti. *Obec a finance* 1/2008. Dostupné online: <http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6316968>
- [2] Eliáš A., Dotace obcím – jejich struktura a využití. In: *Obec a finance* 3/2010. Dostupné online: <http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6448273>
- [3] Kol., Růst, stabilita a konkurenceschopnost III. *Bulletin CES VŠEM*, Praha, 2/2007.
- [4] Matějčková O., Finance územních samospráv. In: *Veřejná správa* 7/2006.
- [5] Peková J; Pilný J; Jetmar M., *Veřejná správa a finance veřejného sektoru*. 3. aktualizované a rozšířené vydání, ASPI, Praha, 2008.
- [6] Vyhláška č. 316/ 2008 Sb., o podílu jednotlivých obcí na stanovených procentních částech celostátního hrubého výnosu daně z přidané hodnoty a daní z příjmů, M/inisterstvo financí ČR.
- [7] Wokoun R., Mates P. (eds.), *Management regionální politiky a reforma veřejné správy*, Linde, Praha, 2006.
- [8] Závěrečná zpráva: Analýza financování výkonu státní správy a samosprávy územních samosprávných celků, která poskytne relevantní množství dat pro přípravu nového zákona o RUD. VŠE Praha, 2009.
- [9] http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/regiony_mesta_obce_souhrn

Autorky

PhDr. Jaroslava Kadeřábková, CSc.

VŠE Praha

Katedra regionálních studií

Email: kader@vse.cz

Ing. Zuzana Khendriche Trhlínová, Ph.D.

VŠFS Praha

Katedra veřejné správy

Email: trhlinova@ladymail.cz

Financování měst a obcí v Jihočeském kraji Financing of towns and municipalities in the South Bohemian Region

Jiří Dušek

Abstrakt

Tento příspěvek se zabývá financováním měst a obcí v Jihočeském kraji. Systém financování municipalit se v České republice v čase neustále vyvíjí. Za největší nedostatky současného systému financování měst a obcí lze považovat nedostatečné odlišování individuálních charakteristik měst a obcí při přidělování příjmů v rámci systému a nerovnosti měst/obcí z hlediska příjmů na obyvatele. Autor se v první řadě zaměřil na podrobnou charakteristiku Jihočeského kraje a správních obvodů obcí s rozšířenou působností. Dále byla provedena popisná statistika financování měst a obcí Jihočeské kraje. V poslední části byl nastíněn současný stav a problémy financování měst a obcí v Jihočeském kraji.

Klíčová slova: fiskální politika, fiskální federalismus, město, obec, rozpočtové určení daní.

Abstract

This contribution deals with funding of towns and municipalities in the South Bohemian Region. Municipality financing system in the Czech Republic develops all the time. Behind largest deprivations of current financing of towns and municipalities there were identified insufficient befallen of particular town/municipality characteristics at incomes dispensation in frames system and disparity at town/municipality incomes per inhabitant. First, the author has dealt in depth with a description of the South Bohemian Region and its major administrative districts. Subsequently, a detailed descriptive statistics of the financing of towns and municipalities in the South Bohemian Region was presented. In the last part, the current situation and problems regarding financing of towns and municipalities in the South Bohemian Region were outlined.

Keywords: Fiscal policy, fiscal federalism, town, municipality, budget determination of taxes

1. Úvod

Již velmi dlouho se hovoří o problémech financování měst a obcí v České republice, v současné době však díky Sdružení místních samospráv ČR nabrala diskuze na intenzitě a je velmi pravděpodobné, že v blízké době k nějakým úpravám financování dojde. V průběhu roku 2008 Vysoká škola ekonomická zkoumala financování přenesené státní správy a samosprávy, a to jak v jejich příjmové, tak i výdajové části. Výsledkem analýzy bylo zjištění, že zde opravdu existuje nedostatečné financování výdajových nákladů obcí a měst pod 100 tisíc obyvatel a nesystémovost stávající právní úpravy financování samospráv, což lze demonstrovat na konkrétních příkladech. Čtyři největší města v zemi (Praha, Brno, Ostrava a Plzeň) na své obyvatele, kterých je z celkového počtu lidí v zemi jen 20 procent, získávají téměř 50 procent prostředků určených všem obcím a městům. Praha získává na jednoho občana ročně 30 000 Kč, zatímco menší město nebo obec získává v průměru 6 890 Kč.

2. Metodika a cíl

Hlavním cílem příspěvku je zhodnocení ekonomické situace ve městech a obcích Jihočeského kraje, na základě zjištěných skutečností pak určit vývojové trendy. Za tímto účelem byla zpracována datová báze za všechny města a obce, která vycházela z evidence hospodaření měst a obcí v informačním systému Ministerstva financí ČR ARIS, na základě kterého je pak možné provést detailní zhodnocení finanční a majetkové situace dané municipality.

3. Fyzicko-geografické a administrativní faktory v Jihočeském kraji

Jihočeský kraj leží při jižní hranici České republiky s Rakouskem (Horní a Dolní Rakousko) a Spolkovou republikou Německo (Bavorsko) a má rozlohu 10 057,3 km², což je 12,8 % rozlohy České republiky. Převážná část území kraje leží v nadmořské výšce 400–600 metrů nad mořem.

Dle ústavního zákona č. 347/1997 Sb., o vytvoření vyšších územních samosprávných celků a o změně ústavního zákona ČNR č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky bylo zřízeno v roce 2000 14 vyšších územních samosprávných celků (VÚSC), včetně Jihočeského kraje (původně Budějovického) se sídlem v Českých Budějovicích. Kraj je tvořen územím okresů České Budějovice, Český Krumlov, Jindřichův Hradec, Písek, Prachatice, Strakonice a Tábor. Okres je po reformě veřejné správy územně správní jednotka středního stupně a je vymezen výčtem obcí a vojenských újezdů. Území ČR se dělí na okresy dle zákona č. 36/1960 Sb., o územním členění státu, §1, ve znění pozdějších předpisů. Změny území okresů se řídí zákonem č. 36/1960 Sb., o územním členění státu, ve znění zákona č. 320/2003 Sb., čl. CXIV, a to formou zákona (při změnách přes krajskou hranici) nebo prováděcím předpisem Ministerstva vnitra (při změně uvnitř kraje) změnou výčtu obcí a vojenských újezdů, vymezení okresů bylo v poslední době upraveno zákonem č. 387/2004 Sb., o změně krajských hranic a vyhláškou č. 564/2002 Sb., o stanovení území okresů České republiky a území obvodů hlavního města Prahy, ve znění vyhlášky č. 513/2006 Sb. Okres leží na jednom souvislém území. Území okresů jsou skladebná do příslušného kraje a beze zbytku ho vykrývají (v Jihočeském kraji od 1.1.2007).

V rámci reformy veřejné správy bylo dále v Jihočeském kraji ustaveno 17 správních obvodů obcí s rozšířenou působností (tzv. malé okresy, SO ORP) a 37 správních obvodů obcí s pověřenými obecními úřady. Na území kraje se nachází také Vojenský újezd a Vojenský výcvikový prostor Boletice o rozloze 21 950 ha. Pověřené obecní úřady spravují obce v území, které je skladebné do okresů i do správních obvodů obcí s rozšířenou působností. Kromě SO ORP vznikly ještě Správní obvody pověřených obecních úřadů (dále POU) byly stanoveny vyhláškou Ministerstva vnitra č. 388/2002 Sb. a aktualizovány vyhláškou Ministerstva vnitra č. 388/2004 Sb. Obvody jsou vymezeny výčtem obcí, uvedených ve vyhlášce, jsou skladebné do správních obvodů obcí s rozšířenou působností, respektují hranice krajů, nemusejí zatím respektovat území okresů (k 1.1.2007 bylo formou vyhlášky MV ČR provedeno sladění územně správního členění okresů a správních obvodů obcí s pověřeným obecním úřadem ve většině případů, několik desítek případů nesouladu však zbývá k řešení formou zákona, pak teprve budou správní obvody obcí s pověřeným obecním úřadem skladebné do okresů).

Obrázek 8 – Správní obvody obcí s rozšířenou působností (ČSÚ, 2008)

Tabulka 11 – Základní geografické charakteristiky Jihočeského kraje k 31.12.2008

Okres	SO ORP	Počet obyvatel	Rozloha (km ²)	Hustota obyvatelstva (osob/km ²)	Počet obcí	Počet měst
České Budějovice	České Budějovice	153 269	923,81	165,91	74	5
	Trhové Sviny	18 148	452,05	40,15	13	3
	Týn nad Vltavou	14 167	262,42	53,99	13	1
Český Krumlov	Český Krumlov	41 762	1 130,35	36,95	27	4
	Kaplice	19 754	484,71	40,75	13	2
Jindřichův Hradec	Dačice	19 985	471,94	42,35	21	2
	Jindřichův Hradec	47 934	933,30	51,36	51	7
	Třeboň	25 379	538,42	47,14	21	4
Písek	Milevsko	18 822	385,09	48,88	25	1
	Písek	51 728	741,70	69,74	45	4
Prachatice	Prachatice	33 795	839,73	40,25	39	5
	Vimperk	17 753	535,37	33,16	20	1
Strakonice	Blatná	13 913	278,78	49,91	24	2
	Strakonice	45 446	574,07	79,17	67	2
	Vodňany	11 695	179,19	65,27	15	2
Tábor	Soběslav	22 155	323,88	68,41	29	2
	Tábor	80 623	1 002,11	80,45	73	6
Celkem		636 328	10 056,9	63,27	570	53

Zdroj: Český statistický úřad, vlastní výpočty

Tabulka 12 – Počet obcí v Jihočeském kraji v letech 1961–2008 dle ČSÚ (2007)

NUTS	Území, kraj, okres	1961	1970	1980	1990	2000	2008
CZ031	Jihočeský kraj	1069	742	344	298	623	623
CZ0311	České Budějovice	176	114	61	51	107	109
CZ0312	Český Krumlov	68	49	39	35	46	46
CZ0313	Jindřichův Hradec	206	161	48	39	106	106
CZ0314	Písek	158	85	59	42	76	75
CZ0315	Prachatice	115	69	40	38	65	65
CZ0316	Strakonice	169	126	50	49	112	112
CZ0317	Tábor	177	138	47	44	111	110

Zdroj: Český statistický úřad, vlastní výpočty

Tabulka 13 – Velikostní struktura obcí dle počtu obyvatel v Jihočeském kraji k 31.12.2008

Velikostní struktura obcí dle počtu obyvatel	Počet obcí	Počet obyvatel	Podíl obyvatel v %	Změna počtu obyvatel 2001/2008	% změna počtu obyvatel 2001/2008
do 199	239	26 819	4,21%	472	1,79%
200-499	204	65 653	10,32%	3 899	6,31%
500-999	80	55 036	8,65%	2 816	5,39%
1 000-1999	49	68 167	10,71%	5 524	8,82%
2 000-4999	31	93 948	14,76%	3 642	4,03%
5 000-9 999	13	95 133	14,95%	-391	-0,41%
10 000-19 999	2	25 336	3,98%	-950	-3,61%
20 000-49 999	4	111 300	17,49%	-1 548	-1,37%
50 000-99 999	1	94 936	14,92%	-2 403	-2,47%
Celkem	623	636 328	100,00%	11 061	1,77%

Zdroj: Český statistický úřad, vlastní výpočty

Jihočeský kraj je krajem s nejmenší hustotou zalidnění z celé České republiky. V kraji žilo k 31.12.2008 celkem 636 328 obyvatel, hustota obyvatel je tedy 63,3 osob na km². V roce 2008 bylo v Jihočeském kraji celkem 623 obcí, což ho řadí na 4. místo z hlediska počtu obcí v rámci všech krajů ČR (po Středočeském, Vysočině a Jihomoravském kraji). Hustotou obcí na 1000 km² se však řadí až na 11. místo (62 obcí), dále jsou již jen kraj Moravskoslezský (55 obcí), Karlovarský (40 obcí) a Praha. Největší hustota obcí na 1000 km² je ve Středočeském kraji a na Vysočině (104 obcí).

4. Ekonomické dispozice měst a obcí Jihočeského kraje

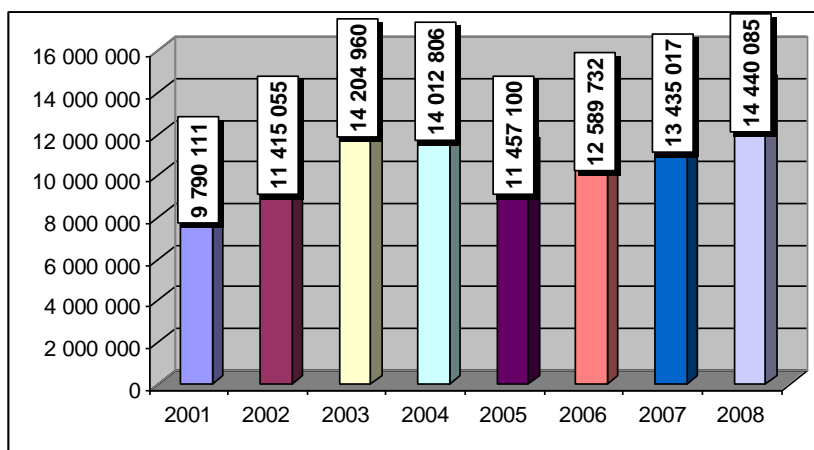
Každý rok dostávají všechny obce a města ČR na fungování a rozvoj (bez Prahy) pouze 70 mld. Kč, což vzhledem k velikosti státního dluhu není nijak závratná částka. Více než polovina obcí v ČR, celkem 3611 obcí, je ve velikosti do 500 obyvatel a od státu dostává v tzv. rozpočtovém určení daní jen cca 10 miliard. Kč na rok (žije tu cca 1 mil. obyvatel). Ostatní města bez Prahy, Brna, Ostravy a Plzně, kterých je v ČR cca 2629 a žije v nich cca dalších 7 mil. obyvatel, dostávají též cca 10 mld. Kč na rok. A to přesto, že v současnosti prakticky veškeré investice pro zlepšení života občanů zajišťují prakticky již pouze obce

a města (REGIONSERVIS, 2009). Čtyři největší města v zemi (Praha, Brno, Ostrava a Plzeň) jsou příjmově naddimenzována, neboť na své obyvatele, kterých je z celkového počtu lidí v zemi jen 20 %, získávají téměř 50 % prostředků určených všem obcím a městům. Ostatních více než 6,6 tisíce obcí a měst pod sto tisíc obyvatel získává též 50 % finančních prostředků, přestože v nich žije 80 % obyvatel.

Hospodaření měst a obcí je evidováno v informačním systému Ministerstva financí ČR ARIS, na základě kterého je pak možné provést detailní zhodnocení finanční a majetkové situace dané municipality. V rámci Jihočeského kraje zde nenajdeme ze 623 měst a obcí pouze Boletice, které jsou vojenským újezdem. Celkové příjmy měst a obcí Jihočeského kraje byly za rok 2008 14,44 mld. Kč, zatímco v roce 2001 to bylo 9,79 mld. Kč, což znamená nárůst 47,5 %. Hospodaření měst a obcí Jihočeského kraje je dlouhodobě vyrovnané, v roce 2008 skončilo přebytkem 779 mil. Kč.

V rámci analýzy rozpočtového hospodaření lze jako významné pro rozvojové úvahy uvést, že poměr běžných příjmů a běžných výdajů v Jihočeském kraji je 1,32, což znamená, že obcím po financování základních činností ještě zůstávají prostředky na investice. Podíl kapitálových výdajů na celkových výdajích je v Jihočeském kraji 28,16 %. Na rozvoj majetku obce, jako základu pro uspokojování potřeb občanů, je třeba vynakládat určitý podíl z celkových výdajů. Obecně se doporučuje dlouhodobý průměr podílu kapitálových výdajů na přibližně 20–30 % (v závislosti na aktuální vybavenosti obce), což je v kraji splněno. Vyšší objem kapitálových výdajů by sice mohl vytvářet příznivější podmínky pro další rozvoj obce, nadměrné kapitálové výdaje mohou svým dopadem na dlouhodobé rozpočtové hospodaření obce naopak destabilizovat finanční rovnováhu obce.

Graf 1 – Příjmy měst a obcí v Jihočeském kraji 2001–2008 v tis. Kč (DUŠEK, 2010)

Zdroj: MF ČR, vlastní výpočty

Tabulka 14 – Struktura příjmů měst a obcí v Jihočeském kraji 2001–2008 (v tis. Kč)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Daňové příjmy	43,50%	39,32%	34,97%	38,15%	51,26%	46,64%	46,81%	49,89%
Nedaňové příjmy	19,36%	20,10%	14,62%	13,93%	16,13%	16,81%	16,78%	15,77%
Kapitálové příjmy	7,72%	6,06%	5,29%	6,10%	7,67%	7,26%	6,58%	6,96%
Přijaté transfery	29,42%	34,52%	45,11%	41,82%	24,95%	29,29%	29,83%	27,37%

Zdroj: MF ČR, vlastní výpočty

Ze struktury příjmů je zřejmý pokles nedaňových příjmů během let 2001–2008, čímž se zvyšuje závislost obcí na daňových příjmech. Zatímco kapitálové příjmy se pohybují stabilně na úrovni 5–7 %, velmi negativně lze posuzovat fluktuaci u přijatých transferů, která dosahovala skoro 20 % mezi léty 2003–2005. Dochází i k poklesu investiční aktivity měst a obcí (podíl kapitálových výdajů na celkových výdajích) – v roce 2001 byla na úrovni 35,7 %, v roce 2007 na 28,3 % a v roce 2008 již jen na 28,16 %. Dle HOLEČKA (2001) dává tento ukazatel jednoznačnou informaci o investiční aktivitě obce. Na rozvoj majetku obce, jako základu pro uspokojování potřeb občanů, je třeba vynakládat určitý podíl z celkových výdajů. Obecně se doporučuje dlouhodobý průměr podílu kapitálových výdajů na přibližně 20–30 %, záleží však na aktuální vybavenosti obce. Lze předpokládat, že větší celkový objem kapitálových výdajů vytváří příznivější podmínky pro další rozvoj obce. To platí jen do jisté míry. Nadměrné kapitálové výdaje mohou svým dopadem na dlouhodobé rozpočtové hospodaření naopak destabilizovat finanční rovnováhu obce.

Tabulka 15 – Města s nejvyššími příjmy a obce s nejnižšími příjmy v Jihočeském kraji v tis. Kč

Město	Příjem	Obec (SO ORP)	Příjem
Český Krumlov	391 099	Závraty (České Budějovice)	436
Jindřichův Hradec	576 489	Kuřimany (Strakonice)	463
Strakonice	602 010	Měky nec (Vodňany)	476
Tábor	1 034 819	Vlkov (České Budějovice)	507
Písek	1 078 822	Hájek (Vodňany)	513
České Budějovice	2 228 815	Hradce (České Budějovice)	515

Zdroj: vlastní výpočty

Tabulka 16 – Struktura příjmů a výdajů měst a obcí Jihoč. kraje za rok 2008 v tis. Kč (DUŠEK, 2010)

Okres	SO ORP	Daňové příjmy	Nedaňové příjmy	Přijaté transfery	Kapitálové příjmy	Příjmy celkem	Běžné výdaje	Kapitálové výdaje
České Budějovice	České Budějovice	1 808 735	460 594	744 777	104 536	3 118 642	2 149 718	977 770
	Trh. Sviny	193 093	69 688	144 233	18 088	425 102	297 011	112 087
	Týn nad Vlt.	160 638	44 814	102 824	48 462	356 739	214 311	100 906
Český Krumlov	Č. Krumlov	473 520	215 194	229 975	74 213	992 901	744 344	218 897
	Kaplice	219 088	71 917	93 770	22 053	406 828	299 577	92 268
Jindřichův Hradec	Dačice	212 935	59 213	117 911	29 502	419 561	296 461	99 402
	Jindřichův Hradec	535 200	183 087	288 882	46 230	1 053 399	693 890	289 215
	Třeboň	291 177	160 126	173 798	82 518	707 618	374 497	285 856
Písek	Milevsko	194 021	28 502	116 066	4 128	342 717	277 397	60 059
	Písek	623 143	258 408	333 809	239 853	1 455 212	938 880	315 367
Prachatice	Prachatice	368 732	116 123	305 981	37 239	828 076	561 435	236 072
	Vimperk	214 149	55 765	232 228	47 784	549 926	305 778	218 727
Strakonice	Blatná	144 022	28 604	89 396	11 720	273 742	190 069	67 373
	Strakonice	491 038	119 087	385 085	48 796	1 044 006	742 844	274 268
	Vodňany	125 980	22 711	65 720	7 065	221 477	179 820	30 234
Tábor	Soběslav	223 088	51 713	122 728	24 942	422 471	288 797	96 721
	Tábor	926 306	332 118	405 174	158 070	1 821 668	1 259 618	371 373
Celkový součet		7 204 868	2 277 664	3 952 357	1 005 197	14 440 085	9 814 446	3 846 596

Zdroj: MF ČR, vlastní výpočty

Tabulka 17 – Příjmy měst a obcí v rámci SO ORP Jihočeského kraje (DUŠEK, 2010)

Okres	SO ORP	Příjmy celkem v tis. Kč (2008)	Počet obyvatel (2008)	Příjem v tis. Kč / obyvatele
České Budějovice	České Budějovice	3 118 642	153 269	20,35
	Trhové Sviny	425 102	18 148	23,42
	Týn nad Vltavou	356 739	14 167	25,18
Český Krumlov	Český Krumlov	992 901	41 762	23,78
	Kaplice	406 828	19 754	20,59
Jindřichův Hradec	Dačice	419 561	19 985	20,99
	Jindřichův Hradec	1 053 399	47 934	21,98
	Třeboň	707 618	25 379	27,88
Písek	Milevsko	342 717	18 822	18,21
	Písek	1 455 212	51 728	28,13
Prachatice	Prachatice	828 076	33 795	24,50
	Vimperk	549 926	17 753	30,98
Strakonice	Blatná	273 742	13 913	19,68
	Strakonice	1 044 006	45 446	22,97
	Vodňany	221 477	11 695	18,94
Tábor	Soběslav	422 471	22 155	19,07
	Tábor	1 821 668	80 623	22,59
Celkový součet		14 440 085	636 328	22,69

Zdroj: MF ČR, vlastní výpočty

V současné době se všechny územní samosprávné celky potýkají s dopadem poklesu ekonomiky, který se projevuje v nízkých daňových příjmech. Přitom se zapomíná rok 2008, kdy se daňové příjmy obcí zvýšily o 10 % a změny rozpočtového určení tempo jejich růstu u malých obcí urychlily při omezení tempa pro obce nad deset tisíc obyvatel. KAMENÍČKOVÁ (2009) dále uvádí, že v Jihočeském kraji rozpočtové hospodaření obcí skončilo v roce 2008 nejvyšším přebytkem za poslední čtyři roky. Jeho podíl na rozpočtových příjmech představoval 5,4 %, což je nadprůměrná hodnota. Obce v tomto kraji dosahovaly přebytek rozpočtu nepřetržitě v posledních čtyřech letech. Celkové příjmy obcí se zvýšily o 7,5 %, což v podstatě odpovídá průměru za všechny obce. Daňové příjmy se zvýšily více, než činil průměr, a to o 14,6 %. Ještě vyšší dynamiku pak vykázaly příjmy ze sdílených daní. Přitom však podíl daňových příjmů na celkových nedosáhl 50 %. Kapitálové příjmy se v roce 2008 zvýšily, na rozdíl od většiny krajů, o něco pomaleji než v roce předchozím. I tak patří čtyři obce z tohoto kraje do skupiny padesáti obcí s nejvyššími příjmy z prodeje majetku (v přepočtu na obyvatele). Celkové dotace se v roce 2008 snížily o 1,4 %, přesto podíl dotací na celkových příjmech (27,4 %) odpovídal průměru. Za meziročním snížením dotací je zejména pokles investičních dotací ze státního rozpočtu. Krajský úřad poskytl obcím dotace ve výši 648 Kč na obyvatele. V rámci běžných výdajů se nejrychleji zvyšovaly výdaje na sociální věci (o 13,3 %), a to zásluhou výdajů na sociální dávky. Opačný vývoj, tedy pokles, zaznamenaly výdaje na sociální péči. O téměř 13 % se zvýšily výdaje na bezpečnost, zejména v důsledku výdajů na požární ochranu (meziroční zvýšení téměř o třetinu). Ke značnému útlumu neinvestičních výdajů došlo u zdravotnictví (o 33 %) a správy a údržby silnic (o 16 %). Poměrně rychle rostly kapitálové výdaje na školství, silniční dopravu, bezpečnost a veřejný pořádek a zásobování pitnou vodou. K útlumu došlo v případě kapitálových výdajů na bydlení a zdravotnictví. Jihočeské obce prodaly majetek za 1 mld. Kč, na investice použily 3,8 mld. Kč. Podíl kapitálových výdajů na celkových výdajích dosáhl výše 28 %. Úroveň příjmů i výdajů (v přepočtu na obyvatele) jihočeských obcí byla blízká průměru hodnot za všechny obce. Saldo obecních rozpočtů bylo v roce 2008 třetí nejvyšší. Dynamika daňových

příjmů v roce 2008 (v přepočtu na obyvatele) byla ze všech krajů nejvyšší a činila 14 % (viz tabulka 8).

Tabulka 18 – Vývoj daňových příjmů měst a obcí v Jihočeském kraji

Struktura obcí dle počtu obyvatel	Počet obyvatel	Daňové příjmy v tis. Kč (2007)	Daňové příjmy v tis. Kč (2007)	Daňový výnos na obyvatele (2007)	Daňový výnos na obyvatele (2008)	% změna 2007/2008
do 199	26 819,00	197 594,61	293 557,50	7,37	10,95	48,57%
200-499	65 653,00	531 977,60	683 937,21	8,10	10,42	28,57%
500-999	55 036,00	478 498,06	579 823,88	8,69	10,54	21,18%
1000-1999	68 167,00	572 389,81	685 783,23	8,40	10,06	19,81%
2000-4999	93 948,00	811 242,82	915 174,37	8,64	9,74	12,81%
5000-9999	95 133,00	938 415,71	1 047 060,48	9,86	11,01	11,58%
10000-19999	25 336,00	291 377,91	312 998,19	11,50	12,35	7,42%
20000-49999	111 300,00	1 302 963,02	1 421 450,54	11,71	12,77	9,09%
50000-99999	94 936,00	1 164 135,29	1 265 082,20	12,26	13,33	8,67%
Celkový součet	636 328,00	6 288 594,83	7 204 867,60	9,88	11,32	14,57%

Zdroj: MF ČR, vlastní výpočty

5. Závěr

Česká republika má v současné době 6 244 obcí a je velmi pravděpodobné, že se jejich počet do budoucna sníží. Je otázkou, jakým způsobem bude počet obcí snížen, zda budou obce nuceny do opětovného slučování nebo zapojení do nějaké formy sdružování či to bude nějaká integrace na dobrovolnější bázi. Nejedná se o narušení principů decentralizace a subsidiarity, ale spíše o efektivnější správu věcí veřejných. Ekonomicky není možné, aby byla například obec s 19 obyvateli (Vlkov na Českobudějovicku) byla samostatnou obcí. Mezi další důvody slučování bude v budoucnu i rostoucí složitost samosprávy, přibývání agendy od státu a nedostatek peněz na nezbytné investice. Problémy a náročnost samosprávy dokumentuje i PÁNA (2010) na příkladu normotvorné činnosti měst a obcí v České republice, kdy uvádí, že rozhodování o místních vyhláškách patří mezi častou agendu Ústavního soudu, řadu z nich soudci skutečně zruší (cca jednu měsíčně) a následně apelují na Ministerstvo vnitra, aby obce lépe poučilo o jejich pravomocech.

To potvrzuje i předseda Asociace krajů a jihomoravský hejtman Michal Hašek, který konstatuje, že nynější struktura bude dlouhodobě přinášet problémy z hlediska standardu veřejných služeb, jejich financování a stále se zvyšujícího množství úředních agend a povinností, které na obce přenáší stát bohužel bez odpovídajícího finančního plnění (VÁLKOVÁ, 2010).

Neodpovídající financování měst a obcí má samozřejmě i své následky, a to rostoucí zadlužení. V České republice je dnes zadlužena více než polovina obcí. Dluh 3 250 obcí na konci roku 2009 činil 80,6 miliard. Kraje na konci roku 2009 dluží dokonce 17,7 miliardy Kč a v roce 2011 se jejich hospodaření jen tak nezlepší, protože stát již nebude kofinancovat projekty ze strukturálních fondů EU, kde obvykle hradí Evropská unie 85 procent nákladů na akci, stát dalších 7,5 procenta a zbytek žadatel. Od roku 2011 si budou všichni žadatelé z řad krajů hradit celých 15 %, což může omezit čerpání evropských peněz a tím i zpomalit konvergenci českých regionů k EU.

Ze struktury příjmů měst a obcí Jihočeského kraje je zřejmý pokles nedaňových příjmů během let 2001–2008, čímž se zvyšuje závislost obcí na daňových příjmech. V závislosti na vývoji

hospodářského cyklu pak může mít municipalita ve svém rozpočtu o několik milionů více či méně, což vede k obtížnějšímu rozpočtovému plánování i v rámci jednoho roku, některé obce toto může uvrhnout dokonce do dluhové pasti. S takovou situací ale česká legislativa vůbec nepočítá. Obec podle zákona zkrachovat nemůže, nanejvýš dojde k exekuci jejího majetku a obec dál splácí a „živoří“. Bylo by tedy do budoucna vhodné legislativu upravit tak, aby upravovala i otázku potenciálního bankrotu města či obce. Dalším zajímavým jevem je, že v případě rostoucího zadlužení municipality přímo úměrně klesá zájem občanů podílet se na řízení takového subjektu a v dané obci tak dochází ke krizi demokracie. V roce 2009 se poprvé v historii v zadlužené obci Prameny na Chebsku stalo, že některou obec ČR řídí státem dosazený správce, protože kvůli nezájmu není možné sestavit kandidátku do komunálních voleb. S ohledem na negativní hospodářský a ekonomický vývoj státu lze odhadovat, že se fiskální situace obcí, měst a krajů v blízké době nezlepší, pravděpodobně dojde dokonce ke zhoršení, protože stát díky restriktivní fiskální politice zlepšuje své hospodaření právě na úkor jiných subjektů v rámci vertikálního federalismu systému veřejných financí.

Použité informační zdroje

- [1] *Deficit státního rozpočtu bude v roce 2010 větší, než co utratí města a obce ČR za dva roky!* [online]. Praha : Regionservis, 2009, 17.6.2009 [cit. 2010-12-11]. Dostupný z WWW: <<http://www.regionservis.cz/regionservis/530-tiskove-informace>>.
- [2] DUŠEK, J. *Faktory regionálního růstu a rozvoje (se zaměřením na spolupráci měst a obcí v Jihočeském kraji)*. 1. vydání. České Budějovice : Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., 2010. 293 s. ISBN 978-80-86708-94-2.
- [3] HOLEČEK, J., et al. *Obec a její rozvoj v širších souvislostech*. 1. vyd. Brno : GaREP Publishing, 2009. 74 s. ISBN 978-80-904308-2-2.
- [4] KAMENÍČKOVÁ, V. *Rok změny – dopady novely rozpočtového určení daní* [online]. Praha : Czech Credit Bureau, 2009, 17.12.2009 [cit. 2010-01-22]. Dostupný z WWW: <<http://denik.obce.cz/go/clanek.asp?id=6407515>>.
- [5] PÁNA, L. Normotvorná činnost obcí v ČR na příkladu měst České Budějovice a Příbram. In *Sborník z mezinárodní vědecké konference Decentralizácia a efektívnosť verejnej správy v podmienkach regiónov EÚ – II. roč. 4.-5.10.2010*. Banská Bystrica : Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta informatiky a managementu Univerzity Hradec Králové, 2010. v tisku.
- [6] *Počet obcí v České republice v letech 1961–2007* [online]. Praha : Český statistický úřad, 2007, 14.3.2007 [cit. 2010-12-01]. Dostupný z WWW: <[http://www.czso.cz/csu/2007edicniplan.nsf/t/9D00431C22/\\$File/okresy.xls](http://www.czso.cz/csu/2007edicniplan.nsf/t/9D00431C22/$File/okresy.xls)>.
- [7] *Statistická ročenka Jihočeského kraje 2008*. 1. vyd. České Budějovice : Český statistický úřad, 2008. 394 s. ISBN 978-80-250-1.
- [8] VÁLKOVÁ, H. *Obcím zvoní administrativní hrana. Česko se nevyhne jejich slučování* [online]. Praha : iDnes, 2010, 25.9.2010 [cit. 2010-12-12]. Dostupný z WWW: <http://zpravy.idnes.cz/obcim-zvoni-administrativni-hrana-cesko-se-nevyhne-jejich-slucovani-1il-/domaci.asp?c=A100923_162713_domaci_hv>.

Autor

Ing. Jiří Dušek, Ph.D.

Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s.

Katedra managementu a marketingu služeb

Email: dusek@vsers.cz

Zvyšovanie konkurencieschopnosti municipalít v rámci fiškálnej decentralizácie v Slovenskej republike*

Alena Pauličková

Úvod

Jednou súčasťou reformy miestnej samosprávy na Slovensku bolo aj zavedenie fiškálnej decentralizácie. Reforma miestnej samosprávy sa pritom začala už v roku 1990, prijatím zákona č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení, ktorým sa obnovila miestna samospráva na úrovni obcí a prišlo k jej oddeleniu od štátnej správy. Reforma pokračovala v rokoch 2002 až 2004, kedy (v piatich etapách) došlo na základe zákona č. 416/2001 Z.z. o prechode niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na obce a vyššie územné celky k presunu niektorých kompetencií zo štátu na obce. Išlo najmä o kompetencie v sociálnej a zdravotnej oblasti, oblasti školstva, ale aj v oblasti vedenia matrík, stavebného konania, ochrany životného prostredia, najmä drevín a vodného hospodárstva. Zvýšené náklady obcí spojené s rozšírením kompetencií a povinností boli v prechodnom období rokov 2002 až 2004 financované najmä transfermi - dotáciami zo štátneho rozpočtu.

Aby sa predstavitelia samosprávy stali zodpovednými za svoje rozhodnutia o verejných výdavkoch priamo svojim voličom, ktorí budú zároveň platiteľmi verejných výdavkov, pristúpili vláda a parlament Slovenskej republiky s účinnosťou od roku 2005 k ďalšej etape reformy miestnej samosprávy - k fiškálnej decentralizácii.¹⁶

Táto reforma miestnej samosprávy pritom vychádzala z celosvetového trendu decentralizácie.

Decentralizáciu pritom možno deliť na tri dimenzie: (a) decentralizácia kompetencií, ku ktorej došlo v rokoch 2002 až 2004 prenesením kompetencií v oblasti školstva, sociálnych vecí, zdravotníctva a iných; (b) decentralizácia/dostupnosť finančných zdrojov, ktorá spočíva v právomoci samospráv stanoviť vlastné zdroje (najmä na financovanie originálnych kompetencií samospráv) a možnosť získať pôžičky (na investičné/kapitálové účely), dopĺňaná pretrvávajúcou prítomnosťou transferov (najmä na financovanie preneseného výkonu štátnej správy); a (c) vyššia miera politickej autonómie samosprávy, t.j. volené orgány na oboch úrovniach samosprávy, priama zodpovednosť voličom, personálna suverenita.¹⁷

Dôvodom nasledovania trendu a zavedenia fiškálnej decentralizácie na Slovensku bola, podobne ako v ostatných postkomunistických tranzitívnych krajinách, dezilúzia a neblahá skúsenosť z centralizovaného riadenia a snaha o vytvorenie celkom odlišného systému

¹⁶ Fiškálna decentralizácia bola na Slovensku zavedená balíkom nasledujúcich reformných zákonov a jedného nariadenia, podľa ktorých sa začalo postupovať (väčšinou) od 1.1.2005:

(a) zákonom č. 582/2004 Z.z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady, v znení zákona č. 733/2004 Z.z., zákona č. 747/2004 Z.z., zákona č. 171/2005 Z.z. a zákona č. 517/2005 Z.z.,

(b) zákonom č. 564/2004 Z.z. o rozpočtovom určení výnosu dane z príjmov územnej samosprávy a o zmene a doplnení niektorých zákonov, v znení zákona č. 171/2005 Z.z.,

(c) nariadením vlády č. 668/2004 Z.z. o rozdeľovaní výnosu dane z príjmov územnej samosprávy, a

(d) zákonom č. 583/2004 Z.z. o rozpočtových pravidlách miestnej samosprávy a o zmene a doplnení niektorých zákonov, v spojitosti so zákonom č. 523/2004 Z.z. o rozpočtových pravidlách verejnej správy.

¹⁷ Nižňanský Viktor (2005): Decentralizácia Slovenska nikdy sa nekončiaci príbeh. In: Komunálny manažment 2005, Zborník prednášok, 2. ročník odbornej konferencie 27.9.2005

verejnej správy založeného na úplne opačných princípoch než bol centralizovaný systém verejnej (resp. štátnej) správy, a posilnenie samosprávy. Zanedbateľný nebol ani vplyv nadnárodných inštitúcií a krajín západnej demokracie. Navyše (obecná) samospráva má na Slovensku aj svoje historické opodstatnenie a vžitú tradíciu. V mnohých výskumoch verejnej mienky práve miestna samospráva získala jednu z najvyšších priečok v miere vyslovenej dôvery občanov k inštitúciám. „*Obecná samospráva zastupuje, podľa názoru respondentov, najviac záujmy ľudí, obecná samospráva má u občanov najvyššiu mieru dôvery.*“¹⁸

Všetky tieto dôvody viedli vládu SR, aby sa „*vo svojom programovom vyhlásení zaviazala decentralizáciou verejných financií posilniť postavenie územnej samosprávy a jej zodpovednosť pri poskytovaní služieb občanom.*“¹⁹

Pozitíva

Zrejмым pozitívom fiškálnej decentralizácie v súvislosti s rozpočtovým plánovaním obcí je skutočnosť, že zákon č. 564/2004 Z.z. ustanovuje povinnosť dohodnúť návrhy zmien kritérií a spôsobu rozdeľovania a poukazovania výnosu podielovej dane s republikovými združeniami obcí a zástupcami VÚC. Obce tak už nie sú vydané na milosť a nemilosť parlamentu pri určovaní ich podielu na výnose podielových daní ako tomu bolo pred rokom 2005, ale ich podiel, resp. spôsob jeho určenia, je ustanovený všeobecne záväzným právnym predpisom a jeho zmena podlieha schváleniu republikových združení obcí a zástupcov VÚC.

Negatíva

Negatíva, ktoré sa po zavedení fiškálnej decentralizácie vyskytli a boli identifikované, najmä vyššia finančná náročnosť vyššie položených obcí než bola predpokladaná pri nastavovaní rámcov fiškálnej decentralizácie a „*nesystémové financovanie, ktoré malo za následok rušenie verejných zariadení, financovaných zo zdrojov obcí a VÚC a vznik neštátnych zariadení financovaných zo štátneho rozpočtu*“ sa usilovala vláda a parlament odstrániť novelizáciou príslušných právnych predpisov.²⁰ V zásade však chýbajú dostupné komplexné, celorepublikové, nezávislé politologické a sociologické výskumy a hodnotenia (založené na objektivizovaných dátach z výskumov) vplyvov a dopadov fiškálnej decentralizácie na Slovensku, ktoré by umožňovali overiť reálne dopady.

Podmienky pre zavedenie fiškálnej decentralizácie

Správny čas na zavedenie fiškálnej decentralizácie nastáva vtedy, keď:

- je v krajine vysoký stupeň rozvoja a diferenciácia v dopyte;²¹

¹⁸ Nižňanský Viktor (2005): Decentralizácia štátu a modernizácia verejnej správy. In: Spoločnosť a politika na Slovensku. Cesty k stabilite 1989-2004, editorka Soňa Szomolányi, UK Bratislava, 2005

¹⁹ Vid' webová stránka Ministerstva financií SR: www.finance.gov.sk, Fiskálna decentralizácia - Úvodná informácia.

²⁰ Bližšie vid' zákon č. 538/2007 Z.z., nariadenie vlády č. 519/2006 Z.z. a nariadenie vlády č. 623/2007 Z.z. a dôvodové správy MF SR k ich návrhom.

²¹ Fiškálna decentralizácia začína byť „zaujímavou“ až pri relatívne vysokej miere ekonomického rozvoja krajiny. Toto nie je možné zdôvodňovať len fixnými nákladmi decentralizácie, ale aj skutočnosťou, že pri nízkom príjme na obyvateľa, je zväčša dopyt po verejných službách sústredený na veľmi malé množstvo verejných služieb a málo variuje. Takže pri nízkej úrovni príjmov nie je pre centrálnu vládu problém mať dostatok informácií, aby mohla prijať správne rozhodnutie o produkcii verejných služieb a ich alokácii. S rastúcim príjmom, rastie dopyt po verejných službách a rovnako aj diferenciácia tohto dopytu, rozumej

- je rozvinutá lokálna demokracia a sú k dispozícii kvalitní predstavitelia miestnych samospráv, t.j. keď existujú lokálne politické mechanizmy na určovanie lokálnych preferencií a na udržiavanie zodpovednosti predstaviteľov miestnej samosprávy voči občanom (t.j. voľby, miestne referendum, informovanie obyvateľov a ich reálna možnosť vstupovať do rozhodovacieho procesu, možnosť odvolať predstaviteľov samosprávy, možnosť ich kontroly a pod.), inštitucionálne, technické a manažérske možnosti miestnych samospráv poskytovať služby požadované ich obyvateľmi a keď má miestna samospráva prístup k finančným zdrojom potrebným na plnenie jej kompetencií/povinností;
- samosprávne jednotky majú primeranú veľkosť, pričom väčšina teoretikov sa zhoduje, že čím sú jednotlivé miestne samosprávy veľkostne väčšie, tým je to pre fiškálnu decentralizáciu priaznivejšie (keďže je väčší aj "rezervoár" kvalitných expertov, resp. ľudí schopných kvalitatívne zastávať funkciu predstaviteľa miestnej samosprávy; rastie diferenciácia dopytu po rozličných verejných službách u obyvateľstva samosprávy; sú tu väčšie (daňové) zdroje, z ktorých môže samosprávna jednotka (obec) získavať finančné prostriedky; a pod.);
- samosprávy majú možnosť navzájom spolupracovať a centrálna vláda je ochotná s nimi spolupracovať.

Miestna samospráva na Slovensku pozostáva z obecnej samosprávy, na ktorú sa zameriava tento príspevok, a samospráva na úrovni vyššieho územného celku (VÚC).

Obecná samospráva má diskrečnú právomoc pri určení sadzby nasledovných daní:

- dane z nehnuteľností, nachádzajúcich sa na jej území²²;
- a viac-menej špecifických daní, predtým poplatkov:
 - dane za psa, chovaného na území obce;
 - dane za užívanie verejného priestranstva;
 - dane za ubytovanie;
 - dane za predajné automaty;
 - dane za nevýherné hracie prístroje;
 - dane za vjazd a zotrvanie motorového vozidla v historickej časti mesta;
 - dane za jadrové zariadenia²³ (ak sa také na jej území nachádzajú).

preferencie obyvateľov sa stávajú heterogénnejšími. (Thiessen, 2001) Fiškálna decentralizácia je z ekonomického hľadiska na mieste vtedy, keď dochádza medzi jednotlivými miestnymi samosprávami (resp. ich obyvateľmi) k rozdielnostiam v dopyte po (určitých) verejných službách, a keď pozitívna decentralizácia poskytovania (a financovania) verejných služieb nie sú potláčané potrebou poskytovať tieto služby vo väčšom rozsahu, pretože vtedy je ich poskytovanie lacnejšie, alebo potrebou permanentných náprav (priveľkých) nerovností medzi jednotlivými samosprávami. (Smoke, 2001)

²² Obec môže určovať základ dane len pri stavebných pozemkoch (pri ostatných nie). Zároveň zákon určuje maximálnu rozdielnosť, ktoré môžu byť v sadzbách dane z nehnuteľností v rôznych častiach obce alebo pre rôzne využívané nehnuteľnosti (napr. na podnikateľské a nepodnikateľské účely).

Určenie sadzby poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady je možné len v zákonom stanovenom rozpätí.

VÚC môže ľubovoľne určiť sadzbu dane z motorových vozidiel používaných na podnikanie, pričom jej základ je určený objektívnymi dôvodmi ako sú zdvihový objem motora v cm^3 , hmotnosť vozidla a počet náprav.

Všetky vyššie uvedené dane, ktoré samospráva získa, sú jej príjmom (neprerozdeľujú sa) a samospráva ich môže použiť, resp. alokovať, pri plnení svojich originálnych kompetencií²⁴ úplne autonómne. Môže sa teda rozhodnúť, na ktoré zo svojich originálnych kompetencií tieto daňové príjmy využije, pričom (na základe zákona ani žiadneho normatívneho predpisu) nemusí rešpektovať prepojenie: investujem výdavky tam, odkiaľ som ich získal. Ak by teda vyššie uvedené miestne dane 100% pokrývali náklady na originálne kompetencie samosprávy, a tie by sa zhodovali s balíkom verejných služieb poskytovaných samosprávou v ostatných (decentralizovaných) krajinách, išlo by o vysokú mieru decentralizácie. Avšak to by muselo byť miestne daňové zaťaženie nehnuteľností, motorových vozidiel a ostatných činností také vysoké, že by bolo neúnosné a neakceptovateľné obyvateľmi žijúcimi na území obce a žiadny volený predstaviteľ samosprávy by takéto daňové zaťaženie nemohol zaviesť.

Okrem vyššie uvedených daní a poplatku miestna samospráva na Slovensku získava ďalšie prostriedky na financovanie svojich originálnych kompetencií z podielu, ktorý jej, podľa zákona a nariadenia vlády vydaného na základe zákona, prináleží z celoštátneho výnosu dane z príjmov fyzických osôb, okrem dane z príjmov, ktorá sa vyberá zrážkou (zákon č. 595/2003 Z.z.). Samospráva sa pri tejto dani nepodieľa ani na určení jej základu, keďže ten je určený objektívne výškou zdaniteľného príjmu fyzickej osoby, určenou centrálnou vládou, resp. parlamentom, ani na určení sadzby dane, ktorá je tiež určená centrálnou vládou, resp. parlamentom. Samospráva sa však podieľa na rozhodovaní o prerozdelení tejto dane. Hoci na to, aké množstvo sa bude prerozdeľovať, vplyv nemá, keďže neurčuje ani základ, ani sadzbu tejto dane. Konkrétne sa samospráva podieľa na určení výšky percentuálneho podielu na dani (v súčasnosti je táto pre obce na úrovni 70,3%, a pre VÚC 23,5%, a zvyšných 6,2% ostáva štátnemu rozpočtu)²⁵ a na určení kritérií jeho prerozdelenia (v súčasnosti sú nimi pre obce počet obyvateľov obce, nadmorská výška obce, veľkostný koeficient obce, počet žiakov v školských zariadeniach a základných umeleckých školách a počet obyvateľov nad 62 rokov; a pre VÚC počet obyvateľov, počet obyvateľov vo veku 15-18 rokov a vo veku nad 62 rokov, hustota obyvateľstva, dĺžka ciest I. a II. triedy vo vlastníctve VÚC a rozloha VÚC). Zákon č. 564/2004 Z.z. v ustanovení § 4 stanovuje, že výška percentuálneho podielu na dani a kritériá prerozdelenia sa dohodnú s republikovými združeniami obcí a so zástupcami VÚC. Pri nakladaní so získaným podielom na dani z príjmov fyzických osôb, sú už

²³ Pri dani z jadrových zariadení je diskrečná právomoc samosprávy obmedzená zákonom stanoveným maximom.

²⁴ Zákon č. 416/2001 Z.z. o prechode niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na obce a VÚC (rovnako ako aj zákon č. 369/1990 Z.z. o obecnom zriadení, v znení neskorších predpisov) určuje interpretačné pravidlo, na základe ktorého sa rozlišuje, či ide o originálnu (samosprávnu) pôsobnosť, alebo o prenesený výkon pôsobnosti štátnej správy. (Nižňanský, 2003) Pričom obec samostatne financuje len originálne kompetencie, a fiškálna decentralizácia sa teda na Slovensku týka len originálnych kompetencií. Kompetencie preneseného výkonu štátnej správy ostávajú naďalej financované zo štátneho rozpočtu, prostredníctvom rozpočtových transferov, s presne určeným rozpočtovým určením, ktoré obce musia dodržať. Pri výkone preneseného výkonu štátnej správy teda nejde o decentralizáciu.

²⁵ Zákon č. 564/2004 Z.z. o rozpočtovom určení výnosu dane z príjmov územnej samosprávy a o zmene a doplnení niektorých zákonov

samosprávy úplne autonómne a môžu ho použiť na ktorékoľvek zo svojich originálnych kompetencií.

Miestne rozpočty sa stali v poslednom období častým zdrojom konfliktov medzi lokálnou samosprávnou elitou a centrálnym riadením našej krajiny. Jadrom rozporov sa javia okrem iného najmä vzťahy medzi štátnym rozpočtom a rozpočtami miestnymi. Otázka riešenia týchto sporov je aktuálna už dlhší čas, no ešte žiadna politická moc po roku 1990 sa nepodujala prijať komplexné systémové riešenie financovania samosprávy na Slovensku.²⁶

V moderných liberálnych demokraciách, predovšetkým západoeurópskych, sa od konca 80-tych rokov čoraz intenzívnejšie presadzuje princíp subsidiarity, ktorý úzko súvisí s výkonom samosprávnych funkcií. Súčasný trend v tejto oblasti totiž uplatňuje základnú zásadu, že každý nový problém je potrebné riešiť v prvom rade na úrovni, na ktorej vznikol. Preto dochádza nielen ku kompetenčnému, ale i finančnému posilňovaniu samospráv a miestnych správ v západnej Európe. Dôkazom tohto úsilia je i prijatie Európskej charty miestnej samosprávy, či najnovšie Európskej charty regionálnej samosprávy. Oba dokumenty by mali harmonizovať pravidlá a regulatívy postavenia samospráv v zúčastnených štátoch, pričom hlavnou charakteristikou je posilnenie ich autonómnosti a nezávislosti na centrálnej vláde.²⁷

K aktuálnym otázkam financovania územnej samosprávy

- Nesúlad zákonov č. 523/2004 Z.z. a 583/2004 Z.z. Nesúlad je najmä v dôsledku rozpočtovania tzv. financovania prenesených kompetencií na územnú samosprávu, nakoľko obce nevedia rozpočtovať ani odhadom, koľko dostanú finančných prostriedkov aspoň na bežné výdavky.
- Kompetenčné spory vo vzťahu k financovaniu tzv. miestnych komunikácií (cesty 3. a 4. triedy), zákon o VÚC umožňuje daň z motorových vozidiel použiť aj iné výdavky ako na údržbu ciest.

Vzťah štátneho rozpočtu a miestnych rozpočtov v Slovenskej republike

Dominanciu centrálnej vlády pri analýze postavenia samospráv na Slovensku potvrdzuje fakt, že základné vzťahy medzi štátnym rozpočtom a miestnymi rozpočtami každoročne vymedzuje zákon o štátnom rozpočte. Samosprávne orgány teda o svojich príjmoch nielenže nerozhodujú, ale rozhodnutie centrálnych orgánov štátnej správy je im oficiálne známe až po schválení vládneho návrhu rozpočtu Národnou radou SR, teda najskôr v závere kalendárneho roka.

V zásade pri tvorbe príjmov samospráv ide o dve základné oblasti:

- výšku a rozdelenie dotácií zo štátneho rozpočtu,
- výšku podielov na centrálne vyberaných daniach a spôsob ich rozdelenia obciam.

²⁶ Malčická, L.: Financovanie regionálnej a miestnej politiky. Príklad Nemecka a Slovenska. <http://politika.host.sk>, s. 1.

²⁷ Malčická, L.: Financovanie regionálnej a miestnej politiky. Príklad Nemecka a Slovenska. <http://politika.host.sk>, s. 3.

Jedným z indikátorov postavenia samospráv v krajine je ukazovateľ podielu príjmov rozpočtov miestnych samospráv a centrálného štátneho rozpočtu.

Návrhy na úpravu financovania

Bola vypracovaná ekonomická analýza, na žiadosť a podľa pripomienok Združenia miest a obcí, ktorá obsahuje rozsiahlu komplexnú úpravu verejného financovania, kde figuruje už aj úroveň regionálnej samosprávy s vymedzením jej funkcií. V zásade táto teoretická reforma vychádza zo základných princípov:

- zvýšená finančná zodpovednosť miestnych a regionálnych samospráv, aby nenarastalo nadmerne ich zadlženie, ktoré ohrozuje ich autonómiu,
- zvyšovanie prehľadnosti verejných výdavkov, ktoré umožní redukciu administratívnych úkonov, zlepšiť možnosť ich kontroly, ktorá by sa mala v súlade s ustanoveniami Európskej charty miestnej samosprávy orientovať na zabezpečenie zhody so zákonom a ústavnými princípmi,
- zabezpečenie štandardizácie predkladania rozpočtov a ich vyhodnotení,
- zabezpečenie vlastného fiškálneho potenciálu samospráv, pretože len tak je možná ich finančná autonómia,
- úplná sloboda samosprávy, v rámci zákonov, pri stanovovaní poplatkov a tržieb za miestne verejné služby,
- zabezpečenie eliminácie nadmerných rozdielov medzi stanovenými sadzbami, pretože tieto nadmerné rozdiely môžu viesť k deformácii konkurencieschopnosti,
- v prípade prechodného pretrvávania centralizácie manažmentu peňažného toku musí byť veľmi presne sledované obdobie splatnosti, tak aby nebola ohrozovaná solventnosť miestnej samosprávy a neboli ťažkosti v oblasti peňažného toku.²⁸

Kríza sa nevyhýba ani municipalitám. Mnohé slovenské mestá sa dostávajú do ohrozenia a kolapsu, dôvodom je hospodárska kríza a legislatívne zmeny. Samospráva pritom už šetrí, kde sa dá, ale stále je to nedostačujúce. Ani výhľad do budúcnosti nie je uspokojivý. Samosprávy siahli do rezerv fondov, ktoré sa vytvárali v minulých rokoch. Rizikový a problémový vidia nielen rok 2010, ale i nasledujúci.

Klub primátorov si myslí, že zlepšiť finančnú situáciu samosprávy možno zmenou pravidiel rozdeľovania peňazí z dane z príjmu fyzických osôb – chceli by, aby až 100 percent výnosu tejto dane išlo do samosprávnej pokladnice, pričom obce a mestá by dostali 75 percent, zvyšných 25 samosprávne kraje. V súčasnosti z tejto dane dostáva 6,2 percenta štát, obce a mestá 70,3 percenta a kraje 23,5 percenta.

²⁸ Malčická, L.: Financovanie regionálnej a miestnej politiky. Príklad Nemecka a Slovenska. <http://politika.host.sk>, s. 7.

Tento silný finančný tok za minulé roky pomáhal mestám a obciam financovať presunuté kompetencie od štátu a riešiť vlastné rozvojové programy.

Aktívna politika trhu práce musí smerovať k zvýšeniu efektivity hľadania práce. To si vyžiada investície do vybudovania a zabezpečenia kooperácie medzi verejnými službami zamestnanosti, úradmi práce a orgánmi miestnej samosprávy. Taktiež bude potrebné rozvinúť kooperáciu medzi verejnými službami zamestnanosti a podnikmi. Bude potrebné prizvať aj ďalšie subjekty, ktoré by mohli prispieť k tvorbe programov zohľadňujúcich potreby a predstavy zamestnancov a podporovať ich zotrvanie na trhu práce. K riešeniu problémov na trhu práce by mal viac prispieť sociálny dialóg tak na regionálnej a odvetvovej úrovni, ako aj na centrálnej úrovni.

Za účelné možno považovať uvedenie do života Public Private Partnership (PPP). Ide o dlhodobú spoluprácu pri financovaní projektov verejného a súkromného sektora pri realizácii projektov vo verejnom záujme.

Ďalej je možné poukázať na existenciu viacerých možností a spôsobov, ktoré by pomohli municipalitám. Patrí k nim aj možnosť uplatniť v mestách a obciach novelu zákona o rozpočtových pravidlách v územnej samospráve, ktorá od 1. Marca 2010 umožňuje použiť kapitálové príjmy na bežné výdavky.

Zvyšovanie finančnej nezávislosti samospráv obcí, a tým aj rastu finančnej sebestačnosti a miery samofinancovania, možno vidieť v týchto možnostiach:

- zvyšovaním výnosov z majetku obce na báze zhodnocovania jeho využívania vhodnou majetkovou a pozemkovou politikou,
- znižovaním bežných výdavkov racionalizáciou výkonov, napr. získaním úspor dosahovaných spoločným výkonom niektorých verejných služieb s inými subjektmi vrátane iných obcí, kontrahovaním služieb so súkromným sektorom, vytváraním verejno-súkromných partnerstiev, štandardizovaním nákladov, digitalizovaním úkonov a pod.,
- zvyšovaním daňovej sily obce.²⁹

Ďalšou možnosťou je podľa Klubu primátorov zmena rozpočtových pravidiel. Budú v prvom rade hľadať riešenia, ktorými by nechceli ani hotové peniaze. Skôr ide o riešenia, ktoré by zmenou pravidiel umožnili v budúcnosti zvýšenie príjmov do regionálnych pokladníc. Napríklad by mohli dostať mestá právomoc odpustiť investorovi na začiatku podnikania daň z nehnuteľnosti.

Záverom len možno súhlasiť s názorom Slovenskej obchodnej a priemyselnej komory (SOPK). Na zlepšenie výkonu hospodárskej politiky štátu SOPK odporúča:

- na úrovni vlády SR a samospráv zlepšiť rozpočtovú disciplínu a zodpovednosť jednotlivých rezortov a ďalších úrovní verejnej správy,

²⁹ Žárska, E.: Finančná analýza obce a jej ukazovatele. Právo pre ROPO a obce v praxi. Ročník II. č. 9/2009. Bratislava: Iura Edition, 2009, s. 12.

- nedopustiť porušovanie zákona o štátnom rozpočte, ani pasívnu reakciu na zásadné zmeny v príjmovej časti rozpočtu,
- zabezpečiť deklarované zefektívnenie verejnej správy (zlúčiť ministerstvá, zrušiť nepotrebné inštitúcie štátnej a verejnej správy (napr. FNM SR),
- permanentne znižovať nákladovosť na úrovni štátnej správy, ale aj samosprávy,
- kontinuálne aj v priebehu roka sledovať a zabezpečovať efektívny vývoj deficitu verejnej správy.
- zamedziť manipuláciám a korupcii pri verejnom obstarávaní štátnej a verejnej správy a samosprávy, okamžite vyžadovať personálny až trestný postih v prípade porušenia princípov výhodnosti pre obstarávateľa, posilniť kontrolnú pôsobnosť Úradu pre verejné obstarávanie a dôsledne vyžadovať jeho aktívnu činnosť,
- prioritne zaviesť poriadok vo verejnom obstarávaní, razantne potláčať presadzovanie lobistických záujmov už v rámci súčasnej legislatívy, v prípade potreby aj novelizáciou zákona o verejnom obstarávaní, osobitne v nasledujúcich oblastiach:
 - uprednostnenie výrobcov pred sprostredkovateľmi,
 - zabezpečenie kvality dodávok,
 - odstránenie diskriminácie pri zábezpekách,
 - odstránenie skresľovania konkurenčných ponúk v procese hodnotenia a porovnávania ponúk,
 - vecne obmedziť využívanie časovej tiesne pri vyhlasovaní verejnej súťaže najmä na oblasť vis major (vojna, štrajky, zemetrasenie, živelné pohromy),
 - dôsledným preverovaním dôveryhodnosti účastníkov verejného obstarávania zamedziť účasť v súťaži nedôveryhodným osobám, resp. s nevyjasnenou vlastníckou štruktúrou,
 - zabezpečiť centrálné verejné obstarávanie pre všetky ministerstvá a ďalšie orgány štátnej správy a pre inštitúcie verejnej správy,
 - prehodnotiť pôsobnosť Úradu pre verejné obstarávanie v záujme zvýšenia jeho kontrolnej činnosti vrátane možnosti vyvodzovania zodpovednosti pri porušovaní pravidiel verejného obstarávania.³⁰

Poslanci SaS prichádzali s návrhom, aby si starostovia obcí a primátori miest utiahli opasok. Platy by im mali ísť dole paušálne o 10 percent v závislosti od veľkosti sídla a zrušiť by sa

³⁰ Trančík, I. – Vlčko, J. a kol.: Východiská z krízy na Slovensku z pohľadu SOPK. Manažment podnikania a vecí verejných – dialógy. IV. ročník, č. 10/2009. Bratislava: Slovenská akadémia manažmentu, 2009, s. 65-66.

mala aj možnosť dostávať odmeny až do výšky 50 percent za obdobie, za ktoré sa poskytnú. Najmä druhý krok by prispel k transparentnosti mzdovej politiky v samosprávach, lebo výška odmien sa doteraz nemusela zverejňovať. A tak sa mohlo stať, že starosta, resp. primátor síce zverejnil svoj tabuľkový plat, ale svoju odmenu taktne zamlčal. Myšlienka je to isto chvályhodná, najmä v situácii, keď sa samosprávy topia v dlhoch a peniaze nie sú ani na iné veci. Všetky pozitíva v návrhu poslancov však neguje zrušenie ustanovenia, podľa ktorého malo zastupiteľstvo možnosť starostom zvyšovať plat maximálne o dvojnásobok. Starostovia sa tak doteraz pohybovali v jasne stanovených mantineloch, spodná hranica bola daná koeficientom násobku priemernej mzdy a vrchná hranica bola daná ako dvojnásobok tejto sumy. Ak horná hranica stanovená nebude, starosta si môže nechať svojimi vernými odsúhlasiť trebárs aj 5-násobok alebo hoci aj 10-násobok stanovenej mzdy. Aj keby už následne zvolený nebol, na štyri roky sa mu rozhodne oplatí.

Literatúra

- [1] Malčická, L.: Financovanie regionálnej a miestnej politiky. Príklad Nemecka a Slovenska. <http://politika.host.sk>
- [2] Nižňanský Viktor (2005): Decentralizácia Slovenska nikdy sa nekončiaci príbeh. In: Komunálny manažment 2005, Zborník prednášok, 2. ročník odbornej konferencie 27.9.2005
- [3] Nižňanský Viktor (2005): Decentralizácia štátu a modernizácia verejnej správy. In: Spoločnosť a politika na Slovensku. Cesty k stabilite 1989-2004, editorka Soňa Szomolányi, UK Bratislava, 2005
- [4] Malčická, L.: Financovanie regionálnej a miestnej politiky. Príklad Nemecka a Slovenska. <http://politika.host.sk>
- [5] Trančík, I. – Vlčko, J. a kol.: Východiská z krízy na Slovensku z pohľadu SOPK. Manažment podnikania a vecí verejných – dialógy. IV. ročník, č. 10/2009. Bratislava: Slovenská akadémia manažmentu, 2009
- [6] Žárska, E.: Finančná analýza obce a jej ukazovatele. Právo pre ROPO a obce v praxi. Ročník II. č. 9/2009. Bratislava: Iura Edition, 2009
- [7] Zákon č. 538/2007 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 582/2004 Z.z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady v znení neskorších predpisov
- [8] Nariadenie vlády č. 519/2006 Z.z., ktorým sa mení nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 668/2004 Z.z. o rozdeľovaní výnosu dane z príjmov územnej samosprávy
- [9] Nariadenie vlády č. 623/2007 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 668/2004 Z.z. o rozdeľovaní výnosu dane z príjmov územnej samosprávy v znení nariadenia vlády Slovenskej republiky č. 519/2006 Z.z.
- [10] Zákon č. 416/2001 Z.z. o prechode niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na obce a VÚC
- [11] Zákon č. 369/1990 Z.z. o obecnom zriadení, v znení neskorších predpisov

[12] Zákon č. 564/2004 Z.z. o rozpočtovom určení výnosu dane z príjmov územnej samospráve a o zmene a doplnení niektorých zákonov

[13] www.finance.gov.sk, Fiskálna decentralizácia - Úvodná informácia

*** Tento príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0682/09**

Autorka

Dr.h.c. doc. JUDr. Alena Pauličková, PhD.

Vysoká škola v Sládkovičove

Fakulta práva Janka Jesenského

Email: alena.paulickova@vssladkovicovo.sk

Finančné zabezpečenie samospráv na Slovensku

Alena Pauličková

Abstrakt

Finančné zabezpečenie miezd a obcí v Slovenskej republike sa za minulý rok zhoršilo a vyhliadky nie sú o nič lepšie. Bonita jednotlivých municipalít na Slovensku nie je rozložená rovnomerne. Najviac sa zhoršila bonita municipalít v Žilinskom kraji. Spôsob financovania miest už nevyhovuje. Ako tomu pomôcť, keďže už veľké finančné problémy majú viaceré mestá a obce v rámci svojich rozpočtov? Príspevok načrtne jednotlivé problémy, ako aj ich riešenia.

Kľúčové slová: financovanie municipalít, rozpočty obcí a miest, podielové dane, daňový mix, ekonomická stabilita, bonita

Úvod

Finančná kondícia slovenských miestnych a obecných samospráv sa minulý rok zhoršila. Podľa analýzy spoločnosti SCB - Slovak Credit Bureau, ktorá hodnotila bonitu 2 902 z celkového počtu 2 917 municipalít, vlani ubudla takmer stovka miest a obcí v dobrej finančnej situácii.

V ratingových stupňoch bez rizika a s nízkym rizikom tak ostalo niečo vyše 16 percent samospráv, kým v roku 2009 ich bolo vyše 19,3 percenta. Zhruba dvojtretinový podiel municipalít bez vážnejších problémov ostal takmer nezmenený, no na 18,26 percenta stúpol podiel samospráv s vysokým alebo veľmi vysokým stupňom škály rizika. Pred dvoma rokmi ich bolo necelých 15 percent.

SCB vidí za horšou bonitou miest a obcí nižšiu ekonomickú stabilitu, slabšie výkony pri činnosti samosprávy a problémy s financovaním. Tie sčasti súvisia s nedávnou finančnou krízou, ktorá okrem iného priniesla pokles z príjmov z podielových daní. Výpadok museli samosprávy vykryť tak, že míňali rezervy, ak nejaké mali, alebo si brali úvery. To ich zaťažilo nákladovými úrokmi.

Bonita nie je po Slovensku rozložená rovnomerne. Najviac municipalít bez rizika alebo v nízkorizikovej zóne má Bratislavský kraj – vlani vyše 28,4 percenta. Tomu sa navyše ako jedinému bonitná zóna rozrástla – o takmer päť percentných bodov, ktoré ubudli v mierne rizikovej skupine. Riziková ostala takmer bez zmeny.

Najviac sa zhoršila bonita municipalít v Žilinskom kraji. Hoci klesol na druhú najlepšiu pozíciu, 25 obcí zrazilo jeho najlepšiu zónu o takmer osem percentných bodov. Najvyššiu zónu stredného rizika má Košický kraj. Kým skupina municipalít s nízkym rizikom sa zmenšila z 21,65 na niečo vyše 17 percent, v zóne s vysokými rizikami jej pribudlo vyše päť a pol percentného bodu. Štvrt' stovky obcí v problémoch je v tejto zóne najväčší negatívny posun.

Čierny Peter v podobe najmenšieho počtu obcí bez problémov alebo s nízkym rizikom a, naopak, mnoho problémových ostal v rukách Trnavského a Nitrianskeho kraja. Ich

bezproblémová zóna už má iba okolo desať percent obcí a miest, v problémoch sa ocitla zhruba štvrtina samospráv v kraji.³¹

Príloha 19

Kraj	Rok	Bezrizikové, resp. s veľmi nízkym rizikom	S mierne zvýšeným až zvýšeným rizikom	S vysokým až veľmi vysokým rizikom
Bratislavský	2010	28,41	68,18	3,41
	2009	23,6	73,03	3,37
Trnavský	2010	9,31	65,18	25,51
	2009	10,48	67,34	22,18
Trenčiansky	2010	15,69	69,34	14,96
	2009	20,65	67,75	11,59
Nitriansky	2010	10,51	64,77	24,72
	2009	13,07	62,5	24,43
Žilinský	2010	23,89	64,01	12,10
	2009	31,85	60,83	7,32
Banskobystrický	2010	17,45	64,90	17,65
	2009	21,18	64,51	14,31
Prešovský	2010	14,50	68,55	16,95
	2009	15,90	70,03	14,07
Košický	2010	17,10	61,90	21,00
	2009	21,65	62,99	15,37

PRAMEŇ: iRating municipalít, SCB – Slovak Credit Bureau, s r.o.

Územná samospráva sa dlhodobo nachádza v zložitej ekonomickej situácii. Ak by prešiel od roku 2012 navrhovaný daňový mix, o ktorom sa momentálne intenzívne rokuje, je možné, že mestá a obce prídu o takmer 200 miliónov zo štátneho rozpočtu. Pomôcť komunálnej sfére s financovaním sa snaží Slovenská sporiteľňa, ktorá razantne vstúpila do toho segmentu približne pred dvoma rokmi. Aktuálne si ju za finančného partnera vybralo už takmer 200 miest a obcí. Každá banka má odborníkov na komunálne financie priamo v regiónoch na

³¹ www.ekonomika.etrend.sk

rýchly osobný kontakt s predstaviteľmi územnej samosprávy, na mapovanie potrieb regiónov, mikroregiónov, jednotlivých miest a obcí. Obyvatelia slovenských miest a obcí mohli za ostatné roky neraz pocítiť pomoc Slovenskej sporiteľne pri zlepšovaní životného prostredia a skvalitňovania života, keď časť zisku venovala na podporu mnohých verejno-prospešných projektov. Príspevky na odstraňovanie škôd po povodniach, na podporu rozvoja komunálneho športu, kultúry, školstva a iných dobročinných aktivít dosahujú každoročne státisíce eur.³²

Mestá a obce majú najväčší záujem najmä o financovanie bežných aj dlhodobých investičných výdavkov, o rozvojové programy regiónov a vidieka, o programy bývania, ochrany a rozvoja životného prostredia a o ďalšie podobné aktivity. Slovenská sporiteľňa na Slovensku ponúka financovanie energeticky úsporných projektov z grantovej schémy EBRD. Súčasne zabezpečuje odborné poradenstvo pri príprave a implementácii projektov spolufinancovaných zo štrukturálnych fondov EÚ. Mestám a obciam dokáže tiež efektívne zhodnotiť voľné finančné zdroje zvýhodneným pásmovým úročením zostatkov na bežných účtoch alebo prostredníctvom širokej škály depozitných produktov.

Je pravdou, že štát si posilní príjmy z vybraných daní na úkor samospráv. Zabezpečiť to má nový model prerozdelenia podielových daní, ktorý schválila vláda. Do rozpočtov obcí a vyšších územných celkov poputujú od budúceho roka peniaze zo širšieho okruhu daní ako dnes. Celkovo však dostanú menej, než by mali, keby zostali súčasné pravidlá. Združenie miest a obcí Slovenska (ZMOS) zmeny odmieta a varuje, že samosprávam budú chýbať peniaze na základné služby pre obyvateľov.

Samosprávam bude štát po novom odvádzať 12,97 percenta zo základných príjmov verejnej správy, teda z dane z príjmov, dane z pridanej hodnoty a spotrebných daní. Z toho na obce a mestá by malo pripadať 9,72 percenta a zvyšných 3,25 percenta majú získať krajské samosprávy. Celkovo by tak v budúcom roku malo odísť zo štátneho rozpočtu k samosprávam 1,64 miliardy eur, čo predstavuje medziročný nárast o tri percentá. Pri zachovaní súčasného stavu, keď dostávajú vyše 90 percent z výberu dane z príjmov fyzických osôb, by ich príjmy stúpili až o 18,6 percenta.

Podľa prepočtov ministerstva financií si štát na úkor miest a obcí v najbližších troch rokoch polepší o 634 miliónov eur. „Chápeme potrebu konsolidácie verejných financií a realizáciu reforiem, potrebné opatrenia však nemôžu byť prijímané na úkor paralyzovania základných práv obyvateľov miest a obcí,“ uviedol v pripomienkach k navrhovaným zmenám predseda ZMOS-u. Združenie upozorňuje, že po zmenách nebudú obce schopné zabezpečiť napríklad financovanie sociálnych služieb či valorizáciu platov učiteľov v školách, ktoré sú pod ich právomocami.

Ministerstvo financií návrh obhajuje tým, že do budúcnosti zabezpečí stabilnejšie príjmy územnej samosprávy z podielových daní. Odvod totiž nebude závisieť len od výberu jednej dane, ale od celého daňového mixu. Príjmy samospráv z podielových daní tak budú rásť v rovnakej miere ako celkové daňové príjmy verejného okruhu.

Rezort financií a zástupcovia Združenia miest a obcí Slovenska (ZMOS) smerujú k dohode na finálnej podobe nového spôsobu financovania samospráv, ktorá by umožnila aj prijatie budúcoročného štátneho rozpočtu. Táto dohoda však nepočíta s navrhovaným financovaním prostredníctvom tzv. daňového mixu.

³² www.ekonomika.etrend.sk

Už existuje reálna podoba dohody, ktorá by mala smerovať k stiahnutiu zákona o daňovom mixe a nahradiť toto riešenie iným vstupom do daňových zákonov, ktoré ovplyvňujú daňové príjmy miest a obcí.

Predseda ZMOS-u po stretnutí uviedol, že medzi ministerstvom financií a združením sa črtá dohoda na hlavných princípoch, ktoré sú dôležité pre ZMOS. K tej dohode nakoniec dôjde a budeme môcť prijať rozpočet, čo považujeme za mimoriadne dôležitú vec pre rok 2012.

ZMOS už viackrát deklaroval, že zmena systému financovania miest a obcí na tzv. daňový mix je pre samosprávy neprijateľná. Predstavitelia združenia však tvrdia, že sú ochotní podieľať sa na konsolidácii verejných financií, a to prostredníctvom rôznych opatrení s objemom prostriedkov zhruba na úrovni 120 mil. eur.

Podľa plánu ministerstva financií by po novom mal štát odvádzať obciam, mestám a územným celkom podiel z mixu daní z príjmov, spotrebných daní a dane z pridanej hodnoty, kým doteraz boli financované iba z podielu na dani z príjmov fyzických osôb. V konečnom dôsledku by tak obce a mestá mali v budúcom roku dostať menej, ako by získali podľa súčasného kľúča.

Výnos dane z príjmov fyzických osôb sa podľa súčasných pravidiel delí v pomere 70,3 % pre obce, 23,5 % pre vyššie územné celky a 6,2 % zostáva príjmom štátneho rozpočtu.

Pod rovnaký strop, nad ktorý by sa už štát nemal zadlžovať, by sa mala dostať aj samospráva. Hranica je navrhnutá na úrovni 60 percent HDP. Od roku 2017 sa má postupne znižovať na 50 percent. Kým vláde začnú prvé sankcie plynúť už pri zadlžení krajiny na 50 percent HDP, v prípade samospráv zrejme až neskôr. Návrh zástupcov parlamentných strán je taký, že ak zadlženie mesta či obce dosiahne 60 percent, bude musieť hospodáriť s vyrovnaným rozpočtom a vypíše sa referendum na odvolanie starostu. Uvažuje sa aj s finančnou pokutou, napríklad päť percent z výdavkov. Poslanci sú však pripravení ďalej rokovať. Zástupcovia samospráv majú niekoľko výhrad. Za rozpočet mesta či obce nezodpovedá totiž len primátor alebo starosta, ale aj zastupiteľstvo. Je preto možné, že sa sankcia voči starostom z návrhu vypustí. Samospráva tiež nechce daňový mix, podľa ktorého sa im prerozdeli menej peňazí.

Argumentujú, že by si museli viac požičiavať, čo by zvyšovalo ich zadlženie. Aj tu sa črtá kompromis. Stiahnutie daňového mixu z rokovania parlamentu pripustili viacerí poslanci.

Parlamentní poslanci sa teraz dohadujú, odkedy by mal dlhový strop platiť. Návrh zákona počíta s marcom 2012. Jedna z alternatív je aj taká, že o účasti samosprávy bude rokovať až nová vláda. Slovensku by dlhový strop od januára pomohol aj preto, že v tom čase máme splatný vyšší objem záväzkov. Zodpovedné by to bolo, takisto by bolo zodpovedné ísť do ďalšieho roka so schváleným rozpočtom.

Viacerí poukazujú na skutočnosť, že peniaze z rezervy úradu vlády putovali najmä do obcí, kde sú starostovia za SDKÚ alebo za koalíciu, ktorej súčasťou najsilnejšia vládna strana je. Informáciu priniesla televízia Markíza v Televíznych novinách. Televízia to zistila na základe najnovšieho zoznamu dotácií, ktoré poskytol Úrad vlády SR.

Najnovšie známe položky v zozname podľa informácií Markízy tiekli do obecných kás na rôzne rekonštrukcie, zateplenia či domy smútku. "Zhodou okolností sú v nich starostami buď zástupcovia za SDKÚ a keď nie sami, tak v koalícii s inými, väčšinou vládnymi stranami," uviedla televízia.

Úrad vlády poprel, že by stranické tričko bolo kritériom. Nie sú to jediné dotácie, ktoré úrad vlády dáva, napríklad dáva obciam na protipovodňový program, kde je 190 obcí a môžete si naozaj pokojne skontrolovať politické zafarbenie jednotlivých obcí.

Na druhej strane na čierne diery sa po zotmení mení väčšina slovenských obcí, ale aj nejedno mesto. Samosprávy v zlej finančnej situácii šetria aj na osvetlení a ulice zostávajú ponorené do tmy. Menej svetla znamená viac peňazí do obecnej kasy, ale aj zvýšenú nehodovosť a kriminalitu.

"Je to individuálne, ale šetrí sa všade," pripúšťa výkonný podpredseda Združenia miest a obcí Slovenska. Obce sú vo finančnej tiesni už dlhý čas, problémy sa zvýraznili od druhého polroku 2009, teda od prepuknutia krízy.³³

"Najsmutnejšia dedina je tmavá dedina," hovorí prvý podpredseda ZMOS Michal Sýkora. Osvetlenie je len jednou z oblastí šetrenia. Aj ja poznám obce, v ktorých nesvietia," dodáva.

Obce pripúšťajú, že tmavé ulice spôsobujú ľuďom problémy, keďže však musia v ruke obrátiť každé euro, iné im nezostáva. "V roku 2007 sme vymenili úsporné lampy, stále sme však zvažovali, kde a ako sa dá šetriť, keďže peňazí niet," hovorí starosta oravskej obce Malatiná Zdenko Kubáň. Svetlo majú zapnuté iba do príchodu posledného autobusu, od pol dvanástej do štvrtej ráno je vypnuté. Miestni zlodeji noc bez svetiel využili, keď kradli naftu zo zaparkovaného autobusu. Preto obec musela nájsť riešenie - pred obecným úradom svieti svetlo po celú noc a autobus parkuje práve tam. Výnimku v šetrení robia iba počas Vianoc, na Štefana a Nový rok, kedy je nočný život v obci rušnejší.³⁴

Dokedy ešte?

"Radi by sme šetřili, ale nebudeme šetriť tým, že nebudeme ľuďom svietiť, lebo by mohla stúpnuť kriminalita, prepady, krádeže áut," hovorí starosta Dolian Jozef Mruškovič. Na výmenu žiaroviek za úspornejšie nie sú peniaze.

"U nás je bezpečnosť prvoradá, takže na svietení určite nešetříme," vraví starosta Budmeríc Jozef Savkuliak. Žiarovky za efektívnejšie menia len postupne, podľa toho, či na ne majú peniaze.

Záver

Mestá a obce, ktoré majú nezriedka veľké finančné problémy, varujú pred ďalším výpadkom v rozpočtoch. Spôsobiť ho podľa nich môžu niektoré kroky vlády.

Zástupcovia Združenia miest a obcí aj Únie miest Slovenska preto rokovali s premiérkou. Samosprávy sa obávajú najmä zámeru ministerstva financií, ktoré chce zmeniť spôsob ich financovania. Kým dnes štát rozdeľuje medzi mestá, obce, ale aj župy takmer celý výnos z dane z príjmu fyzických osôb, minister financií to plánuje zmeniť.

Od januára majú dostávať podiel z viacerých daní, nie iba z vysoko výnosnej dane z príjmu. Spolu by mali samosprávy dostávať 13 percent z príjmov verejnej správy. Minister tvrdí, že šetriť nemôže iba štát, pridať sa musí aj samospráva.

³³ www.spravy.pravda.sk

³⁴ www.spravy.pravda.sk

Ak by sa model financovania samospráv nezmenil, ich výnos z podielových daní by medziročne vzrástol v roku 2012 oproti roku 2011 o 18,6 percenta. Vzhľadom na tvrdé úsporné opatrenia v štátnom rozpočte by takáto rovnováha určite nebola spravodlivá, argumentuje ministerstvo financií v návrhu zákona.

Samosprávy by o peniaze prísť nemali, ministerstvo im aj po zmene na rok predpovedá trojpercentný rast príjmov. Dostať by mali vyše 1,6 miliardy eur. Mestá však výhodám financovania z daňového mixu neveria. Nikto si dnes nevie predstaviť, či to prinesie viac peňazí, alebo menej, a menej peňazí by bola pre samosprávu katastrofa.

Mestám a obciam sa nepáči ani ďalší zámer vlády, ktorá uvažuje o opätovnej centralizácii zariadení sociálnych služieb. O návrate domovov dôchodcov a ďalších zariadení do rúk štátu nedávno hovorila štátna tajomníčka ministerstva sociálnych vecí Lucia Nicholsonová z SaS. Mestá by prišli o povinnosti aj o peniaze.

Literatúra

- [1] www.ekonomika.etrend.sk
- [2] www.spravy.pravda.sk
- [3] www.ekonomika.sme.sk

Autorka

Dr.h.c. doc. JUDr. Alena Pauličková, PhD.

Vysoká škola v Sládkovičove

Fakulta práva Janka Jesenského

Email: alena.paulickova@vssladkovicovo.sk

Konkurencieschopnosť a cestovný ruch vidieckych regiónov

EMA MIŠÚNOVÁ

Abstrakt

Konkurencieschopnosť cestovného ruchu sa stáva stále viac dôležitejším nástrojom hlavne v súčasnosti, kedy sú účastníci cestovného ruchu prostredníctvom informačných technológií stále viac informovanejší, čím rastú nároky na ich uspokojenie. Často táto situácia znamená výzvu pre tradičné turistické regióny a zároveň je to šanca pre rozvoj netradičných foriem cestovného ruchu vo vidieckych regiónoch, ktoré hľadajú možnosti rozšírenia nových aktivít.

K novodobým fenoménom ekonomiky vidieka sa zaradil cestovný ruch vidieckych regiónov, ktorý je schopný zhodnocovať prírodné a kultúrno-historické danosti územia a súčasne sa môže stať nielen hlavným ale aj doplnkovým zdrojom príjmov vidieckeho obyvateľstva. Jednou z takýchto foriem je aj vínný turizmus.

Kľúčové slová: cestovný ruch, konkurencieschopnosť, rozvoja vidieka, informačné technológie

Úvod

Cestovný ruch dnes predstavuje špecifický sektor, ktorý je jedným zo základných pilierov koncepcií rozvoja územia na všetkých úrovniach – lokálnej, regionálnej, národnej i medzinárodnej. V dôsledku toho odvetvie cestovného ruchu musí byť adekvátne pripravené na inovačné trendy lebo len tak si zachová schopnosť konkurencie. K novodobým fenoménom ekonomiky vidieka sa zaradil cestovný ruch vidieckych regiónov, ktorý vzhľadom k svojim danostiam sa môže stať nielen hlavným ale aj doplnkovým zdrojom príjmov vidieckeho obyvateľstva.

Cestovný ruch, remeslá a poskytovanie vidieckych rekreačných zariadení sú v mnohých oblastiach rastovými odvetviami a vo vidieckom hospodárstve v širšom zmysle ponúkajú príležitosti pre diverzifikáciu nepoľnohospodárskych činností a rozvoj vidieckeho priestoru. Špecifické miesto v cestovnom ruchu vidieckych regiónov zaujíma vínný turizmus, ktorému je venovaný náš príspevok. V ňom chceme poukázať na to, že hoci je zvýšený záujem zo strany ústredných orgánov o jeho rozvoj schválením dlhodobých koncepcií a strategických materiálov, ako na úrovni Spoločenstva, tak aj na národnej úrovni, na rozvoji cestovného ruchu vidieckych regiónov Slovenska táto forma cestovného ruchu sa zatiaľ na turistickom trhu veľmi neprofilovala. Dôkazom toho je monitoring konkurencieschopnosti, v rebríčku ktorého Slovensku patrilo podľa vrcholového indexu až 46. miesto s počtom bodov 4,34.

1. Strategické usmernenie EÚ pre politiku rozvoja vidieka v programovom období 2007-2013

Strategické usmernenia EÚ pre politiku rozvoja vidieka v programovom období 2007-2013 sa týkajú predovšetkým zlepšovania kvality života vo vidieckych oblastiach a podpory diverzifikácie hospodárstva a zároveň aspektov kvality rozvoja vidieka.³⁵

³⁵ Spracované z Interného materiálu MH SR Sekcie cestovný ruch, 2008: Dlhodobá stratégia rozvoja vidieckych obcí.

A. Zastrešujúcou prioritou pre **zlepšovanie kvality života vo vidieckych oblastiach krajín EÚ** v programovom období 2007-2013 je tvorba pracovných príležitostí a podmienok pre rast. Strategické zamerania uplatnené najmä na podporu budovania kapacít, získavania zručností a organizácie pre rozvoj miestnych stratégií mali by tiež pomôcť zabezpečiť, aby vidiecke oblasti ostali prítiažlivé pre budúce generácie.

S cieľom splniť tieto priority sú členské štáty EÚ nabádané, aby finančnú podporu sústredili predovšetkým na nasledovné kľúčové činnosti:

- **zvyšovanie hospodárskej činnosti a miery zamestnanosti vo vidieckom hospodárstve v širšom zmysle** - Diverzifikácia je potrebná pre rast, zamestnanosť a trvalo udržateľný rozvoj vo vidieckych oblastiach a prispieva k lepšej územnej rovnováhe z hospodárskeho, ako aj sociálneho hľadiska.
- **oživenie dedín a rozvoj mikropodnikov a remesiel** - Iniciatívy spájajúce diverzifikáciu, zakladanie podnikov a investície do kultúrneho dedičstva, infraštruktúry pre miestne územno-samosprávne služby a renovácie objektov môžu prispieť k zlepšeniu hospodárskych vyhliadok, ako aj kvality života na dedine.
- **podporu zavádzania a šírenia informačných a komunikačných technológií** - Iniciatívy na miestnej úrovni môžu značne uľahčiť zavádzanie informačných technológií do miestnych samospráv, poľnohospodárskych a vidieckych podnikov, ako aj rozširovanie elektronického podnikania a elektronického obchodu.
- **podpora rozvoja cestovného ruchu** - Cestovný ruch je v mnohých vidieckych oblastiach významným rastovým odvetvím a môže stavať na kultúrnom a prírodnom dedičstve. Zvýšené využívanie informačných a komunikačných technológií v cestovnom ruchu pri rezerváciách, propagácií, marketingu, príprave služieb a rekreačných činnostiach prispieva k zvýšeniu počtu návštevníkov a predĺženiu ich pobytu.
- **modernizácia miestnej infraštruktúry** - V oblasti rastu a zamestnanosti môže základná miestna infraštruktúra, podporovaná v rámci Štrukturálnych fondov EÚ a programov rozvoja vidieka, zohrať významnú úlohu pri spájaní týchto dôležitých investícií s miestnymi stratégiami diverzifikácie a s rozvojovým potenciálom lesníckeho, poľnohospodárskeho a potravinárskeho odvetvia.

B. Z hľadiska dosiahnutia **kvality rozvoja vidieka** je nevyhnutné v prvom rade udržať vidiecku populáciu, a to za predpokladu zabezpečenia jej plnohodnotnej kvality života. Jedným zo základných predpokladov zlepšenia kvality života je umožniť vidieckemu obyvateľstvu spolurozhodovať o svojej budúcnosti a vytvoriť podmienky pre trvalo udržateľný sociálno-ekonomický rozvoj na vidieku. V tomto zmysle sa možno zamerať na:

- **trvalo udržateľný rozvoj malého a stredného podnikania**, ktorý umožní vytvoriť ekonomickú základňu vidieka za všestrannej podpory miestnou samosprávou. Podnikateľské aktivity musia byť v prvom rade založené na využití miestnych zdrojov – prírodných, materiálnych, kultúrnych i historických
- podporu **zavádzania miestnych (lokálnych) finančných nástrojov** a ich tvorbu tak, aby spĺňali podmienku adresnosti, pružnosti, flexibilitu, transparentnosti, individuálneho prístupu a akcieschopnosti. Vidiecky turizmus, rozvoj terciálnej

ekonomickej sféry a finalizáciu zdrojov vrátane podpory rozvoja remesiel chápať ako tvorbu pridanej hodnoty a následne zamestnanosti i príjmov predstavujúcich oblasti, ktoré pomôžu riešiť súčasné ekonomické problémy vidieka

- podporu **rozvoja inštitúcií**, ktoré slúžia rozvoju podnikania a poskytujú poradenstvo, informácie a vzdelávanie, ako aj finančné zdroje. Podporovať hlavne **rozvoj občianskych a nepodnikateľských organizácií** na vidieku, ktorých úlohy v trvalo udržateľnom sociálno-ekonomickom rozvoji sú nenahraditeľné.³⁶

V súlade so Strategickými usmerneniami Spoločenstva pre rozvoj vidieka na Slovensku má pre rozvoj cestovného ruchu vidieckych regiónov v **Stratégii rozvoja cestovného ruchu SR do roku 2013** najväčšie opodstatnenie Os 3, ktorej prioritou je kvalita života vo vidieckych oblastiach a diverzifikácia vidieckeho hospodárstva. Cieľom kvality života vo vidieckych oblastiach je zvýšiť zamestnanosť na vidieku a podporiť rozvoj obcí, kde nezastupiteľnú úlohu má rozvoj cestovného ruchu.

Tabuľka 1 Os 3: Kvalita života vo vidieckych oblastiach a diverzifikácia vidieckeho hospodárstva

Priorita	Cieľ priority	Podporované aktivity
1. Vytváranie pracovných príležitostí na vidieku	Vytvoriť pracovné miesta pre obyvateľov vidieka prostredníctvom diverzifikačných činností a podporou vidieckej turistiky	<ul style="list-style-type: none"> • Diverzifikácia smerom k nepoľnohospodárskym činnostiam • Podpora činností v oblasti cestovného ruchu
2. Podpora vzdelávacích aktivít	Zvýšenie vzdelanosti a informovanosti vidieckeho obyvateľstva	<ul style="list-style-type: none"> • Vzdelávanie a informovanie
3. Obnova a rozvoj obcí	Zabezpečiť rozvoj technickej infraštruktúry obcí, zlepšiť vybavenie a vzhľad obcí, a tým prispieť ku kvalitnejšiemu životu obyvateľstva vo vidieckom priestore	<ul style="list-style-type: none"> • Obnova a rozvoj obcí
4. Vytváranie miestnych akčných skupín	Získavanie zručností, oživovanie a vykonávanie stratégií miestneho rozvoja	<ul style="list-style-type: none"> • Získavanie zručností, oživovanie a vytváranie stratégií miestneho rozvoja

Prvoradým cieľom Stratégie rozvoja cestovného ruchu SR do roku 2013 je zvyšovanie konkurencieschopnosti cestovného ruchu na Slovensku pri lepšom využívaní potenciálu, so zámerom vyrovnávania regionálnych nerovností a tvorby nových pracovných príležitostí. V stratégii je 5 špecifických cieľov, ktoré by sa malo Slovensko snažiť do skončenia tohto obdobia naplniť. Do roku 2013 sa počíta so zvýšením podielu devízových príjmov na 4,0 % a na zvýšení podiel cestovného ruchu na celkovej zamestnanosti na 7,5 % v roku 2013.

³⁶ Spracované z Interného materiálu MH SR Sekcie cestovný ruch, 2008: Dlhodobá stratégia rozvoja vidieckych obcí.

K tomuto zámeru má do značnej miery prispieť aj rozvoj cestovného ruchu na vidieku, ktorý podmieňuje:

- atraktívny reliéf vidieckeho prostredia, ktorý umožňuje rozvoj činností spojených s návratom k prírode
- dobrodružstvo spojené s poznávaním spôsobu života,
- špecifická atmosféra vidieckych sídiel,
- tradičná gastronómia s možnosťou stravovania sa alebo vlastnej prípravy jedál podľa receptov starých materí
- kultúrne tradície prezentované folklórom
- remeselná výroba, úzko súvisiaca s tradíciou jednotlivých regiónov
- snaha zotaviť sa, nájsť rovnováhu medzi prírodou a rodinou
- vykonávanie rozličných činností spojených s pobytom na vidieku.

Okrem prírodného prostredia a osobitného spôsobu obyvateľov na vidieku je dôležitá aj ponuka služieb v cestovnom ruchu na vidieku. Služby poskytované tráveniu voľného času na vidieku musia zodpovedať očakávaniam návštevníkov v závislosti od prostredia, či už rovinného alebo horského reliéfu, v ktorom sa voľnočasové aktivity realizujú a v závislosti od sezónnosti (letná, zimná) a pod.

Produktom cestovného ruchu na vidieku je poskytovanie služieb, ktoré majú špecifický charakter. Možno ich rozdeliť z hľadiska hierarchie uspokojenia potrieb na základné a doplnkové. K základným službám patria služby ubytovacie a stravovacie, ktoré upravuje Živnostenský zákon a vyhláška o kategorizácii pohostinských prevádzkárňí a klasifikačných znakov na ich zaradovanie do skupín a kategorizácii ubytovacích zariadení a ich klasifikačné znaky na ich zaradovanie do tried. Súčasťou produktu vidieckej turistiky a agroturistiky sú aj doplnkové služby. Tieto ponúkajú hosťom aktívne využitie voľného času.³⁷

K významným aktivitám cestovného ruchu na vidieku možno zaradiť aj jazdu na koňoch, poľovníctvo, rybolov, zber lesných plodov, húb a liečivých bylín, účasť na folklórnych podujatiach a jarmokoch, prechádzky vo vinohradoch spojené s ochutnávkou vína, účasť na remeselnej výrobe keramiky a majoliky, zoznámenie sa s ľudovými výšivkami, piesňami a hudbou, užitie termálnych a minerálnych vôd, spoznanie ľudovej architektúry, poznávanie historických pamiatok zahrnutých do svetového dedičstva UNESCO, pešie prechádzky nedotknutou vidieckou prírodou, plavba po riekach, brodenie sa v potokoch a bystrinách, návšteva sakrálnych objektov, ako aj zapájanie sa do poľnohospodárskych sezónnych a domácich prác.

³⁷ Služby poskytuje zväčša sám hosťiteľ, avšak v praxi je aj obvyklé, že ich sprostredkováva. Najčastejšie zariadenia v obciach pre vidiecku turistiku sú futbalové a volejbalové ihriská, telocvične, cyklotrasy, tenisové areály, fitnesscentrá, lyžiarske vleky a lanovky, bežecké trate

Cestovný ruch na vidieku sa stáva nástrojom stretnutia obyvateľov vidieka a miest, spôsobom zmiernenia vzťahu medzi mestom a vidiekom, príležitosťou pre ekonomickú činnosť vidieckeho obyvateľstva, založenou na rešpektovaní potrieb a reálnych možností ponuky vidieka. Jeho účastníci majú nové očakávania, ktoré sa prejavujú v rastúcej citlivosti na kvalitu životného prostredia a poskytovaných služieb.

Ako bolo uvedené vyššie prvoradým cieľom Stratégie rozvoja cestovného ruchu SR do roku 2013 je zvyšovanie konkurencieschopnosti cestovného ruchu. Napriek tomu, že vo vidieckom cestovnom ruchu na Slovensku sa zatiaľ Monitoring konkurencieschopnosti nerealizoval, považujeme za prospešné priblížiť štruktúru a stručnú charakteristiku jeho ukazovateľov, ako aj celkové umiestnenie nášho cestovného ruchu v súbore krajín z roku 2009.

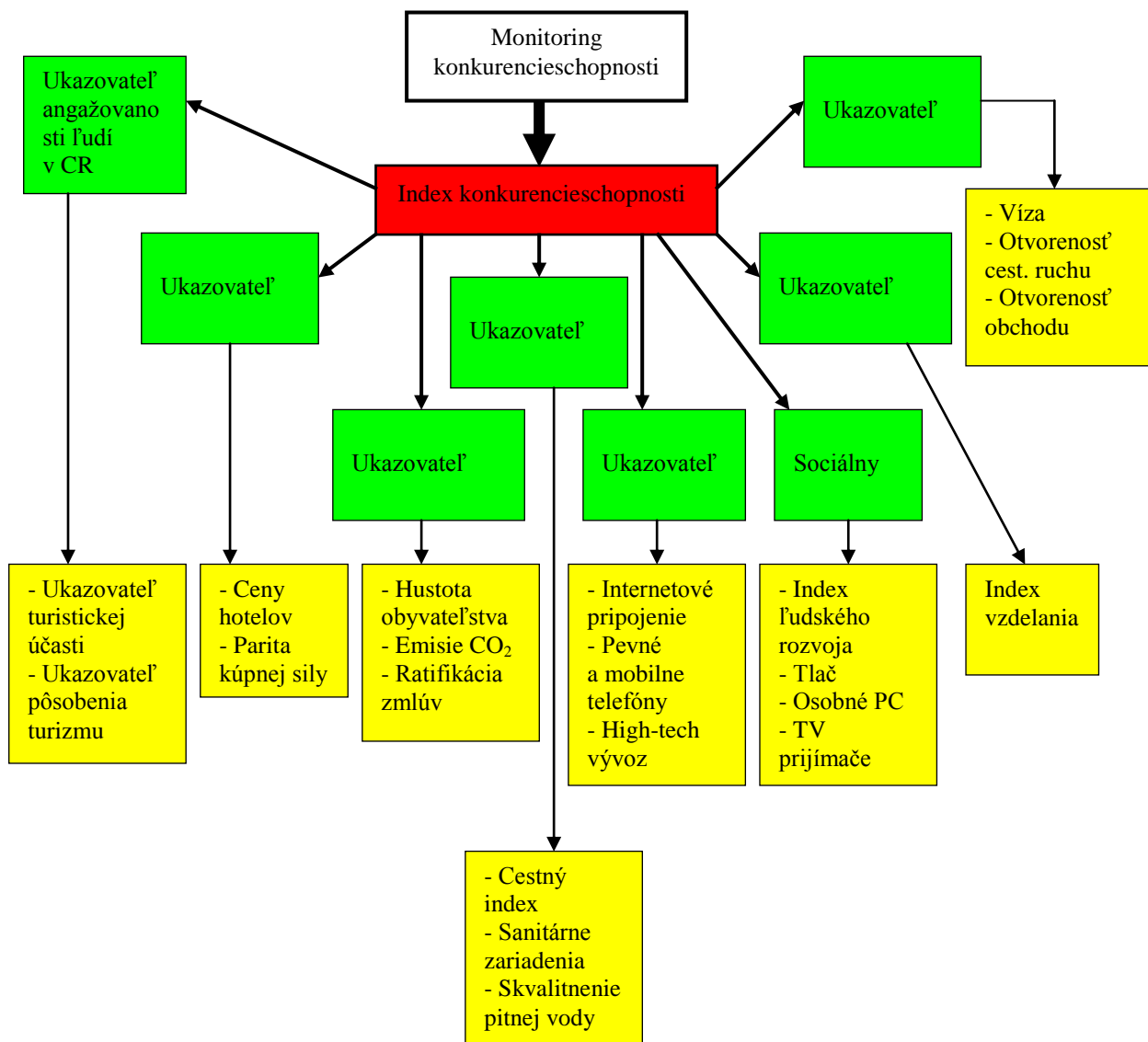
2. Monitoring konkurencieschopnosti cestovného ruchu

Monitoring konkurencieschopnosti cestovného ruchu vznikol ako výsledok spolupráce viacerých medzinárodných organizácií a WTTC (World Travel and Tourism Council). Vzhľadom k viacrozmernej povahe konkurencieschopnosti, je dôležité identifikovať zložky, ktoré tvoria konkurencieschopnosť regiónov/destinácií cestovného ruchu. Monitoring sledoval paletu určujúcich veličín determinujúcich potenciál vzorky 212 krajín sveta pre rozvoj ich cestovného ruchu. Tieto premenné vytvorili základ pre skonštruovanie Indexu konkurencieschopnosti cestovného ruchu (TCI), ktorý je z hľadiska štruktúry rozložený do ôsmich ukazovateľov. Každý z ukazovateľov pozostáva z určitého súboru premenných (majú relatívny tvar z dôvodu porovnateľnosti), ktorých je celkovo v indexe 23. Údajovú základňu pre výpočet jednotlivých premenných tvorili dostupné publikované dáta spolupracujúcich medzinárodných organizácií - Svetovej banky, Organizácie spojených národov ako aj koordinačnej inštitúcie – Svetovej rady pre cestovný ruch.

Monitoring konkurencieschopnosti cestovného ruchu rozlišuje osem konkurencieschopných motívov a to:³⁸ ukazovateľ angažovanosti ľudí v cestovnom ruchu, ukazovateľ ceny, ukazovateľ infraštruktúry, ukazovateľ kvality prostredia, ukazovateľ technologického rozvoja, ukazovateľ ľudských zdrojov, ukazovateľ otvorenosti krajiny a ukazovateľ sociálnej úrovne.

³⁸ Nishaal Gooroochurn, Guntur Sugiyarto - Measuring competitiveness in the travel and tourism industry, 2004/7

Obr. 1 : Štruktúra Monitoringu konkurencieschopnosti turizmu

Zdroj: Nishaal Gooroochurn, Guntur Sugiyarto: *MEASURING COMPETITIVENESS IN THE TRAVEL AND TOURISM INDUSTRY*, 2004/7, s. 6

Stručná charakteristika ukazovateľov Indexu konkurencieschopnosti cestovného ruchu:

➤ Ukazovateľ angažovanosti ľudí v cestovnom ruchu

Ukazovateľ kvantifikuje mieru zapojenia sa osôb do aktivít v cestovnom ruchu ako aj intenzitu priameho vplyvu cestovného ruchu na ekonomiku. Indikátor účasti sa stanovuje ako podiel súčtu počtov príchodov a odchodov návštevníkov k počtu obyvateľov krajiny. Indikátor vplyvu sa počíta ako percentuálne vyjadrenie súčtu celkovej peňažnej hodnoty transakcií návštevníkov počas návštevy na hrubom domácom produkte krajiny.

➤ Cenový ukazovateľ

Úroveň cenovej konkurencieschopnosti v cestovnom ruchu je determinovaná cenami obvyklých produktov a služieb z pohľadu návštevníkov ako ubytovanie, doprava na miesto určenia, alebo vstupu, využívania želaných aktív, resp. jej možnej spotreby. Cenový ukazovateľ pozostáva z dvoch premenných – cenovej úrovne ubytovacích zariadení a parity kúpnej sily (ako konverzného faktora medzi menami dvoch štátov).

➤ Ukazovateľ infraštruktúry

Infraštruktúra ako faktor konkurencieschopnosti je determinovaná v indexe úrovňou cestnej siete, prístupom obyvateľov k hygienickým zariadeniam a pitnej vode. Index pre cestné ťahy udáva pomer celkovej dĺžky cestnej infraštruktúry v krajine a požadovanej (očakávanej) dĺžky, ktorá je podmienená celkovým počtom a hustotou obyvateľstva, ďalej úrovňou urbanizácie, ako aj regionálne špecifickými formálnymi premennými. Podiel obyvateľov s prístupom k pitnej vode a hygienickým zariadeniam je pomerovým ukazovateľom k celkovému počtu obyvateľov skúmanej oblasti.

➤ Ukazovateľ kvality prostredia

Tento ukazovateľ zachytáva kvalitu fyzického prostredia a mieru zapojenia krajiny do environmentálneho manažérstva. Premenná hustota obyvateľstva sa vypočíta ako pomer počtu obyvateľov žijúcich na určitom území a veľkosti plochy tohto územia.

➤ Ukazovateľ technologického rozvoja

Ukazovateľ pozostáva zo štyroch premenných. Prvou je počet pripojení k sieti Internet, ktorá udáva počet aktívnych počítačových pripojení k sieti na 10 000 obyvateľov krajiny. Ďalšie dve premenné počet telefónnych pripojení do telefónnej siete ako aj počet obyvateľov disponujúcich mobilným telefónom sa prepočítavajú na 1000 obyvateľov. Poslednou premennou ukazovateľa je pomer exportu špičkovej technológie (počítačov, vedeckých prístrojov, elektrických zariadení) krajiny na globálnom technologickom exporte.

➤ Ukazovateľ ľudských zdrojov

Tento ukazovateľ je zameraný na hodnotenie kvality pracovnej sily z hľadiska nadobudnutého vzdelania a zahŕňa kombináciu nasledovných charakteristík: miery gramotnosti dospelých a koeficientov osôb disponujúcich základným, stredoškolským a vyšším vzdelaním. Miera gramotnosti dospelých je percentuálnym vyjadrením osôb vo vekovej kategórii 15 a viac rokov, ktorí dokážu s porozumením napísať a prečítať krátke a jednoduché stanovisko k svojmu každodennému životu. Kvalitná pracovná sila je potenciálom pre zabezpečenie lepšej kvality poskytovaných služieb.

➤ Ukazovateľ otvorenosti krajiny

Otvorenosť krajiny pre medzinárodný cestovný ruch je premenná počítaná ako podiel súčtu výdavkov a príjmov z medzinárodného cestovného ruchu k hrubému domácomu produktu krajiny. Podobná metodika výpočtu je uplatnená pri stanovení miery otvorenosti krajiny v medzinárodnom obchode.

➤ Ukazovateľ sociálnej úrovne

Ukazovateľ sociálnej úrovne vypovedá o špecifických charakteristikách spojených s kvalitou života v skúmanej krajine a z hľadiska štruktúry zahŕňa štyri premenné. Prvou je index ľudského rozvoja, ktorý meria dosiahnutý stupeň ľudského rozvoja v troch základných rozmeroch, ktorými sú očakávaná dĺžka života pri narodení, vzdelanie (miera gramotnosti dospelého obyvateľstva) a životná úroveň (hrubý domáci produkt na obyvateľa v parite kúpnej sily). Dostupnosť tlačených novín ako druhá premenná je kvantifikovaná počtom osôb (na 1000 obyvateľov), ktorí majú prístup k dennej tlači minimálne štyrikrát za týždeň. Posledné dva premenné pomer osôb s prístupom k osobným počítačom, rovnako aj pomer osôb s prístupom k televíznemu vysielaniu sa prepočítava na 1000 obyvateľov krajiny.

Meranie konkurencieschopnosti je náročnou úlohou, pretože na konkurencieschopnosť vplýva množstvo faktorov, ktoré často nie je možné presne kvantifikovať. Predstavuje dôležitý nástroj na porovnávanie krajín, ale predovšetkým na identifikovanie silných a slabých stránok regiónov/destinácií. Monitoring konkurencieschopnosti cestovného ruchu je veľmi užitočný pre zákonodarcov, pretože takto môžu zistiť ako je daný región/destinácia³⁹ konkurencieschopný v porovnaní s inými regiónmi a taktiež ako zvýšiť jeho stupeň konkurencieschopnosti.

Index konkurencieschopnosti cestovného ruchu do svojej výskumnej základne zahŕňal v roku 2007 124 krajín sveta, v roku 2008 sa tento súbor krajín rozšíril o 6 nových členov a v roku 2009 sa výskumná základňa ustálila na úrovni 133 krajín. V súbore krajín z roku 2009 sa aktuálne nachádza z regionálneho hľadiska 42 krajín Európy, Stredný východ a Afriku reprezentuje 40 krajín, Ameriku 26 a Áziu a Pacifik súhrnne 25 krajín.

V súhrnnom súbore krajín sveta sa za roky 2007 – 2009 udržali na prvých troch priečkach podľa vrcholového indexu nasledujúce krajiny Švajčiarsko, Rakúsko a tretie miesto patrilo Nemecku. Podľa počtu priznaných bodov je teda možné skonštatovať, že najvyšším potenciálom v skúmanom súbore krajín disponovalo v cestovnom ruchu Švajčiarsko, ktoré je krajinou bohatou na kultúrne a prírodné zdroje vrátane veľkého počtu zapísaných lokalít do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva pre krajinu danej veľkosti. Značná časť územia krajiny spadá pod chránené oblasti a veľká pozornosť je v krajine venovaná politike trvalej udržateľnosti životného prostredia prostredníctvom nekompromisnej a vymožitelnej environmentálnej legislatívy. Akcent je tiež kladený na rozvoj udržateľného cestovného ruchu. Švajčiarsko je atraktívnym rekreačným cieľovým miestom a rovnako dôležitým centrom medzinárodných výstav a veľtrhov, ktoré sa konajú v krajine každý rok. V krajine je lokalizovaná značná časť elitných škôl hotelového manažmentu čo do určitej miery determinuje dostupnosť kvalifikovanej pracovnej sily pre odvetvie cestovného ruchu. K týmto silným stránkam pristupuje aj vynikajúca infraštruktúra pozemnej dopravy s prvotriednymi cestnými a železničnými traťami a excelentný systém domácej integrovanej dopravy. Infraštruktúra cestovného ruchu sa vyznačuje bežne dostupnými hotelovými izbami a dostatočným počtom bankomatov pre výber hotovosti. To všetko prispieva k pohodlnému a bezobťažnému pobytu v krajine. Vzhľadom na nepriaznivé umiestnenie Slovenska

³⁹Výkladový slovník cestovného ruchu definuje destináciu cestovného ruchu v užšom zmysle ako cieľovú oblasť v konkrétnom vymedzenom priestore, pre ktorú je charakteristická značná ponuka atrakcií a lokálnej infraštruktúry v cestovnom ruchu. V širšom zmysle sú destinácie krajiny, regióny, ľudské sídla a ďalšie oblasti, pre ktoré je typická veľká koncentrácia návštevníckych atrakcií, poskytovanie adekvátnych služieb a existencia infraštruktúry, ktorých vyústením je dlhodobá koncentrácia značného počtu návštevníkov.

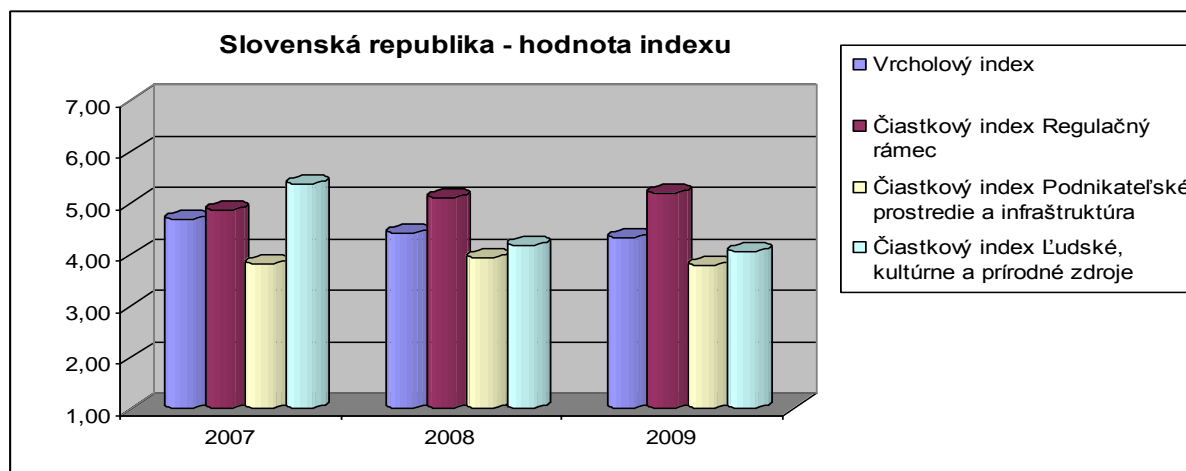
v monitoringu konkurencieschopnosti práve Švajčiarsko nám môže poslúžiť ako dobrý príklad rozvoja všetkých foriem cestovného ruchu vrátane foriem na vidieku.

V roku 2009 Slovensku patrilo v celkovom rebríčku podľa vrcholového indexu 46. miesto s počtom bodov 4,34. V porovnaní s rokom 2008 to znamená zhoršenie pozície o osem priečok a zníženie bodového skóre o osem stotín bodu. V tabuľke 1 sú uvedené hodnoty vrcholového indexu a troch čiastkových indexov pre 27 členských štátov Európskej únie. Ku každému štátu je zároveň podľa získaného počtu bodov priradená pozícia v súbore 133 krajín.

Tabuľka 2 : Indexy konkurencieschopnosti členských krajín Európskej únie za rok 2009

EÚ 27 Krajina	Index konkurencieschopnosti CR		Čiastkové indexy					
	umiestnenie	počet bodov	Čiastkový index A		Čiastkový index B		Čiastkový index C	
			umiestnenie	počet bodov	umiestnenie	počet bodov	umiestnenie	počet bodov
Belgicko	22	4,92	21	5,45	32	4,56	20	4,73
Bulharsko	50	4,30	56	4,74	48	3,96	46	4,20
Česká republika	26	4,86	16	5,50	36	4,41	24	4,67
Cyprus	21	4,92	25	5,35	13	5,05	37	4,38
Dánsko	14	5,08	10	5,59	10	5,08	28	4,57
Estónsko	27	4,83	17	5,50	21	4,81	47	4,19
Fínsko	15	5,07	5	5,82	25	4,69	21	4,71
Francúzsko	4	5,34	8	5,67	7	5,22	11	5,13
Grécko	24	4,91	18	5,49	27	4,86	27	4,58
Holandsko	13	5,09	22	5,44	9	5,08	17	4,75
Írsko	18	4,99	7	5,73	22	4,79	32	4,45
Litva	49	4,30	30	5,27	46	3,98	89	3,65
Lotyšsko	48	4,31	32	5,22	43	4,04	86	3,68
Luxembursko	23	4,92	20	5,47	16	4,97	42	4,30
Maďarsko	38	4,45	26	5,35	42	4,06	59	3,95
Malta	29	4,77	11	5,58	31	4,58	52	4,15
Nemecko	3	5,41	13	5,56	3	5,44	9	5,22
Poľsko	58	4,18	72	4,44	68	3,53	29	4,56
Portugalsko	17	5,01	15	5,52	24	4,74	16	4,78
Rakúsko	2	5,45	4	5,91	6	5,22	7	5,24
Rumunsko	66	4,04	61	4,68	64	3,61	77	3,83
Slovensko	46	4,34	34	5,20	54	3,78	55	4,05
Slovinsko	35	4,53	38	5,13	33	4,53	61	3,94
Španielsko	6	5,29	29	5,29	8	5,21	5	5,36
Spojené kráľovstvo	11	5,22	28	5,29	11	5,07	6	5,30
Švédsko	7	5,28	12	5,57	14	5,04	8	5,23
Taliansko	28	4,78	46	4,96	26	4,68	22	4,71

Zdroj: <http://www.weforum.org/documents/TTCR09/index.html>

Graf 1 Porovnanie hodnôt vrcholového a čiastkových indexov v Slovenskej republike

Zdroj: <http://www.weforum.org/documents/TTCR09/index.html>

V rámci hodnotenia pozície krajiny medzi členskými štátmi Európskej únie v roku 2009 platí, že drvivá väčšina krajín dokázala Slovensko predbehnúť a tak ho posunúť na 22. miesto v európskej dvadsaťsedmičke. Horšie výsledky pre vrcholový index boli stanovené pre Lotyšsko, Litvu, Bulharsko, Poľsko a Rumunsko.

Slovenský index konkurencieschopnosti cestovného ruchu mal v roku 2009 hodnotu 4,34 vypočítanú jednoduchým aritmetickým priemerom hodnôt čiastkových indexov: Regulačného rámca (5,2), Podnikateľského prostredia a infraštruktúry (3,8) a Ľudských, kultúrnych a prírodných zdrojov (4,0). K priemernému skóre druhého čiastkového indexu prispela aj hodnota jedného z prislúchajúcich pilierov - Infraštruktúry leteckej dopravy (2,3), ktorá je zároveň najnižšou zo všetkých štrnástich pilierov slovenského indexu konkurencieschopnosti. Tento výsledok je determinovaný napríklad cestujúcimi vnímanou kvalitou leteckej dopravy na Slovensku, ktorá je na sedemstupnicovej škále hodnotená 3,5 bodmi a taktiež nízkym počtom pravidelných letov z jednotlivých medzinárodných letísk, ktorých je na Slovensku šesť. Súčasťou čiastkového indexu Ľudské, kultúrne a prírodné zdroje je pilier Kultúrne zdroje, ktorý dosahuje medzi piliermi druhý najhorší bodový výsledok (2,7). K takejto hodnote prispieva hlavne nízky počet ročne konaných medzinárodných výstav a veľtrhov v krajine, ktorý po prepočte konvertovanou formulou dáva výstup 1,16 (na sedemstupnicovej škále sa teda táto hodnota približuje k spodnému extrému).

3. Rozvoj cestovného ruchu vidieckych regiónov na Slovensku

V podstate cestovný ruch na vidieku nie je u nás novým fenoménom a realizuje sa už celé desaťročia. Vidiecka krajina na našom území bola už v období Rakúsko-Uhorska miestom pasívneho či aktívneho oddychu šľachtických rodín. Dôkazom toho sú početné šľachtické letné sídla vybudované na vidieku. Vidiek im poskytoval priestor pre aktivity, ktoré nebolo možné v stiesnených podmienkach mesta vykonávať, napr. jazda na koni a poľovníctvo. Zároveň bol prostredím bez hluku a s čistým ovzduším.

Slovensko má relatívne dobré predpoklady pre rozvoj cestovného ruchu na vidieku, nakoľko z hľadiska štruktúry osídlenia SR je vidieckou krajinou a atraktívne horské a podhorské

oblasti zaberajú vyše 2 mil. hektárov. Vidiecky charakter má 86 % slovenského územia a žije na ňom 40 % obyvateľstva, čím sa radíme na 4. miesto spomedzi 27 štátov EÚ (po Grécku, Slovinsku a Rakúsku). Z vyše 2900 slovenských osád, dedín a miest je až 2500 situovaných v atraktívnych prírodných vidieckych oblastiach. To znamená, že na rozvoj vidieckeho cestovného ruchu sa hodí ktorýkoľvek región Slovenska, teda aj taký, ktorý zápasí s vysokou mierou nezamestnanosti.⁴⁰

Treba zdôrazniť, že už 90. roky minulého storočia priniesli novú turistickú generáciu so špecifickými potrebami - vysoké požiadavky na kvalitu, nové zážitky, skúsenosti a čisté životné prostredie. V poslednom období, kedy sú účastníci cestovného ruchu prostredníctvom informačných technológií stále viac informovanejší, rastú nároky na ich uspokojenie počas trávenia voľného času.

Klienti majú nové očakávania, ktoré sa prejavujú v rastúcej citlivosti na kvalitu životného prostredia a poskytovaných služieb. V dôsledku toho, experti v tejto oblasti neustále pracujú na tom, aby vyčlenili cestovnému ruchu na vidieku presné miesto na turistickom trhu, aby ho definovali ako samostatný marketingový segment. Ako bolo uvedené vyššie, dôkazom intenzívneho záujmu ústredných orgánov o rozvoj cestovného ruchu vidieckych regiónov je schválenie dlhodobých koncepcií a strategických materiálov ako na úrovni Spoločenstva, tak aj na národnej úrovni.

Už sa dlhodobejšie ukazuje, že úspech vidieckej turistiky nezaručuje iba krása okolitej prírody, kultúrne zážitky, ktorými Slovensko disponuje, ale hlavne vysokokvalitná ponuka služieb na vynikajúcej úrovni, ľudskosť a dobrosrdečnosť ľudí a neopakovateľnosť hodín či minút prežitých v kruhu svojich priateľov a rodiny v čistom a nezdevastovanom prostredí nášho vidieka. Každý región či obec si musí preto položiť otázku, čo môže ponúknuť miestny kraj, aké kultúrne a národné tradície. Práve táto pestrosť a nenapodobiteľnosť v ponuke je najväčšou prednosťou vidieckej turistiky, ktorá sa zatiaľ na turistickom trhu veľmi neprofilovala.

V záujme dosiahnutia úspešného rozvoja vidieka a podnikania slovenských podnikateľov vo sfére cestovného ruchu vidieckych regiónov by mali prispieť ako teoretické, tak aj praktické poznatky a skúsenosti zo zahraničia. Len sledovaním diania v tejto oblasti je možné predísť a vyhnúť sa nežiadúcim chybám.

V dôsledku toho si treba uvedomiť, že rozvoj cestovného ruchu vidieckych regiónov je možno chápať z dvoch hľadísk. Záleží na tom, či vplyvy na konkrétnu oblasť majú pozitívny alebo negatívny charakter. Nasledujúci prehľad poukazuje ako na vplyvy pozitívne, ktoré prispievajú k celkovému rozvoju, avšak aj negatívne vplyvy, ktoré majú na celkový rozvoj oblasti negatívny dopad.⁴¹

⁴⁰Spracované podľa: Program rozvoja vidieka SR 2007-2013, 2007. Dostupné na internete: http://www.rrsi.sk/images/stories/kniznica/program_rozvoja_vidieka_2007-2013.pdf (15.2.2011)

⁴¹Zdroj: ROBERTS, L., HALL, D. 2001. Rural Tourism and Recreation

▪ **Positívne vplyvy cestovného ruchu a rekreácie na vidieckej oblasti**

Socio-ekonomické	Kultúrne	Hmotné
- Poskytovanie nových, alternatívnych alebo vedľajších príjmov a práce	- Obnovenie miestnej kultúry	- Prínos pre zachovávanie a ochranu
- Pomoc pri redukcii sociálnych porušení rovnováhy	- Vštepovanie zmyslu pre lokálnu hrdosť, samoúcta a identita	- Prispievajúce k renovácii, opätovnom využívaní opustených lokalít
- Podnecovanie ku kolektívnym verejným aktivitám		
- Poskytovanie príležitostí pre zachytenie obyvateľstva tam, kde hrozí skúsenostná depopulácia		
- Umožňuje oblastiam opätovné osídlenie		
- Súhrnné multiplikačné efekty, hoci vo vidieckych oblastiach majú tendenciu byť nižšie		

▪ **Negatívne vplyvy cestovného ruchu a rekreácie na vidieckej oblasti**

Socio-ekonomické	Kultúrne	Hmotné
- Ekonomické úniky	- Výroba alebo skreslenie miestnej „kultúry“ pre predstieranú autenticitu	- Zánik obyčajov
- Miestna cenová inflácia		- Tvorba odpadu, emisií a iných foriem znečistenia
- Pracovná migrácia		- Preľudnenosť
- Skreslenie miestnej štruktúry zamestnanosti		- Nové spôsoby rozširovania, niekedy ovplyvňované miestnymi podmienkami
- Skreslenie miestneho bytového trhu		
- Posilnenie vnímania nízkych plátov žien, prác na skrátenej úväzok a rozšírenie úlohy v domácnosti		

Podľa vidieckej koncepcie je pre Slovensko charakteristická⁴²

- absencia tradícií vidieckeho turizmu
- vážny nedostatok štartujúceho kapitálu
- nedostatok dotácií
- nedokonalosti v oblasti reklamy a marketingu
- poľnohospodársky dotačný systém si vynucuje od žiadateľov základnú vedomosť obchodu pri obrábaní pôdy: obyvatelia vidieckeho spoločenstva v horských oblastiach si tak museli vybrať medzi obrábaním pôdy a turizmom. Nie je možné pokračovať v oboch aktivitách a kvalifikovať sa pre oblasť poľnohospodárskych dotácií.

V súčasnosti v mnohých oblastiach pretrváva nedôvera vo vidiecky turizmus. Okrem toho, toto odvetvie by si vyžadovalo oveľa väčšiu pozornosť, špeciálne v oblasti vzdelávania a vytvárania kvalifikácie vidieckych mikroregiónov, ktoré hrajú dôležitú úlohu vo vývoji vidieckeho cestovného ruchu. Z hľadiska prírodného charakteru Slovenska, sú mnohých prípadoch vidiecke partnerstvá / miestne akčné skupiny zamerané na rozvojové programy v oblasti vývoja vidieckeho cestovného ruchu ako jednej z hlavných priorít.

Existencia relatívne veľkého množstva štátnych a neštátnych organizácií, ktoré sa zaoberajú rozvojom vidieckeho cestovného ruchu však neprináša očakávané úspechy. Ich činnosť má viac rezortný prístup bez žiadúceho synergického efektu. Aby slovenskí podnikatelia vo sfére cestovného ruchu na vidieku vedeli, na čo sa zamerať vo svojom podnikaní a zároveň vyhli sa nežiadúcim chybám, často sledujú dianie v tejto oblasti i v zahraničí. Ako príklad úzkej spolupráce so susedným Rakúskom bude načrtnutý vínný turizmus, ktorý sa realizuje prostredníctvom vínnych ciest.

4. Vínný turizmus na Slovensku

Podľa autorov Halla a Macionisa je vínný turizmus „návšteva viníc, vinární, vínnych festivalov, a obchodov s vínom, pričom testovanie hroznového vína a /alebo skúšanie vlastností hroznového vína regiónu sú primárnym motivačným faktorom pre návštevníkov“.⁴³

Mnohé regióny s ponukou vínného turizmu majú vytvorený určitý typ programov a projektov, ktoré pomáhajú prilákať domácich aj zahraničných návštevníkov. Podľa L. Thach obsahujú:

- Propagáciu formou regionálnych portálov a brožúr
- Reklamné pútače s označením vínnych ciest
- Akcie súvisiace s oslavami vína – tradičné oberačkové slávnosti

⁴² <http://www.ruraltourisminternational.org/main.php?obj id=447485471>, Rural tourism concept

⁴³ <http://www.winebusiness.com/wbm/?go=getArticle&dataId=50125>,. In: Thach, L.: Trends in Wine Tourism

- Spoluprácu s cestovnými agentúrami a touroperátormi, ktorá pomáha prilákať do regiónu návštevníkov
- Vernostné zľavy – za návštevu každej vinárne v regióne môže návštevník získať kupónové zľavy

Vínny turizmus sa na Slovensku rozvíja prostredníctvom vínnych ciest. Vznik prvých vínnych ciest možno zaznamenať začiatkom minulého storočia v Taliansku, avšak „pojmem vínnej cesty (Weinstrasse, wine route) pochádza z nemeckého vinohradníckeho a vinárskeho prostredia (napr. aj jedna z vínnych ciest v USA sa nazýva Missouri Weinstrasse). Pojem vína cesta sa u nás udomácnil v polovici 90. rokov minulého storočia a od začiatku si hľadá svoje miesto na trhu cestovného ruchu.

Pôvodne pod týmto pojmom bola chápaná cesta vedúca vinohradníckou oblasťou, ktorá poskytuje pekný panoramatický výhľad na vinohrady a pozdĺž ktorej je možné navštíviť vinárske prevádzky, rázovité pivnice a viechy s typickou architektúrou a ľudovými prvkami a ochutnať miestne víno, prípadne aj miestne špeciality.

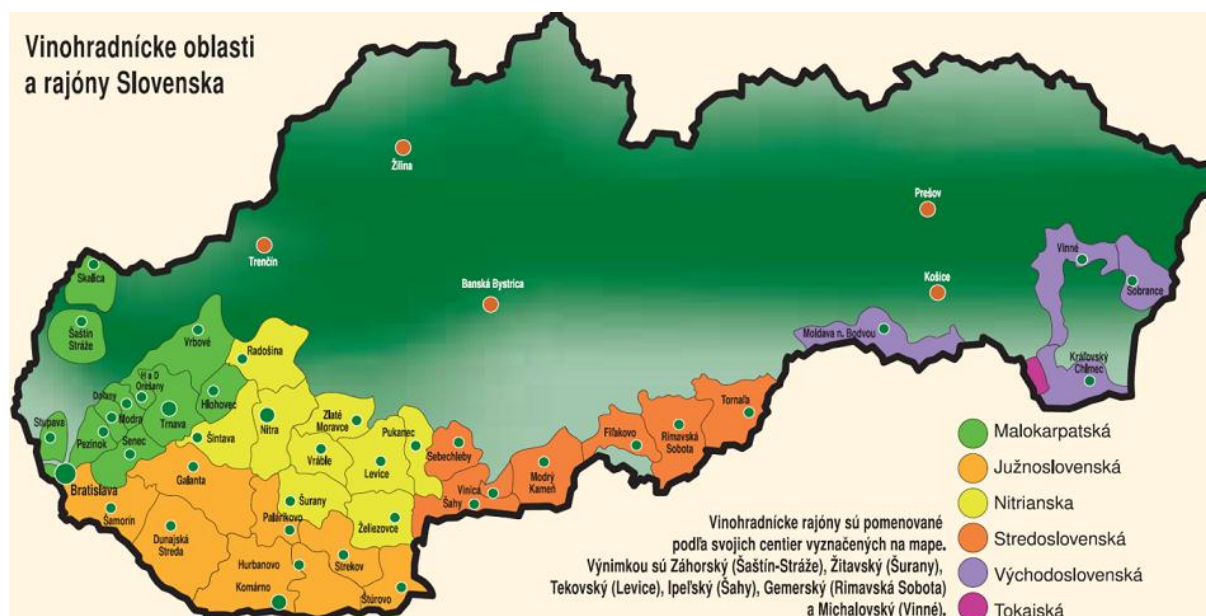
Kým v Rakúsku je vínný turizmus dôležitou zložkou inštitucionalizovaného cestovného ruchu a môže sa opierať o jeho dlho budované decentralizované a samosprávne štruktúry vychádzajúce z hlbokéj historickej tradície, na Slovensku je táto doména ešte stále v začiatkoch.

Do veľkej miery je buď snahou o priame kopírovanie poznatkov z regiónov, ktoré majú v tejto oblasti bohaté skúsenosti alebo žiaľ často je iba čistým zlatokopectvom a devalváciou hodnôt⁴⁴. Na Slovensku sa síce vo všeobecnosti udomácnil pojem vínnej cesty, avšak iba jedna má inštitucionálne zabezpečenie. Ostatné existujú len ako marketingový produkt. Spolu s Malokarpatskou vínnou cestou ňou možno hovoriť o 5 vínnych cestách:

- Malokarpatská vína cesta spája najzaujímavejšie atrakcie, ktoré sú spojené s vinohradníctvom a vinárstvom na juhovýchodných svahoch Malých Karpát. Toto združenie združuje obce a mestá, záujmové združenia vinárov a taktiež individuálnych členov, ktorí majú záujem na rozvoji vínného turizmu v tejto oblasti.
- Vína cesta Záhoria je projektom cestovného ruchu a medzinárodnej spolupráce vyvíjaného v rámci programu Phare a organizovaný TIK v Skalici.
- Nitrianska kráľovská vína cesta je projektom Regionálneho združenia Váh – Dunaj – Ipeľ a o jej činnosti je zatiaľ len určitá publicita.
- Hontianska vína cesta je občianskym združením so sídlom v Hokovciach.
- Tokajská vína cesta je turistickým produktom, ktorý ťaží najmä z prítlačivosti a jedinečnosti tokajského vína.

⁴⁴<http://www.mvc.sk/topic.php?lang=sk&topic=download&id=download>, Slovensko-Rakúška vína cesta, Vzájomné poznávanie sa na ceste do spoločnej Európy

MAPA 1 : Vinohradnícke oblasti na Slovensku

Zdroj: <http://www.mvc.sk/topic.php?lang=sk&topic=download&id=download>, Slovensko-Rakúska vínná cesta, *Vzájomné poznávanie sa na ceste do spoločnej Európy*

V snahe napomôcť rozvoju cestovného ruchu vidieckych regiónov u nás je vhodné využiť poznatky z podnikania v tejto oblasti v zahraničí. Na druhej strane tvorba a realizácia koncepcií rozvoja cestovného ruchu na vidieku by mala vychádzať z vidieckej identity obce a regiónu, pričom je potrebné vyhnúť sa priamemu kopírovaniu iných regiónov na podmienky Slovenska.

Malokarpatská vínná cesta je našou najstaršou a zatiaľ jedinou vínnou cestou. Predstavuje jedinečnú sieť sídiel, komunikácií, vinárskych prevádzok, podnikateľov v cestovnom ruchu, taktiež kultúrnych pracovníkov a mnoho ďalších nadšencov. Vede od Bratislavy po Trnavu a Smolenice po juhovýchodnom úbočí Malých Karpát. Jej ambíciou je postaviť cestovný ruch na zážitku z vína a to v celom jeho komplexe a taktiež na malokarpatskej krajine. Svojím vínnym charakterom dotvára táto cesta jeden z turisticky najpríťažlivejších regiónov na území Slovenska. Na jej okrajoch ležia mestá, ktoré počas protitureckých vojen zohrávali úlohu centier Uhorského štátu – Bratislava a Trnava. Sú tu tiež ďalšie tri bývalé kráľovské mestá Pezinok, Modra a Svätý Jur. Jedinečným zážitkom je návšteva hradu Červený kameň a Smolenického zámku. Geograficky a pre účely združenia sa malokarpatský región vymedzuje ako územie ohraničené pohorím Malých Karpát a spojnicami sídiel Bratislava, Senec, Trnava, Smolenice. Má celoročný program akcií a je vyznačená tabuľami na krajoch obcí a členských prevádzkach. Jej inštitucionálnu stránku predstavuje Združenie Malokarpatská vínná cesta.⁴⁵

Združenie Malokarpatská vínná cesta je občianske združenie právnických a fyzických osôb, v ktorom sú zastúpené miestne samosprávy, vinohradnícke a vinárske spolky a taktiež subjekty, ktoré sú aktívne v oblasti vínného turizmu a aj jeho propagácie. Združenie má viac

⁴⁵ <http://www.mvc.sk/topic.php?lang=sk&topic=mvc&id=zdruzenie>, Malokarpatská vínná cesta

ako 296 individuálnych a kolektívnych členov a už viac ako 15 rokov sa snaží o vytvorenie značky regionálnej identity.

Cieľom združenia je aktívne sa podieľať na regionálnom rozvoji v malokarpatskom regióne. Zameriava sa najmä na rozvoj vinohradníctva a vinárstva a tiež v ich spojení s cestovným ruchom a ďalšími aktivitami, ktoré prispievajú k všestrannému rozvoju regiónu. Jeho ambíciou je postaviť cestovný ruch v malokarpatskom regióne na zážitku z vína. Činnosť združenia je bohatá, nakoľko sa zameriava na poskytovanie informácií v oblasti cestovného ruchu, koordináciu aktivít a služieb cestovného ruchu, propagáciu atraktivít v malokarpatskom regióne, prezentáciu regiónu na výstavách a veľtrhoch, organizovanie výstav a kultúrnych a spoločenských podujatí, reklamnú činnosť, organizovanie a poskytovanie vzdelávania, poradenstva a metodologickej pomoci v cestovnom ruchu, vinohradníctve a vinárstve a regionálnom rozvoji, podieľa sa na tvorbe koncepcií a plánov regionálneho rozvoja v súvislosti s cieľom činnosti ZMVC a na medziregionálnej a cezhraničnej spolupráci.

Členmi Združenia sú mestá a obce, vinári, hotelové a reštauračné zariadenia, pričom v priebehu rokov pribudli vinohradnícke a vinárske spolky, vinotéky, múzeá, ľudovo-umelecké remeslá, informačné a cestovné kancelárie.

Počet jednotlivých členov Združenia Malokarpatská vínná cesta v horizonte rokov 1996 - 2009 vzrástol z 25 až na 296 členov. V začiatkoch ho tvorili iba 3 mestá a obce, 7 vinárov, 4 hotelové a reštauračné zariadenia a 11 iných zariadení. Na konci prvého decénia nášho storočia tak enormne narástol nielen počet stálych členov, ale zvýšil sa aj počet zapojených miest a obcí na 37 a vinárov až na 161. Do Združenia v rokoch 1996 - 2009 vstúpilo 36 hotelových a reštauračných zariadení, 19 vinohradníckych a vinárskych spolkov, 21 vinoték, 5 múzeí a 5 ľudovo – umeleckých remesiel. Súčasťou Združenia bolo aj 7 informačných kancelárií a 5 cestovných kancelárií. V roku 2011 sa počet hotelových a reštauračných zariadení rozšíril na 38, vinohradníckych a vinárskych spolkov na 21, vinoték 28. Ďalej pribudla 1 informačná kancelária a ubudla 1 cestovná kancelária. O úspešnosti akcií Združenia možno hovoriť z hľadiska vývoja návštevnosti Malokarpatskej vínnej cesty. Podľa odhadov Združenia v horizonte 15 rokov bol zaznamenaný trojnásobný nárast počtu návštevníkov regiónu, keď z pôvodných 500 v roku 2000 ich počet vzrástol na 1 500 návštevníkov.

Ako príklad zvýšeného záujmu návštevníkov a vinárov o akcie Malokarpatskej vínnej cesty možno uviesť úspešné podujatie Deň otvorených pivníc. V roku 2000, keď sa s akciou iba začalo bolo

otvorených iba 17 prevádzok, ktorých návštevy sa zúčastnilo 500 záujemcov. V roku 2009 počet otvorených prevádzok stúpol na 103 a zároveň v priebehu 5 rokov vzrástla účasť vinárov na tejto akcii takmer dvojnásobne. Rovnako došlo k enormnému nárastu platiacich návštevníkov, ktorých na ochutnávku vína prišlo až 5 200.⁴⁶

⁴⁶ <http://www.mvc.sk/topic.php?lang=sk&topic=mvc&id=zduzrenie>, Malokarpatská vínná cesta

Tabuľka 2: Návštevnosť Malokarpatskej vínnej cesty počas akcie - Deň otvorených pivníc

Rok	Počet otvorených prevádzok	Počet platiacich návštevníkov
2000	17	500
2001	30	1260
2002	42	1076
2003	57	2000
2004	63	2500
2005	63	2800
2006	81	3500
2007	96	3800
2008	101	4500
2009	103	5200

Zdroj: Údaje poskytnuté Združením Malokarpatská vína cesta

V sledovanom horizonte rokov 1996 - 2009 Združenie rozšírilo počet výrobcov vína štvornásobne, keď z pôvodných 40 ich počet vzrástol na 161. Rok 2011 zaznamenal ďalší nárast na 182 vinárov.⁴⁷ Vývoj nastal aj v sortimente vín. V začiatkoch svojej existencie Združenia vína väčšinou neboli certifikované a odrôd bolo oveľa menej ako dnes. V súčasnosti sortiment vín predstavuje 23 druhov bielych vín a 11 druhov vín červených. V rámci svojej propagácie kladie Združenie dôraz na svoju webovú stránku, z dôvodu rastúcej návštevnosti, najmä počas organizovania akcií. Počet návštevníkov webovej stránky bol v roku 2009 denne približne 200, v období dní otvorených pivníc predstavoval nárast na viac ako 400 denne.⁴⁸

Úspechy Združenia možno jednoznačne pripísať úzkej spolupráci Malokarpatskej vínnej cesty s rakúskymi vínnymi cestami. Výhodou Malokarpatskej vínnej cesty je, že leží v susedstve dvoch rakúskych vínnych ciest. Jednou je Dolnorakúska vína cesta, ktorá má dve odnože: Rímska vína cesta Carnuntum a južná časť Vínnnej cesty Weinviertel, druhá nesie názov Burgenlandská vína cesta.

Územná blízkosť i podobnosť pestovaných odrôd nedala po roku 1989 dlho čakať na výmenu skúseností medzi jednotlivými vinármi. Na pozorovanie začali malokarpatskí vinári chodiť prirodzene predovšetkým do Dolného Rakúska a Burgenlandu. S rastom počtu malých súkromných výrobcov prišla aj na slovenskej strane potreba združovania a intenzívnejšej výmeny skúseností.

Združenie Malokarpatská vína cesta získalo v roku 2001 z Programu Phare CBC 1999 grant na vlastný projekt s názvom Marketing malokarpatskej vínnej cesty. Súčasťou projektu bola aj spolupráca medzi Združením Malokarpatská vína cesta a ARGE Rímska vína cesta Carnuntum. Spolupráca prebiehala na úrovni budovania a rozširovania kontaktov medzi jednotlivými členmi a individuálnej výmeny skúseností a vzájomného zvýhodňovania druhej strany pri výstavách a vinárskych a vinohradníckych podujatiach. Členovia Združenia Malokarpatská vína cesta mohli prostredníctvom tejto spolupráce čerpať aj zo skúseností

⁴⁷ <http://www.mvc.sk/co-je-vlastne-mvc/articles/malokarpatska.vinna-cesta>

⁴⁸ Zdroj: Údaje poskytnuté Združením Malokarpatská vína cesta

s ďalšími projektmi financovanými z Európskych fondov a rozvíjať širšiu a intenzívnejšiu spoluprácu v rámci programu Interreg.⁴⁹

Pojem vínnej cesty nadobudol aj iné významy s postupným rozvojom vinárskeho marketingu. Jednak sa vína cesta rozvinula ako marketingový a turistický produkt podporovaný inštitúciou, napríklad združením vinárov. No stala sa aj synonymom pre inštitucionálne zázemie vínnej cesty formou združenia s cieľom rozvoja regiónu a cestovného ruchu založených na tradičných produktoch. Takto je to v prípade Malokarpatskej vínnej cesty, Dolnorakúskej vínnej cesty alebo tiež Juhotirolskej vínnej cesty. Vínné cesty však spája úsilie producentov vína a miestnych samospráv o ekonomický rast týchto oblastí prostredníctvom rozvoja vínného turizmu, s ktorým súvisí rozvoj celého radu ďalších služieb.

Záver

Produkty cestovného ruchu na Slovensku musia byť odlišiteľné od produktov okolitých krajín, aby si Slovensko zachovalo jedinečnosť svojho turistického obrazu. Preto sa musia vyformovať a prednostne rozvíjať tie produkty, ktoré sú prítlačivé, žiadané a dobre predajné na našich zdrojových trhoch. Úlohou bude hľadať a nájsť také nepokryté medzery na zahraničných trhoch, aby sa ich odhalenie využilo na predaj turistických produktov Slovenska. Konkurencieschopnosť bude vyžadovať predovšetkým rýchle reagovanie ponuky na dopyt klientov.

Konkurencieschopnosť cestovného ruchu sa stáva stále viac dôležitejším nástrojom hlavne v súčasnosti, kedy sú účastníci cestovného ruchu prostredníctvom informačných technológií stále viac informovanejší, čím rastú nároky na ich uspokojenie. Často táto situácia znamená výzvu pre tradičné turistické regióny a zároveň je to šanca pre rozvoj netradičných foriem cestovného ruchu vo vidieckych regiónoch, ktoré hľadajú možnosti rozšírenia nových aktivít. Prostredníctvom iniciatív v oblasti informačných a komunikačných technológií na vidieku poskytujúcich počítačové vybavenie, prepojenie do sietí a školenia v počítačových zručnostiach sa môžu dosiahnuť veľké úspory vo verejnom a súkromnom sektore.

Cestovný ruch vidieka sa stáva nástrojom stretnutia obyvateľov miest a obcí, spôsobom zmiernenia vzťahu medzi mestom a vidiekom, príležitosťou pre ekonomickú činnosť vidieckeho obyvateľstva, založenou na rešpektovaní potrieb a reálnych možností ponuky vidieka. Jasným dôkazom toho je vínný turizmus, ktorý na Slovensku reprezentuje Malokarpatská vína cesta. Pri rozvoji všetkých foriem cestovného ruchu ale nesmieme zabúdať, že účastníci majú nové očakávania, ktoré sa prejavujú v rastúcej citlivosti na kvalitu životného prostredia a poskytovaných služieb.

⁴⁹<http://www.mvc.sk/topic.php?lang=sk&topic=download&id=download>, Slovensko-Rakúska vína cesta, Vzájomné poznávanie sa na ceste do spoločnej Európy

Literatúra

- [1] MACH, F.: Vidiecky turizmus a agroturistika na Slovensku. RĚKA Bratislava. 1993.
- [2] HUDÁKOVÁ, I. - MIŠÚN, J.: Komparácia poznatkov vybraných agroproduktov na Slovensku a v zahraničí. In Stratégia rozvoja poľnohospodárskych podnikov a konkurenčná schopnosť agropotravinárstva II. : [zborník vedeckých prác]. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2011. ISBN 978-80-225-3216-7, s. 25-33. VEGA 1/0604/10.
- [3] MIŠÚNOVÁ, E.: Podmienky zvyšovania konkurencieschopnosti v oblasti cestovného ruchu na Slovensku
<http://www3.ekf.tuke.sk/work/Konferencia%20Herlany/zbornikCD/doc/Misunova.pdf>
- [4] Národný program rozvoja cestovného ruchu v SR. <http://www.sacr.sk/sf/dolezitedokumenty/>
- [5] PÁSKOVÁ, M., ZELENKA, J.: Cestovný ruch. Výkladový slovník. Praha, Ministerstvo pro místní rozvoj 2002. str. 59-60.
- [6] ROBERTS, L., HALL, D. Rural Tourism and Recreation. Cambridge MA, USA. CAB International. 2001. ISBN 085 199 540 3
- [7] ŠEBEŇ, Z.: Konkurencieschopnosť cestovného ruchu v kontexte vybraných metód jej merania. In: IMEA 2010: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie pre doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov. 26. apríl – 27. apríl 2010. Vydala Univerzita Pardubice, ČR, 2010. - ISBN 978-80-7395-254-9. - CD-ROM

Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA č.1/0254/10/13 „Inovatívne koncepty a prístupy v rozvoji územných samosprávnych celkov v podmienkach znalostnej ekonomiky“ Katedry VS a RR NHF EU v Bratislave.

Autorka

doc. RNDr. Ema Mišúnová, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Národohospodárska fakulta

Katedra verejnej správy a reg. rozvoja

Email: misunova@euba.sk

Právne podmienky spojené s vidieckym cestovným ruchom

Alena Pauličková, Roman Pauliček

Anotácia

Fyzické aj právnické osoby v rámci svojich podnikateľských aktivít sú povinné splniť podmienky v rámci viacerých právnych predpisov i s poukazom na podnikanie v rámci vidieckeho cestovného ruchu. Príspevok poukazuje na povinnosti týchto subjektov, ale i na fungovanie samosprávy, prírodné zdroje ako i na hospodársky rast vidieka v Slovenskej republike.

Kľúčové slová: vidiek, samospráva, podnikateľské subjekty, práva a povinnosti, hospodársky rast.

Úvod

Slovensko je ešte stále skôr vidieckou krajinou a aj preto patrí medzi málo urbanizované štáty Európy, podiel obyvateľstva bývajúceho v mestách dosahuje len 56 %. Sídlna štruktúra Slovenskej republiky je výrazne rozdrobená. Z 2 891 obcí krajiny tvoria tzv. malé obce (s menej než 1 000 obyvateľmi) až 67 percent, obýva ich však len 16 % celkovej populácie krajiny. Podľa indikátora vidieckosti krajiny, ktorý používa pre medzinárodné porovnávania OECD (za vidiecke sa považujú tie obce, v ktorých hustota zaľudnenia nepresahuje 100 obyvateľov na km²), tvorí vidiek takmer 80 % územia Slovenskej republiky a obýva ho takmer tretina celkovej populácie. Podľa tejto metodiky sa k okresom s podielom obyvateľstva žijúceho vo vidieckych obciach vyšším ako 50 % radí až 39 z celkového počtu 79 okresov Slovenskej republiky. V týchto regiónoch „s výrazne vidieckym charakterom“ žije pritom takmer polovica slovenskej populácie.

Vidiecky charakter krajiny, s množstvom vzácnych prírodných zdrojov, poskytuje dobrý potenciál pre hospodársky rast vidieka najmä v špecifických odvetviach podnikania, zameraných na cestovný ruch, agroturistiku, poľnohospodárstvo či lesné hospodárstvo. Bariérou rozvoja slovenského vidieka je však zlá organizovanosť decentralizovanej vlády a jej neschopnosť opustiť mnohé svoje zásahy do slobodného trhu.[1]

Pre optimálne a efektívne fungovanie samosprávy a pre životaschopnosť obcí je dôležitá ich veľkosť v zmysle počtu obyvateľov. Schopnosť poskytovať verejné služby samosprávou je určovaná i výškou a skladbou ich rozpočtu. V malých obciach však tvoria takmer polovicu rozpočtu výdavky na správu (na chod obecného úradu, platy starostu, miestnych poslancov), z čoho vyplýva, že tieto obce majú obmedzené kapitálové výdavky, teda nie sú schopné investovať do svojho rozvoja a majú problém financovať ostatné samosprávne funkcie. Výraznú položku výdavkov obcí v súčasnosti tvoria personálne výdavky - priemerne takmer 21 % z celkových výdavkov. Malé obce majú logicky značne vyššie jednotkové náklady na administratívu (v prepočte na obyvateľa), než populačne početnejšie obce. Riadenie obcí by sa preto malo zefektívniť a prispôbiť zmeneným podmienkam prebiehajúcej transformácie spoločnosti.

Napriek tomu, že obce majú zo zákona možnosť spájať sa za účelom spoločného výkonu kompetencií do tzv. spoločných obecných úradov (na spôsob obcí s rozšírenou pôsobnosťou v ČR), z vyššie uvedených dôvodov ju nevyužívajú dostatočne, hoci by spoločným výkonom

svojich funkcií ušetrili a kvalita poskytovaných služieb občanovi by sa zvýšila. Hlavným nedostatkom je dobrovoľnosť zriaďovania spoločných obecných úradov.

Nielen úspešné dokončenie reformy verejnej správy, ale i budúca podoba vidieka závisí práve od uskutočnenia komunálnej reformy. Jej cieľom by malo byť vytvorenie takej samosprávy na úrovni obcí, ktorá by bola reálne schopná plniť si svoje funkcie - teda spoluvytvárať na území svojej pôsobnosti podmienky pre rozvoj obce v súlade so zverenými kompetenciami a príslušnými verejnými financiami.

Štátna politika v oblasti vidieka v zásade len kopíruje jej európske ciele. V Národnom strategickom pláne rozvoja vidieka Slovenskej republiky na roky 2007-2013 vláda Slovenskej republiky vymedzuje za globálny cieľ „multifunkčné poľnohospodárstvo, potravinárstvo, lesníctvo a udržateľný rozvoj vidieka“. Tento plán predpokladá štandardné mechanizmy etatistických zásahov do slobodného trhu najmä prostredníctvom dotácií do vládou preferovaných sektorov. Európske plánovanie je však len zúfalou snahou byrokratov zmeniť procesy, ktoré (nielen) na slovenskom vidieku prirodzene prebiehajú a majú svoj odraz v migrácii rurálnej populácie za prácou a kvalitnejšími službami smerom do miest či ich blízkeho okolia. Podporou aktivít, ktoré nie sú schopné prežiť v konkurencii na trhu, bude štát ďalej len umelo udržiavať vidiek v stave závislosti od externej pomoci z eurofondov a ďalších štátnych subvencií.

Slovenský vidiek disponuje dobrými predpokladmi pre svoj budúci hospodársky rast. To, či sa mu podarí svoj potenciál naplniť, závisí však aj od schopnosti vlády ustúpiť z pozícií a činností, ktorými brzdí jeho rozvoj. Naznačili sme hlavné princípy, ktorými je potrebné sa riadiť: sú nimi komunálna reforma zameraná najmä na zníženie neefektívnych vládnych výdavkov na vlastnú činnosť, uvoľnenie trhu s pozemkami a znižovanie neefektívnych regulácií podnikania v prírode a so zložkami životného prostredia, ktoré nevedú k zlepšovaniu kvality prírodného prostredia, ale práve naopak: k demotivácii vlastníkov zodpovedne spravovať svoj majetok. Štát by mal opustiť svoju nepriateľskú pozíciu voči občanom a ustúpiť z pozície vlastníka výrobných faktorov. Slovenský vidiek je zviazaný s prírodou, ktorá má množstvo vzácnych zdrojov a disponuje preto obrovským potenciálom pre rast blahobytu vidieckeho obyvateľstva. Je otázne, aby štát túto šancu nepremrhal.

Podnikanie vo vidieckom cestovnom ruchu má niektoré osobitosti. Zapájanie obcí a podnikateľov do rozvoja cestovného ruchu je ovplyvnené cieľmi, ktoré sledujú návštevníci a tiež podnikatelia. Návštevníci chcú stráviť dovolenku v zdravom a netradičnom prostredí, spojenú s neformálnym návratom k prírode a hodnotám, ktoré reprezentuje vidiek (spôsob života, tradície a pôvab vidieka, vzťah k prírode), ako aj vykonávaním telesných aktivít s cieľom starostlivosti o zdravie rodiny, osobitne detí, plnohodnotné stravovanie ap. Toto si musia uvedomiť aj podnikatelia – poskytovatelia služieb. Musia mať na pamäti, že uspokojovaním potrieb návštevníkov môžu zhodnocovať poľnohospodárske produkty vlastnej výroby, stimulovať rozvoj a zachovanie remeselníckych tradícií vidieka, zachovať a zveľaďovať ľudovú architektúru a ľudové umenie a tradície a tak ekonomicky stabilizovať vidiek (vytvárať pracovné miesta, zabezpečiť stály príjem a zlepšovať sociálnu situáciu). Pre agropodnikateľov znamená cestovný ruch doplnkový príjem na zlepšenie ekonomickej situácie.

Pri podnikaní v cestovnom ruchu na vidieku je nevyhnutné brať do úvahy:

- využitie rekreačného a kultúrneho potenciálu pre cestovný ruch,

- možnosť využitia bytového fondu pre cestovný ruch,
- pripravenosť na poskytovanie služieb návštevníkom,
- nevyhnutnosť prípravy obyvateľstva na rozvoj cestovného ruchu v obci.

Formy podnikania pri ubytovaní v súkromí

Poskytovať služby vo vidieckom cestovnom ruchu, ako fyzická osoba, vrátane ubytovania v súkromí, možno dvomi spôsobmi:

- a) bez živnostenského oprávnenia,
- b) so živnostenským oprávnením.

V prípade, že záujemca o poskytovanie ubytovania v súkromí chce tieto služby poskytovať bez živnostenského oprávnenia (nie ako živnosť), môže využiť možnosti, ktoré mu poskytuje súčasná legislatíva a tými sú:

- prenájom nehnuteľnosti (resp. hnutel'ného majetku),
- poskytovanie týchto služieb cez sprostredkovateľa.

Túto problematiku upravuje ustanovenie § 4 zákona č. 455/1991 Zb. - Živnostenského zákona nasledovne: Prenájom nehnuteľností, bytových a nebytových priestorov je živnosťou vtedy, ak sa okrem prenájmu poskytujú aj iné, ako základné služby spojené s prenájomom. Len prenájom nehnuteľností nie je teda živnosťou. Za živnosť sa považuje vtedy, ak sa okrem základných služieb (zásobovanie vodou, plynom, elektrinou ap.), poskytujú aj iné dodatkové služby, napr. výmena bielizne, raňajky, upratovanie. Ak pôjde len o prenájom a účastníkovi vidieckeho cestovného ruchu sa neposkytujú žiadne ďalšie služby, nie je potrebné živnostenské oprávnenie. Tieto podmienky sú upravené zmluvou o nájme podľa zákona č. 40/1964 Zb. Občianskeho zákonníka a prenajímateľ nehnuteľnosti (chaty, rekreačného domu) má postavenie občana a nie živnostníka. Príjem, ktorý získa občan z takéhoto nájmu, podlieha zdaňovaniu podľa zákona č. 595/2003 Z.z. o dani z príjmov. Z toho dôvodu je potrebné, aby si občan evidoval aj tieto príjmy z prenájmu.

Podobne možno postupovať aj pri poskytovaní niektorých služieb. Napr. požičiavanie športovej výstroje (bicykle, člny) možno chápať z hľadiska zákona ako prenájom hnutel'nej veci, ktorý možno realizovať tiež bez živnostenského oprávnenia.

Živnostenský list nie je potrebný ani v prípade, keď osoba poskytujúca služby vidieckeho cestovného ruchu ponúka svoje služby prostredníctvom cestovnej kancelárie. V tomto prípade cestovná kancelária podpíše s poskytovateľom služieb vo vidieckom cestovnom ruchu zmluvu, na základe ktorej zaradí objekt alebo služby do svojej ponuky. Alternatívou môže byť vybavenie živnosti na poskytovanie služieb vidieckeho cestovného ruchu pre obec v prípade, že v obci je viac záujemcov o poskytovanie týchto služieb a záujemcovia chcú poskytovať služby bez živnostenského oprávnenia.

Najčastejšou formou poskytovania služieb pri ubytovaní v súkromí je živnostenské podnikanie v súlade so Živnostenským zákonom (Zákon č. 455/1991 Zb. v znení neskorších predpisov).

Živnostenský zákon upravuje podmienky získania živnostenského oprávnenia, práva a povinnosti podnikateľov a spôsoby zániku živnostenského oprávnenia. Živnostenský zákon vymedzuje živnosť ako sústavnú činnosť, prevádzkovanú samostatne, vo vlastnom mene, na vlastnú zodpovednosť, za účelom dosiahnutia zisku a za podmienok stanovených Živnostenským zákonom (§ 2 Živnostenského zákona). Z uvedenej definície vyplýva, že zákon spája živnostenské podnikanie so sústavnosťou. To znamená, že živnosť nemôže mať príležitostný a občasný charakter a mala by sa vykonávať najmä ako hlavná činnosť. Podnikanie na vlastnú zodpovednosť znamená, že podnikateľ ručí za svoje záväzky celým svojím majetkom. Každá činnosť, ktorá napĺňa znaky ustanovenia § 2 Živnostenského zákona je živnosťou a musí sa na ňu vydať živnostenské oprávnenie.

Vo vidieckom cestovnom ruchu a teda aj pri ubytovaní v súkromí, najmä v začiatkoch, prevažuje individuálna forma podnikania, t.j. podnikanie fyzickej osoby na základe živnostenského listu. Individuálna forma podnikania má určité výhody, ale aj nevýhody. Podnikateľ relatívne rýchle a neformálne vybaví živnostenské oprávnenie, vedie jednoduché účtovníctvo (ak sa sám nerozhodne pre podvojné), nemusí vkladat' do podnikania povinne žiadny vklad, disponuje svojím osobným majetkom, zdaňuje sa daňou z príjmu fyzických osôb. Nevýhodou je, že za svoje záväzky ručí celým svojím osobným majetkom neobmedzene, vrátane bezpodielového spoluvlastníctva manželov, pokiaľ si bezpodielové spoluvlastníctvo manželia dohodou so súhlasom súdu nerozdelia.[3]

Živnostenský zákon sa vzťahuje nielen na fyzické, ale aj na právnické osoby. Všetci podnikatelia, ktorí chcú vykonávať činnosti, ktoré sú živnosťou, musia mať živnostenské oprávnenie.

Cieľom Živnostenského zákona je zabezpečiť, aby sa živnosti vykonávali s potrebnou odbornosťou, a preto zákon prísne stanovuje podmienky na vykonávanie určitých živností. Zákon určuje na získanie živnosti:

- všeobecné podmienky (vek nad 18 rokov, spôsobilosť na právne úkony, bezúhonnosť,
- osobitné podmienky (odborná alebo iná spôsobilosť, ktorá sa preukazuje príslušnými dokladmi o jej nadobudnutí (vysvedčenie, potvrdenie o praxi ap.).

Podnikateľ by mal osobne spĺňať podmienky, ktoré mu zákon predpisuje pre vykonávanie určitých živností. V prípade, že sám nespĺňa podmienky, nie je to dôvodom, aby nepodnikal. Má možnosť ustanoviť tzv. zodpovedného zástupcu, ktorý vyhovuje podmienkam Živnostenského zákona.

Zodpovedný zástupca je fyzickou osobou, musí spĺňať všeobecné a osobitné podmienky prevádzkovania živnosti, musí byť v pracovno-právnom vzťahu s podnikateľom, musí mať trvalý pobyt na území Slovenskej republiky alebo povolenie na dlhodobý pobyt na účely podnikania na území Slovenskej republiky, môže vykonávať funkciu len v jednej prevádzkarni, pokiaľ živnostenský úrad neprizná výnimku. Zodpovedný zástupca sa povinne ustanovuje vtedy, ak podnikateľ nespĺňa podmienky na prevádzkovanie živnosti, ak ide o viac prevádzkarní, alebo ak bude podnikateľ fungovať ako právnická osoba.

Podnikateľ je povinný pri prevádzkovaní živnosti dodržiavať podmienky ustanovené Živnostenským zákonom a osobitnými predpismi. Podnikateľ je povinný prevádzkovať živnosť riadne, poctivo a odborne. Tejto povinnosti sa nemôže zbaviť ani v prípade, ak podnikateľskú činnosť prevádzkuje prostredníctvom zodpovedného zástupcu. Riadne, poctivo

a odborne nie sú vykonávané živnosti, pri ktorých prevádzkovaní opakovane dochádza k poskytovaniu nekvalitných tovarov a služieb z dôvodov porušovania osobitných predpisov, najmä technických noriem a profesijných zvyklostí. Riadne a poctivo nevykonáva živnosť podnikateľ, ktorý bez závažných dôvodov neplní svoje daňové, poplatkové a odvodové povinnosti podľa osobitných predpisov alebo zabezpečuje činnosť, ktorá je predmetom jeho podnikania, fyzickými osobami bez povinne uzavretého pracovnoprávneho vzťahu.

Živnostenský úrad pri vydaní živnostenského oprávnenia prideli identifikačné číslo (IČO), ktoré musia podnikateľské subjekty používať pri komunikácii s inštitúciami a úradmi a v rámci obchodného styku. Po vydaní živnostenského listu sa musí živnostník najneskôr do 30 dní zaregistrovať u správcu dane (Daňový úrad) príslušného podľa miesta podnikania. Zaregistrovať sa musí za platiteľa v zmysle zákona č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov a o zmenách v sústave územných finančných orgánov:

- a) dane z príjmov fyzických osôb,
- b) dane zo závislej činnosti (len v prípade, že plánuje niekoho zamestnať).

Podľa ustanovenia § 31 zákona č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov,

fyzická osoba alebo právnická osoba, ktorá na území Slovenskej republiky získa povolenie alebo oprávnenie na podnikanie je povinná požiadať miestne príslušného správcu dane o registráciu do 30 dní od získania povolenia alebo oprávnenia na podnikanie. Na účely tohto zákona sa za deň získania povolenia alebo oprávnenia na podnikanie považuje deň, keď je fyzická osoba alebo právnická osoba podľa osobitných zákonov oprávnená začať podnikáť na území Slovenskej republiky.

Fyzická osoba, ktorá

- a) nie je registrovaná, je povinná do 30 dní po uplynutí mesiaca, v ktorom na území Slovenskej republiky začala vykonávať inú samostatnú zárobkovú činnosť alebo v ktorom na území Slovenskej republiky prenajala byt alebo nebytový priestor alebo ich časti, alebo nehnuteľnosť alebo jej časť okrem pozemku, požiadať miestne príslušného správcu dane o registráciu,
- b) je registrovaná, je povinná do 30 dní po uplynutí mesiaca, v ktorom na území Slovenskej republiky začala vykonávať samostatnú zárobkovú činnosť alebo na území Slovenskej republiky prenajala byt alebo nebytový priestor alebo ich časti, alebo nehnuteľnosť alebo jej časť okrem pozemku, oznámiť túto skutočnosť miestne príslušnému správcovi dane.

Daňovník je povinný ďalej oznámiť správcovi dane do tridsiatich dní zriadenie stálej prevádzkarne a jej umiestnenie na území Slovenskej republiky. Tridsať dní pred zrušením tejto stálej prevádzkarne oznámi túto skutočnosť správcovi dane.

Ako samostatne zárobkovo činná osoba sa musí následne registrovať do sociálnej a zdravotnej poisťovne.

Po vykonaní uvedených krokov sa stáva samostatne zárobkovo činnou osobou (podnikateľ – fyzická osoba).

Záver

Týmito úkonmi sa však nič nekončí. Povinnosťou každého podnikateľa je byť informovaný o všetkých zmenách v legislatíve, byť si vedomý svojich práv a povinností. Neznalosť zákona nikoho neospravedľuje.

Literatúra

- [1] Kazda, R., Sloboda, D.: Perspektívy slovenského vidieka [on-line]. 2006 [cit. 2006.07.20]. Dostupné z www: <<http://www.revuepolitika.cz>>.
- [2] Formy podnikania pri poskytovaní služieb vo vidieckom cestovnom ruchu [on-line]. 2008 Dostupné z www: <<http://www.vioregio.sk>>.
- [3] Pauličková, A.: Podnikanie malých firiem v Slovenskej republike po vstupe do Európskej únie. Eurounion, Bratislava 2004. ISBN 80-88984-65-3.
- [4] Zákon č. 455/1991 Zb. Živnostenský zákon.
- [5] Zákon č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov a o zmenách v sústave územných finančných orgánov.

Autoři

Dr.h.c. doc. JUDr. Alena Pauličková, PhD.

Vysoká škola v Sládkovičove
Fakulta práva Janka Jesenského
Email: alena.paulickova@vssladkovicovo.sk

JUDr. Ing. Roman Pauliček, Ph.D.

Vysoká škola v Sládkovičove
Fakulta práva Janka Jesenského
Email: pauro@palmssoft.sk

Analyza percepceie urbánneho prostredia ako základ marketingovej stratégie orientovanej na rezidentov

Prípadová štúdia mesta Prešov

Kvetoslava Matlovičová

Abstrakt

Štúdia ponúka istý využiteľný empirický materiál, pre hodnotenie percepceie kvality urbánneho prostredia ako základ marketingovej stratégie orientovanej na rezidentov. Analyzuje vnímanie vybraných atribútov územia mesta Prešov jej obyvateľmi. Hlavným cieľom príspevku bolo vytvorenie tzv. preferenčnej mentálnej mapy Prešova, ktorá spolu s komparáciou vnímania ďalších hodnotených atribútov, môže tvoriť základ pre klientsky orientovaný manažment územia, pretože to akým spôsobom ľudia konkrétne územie vnímajú, môže ovplyvňovať ich správanie a v konečnom dôsledku aj prosperitu územia.

Kľúčové slova: percepceia územia, mentálna mapa, marketing územia

1 Úvod

Prechod k post-industriálnej spoločnosti priniesol zmeny v mnohých oblastiach jej fungovania a zásadným spôsobom mení podmienky urbánneho plánovania a manažmentu. Posledné desaťročie sme svedkami stále intenzívnejšieho ovplyvňovania sociálneho rozvoja ekonomickou a kultúrnou globalizáciou, európskou integráciou, narastajúcou mobilitou, deindustrializáciou a rastúcim významom sektoru služieb, kreatívneho či kultúrneho priemyslu. (Olsson, Berglund 2009). V duchu meniacej sa paradigmy územného rozvoja dochádza k prehodnocovaniu cieľov ekonomického rozvoja v súlade s novým pohľadom na významné prvky charakterizujúce atraktivitu územia a jeho konkurencieschopnosť.

2 Marketing územia orientovaný na obyvateľov územia

Napriek nepretržitému nárastu populácie na globálnej úrovni, je Európa konfrontovaná s problémom poklesu pôrodnosti a starnutím populácie, ktoré je v mnohých regiónoch kompenzované imigráciou. Faktom však zostáva, že približne jedna tretina územia Európy dlhodobo vykazuje úbytok obyvateľov (Klingholz 2009). Ako poznamenáva R. Klingholz (2009, tiež Hospers 2011) ide zväčša o periférne územia s málo výkonnou ekonomikou, ktoré sú poznačené nielen procesmi starnutia ich obyvateľov a nízkou fertilitou, ale tiež tzv. drenážou mozgov, t.j. odchodom vysokokvalifikovanej pracovnej sily, hlavne mladších vekových kategórií, do centier rozvoja.

V tomto smere je namieste otázka či akceptovať prebiehajúce metropolizačné procesy ako nezvratné alebo s nimi bojovať a pokúsiť o zabezpečenie konkurencieschopnosti a následného rastu prostredníctvom vytvárania vhodných podmienok pre obyvateľov, investorov, turistov a ostatných aktérov miestneho rozvoja aj v periférnych územiach? Podľa Hospersa (2011) sa väčšina lídrov menej rozvinutých území snaží viac či menej úspešne bojovať o svoj rozvoj, pričom využíva všetky dostupné prostriedky, ktoré by im mohli zabezpečiť zviditeľnenie, respektíve by im pomohli doslova „*dostať sa na mapu ako miesto, ktoré má čo ponúknuť, ale málokto o tom vie*“. V tomto kontexte patrí medzi najviac využívané nástroje územný marketing. Aj napriek tomu, že je jeho podstata u širokej verejnosti často nesprávne zužovaná len na jeho „viditeľné“ komponenty spojené s propagáciou konkrétneho územia, predsa len

ide o omnoho širší komplex aktivít. Najčastejšie je označovaný aj ako strešný územný rozvojový koncept, pokúšajúci sa o koordináciu súboru rozvojových stratégií predovšetkým z pohľadu troch kľúčových cieľových skupín: podnikateľov, turistov a nových obyvateľov. V praxi sa preto pomerne často stretávame s jeho chápaním ako súboru ponukovo orientovaných aktivít, zameraných na vonkajšie prostredie, teda ako činnosti smerujúce k „predaju území“ vo vzťahu k vyššie uvedeným kľúčovým segmentom.

Olsson, Berglund (2009) však upozorňujú na to, že takýto prístup ignoruje veľmi dôležitý segment - súčasných rezidentov. Zdôrazňujú teda, že územný marketing by mal byť chápaný skôr ako súbor dopytovo orientovaných aktivít zameraných na uspokojovanie potrieb a požiadaviek tak externého ako aj interného trhového prostredia, teda aj na tých obyvateľov, ktorí v danom území už žijú resp. pracujú.

Napriek zjavnej popularite konceptu marketingu v územnoplánovacej praxi je v odbornej literatúre podrobovaný aj kritike. Medzi hlavnými argumentmi sú uvádzané jeho možné dôsledky na urbánne prostredie ako napr. jeho prílišná komodifikácia; často výrazná diskrepancia medzi prezentovaným imidžom územia a vlastnou realitou; či štandardizácia urbánnej obnovy vedúca k uniforme a zotieraniu rozdielov; resp. necitlivé potláčanie autenticity územia (Olsson, Berglund 2009). Potenciálnym dôvodom odmietania konceptu môže byť investovanie do „imidžotvorných projektov“, ktorých benefit si príslušníci miestnych komunít alebo nimi volení zástupcovia neuvedomujú (napr. Kaplického kontroverzný projekt budovy národnej knižnice v Prahe, súkromná iniciatíva na výstavbu najvyššej sochy Ježiša Krista v Prešove). Komodifikácia priestoru súvisí čiastočne aj s transformáciou verejných priestorov na súkromné s následnou „klubovou separáciou“ vedúcou k prehľbovaniu sociálnej polarizácie (napr. gated communities). Nevôľu miestnych komunít vyvoláva tiež preferencia externých trhových segmentov (turisti, potenciálni podnikatelia, noví obyvatelia) pred internými, t.j. autochtónnymi podnikateľmi alebo obyvateľmi (Sandercock 2003; Eisinger 2000; Fainstein and Judd 1999; Zukin 1995)

Dôležitou súčasťou marketingových plánov zameraných na interné prostredie územia a v rámci neho na obyvateľov býva stratégia zlepšenia kvality života jeho obyvateľov. Z pohľadu konkurencieschopnosti územia ide vytvorenie takých podmienok pre život, ktoré budú schopné uspokojiť potreby cieľových segmentov lepšie ako iné územia súťažiacie o ich priazeň. Zabezpečenie vysokej kvality života je tak možné označiť za primárny cieľ verejnej politiky. No nezriedka sme svedkami vytvárania len akejsi pozitívnej, ale v skutočnosti často bezobsažnej ilúzie, ktorá je vhodným doplnkom predvolebných kampaní. Dôvodom je komplikovanosť a často aj nemožnosť identifikácie komponentov kvality života. Prílišná subjektivita a multidimenzionalita je kritikmi nezriedka uvádzaná ako prekážka seriózneho hodnotenia na báze merateľných atribútov, ktoré by ju dokázali jednoznačne určiť a porovnávať. Uvedený charakter takpovediac implikuje preferenciu kvalitatívnych metód hodnotenia fenoménu a naznačuje, že akýkoľvek pokus o vyčerpávajúcu analýzu (nech už je použitá akákoľvek metodika hodnotenia) bude len neúplným pokusom o odmeranie nemerateľného. No napriek tomu sú štúdie, ktoré sa o to pokúšajú veľmi žiadané a tešia sa veľkej popularite u širokej verejnosti, pretože ponúkajú síce neúplný a nepresný, no predsa len istým spôsobom kvantifikovateľný údaj pre následné porovnanie.

Predkladaný príspevok si preto nekladie za cieľ vo väčšej či menšej miere komplexne zhodnotiť kvalitu života obyvateľov mesta Prešov. Ponúkame však istý využiteľný empirický materiál, pre zhodnotenie percepcie kvality prostredia bývania, resp. atraktivity mesta Prešov pre život, ktoré sme zisťovali u jeho obyvateľov. Analyzujeme výlučne mäkké dáta, získané vlastným terénnym šetrením.

Iné atribúty mesta, ktoré dokresľujú celkovú kvalitu života ako aj predpoklady pre rozvoj stratégie jeho značky, sme podrobne hodnotili v skorších prácach - Matlovičová (2009, 2010, 2011), Matlovičová, Sovičová (2010), Matlovičová, Matlovič (2009), Matlovičová, Matlovič, Némethyová (2009).

3 Prípadová štúdia mesta Prešov

a) Metodika výskumu

Naše empirické zisťovanie bolo realizované v meste Prešov, ktoré je tretím najväčším mestom v SR (91 000 obyvateľov) a administratívnym centrom Prešovského kraja, ktorý leží v severovýchodnej časti Slovenska a hraničí s Poľskom a Ukrajinou. Cieľovú populáciu sme rozdelili do dvoch skupín a následne aj dvoch takmer súbežne prebiehajúcich zisťovaní. Samotný zber dát prebiehal v novembri a decembri 2007.

V prípade prvého zisťovania sme pri stanovovaní výskumnej procedúry vychádzali z výsledkov sčítania obyvateľov, domov a bytov vykonaného ŠÚ SR v roku 2001, podľa ktorého tvorila cieľová skupina 66 736 obyvateľov. Pri konštrukcii vzorky sme zvolili metodiku kvótného výberu s tromi viazanými kvótnymi znakmi: pohlavie, vek a miesto trvalého bydliska (na základe uvedenia adresy trvalého pobytu bol následne stanovený príslušný urbanistický obvod). Túto skupinu respondentov sme označili ako „Prešovčania“ a tvorilo ju spolu 1004 respondentov starších ako 19 rokov s trvalým bydliskom v meste Prešov (1,5 % cieľovej populácie).

Druhou oslovenou skupinou boli študenti maturitných ročníkov všetkých gymnázií a stredných odborných škôl s maturitou na území mesta Prešov bez ohľadu na ich vek a miesto bydliska (aj keď oba atribúty boli predmetom zisťovania). Vychádzali sme z údajov Ústavu informácií a prognóz Ministerstva školstva SR (UIPŠ), podľa ktorého bol aktuálny evidovaný počet študentov maturitných ročníkov v Prešove k 1.1.2007 spolu 1863. Rozhodli sme sa preto osloviť celú skupinu maturantov. Z uvedeného počtu sme získali odpovede od 751 študentov, čo predstavovalo 40,3 % ich celkového počtu.

Pre potreby analýzy intraurbannej priestorovej diferenciácie sme použili urbanistické obvody ako najmenšie územné jednotky, za ktoré boli dostupné relevantné dáta. Nakoľko uvedené jednotky vykazujú výrazne diferencovanú hustotu zaľudnenia, obmedzili sme kvôli korektnosti niektoré analýzy len na najhustejšie obývané územia mesta, za ktoré sme disponovali dostatočným počtom respondentov.

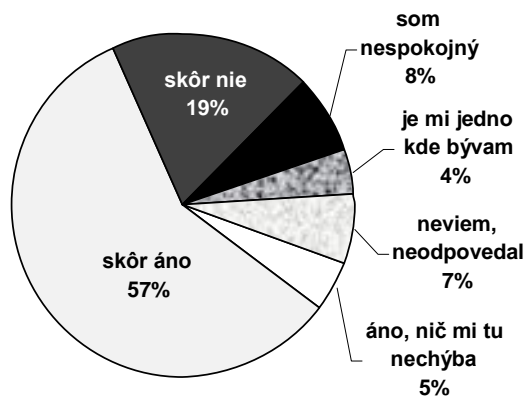
b) Výsledky a diskusia

Percepcia atraktivity mesta Prešov študentmi maturitných ročníkov

Mesto Prešov leží v regióne, ktorý patrí medzi periférne územia Európskej únie, ktoré napriek relatívne stabilnej demografickej štruktúre v poslednom desaťročí, čelí výzve udržať mladú vysokokvalifikovanú skupinu obyvateľov v meste. Zvyšujúca sa miera mobility a stále pretrvávajúci nedostatok pracovných príležitostí pre vysokokvalifikovanú pracovnú silu v Prešove a okolí je faktorom, ktorý núti mladých vzdelaných Prešovčanov (a žiaľ aj ďalšie skupiny Prešovčanov) odchádzať z mesta za prácou na západné Slovensko alebo do zahraničia. Uvedené ekonomické faktory patria medzi najdôležitejšie argumenty, ktorými zdôvodňujú mladí a vzdelaní Prešovčania odchod z mesta, čo potvrdil aj nami realizovaný prieskum.

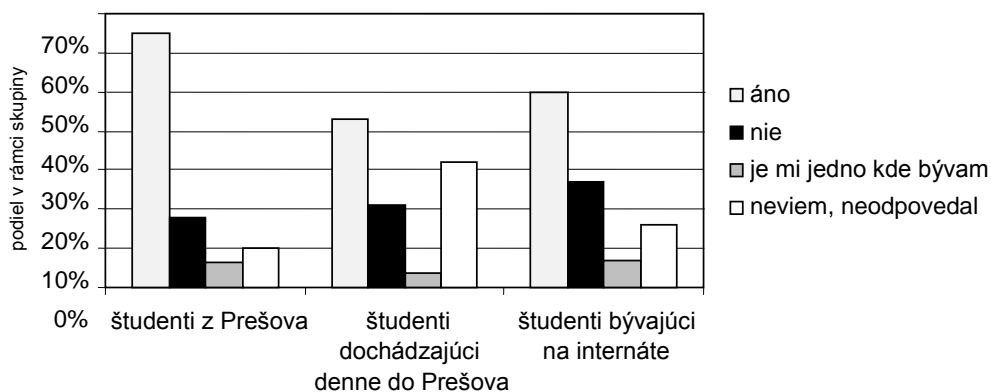
Pri všeobecnom hodnotení spokojnosti so životom v meste sa 30 % opýtaných maturantov vyjadrilo, že sú nespokojní a 62 % že sú skôr spokojní (graf 1). Vyššia nespokojnosť bola zistená v prípade študentov s trvalým bydliskom mimo Prešova (graf 2).

Graf 1: Ste spokojný so životom v meste Prešov? (získovanie u skupiny „maturanti“)

Zdroj: vlastný empirický výskum

Graf 2: Spokojnosť zo životom v meste Prešov podľa bydliska maturantov

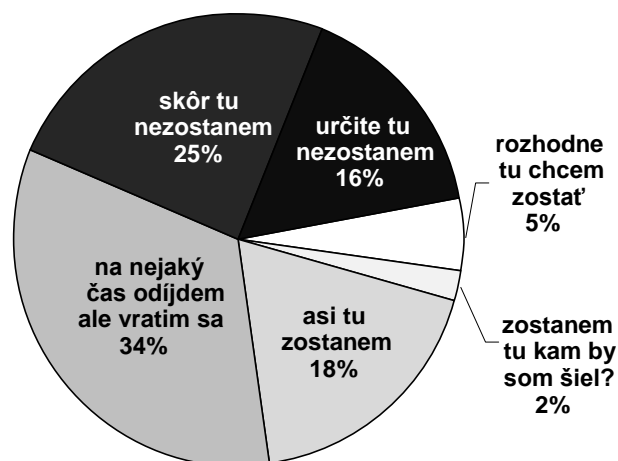
Zdroj: vlastný empirický výskum

Celková spokojnosť sa prejavuje aj v oblasti vnímania perspektívy rozvoja, keďže viac ako polovica (57 %) z oslovených maturantov vníma vyhliadky mesta na jeho ďalší rozvoj ako sľubné a ďalších 17 % je dokonca s určitosťou presvedčených, že život v meste sa rozhodne zlepšuje. V tomto prípade je zrejماً aj väčšia miera lokálpatriotizmu a optimizmu v hodnotení u študentov bývajúcich v Prešove. Ich postoj je do istej miery závislý aj od miery záujmu o dianie v meste, pretože tí respondenti, ktorí deklarovali aktívne monitorovanie diania v meste, sú v prevažnej miere (viac ako 80 %) presvedčení, že život v meste sa zlepšuje. Ich podiel však postupne s ochabujúcim záujmom o dianie v meste klesá a naopak pribúda podiel skeptikov. Na základe toho možno vysloviť tvrdenie, že u oslovenej skupiny študentov je ich presvedčenie o rozvojových perspektívach ovplyvnené aj mierou informovanosti.

Z celkového počtu 751 oslovených maturantov, až 75 % uviedlo, že plánuje z Prešova odísť. Toto nepriaznivé zistenie zmiernuje fakt, že z uvedeného počtu 34 % pripúšťa, že sa po nejakom čase do mesta vráti (ide zväčša o tých študentov, ktorí plánujú opustiť mesto iba z dôvodu vysokoškolského štúdia a po jeho ukončení plánujú návrat). Iba štvrtina

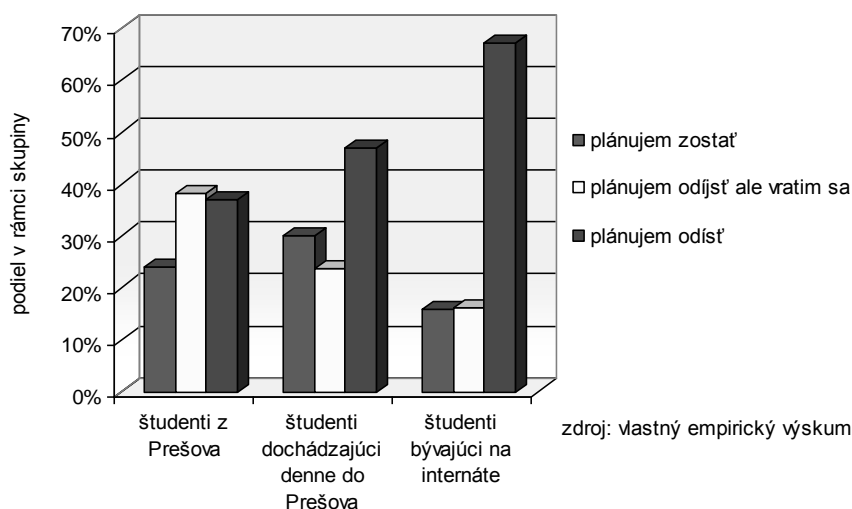
z oslovených neuvažuje o odchode z mesta (graf 3). Najviac študentov, ktorí neplánujú zostať v Prešove je spomedzi tých, ktorí v Prešove bývajú iba prechodne na miestnych internátoch (65 %) (graf 4). Čo však pre Prešov vyznieva nepriaznivejšie je, že svoju budúcnosť v meste neplánujú predovšetkým študenti, ktorí sa označili ako „najlepší“ v rámci sebareflexie dosahovaných študijných výsledkov (graf 5). Pri analýze odpovedí podľa typu strednej školy, ktorú respondenti navštevujú, sa ukazuje približne o 10 % nižší záujem zotrvať v budúcnosti v meste u gymnazistov (graf 6, 7) v porovnaní so študentmi iných typov stredných škôl.

Graf 3: Plány prešovských maturantov do budúcnosti

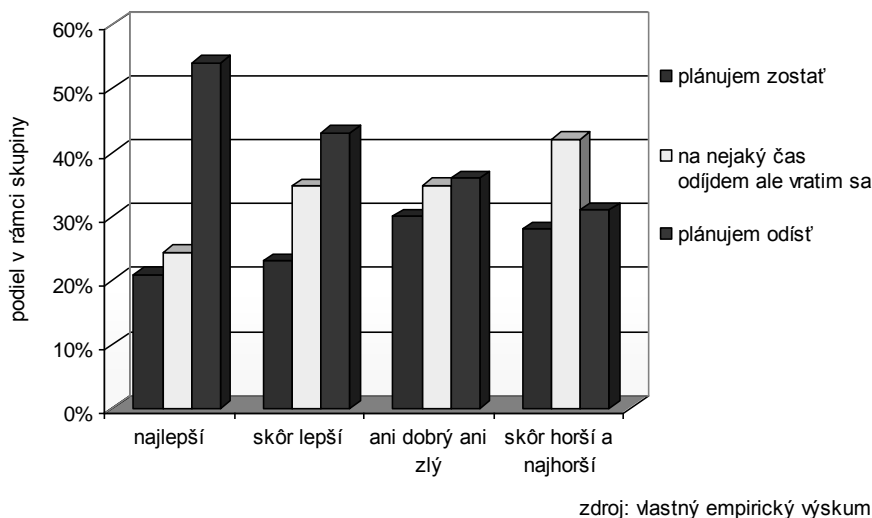

Zdroj: vlastný empirický výskum

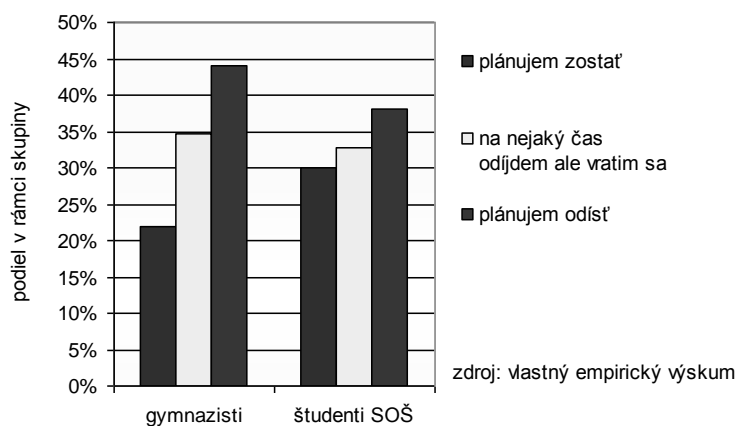
Graf 4: Plány Prešovských maturantov do budúcnosti z pohľadu miesta ich bydliska

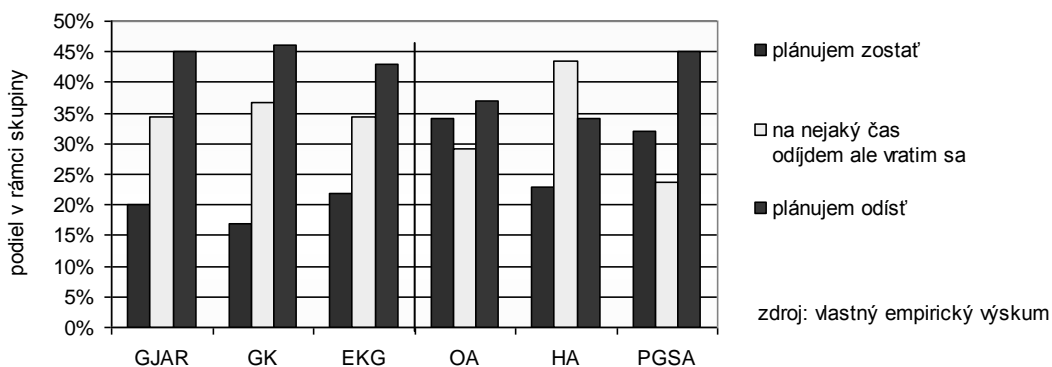
Graf 5: Plány prešovských maturantů do budúca podľa sebareflexie študijných výsledkov

Graf 6: Plány prešovských maturantů do budúca podľa typu navštevovanej školy

Graf 7: Plány prešovských maturantů do budúca podľa vybraných škól

GJAR – Gymnázium Jána Adama Raymana, Prešov

OA – Obchodná akadémia Volgogradská 3 v Prešove

GK – Gymnázium Konštantínova 2 v Prešove

HA – Hotelová akadémia Baštová 32 v Prešove

EKG – Evanjelické kolegiálne gymnázium v Prešove

PGSA – Pedagogická a sociálna akadémia v Prešove

Kvalita ponuky mesta tvorí dôležitý prvok v procese rozhodovania jeho rezidentov, či v meste ostať alebo uprednostniť iné, ktoré lepšie napĺňa predstavy o optimálnych podmienkach pre život. Primátorom mesta prezentovaný plán mestskej samosprávy zastaviť odliv mladej vysokokvalifikovanej skupiny obyvateľov sa nateraz ukazuje ako nesmierne ambiciózny. Aj keď doposiaľ realizované prorozvojové aktivity sú vnímané obyvateľmi mesta veľmi pozitívne, ešte stále nie sú dostatočným dôvodom na prehodnotenie zámerov mladej generácie spojiť svoju budúcnosť s Prešovom.

Percepcia intraurbánnej kvality prostredia bývania

Motívom realizácie percepčných prieskumov uvedeného typu je snaha o získanie istého druhu reflexie geografického priestoru z pohľadu jeho užívateľov. Ide teda o istý druh tzv. mentálnych máp území, ktoré predstavujú vysoko subjektívne a často od reality aj veľmi vzdialené obrazy fyzického prostredia (v našom prípade urbánneho). Pre klientsky orientovaný manažment územia predstavuje tento druh informácií dôležitý komponent ovplyvňujúci rozhodnutia vo vzťahu k plánovaniu jeho ďalšieho rozvoja. To akým spôsobom ľudia konkrétne územie vnímajú môže ovplyvňovať ich správanie a v konečnom dôsledku aj prosperitu územia. Napr. v kontexte intraurbánnej diferenciacie môže už len samotná dobrá adresa sídla spoločnosti predstavovať istý nehmotný benefit v podobe automaticky získanej dobrej reputácie. Pochopiteľne, že veľmi podobne to funguje aj v prípade súkromnej adresy jednotlivcov, ktorá môže naznačovať majiteľov sociálny a ekonomický status. Mohli by sme teda povedať, že percepcia je v praxi pre nás často oveľa dôležitejšia ako realita samotná. Mnohokrát dokonca nahrádza alebo dopĺňa absentujúce informácie v procesoch rozhodovania (napríklad pri výbere lokality pre kúpu bytu, či sídla spoločnosti). Uvedené dôvody teda potvrdzujú relevantnosť jej skúmania a naznačujú využitie získaných dát v územnoplánovacej praxi.

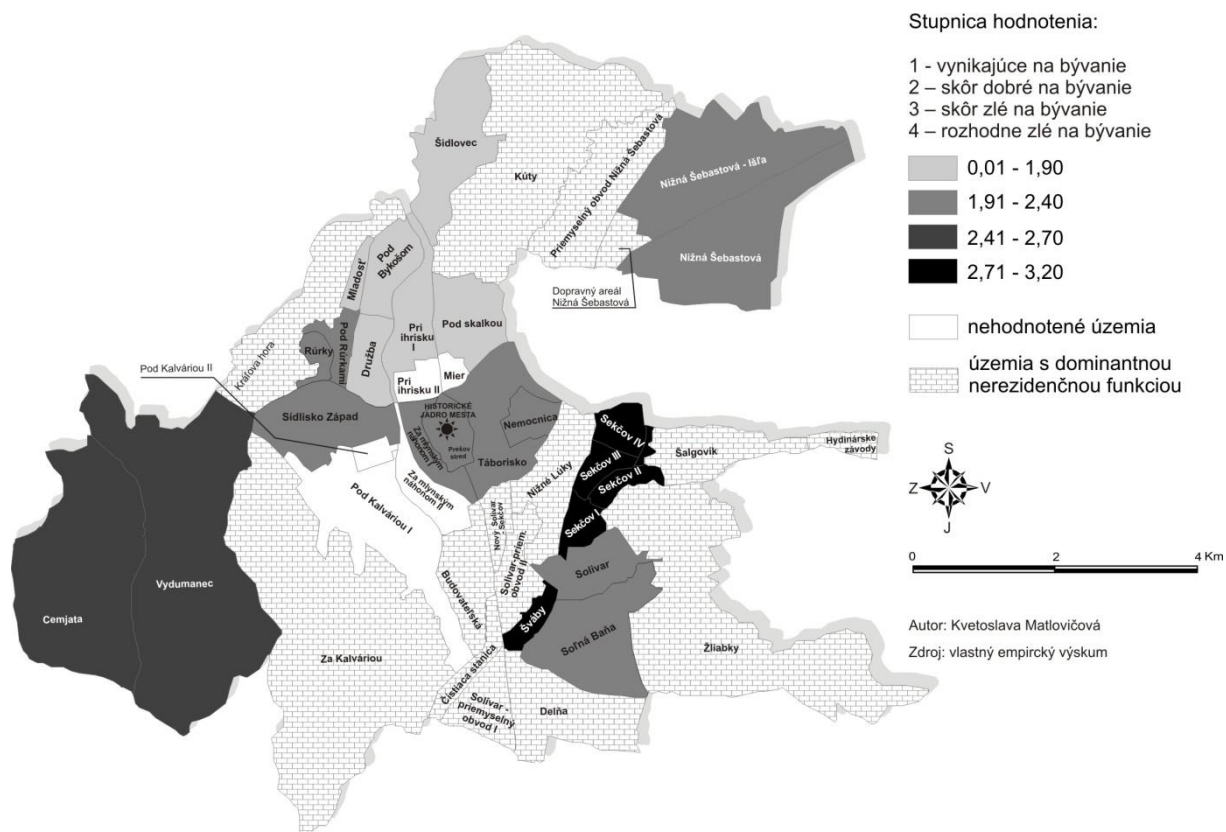
Hlavným cieľom nášho zisťovania bolo teda vytvorenie tzv. preferenčnej mentálnej mapy Prešova, ktorú nie je možné porovnať so skutočnosťou, či inak hodnotiť jej správnosť a mieru zhody s realitou (Siwek 2011), pretože je vytvorená na základe spriemerovaných subjektívnych hodnotení oslovených respondentov.

Ktoré časti mesta Prešov sú teda podľa jeho obyvateľov najlepšie na bývanie? Hneď na úvod je potrebné poznamenať, že aj náš výskum potvrdil platnosť prvého geografického zákona priestorovej autokorelácie tak ako ho formuloval v roku 1970 Waldo R. Tobler: „*everything is related to everything else, but near things are more related than distant things*“, t.j., že „*všetko súvisí so všetkým ostatným, ale blízke veci súvisia viac ako vzdialené*“, čo v našom prípade znamená, že väčšina respondentov mala tendenciu k priaznivejšiemu hodnoteniu svojho bezprostredného okolia, pretože ho pozná lepšie a dôvernejšie ako iné vzdialenejšie. Určitá časť (7 % z opýtaných respondentov zo skupiny Prešovčania – starší ako 19 rokov) dokonca vôbec nebolo schopných posúdiť iné časti mesta s odôvodnením: „*neviem, nepoznám iné štvrte*“. V prípade tejto skupiny respondentov (hodnotili len miesto bydliska) išlo teda skôr o vyjadrenie ich názoru na otázku: „*ako ste spokojný so svojim terajším miestom bydliska?*“. Z uvedenej skupiny až 99,4 % odpovedalo, že veľmi dobre až výborne. Ide o ľudí, ktorí neuvažujú o zmene bývania a preto sa nezaujímajú o iné štvrte mesta. Pre týchto respondentov nie je dôležité, kde sa ich bývanie nachádza (explicitne to uvádzali v svojich odpovediach) ale to, že vôbec nejaké majú a teda na podobné otázky odpovedia zväčša pozitívne. Ako príklad uvádzame poznámku jedného z respondentov: „*ak ma dnes človek suchý, teplý byt (domov) v ktorejkoľvek časti mesta je šťastný*“.

Keďže sme uvedený problém predpokladali, zúžili sme výber hodnotených častí mesta na 10 reprezentantov podľa typu zástavby a celkového charakteru urbánneho prostredia. Pri analýze ostatných odpovedí sme zohľadnili len respondentov, ktorí hodnotili 9-10 (z desiatich možných) ponúknutých častí Prešova (mapa 1).

Mapa 1:

Preferenčná mapa percepcie intraurbánnej kvality prostredia v meste Prešov

Tabuľka 1 uvádza prehľad hodnotení oslovených respondentov jednotlivých častí mesta vo vzťahu k miestu ich bydliska. Výsledné známky predstavujú aritmetický priemer jednotlivých hodnotení. Hodnotenie tej časti, ktorá je zároveň aj miestom bydliska respondentov je označené čiernym podfarbením. Sivou farbou sú podfarbené najhoršie vnímané štvrte mesta a hrubým orámovaním územia s najvyššou preferenciou.

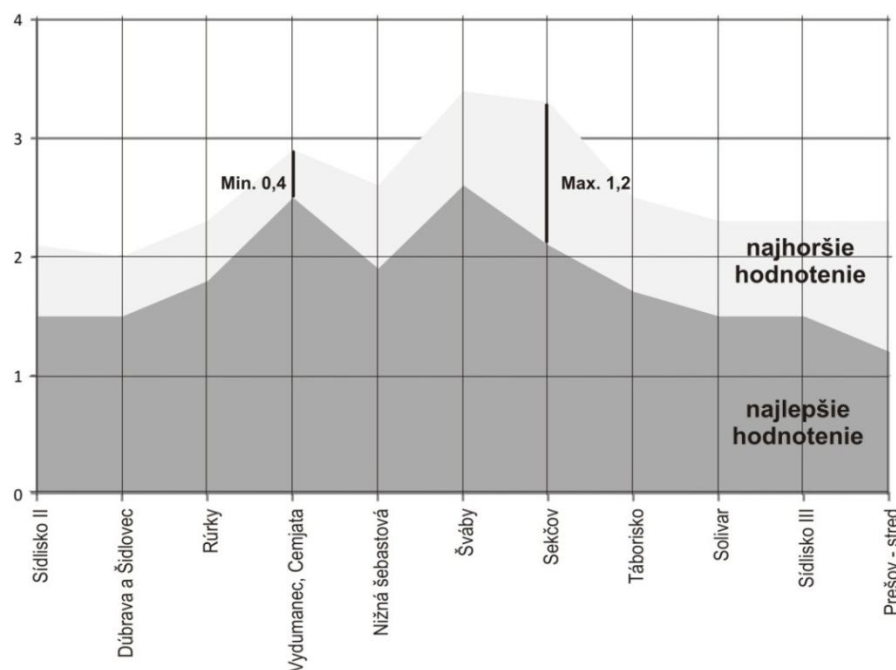
Tabuľka 1: Hodnotenie úrovne bývania v jednotlivých častiach mesta

Hodnotená časť mesta <i>Bydlisko</i>	Prešov - stred	Sídlisko II	Sídlisko III	Sídlisko Sekčov	Sídlisko Šváby	Táborisko	Dúbrava a Šidlovec	Rúrky	Solivar	Nižná Šebastová	Vydumanec, Cemjata
Za mlynským náhonom a Prešov – stred	1,2	2,0	2,1	3,1	3,2	2,5	2,0	2,3	2,3	2,6	2,6
Sídlisko II	2,0	1,5	1,8	3,3	3,4	2,4	2,0	2,0	2,1	2,3	2,6
Sídlisko III	2,3	1,9	1,5	3,3	3,4	2,2	1,7	1,9	2,1	2,4	2,7
Sídlisko Sekčov - sever	2,0	2,0	2,0	2,5	3,1	2,4	1,7	1,9	1,8	2,0	2,6
Sídlisko Sekčov - juh	2,2	2,1	2,0	2,1	3,2	2,5	1,8	2,1	2,1	2,6	2,9
Sídlisko Šváby	2,1	1,8	2,1	2,6	2,6	2,3	1,6	1,7	1,4	1,9	2,8
Táborisko	2,0	2,1	2,0	3,2	3,3	1,7	1,7	1,8	1,9	2,6	2,6
Dúbrava a Šidlovec	1,8	2,1	2,1	2,9	3,2	2,5	1,5	1,8	2,3	2,5	2,9
Solivar	2,1	2,1	2,3	2,8	2,8	2,0	1,8	1,9	1,5	2,1	2,5
<i>Variačné rozpätie</i>	1,1	0,6	0,8	1,2	0,8	0,8	0,5	0,5	0,8	0,7	0,4
<i>Variačný rozptyl</i>	0,091	0,036	0,045	0,149	0,064	0,066	0,025	0,029	0,094	0,067	0,019
<i>Smerodajná odchýlka</i>	0,32	0,201	0,226	0,409	0,269	0,273	0,167	0,18	0,324	0,274	0,145
<i>Výsledné hodnotenie</i>	2,0	2,0	1,9	3,0	3,2	2,3	1,8	2,0	2,1	2,4	2,7

Stupnica hodnotení: 1 - vynikajúce na bývanie, 2 – skôr dobré na bývanie, 3 – skôr zlé na bývanie, 4 – rozhodne zlé na bývanie

Zdroj: vlastný empirický výskum

Za najlepšiu štvrť na bývanie považujú Prešovčania vilovú štvrť Šidlovec a Dúbravu. Zo sídlisk je najlepšie hodnotené Sídlisko III. Naopak za najhoršiu adresu na bývanie je považované sídlisko Šváby spolu so sídliskom Sekčov. Najvyrovnanejšie bola hodnotená mestská časť Vydumanec a Cemjata - variačné rozpätie má najnižšiu hodnotu 0,4 rovnako aj rozptyl a smerodajná odchýlka (tab. 1). Pomerne vysoký stupeň zhody v hodnotení bol pri Dúbrave, Šidlovcovi a Rúrkach (rozptyl 0,03 resp. variačné rozpätie 0,5). Naopak najmenšiu mieru zhody vyvolalo u respondentov hodnotenie sídliska Sekčov (variačný rozptyl: 0,149, variačné rozpätie: 1,2, smerodajná odchýlka 0,41) a centra mesta (Prešov-stred: variačný rozptyl: 0,091, variačné rozpätie: 1,1, smerodajná odchýlka 0,32). Graf 8 znázorňuje variačné rozpätie pre všetky hodnotené štvrte mesta. Zvýraznené sú extrémne hodnoty.

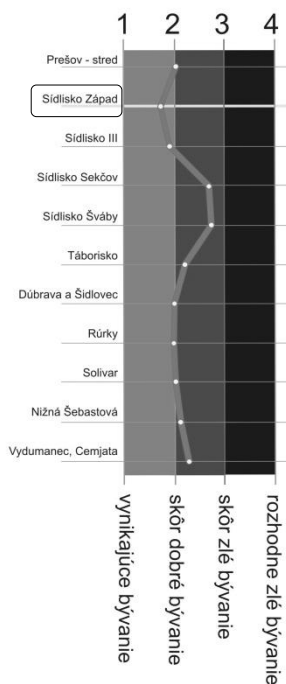
Graf 8: Variačné rozpätie priemerných hodnôt klasifikácie úrovne bývania v jednotlivých častiach mesta

Zdroj: vlastný empirický výskum

Analýzou hodnotení vzťahujúcich sa k miestu bydliska (označené hrubým orámovaním v tabuľke 1), sme zistili, že obyvatelia jednotlivých štvrtí mesta (okrem Švábov a Sekčova) hodnotia svoju mestskú časť (miesto ich aktuálneho bydliska) ako najlepšiu štvrť na bývanie v meste. Pre obyvateľov Švábov je najlepším miestom na bývanie v Prešove Solivar a pre Sekčovčanov Dúbrava a Šidlovec. Na základe toho možno vysloviť záver, že samotní obyvatelia príslušnej časti mesta majú k nej omnoho priaznivejší postoj ako obyvatelia iných častí mesta. Toto tvrdenie je najzreteľnejšie v prípade Sekčova. Obyvatelia Sídliiska III a Sídliiska II mu priradili priemerné hodnotenie 3,3, čo na našej stupnici označuje miesta skôr zlé na bývanie, avšak samotní Sekčovčania ho klasifikovali na 2,5 a v prípade Sekčova-juh na 2,1 bodu, teda ako miesta skôr dobrého na bývanie. Názornejšie spomínané klasifikačné disproporcie znázorňuje séria grafov 9 - 17, ktoré podrobne analyzujú hodnotenia jednotlivých častí mesta podľa miesta bydliska respondentov (v každom grafe je zvýraznené hodnotenie tej časti mesta, ktorá je zároveň miestom bydliska príslušnej skupiny respondentov).

Graf 9

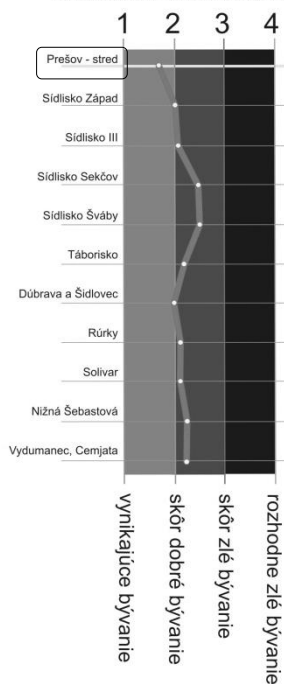
KTORÉ ČASTI MESTA PREŠOV
POVAŽUJETE ZA NAJLEPŠIE NA BÝVANIE?
HODNOTENIA OBYVATEĽOV SÍDLISKA ZÁPAD

zdroj: vlastný empirický výskum

Graf 10

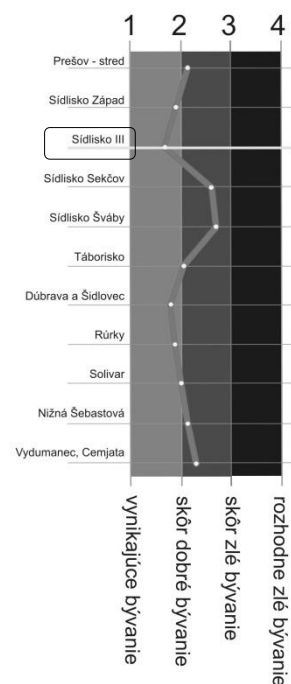
KTORÉ ČASTI MESTA PREŠOV
POVAŽUJETE ZA NAJLEPŠIE NA BÝVANIE?
HODNOTENIA OBYVATEĽOV ZA MLYNSKÝM
NÁHONOM A PREŠOV STRED

zdroj: vlastný empirický výskum

Graf 11

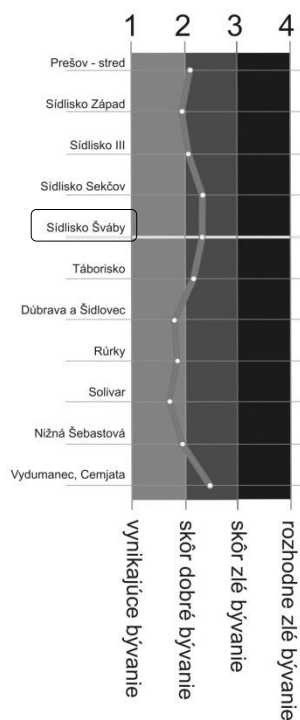
KTORÉ ČASTI MESTA PREŠOV
POVAŽUJETE ZA NAJLEPŠIE NA BÝVANIE?
HODNOTENIA OBYVATEĽOV SÍDLISKA III

zdroj: vlastný empirický výskum

Graf 12

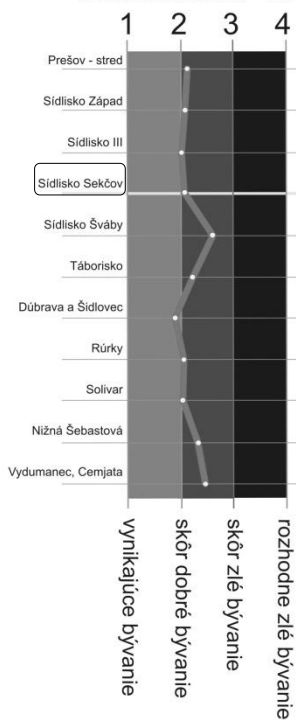
KTORÉ ČASTI MESTA PREŠOV
POVAŽUJETE ZA NAJLEPŠIE NA BÝVANIE?
HODNOTENIA OBYVATEĽOV SÍDLISKA ŠVÁBY

zdroj: vlastný empirický výskum

Graf 13

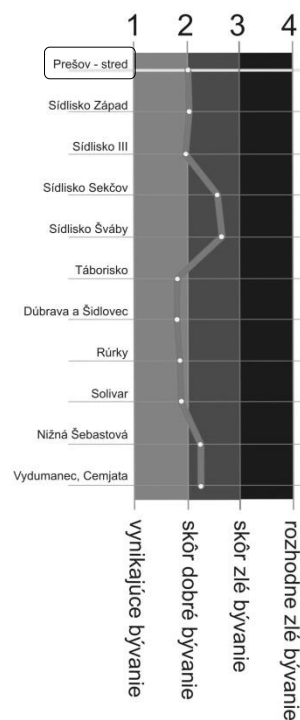
KTORÉ ČASTI MESTA PREŠOV
POVAŽUJETE ZA NAJLEPŠIE NA BÝVANIE?
HODNOTENIA OBYVATEĽOV
SÍDLISKA SEKČOV - JUH

zdroj: vlastný empirický výskum

Graf 14

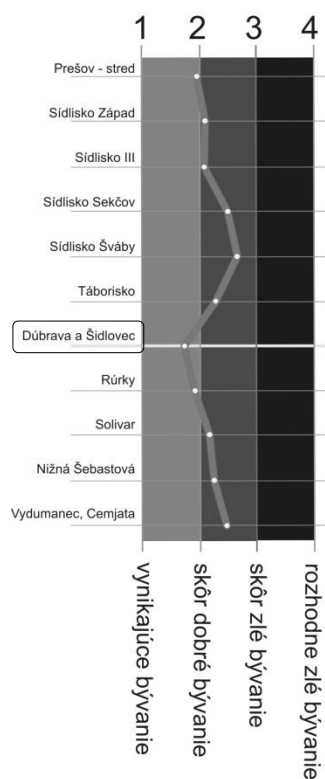
KTORÉ ČASTI MESTA PREŠOV
POVAŽUJETE ZA NAJLEPŠIE NA BÝVANIE?
HODNOTENIA OBYVATEĽOV TÁBORISKA

zdroj: vlastný empirický výskum

Graf 15

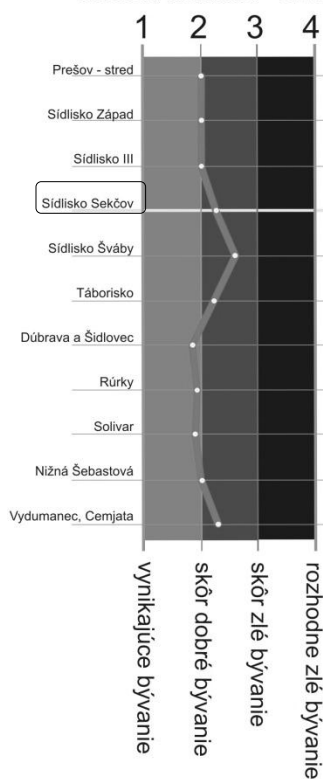
KTORÉ ČASTI MESTA PREŠOV
POVAŽUJETE ZA NAJLEPŠIE NA BÝVANIE?
HODNOTENIA OBYVATEĽOV ŠIDLOVCA

zdroj: vlastný empirický výskum

Graf 16

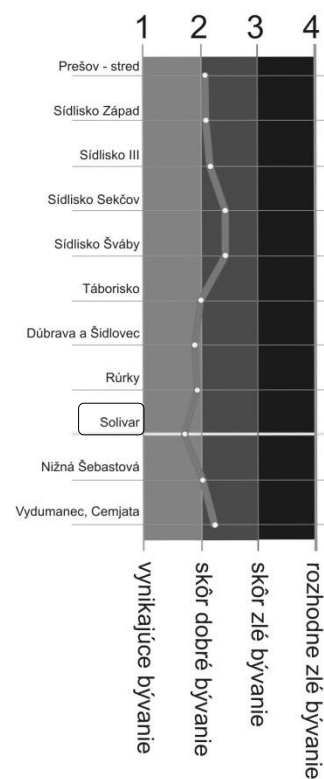
KTORÉ ČASTI MESTA PREŠOV
POVAŽUJETE ZA NAJLEPŠIE NA BÝVANIE?
HODNOTENIA OBYVATEĽOV
SÍDLISKA SEKČOV - SEVER

zdroj: vlastný empirický výskum

Graf 17

KTORÉ ČASTI MESTA PREŠOV
POVAŽUJETE ZA NAJLEPŠIE NA BÝVANIE?
HODNOTENIA OBYVATEĽOV SOLIVARU

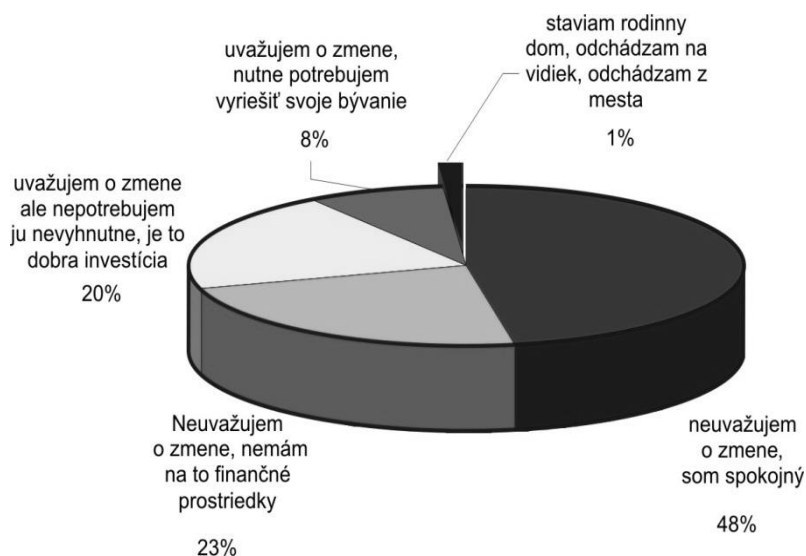

zdroj: vlastný empirický výskum

Väčšina oslovených neuvažuje o zmene svojho bývania (71,6 %), pričom 23 % respondentov ako dôvod uvádza nedostatok finančných prostriedkov (graf 18). Na základe komparácie s výsledkami prieskumu, ktorý bol realizovaný v r. 2005 (marec - apríl na vzorke 318 respondentov; Matlovič a kol. 2005) konštatujeme, že za dva a pol ročné obdobie došlo len k minimálnej zmene v otázke postoja Prešovčanov k svojmu bývaniu. Zaznamenali sme 4,1 % nárast podielu spokojnosti s bývaním a 3,7 % pokles u tých obyvateľov, ktorí vyjadrili len čiastočnú spokojnosť, resp. 0,5 % pokles skupiny nespokojných s úrovňou bývania (graf 19).

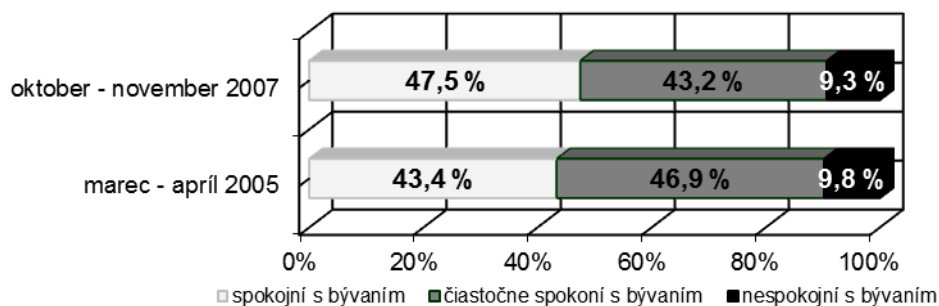
Najviac sa otázkou zmeny bývania zaoberajú Prešovčania s ukončeným vysokoškolským a vyšším odborným vzdelaním, čo predstavuje takmer 16 % hodnotenej vzorky (56 % zo skupiny uvažujúcich o zmene bývania) (graf 20, graf 21).

Graf 18: Podiel respondentov uvažujúcich o zmene bývania

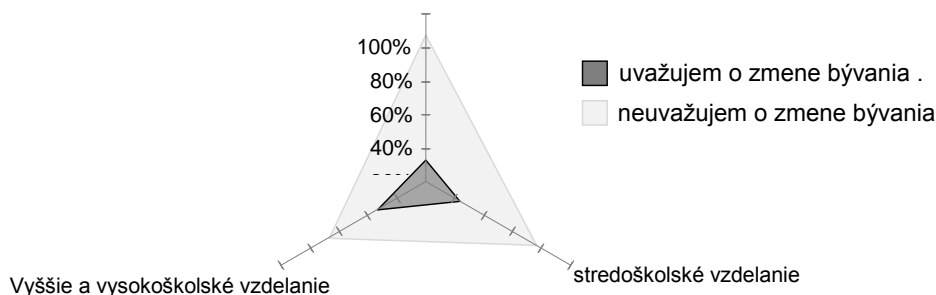
Zdroj: vlastný empirický výskum

Graf 19: Spokojnosť obyvateľov Prešova s bývaním (komparácia zisťovaní v r. 2005 a v r. 2007)

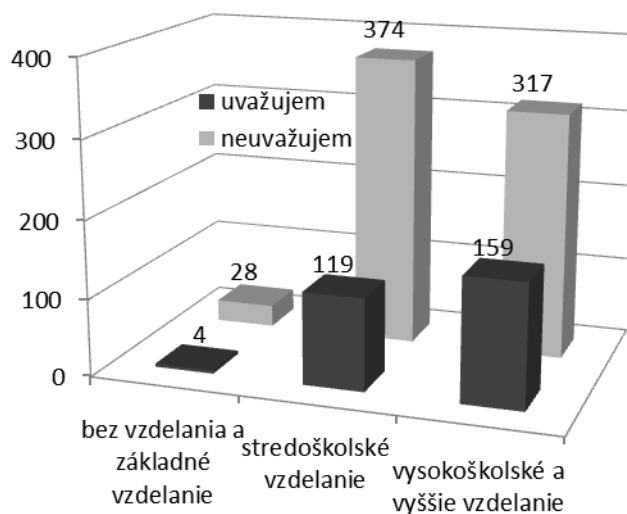

Zdroj: údaje za rok 2005: Matlovič a kol. (2005); údaje za rok 2007: vlastný empirický výskum

Graf 20: Podiel respondentov (ne)uvažujúcich o zmene bývania vzhľadom k najvyššiemu dosiahnutému stupňu vzdelania

Zdroj: vlastný empirický výskum

Graf 21: Počet respondentov (ne)uvažujúcich o zmene bývania vzhľadom k najvyššiemu dosiahnutému stupňu vzdelania

Zdroj: vlastný empirický výskum

Z hľadiska priestorovej diferenciácie je najvyššia koncentrácia respondentov, ktorí o uvažujú zmene bývania na prešovských sídliskách. Najvyššie percento zastúpenia vysokoškolsky vzdelaných respondentov uvažujúcich o zmene je v urbanistickom obvode Šváby (67 %), Sekčov III (47 %) a Pod Bykošom (43 %) (mapa 2; kvôli korektnosti analýzy sme zohľadnili iba urbanistické obvody s najvyššou koncentráciou obyvateľov, teda aj najvyššou početnosťou zastúpených respondentov vo vzorke). Ak porovnáme vybrané urbanistické obvody navzájom, tak najvyšší podiel respondentov uvažujúcich o zmene bývania je zo severnej časti sídliska Sekčov (Sekčov IV: 37 %, Sekčov III: 36 %) a zo sídliska Šváby (35 %). Naopak najvyššiu mieru spokojnosti prejavili respondenti zo Solivaru (82 %) a Sídliska III (Družba a Mladosť – 78 %) (mapa 2).

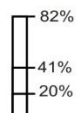
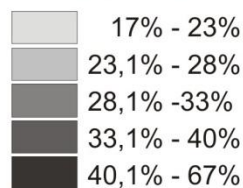
Mapa 2:

PODIEL RESPONDENTOV UVAŽUJÚCICH O ZMENE BÝVANIA

PODĽA VYBRANÝCH URBANISTICKÝCH OBLASTÍ

Autor: Kvetoslava Matlovičová
Zdroj: vlastný empirický výskum

Podiel respondentov, s vysokoškolským vzdelaním uvažujúcich o zmene bývania v rámci príslušného urbanistického obvodu:

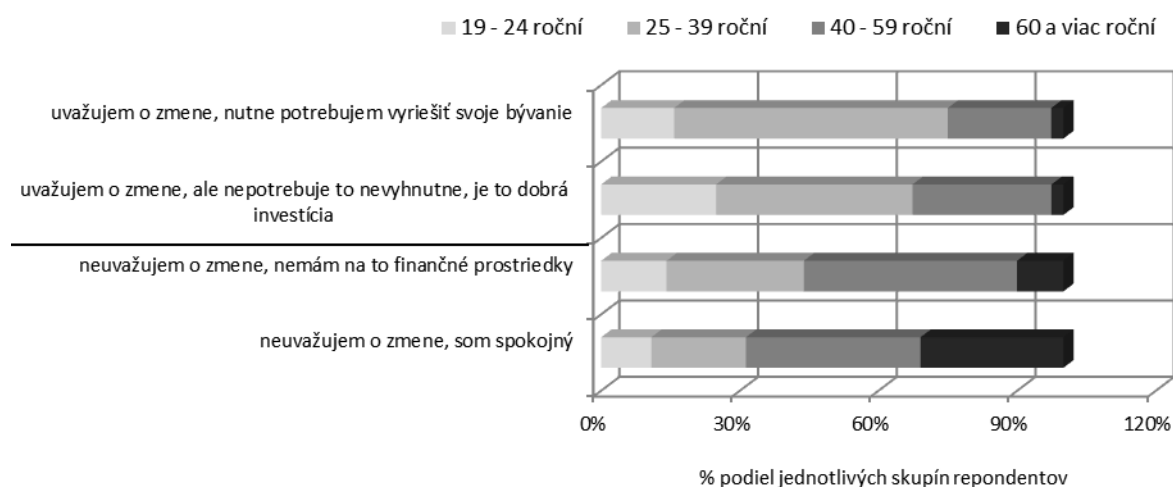

■ uvažujem o zmene bývania
□ neuvažujem o zmene bývania

Vo vzťahu k veku respondentov (graf 22), najväčšiu mieru spokojnosti so svojim bývaním vyjadrila skupina 40 a viac ročných. Podiel nespokojných je najväčší u kohorty 25 - 39 ročných. Miera spokojnosti u respondentov narastá s pribúdajúcim vekom a naopak.

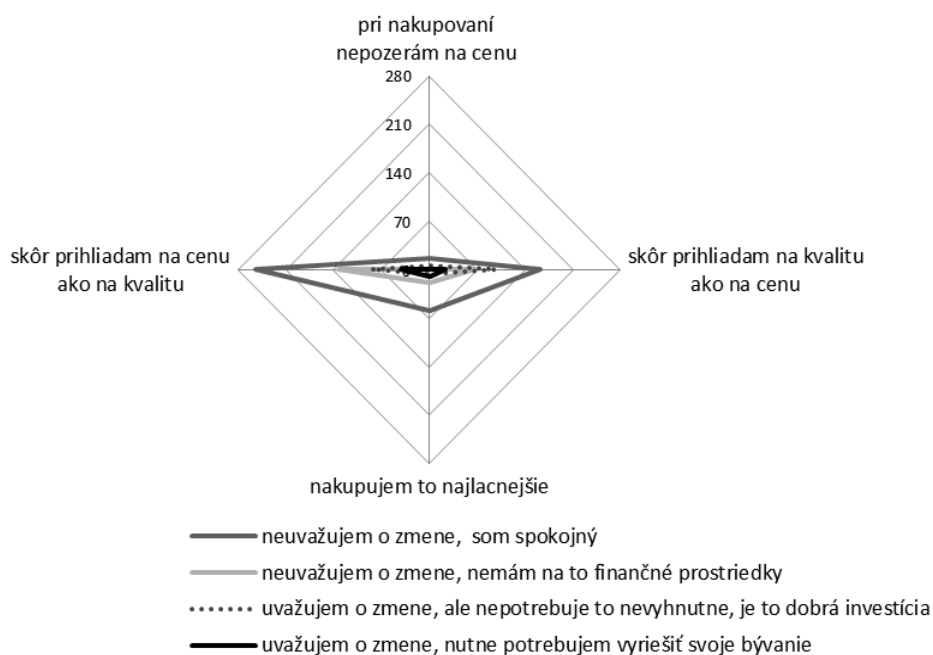
Graf 22: Podiel respondentov (ne)uvažujúcich o zmene bývania v závislosti od ich veku

Zdroj: vlastný empirický výskum

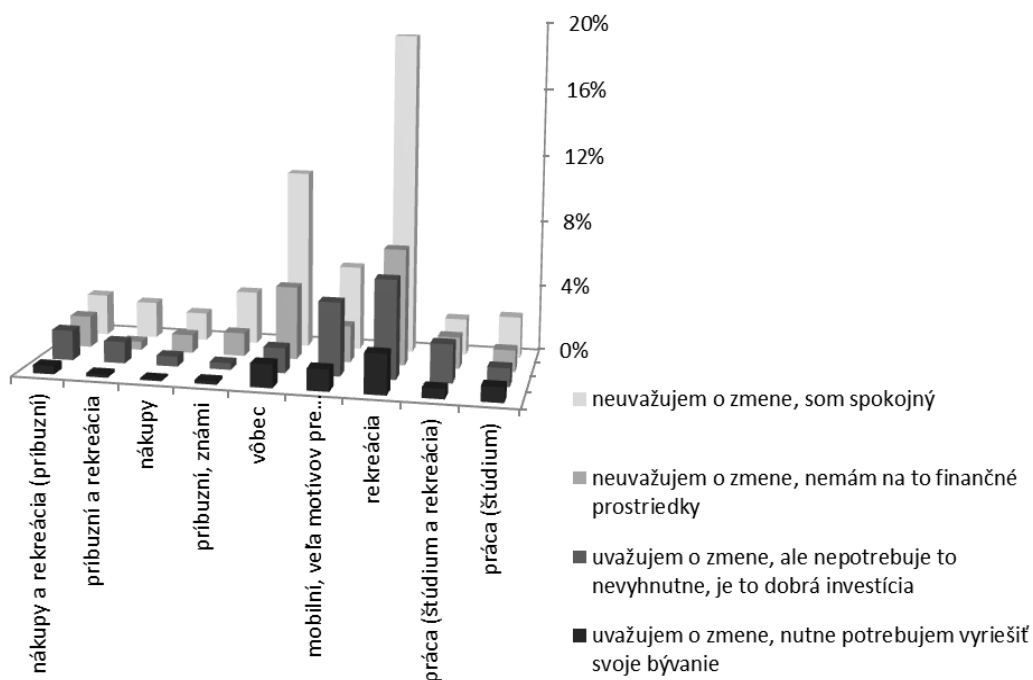
Deklarovaný zámer zmeny bývania veľmi úzko súvisí s úrovňou solventnosti. Výška finančných príjmov však patrí medzi citlivé údaje, ktoré je veľmi obtiažne získať. Tento údaj sme sa rozhodli získať nepriamo, prostredníctvom viacerých otázok (zamestnanie, preferované druhy nakupovaného spotrebného tovaru, dôvody cestovania do zahraničia, najvzdialenejšia navštívená dovolenková destinácia) a to aj napriek možnému riziku skreslenia prostredníctvom transformácie takto získaných odpovedí do podoby požadovanej konečnej informácie. Nasledujúce dva grafy 23 a 24 znázorňujú závislosť medzi deklarovaným záujmom o zmenu bývania a citlivosťou na cenu pri nakupovaní spotrebných tovarov a uvádzanými dôvodmi cestovania do zahraničia. Ich analýzou sme zistili, že potreba riešenia bytovej otázky nemá zásadný vplyv na „šetrenie“ pri nakupovaní či prehodnocovaní výdavkov na rekreáciu. Skupina respondentov, ktorá sa vyjadrila, že nevyhnutne potrebuje vyriešiť svoje bývanie si dopraje aj dovolenku a pri nakupovaní prihliada na cenu, avšak nenakupuje to najlacnejšie. Tu by sme chceli poznamenať, že nejde o študentov, ale o zamestnancov štátnej a verejnej správy alebo zamestnancov súkromných firiem (63 %). Všeobecne skupina „spokojných“ vykazuje vyššiu citlivosť na cenu tovarov a do zahraničia cestujú buď za rekreáciou alebo vôbec. Skupina respondentov, ktorá uvažuje o zmene bývania, pretože to považuje za dobrú investíciu má spomedzi ostatných skupín najmenší podiel tých, ktorí zásadne nakupujú najlacnejší tovar. Ide o ľudí, ktorí veľa cestujú do zahraničia a uvádzajú aj veľmi rozmanité dôvody svojich ciest.

Graf 23: Počet respondentov (ne)uvažujúcich o zmene bývania v závislosti od citlivosti na cenu spotrebného tovaru

Zdroj: vlastný empirický výskum

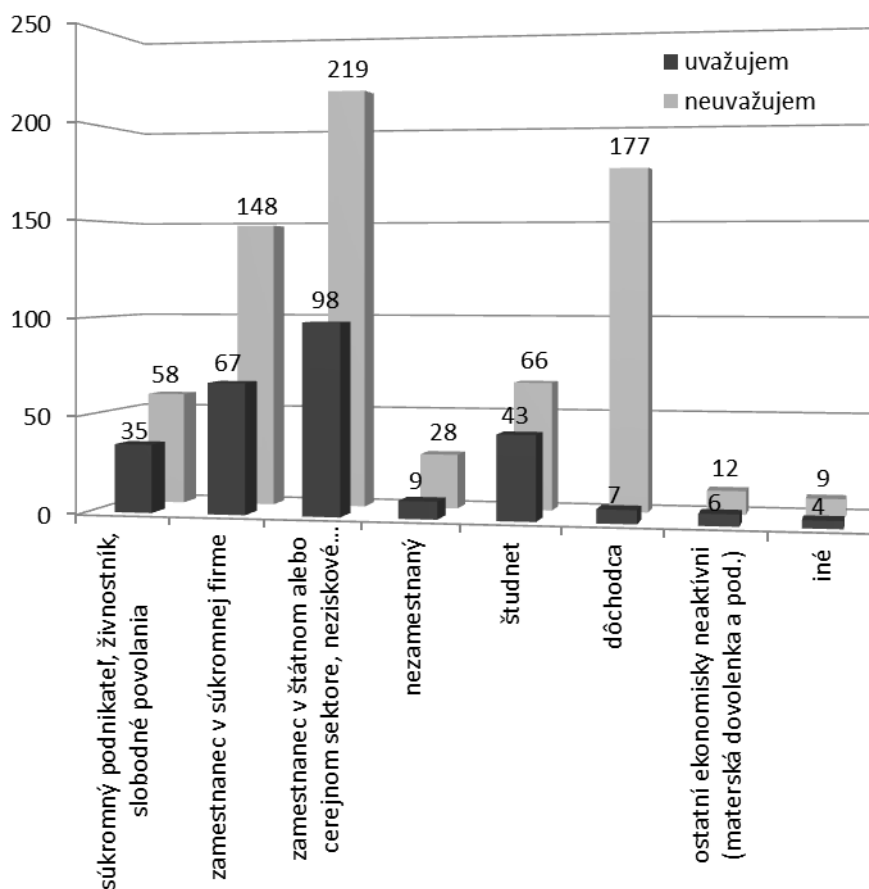
Graf 24: Podiel respondentov (ne)uvažujúcich o zmene bývania vo vzťahu k uvádzaným dôvodom k ceste do zahraničia

Zdroj: vlastný empirický výskum

Najvyšší relatívny podiel pri vzájomnej komparácii (ne)uvažujúcich o novom bývaní a zamestnaní (graf 25) je u študentov a podnikateľov (40 % z nich uvažuje o zmene bývania). U podnikateľov a živnostníkov to možno dať do súvisu so zvýšenými nárokmi na bývanie, relatívne vyššou finančnou solventnosťou v porovnaní s inými skupinami obyvateľov Prešova, ale aj chápaním kúpy nehnuteľnosti ako výhodnej investície vzhľadom k aktuálnej ekonomickej recesii a vzrastajúcim rizikom inflácie a znehodnocovania peňažných úspor. Vysoké percento neuvažujúcich o zmene bývania u študentov je pravdepodobne (aj napriek všeobecnému očakávaniu ich snahy osamostatniť sa) spôsobené vysokou mierou neistoty z budúcich príjmov v kontexte podrozvinutosti mesta Prešov vzhľadom k veľkostne podobným mestám na Slovensku (Matlovič, Matlovičová 2007).

Graf 25: Počet respondentov (ne)uvažujúcich o zmene bývania v závislosti od ich zamestnania

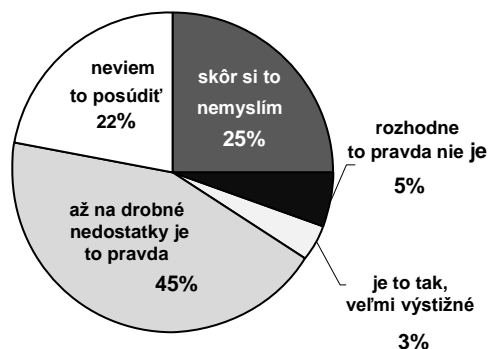

Zdroj: vlastný empirický výskum

Pomerne častou (zrejme však nie vždy dostatočne častou) témou diskusie v súvislosti s prípravou nových stavebných projektov je otázka ich vplyvu na životné prostredie. Žiaľ, na Slovensku (a nie len na Slovensku), sme často svedkami neprimeraných zásahov do prírodného a existujúceho mestského prostredia, motívom ktorých je vidina hodnotnej investície, ktorá má v konečnom dôsledku negatívny dopad na kvalitu života obyvateľov príslušného územia. Prešov má v tomto smere niekoľko problematických území, ktoré bývajú sporadicky témou programu mestských zastupiteľstiev. Uvedená problematika sa čiastočne odrazila aj pri hodnotení bývania, ktoré sme analyzovali vyššie.

V našom prieskume sme preto zisťovali, čo si respondenti myslia o výroku, že: „Prešov má v porovnaní s inými mestami na Slovensku zdravé životné prostredie“. Takmer polovica z opýtaných si myslí, že Prešov má v porovnaní s inými slovenskými mestami zdravé životné prostredie (graf 26), avšak viac ako štvrtina sa s tým celkom nestotožňuje. K otázke sa nevedelo vyjadriť 22 % opýtaných.

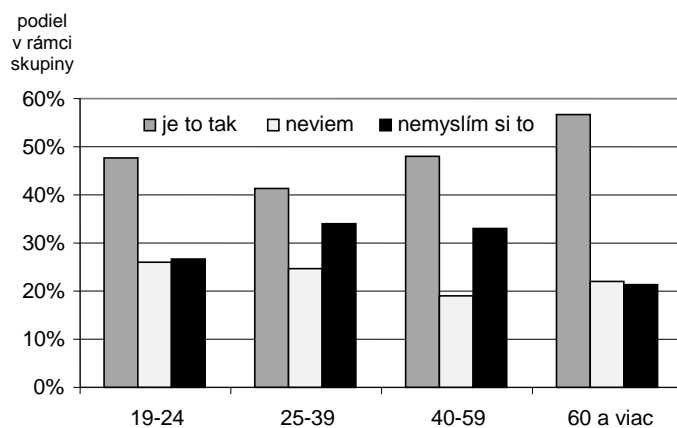
Graf 26: Hodnotenie výroku: „Prešov má v porovnaní s inými mestami na Slovensku zdravé životné prostredie“

Zdroj: vlastný empirický výskum

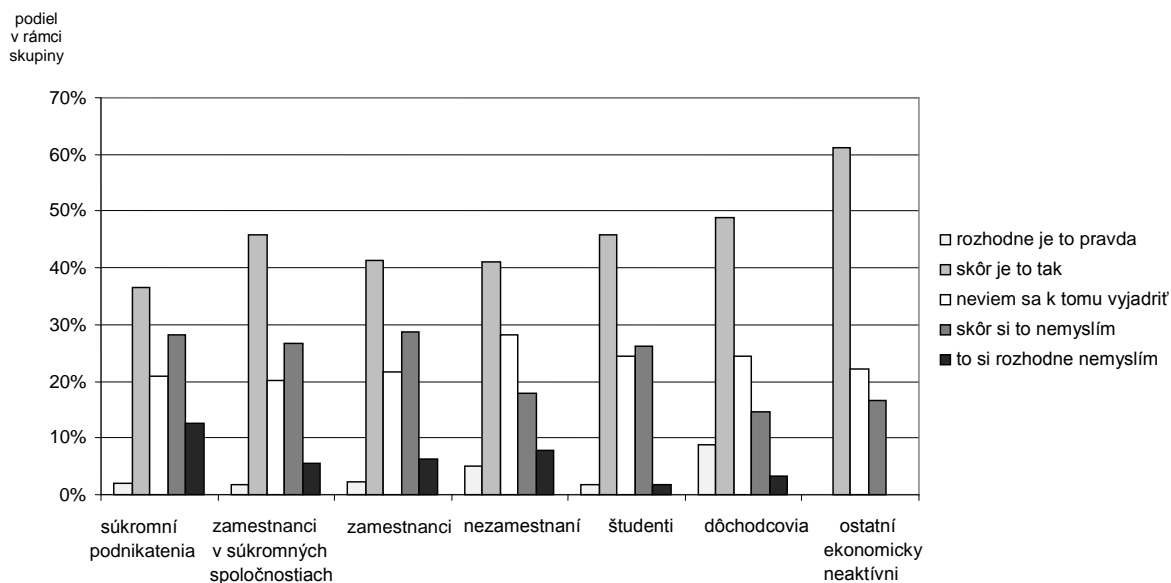
Najväčšiu spokojnosť a zároveň najmenšiu mieru kritiky prejavila najstaršia veková kategória respondentov. Najviac kritikov je vo veku od 25-59 rokov (34 % z uvedenej kategórie) (graf 27). Vo vzťahu k zamestnaniu respondentov je najkritickejšia skupina súkromných podnikateľov, v rámci ktorej si 42% myslí, že Prešov nemá v porovnaní s inými mestami Slovenska zdravé životné prostredie (kategória skôr si to nemyslím, rozhodne si to nemyslím spolu) (graf 28). Skôr pozitívny postoj zaujali dôchodcovia a ostatní ekonomicky neaktívni respondenti, u ktorých 60 % zhodnotilo výrok ako veľmi výstižný alebo skôr výstižný pri zanedbaní drobných nedostatkov. Pri tejto otázke sme predpokladali, že na odpovede bude mať určitý vplyv aj intenzita mobility vo vzťahu k početnosti ciest do Bratislavy, ktorú sme v našom prieskume zisťovali (graf 29). Respondenti, ktorí častejšie cestujú do nášho hlavného mesta, vzhľadom k jeho excentrickej polohe vo vzťahu k Prešovu, musia často krát precestovať väčšiu časť krajiny a teda majú lepšiu možnosť porovnať stav životného prostredia, takpovediac „na vlastné oči“. Ako sme už naznačili, so stúpajúcou intenzitou cestovania do Bratislavy mierne stúpa aj podiel respondentov s kritickým postojom k životnému prostrediu v Prešove (od 28 % až po 35 %) (graf 29).

Graf 27: Hodnotenie výroku: "Prešov má v porovnaní s inými mestami na Slovensku zdravé životné prostredie" (vo vzťahu k veku respondentov)

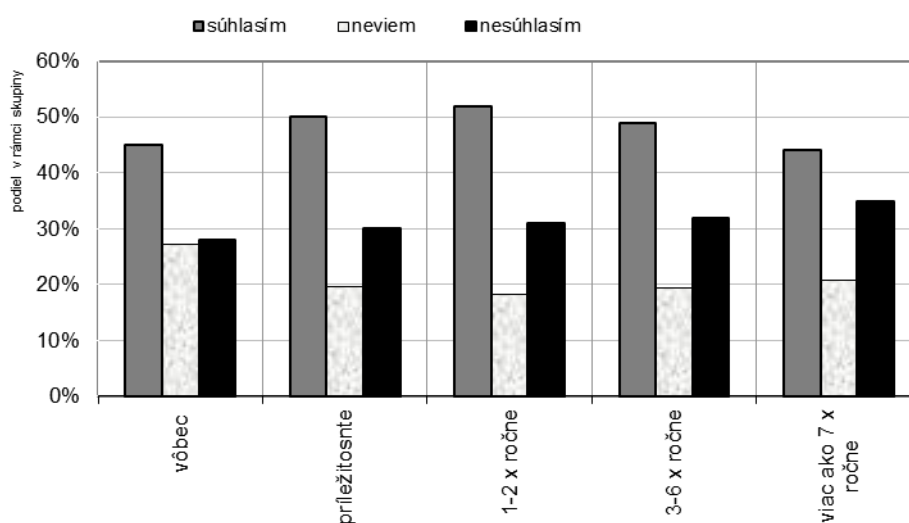
Zdroj: vlastný empirický výskum

Graf 28: Hodnotenie výroku: "Prešov má v porovnaní s inými mestami na Slovensku zdravé životné prostredie" (vo vzťahu k zamestnaniu respondentov)

Zdroj: vlastný empirický výskum

Graf 29: Hodnotenie výroku: „Prešov má v porovnaní s inými mestami na Slovensku zdravé životné prostredie“ (vo vzťahu k frekvencii počtu návštev Bratislavy počas roka)

Zdroj: vlastný empirický výskum

Napokon náš posledný predpoklad vo vzťahu k hodnotenému ukazovateľu bol, že postoj k otázke životného prostredia bude vykazovať aj istú mieru závislosti od miesta bydliska, t.j. k územi, s ktorým má respondent najintenzívnejší každodenný kontakt. Na základe analýzy (mapa 3) sme zistili, že najpriaznivejšie vnímajú životné prostredie Prešova obyvatelia Sídlička III, čo pravdepodobne súvisí s pozitívnym hodnotením kvality bývania (viď vyššie). Toto sídlisko je v Prešove známe ako územie s vysokým zastúpením plôch verejnej zelene. Najhoršie v hodnotení kvality bývania dopadlo v našom prieskume sídlisko Šváby a aj tu sme zistili podobnosť vo vzťahu k predošlej otázke preferencie časti mesta pre bývanie. Samotní respondenti bývajúci v tejto časti mesta hodnotia životné prostredie mesta najhoršie spomedzi všetkých zohľadnených urbanistických obvodov. Je to zároveň jediný urbanistický obvod, kde prevláda negatívne hodnotenie nad pozitívnym (v mape 3 je zobrazené pravým polkruhom). Podobne je to aj pri hodnoteniach respondentov bývajúcich v miestnej časti sídlisko Sekčov. Hlavne jeho severná časť je známa ako „betónové sídlisko“ s nízkym zastúpením plôch verejnej zelene. To sa odrazilo aj pri hodnotení. V severnej časti je podiel oboch názorových táborov takmer vyrovnaný. Pomerne veľký podiel kritikov je aj v urbanistickom obvode Za mlynským náhonom II. Je to časť mesta, ktorou prechádza hlavná dopravná komunikácia Poprad – Košice. Táto je predmetom neustálej kritiky, pretože dostavba komunikácie, ktorá odkloní predovšetkým nákladnú dopravu, najviac zaťažujúcu životné prostredie v zmienenej časti mesta, bola dokončená až niekoľko rokov po našom prieskume (v r. 2011).

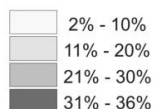
Mapa 3:

"PREŠOV MÁ V POROVNANÍ S INÝMI MESTAMI NA SLOVENSKU ZDRAVÉ ŽIVOTNÉ PROSTREDIE" ČO SI MYSLÍTE O TOMTO VÝROKU?

HODNOTENIE PODĽA VYBRANÝCH URBANISTICKÝCH OBLASTÍ

Autor: Kvetoslava Matlovičová
Zdroj: vlastný empirický výskum

Podiel neutrálneho postoja "neviem to posúdiť" z celkového počtu oslovených respondentov príslušného urbanistického obvodu:

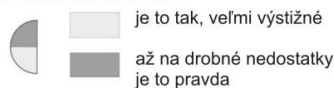
Podiel príslušnej názorovej skupiny z celkového počtu oslovených respondentov príslušného urbanistického obvodu:

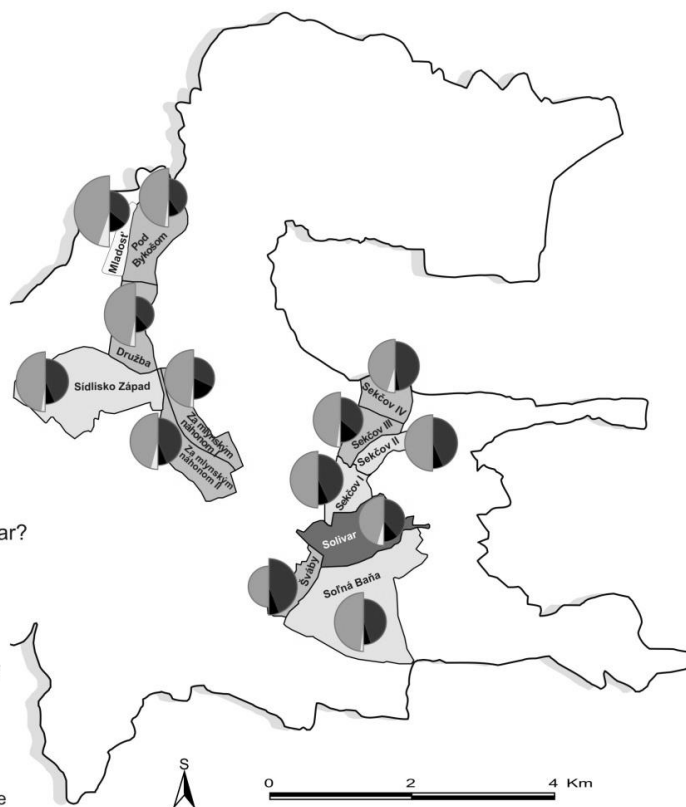
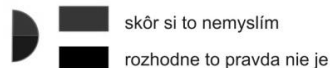
Ste spokojný s kvalitou prešovských obchodov ponúkajúcich spotrebný tovar?

Názorové skupiny:

1. pozitívne hodnotenie:

2. negatívne hodnotenie:

Syntéza percepcie vybraných atribútov intraurbánnej kvality prostredia mesta Prešov (súbor „Prešovčania“)

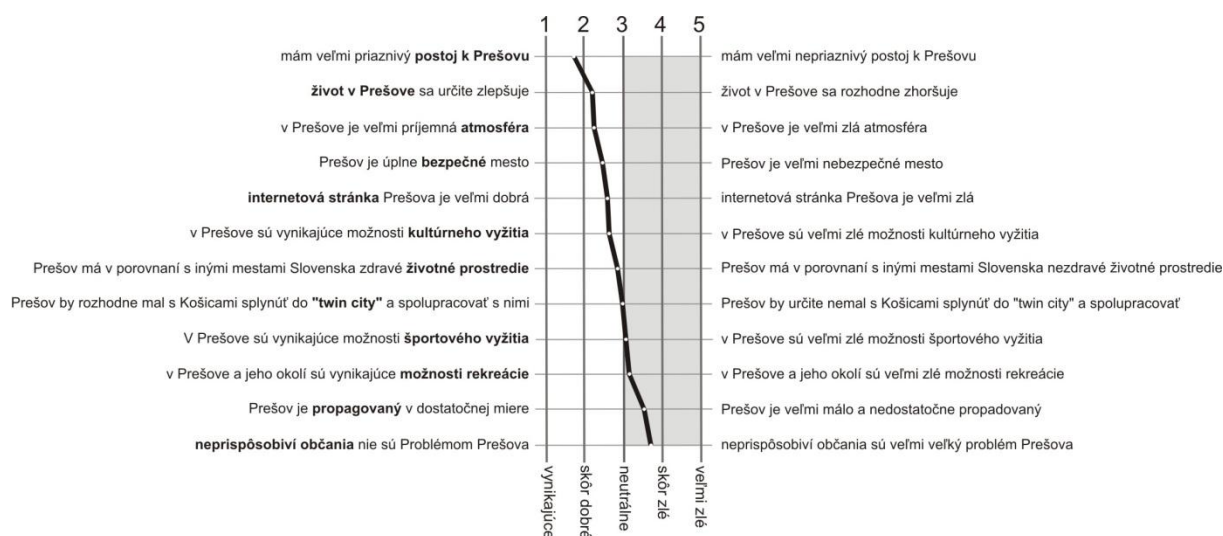
Predmetom nášho pomerne rozsiahleho percepčného výskumu boli aj iné atribúty vnímania mesta Prešov. Pri hodnotení vybraných atribútov mesta sme využili päťstupňovú Likertovu škálu a výsledky sme graficky znázornili sériou grafov (graf 30-34). Respondenti si mohli vybrať medzi piatimi stupňami hodnotení na škále medzi extrémnymi vzájomne opačnými adjektívami: od „vynikajúce“ až po „veľmi zlé“ (pri jednotlivých otázkach bol ich presný tvar prispôbený kontextu).

Najhoršie posudzovaným atribútom mesta boli neprispôsobiví občania Prešova (predovšetkým Rómovia - viac Matlovičová 2010) ako aj úroveň propagácie mesta, ktorú len 24 % oslovených respondentov považuje za primeranú, resp. dostatočnú (viac Matlovičová, Matlovič 2009). K atribútom, ktorého celkové hodnotenie sa vychýlilo mierne na stranu kritiky, patrí aj vnímaná primeranosť možností rekreácie a trávenia voľného času v meste Prešov a jeho bezprostrednom okolí (viac v Matlovičová, Matlovič, Némethyová 2009). Možnosti športového vyžitia boli hodnotené neutrálne. Ostatné posudzované atribúty boli hodnotené pozitívne (graf 30).

Súčasťou posudzovaných atribútov bolo aj vnímanie perspektívy rozvoja Prešova jej aktuálnymi obyvateľmi. Okrem celkového postoja k mestu a percepcie realizovaných

rozvojových aktivít sme zisťovali aj názor Prešovčanov na otázku prehĺbenia spolupráce v rámci partnerskej a kooperačnej so susedným mestom Košice, ktoré by mohlo viesť k zvýšeniu rozvojového potenciálu a atraktivity územia pre potenciálnych investorov alebo návštevníkov. Tento osobitný prípad vytvárania sietí medzi dvoma susednými miestami má totiž potenciál zvyšovania ich konkurencieschopnosti. Ako sme však uviedli v inej práci (Matlovičová, Matlovič 2010), jedným z dôležitých predpokladov formovania sieťovej spolupráce je dôvera a široká podpora a akceptácia partnerstiev u čo možno najväčšieho počtu obyvateľov a subjektov pôsobiach na územiach uvažujúcich o užšej spolupráci. V opačnom prípade môže byť ohrozená implementácia zamýšľaných projektov a hrozí, že ustrnú len v deklaratívnej polohe. Jednou z núkajúcich sa otázok bola možnosť prekonania doteraz dominujúcej stratégie maximalizácie konkurencie medzi mestami jej nahradením kooperačnou stratégiou, ktorá môže zvýšiť konkurencieschopnosť aktérov kooperačnej siete vo vzťahu k vonkajšiemu prostrediu. V rámci nášho empirického výskumu sme preto skúmali, do akej miery je zblížovanie Prešova a Košíc akceptovateľné pre obyvateľov Prešova, resp. či je možné identifikovať názorovú diferenciaciu u jednotlivých sociálno-demografických skupín obyvateľov mesta. Z výsledkov analýzy je zrejmé, že myšlienka spolupráce oboch miest rozdelila respondentov zo skupiny Prešovčania do dvoch takmer rovnako veľkých názorových táborov. Spoluprácu Košíc a Prešova odmietlo 39 % a za prínosnú a možnú ju považuje 41 % respondentov. V tomto smere sa ukazuje, že ak miestne authority chcú zabezpečiť širšiu podporu deklarovanej spolupráce, bude potrebné zvýšiť mieru informovanosti obyvateľov o možných pozitívach a to predovšetkým u ľudí s nižším vzdelaním. (viac Matlovičová, Matlovič 2010)

Graf 30: Komparácia hodnotenia vybraných atribútov mesta Prešov (súbor "Prešovčania")

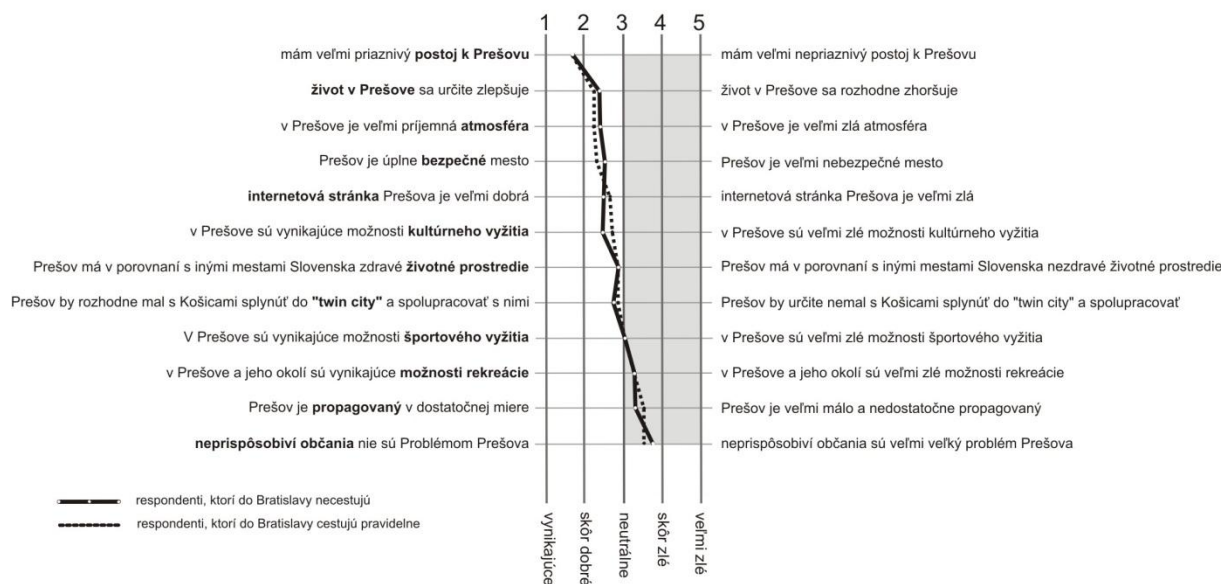

Zdroj: vlastný empirický výskum

Hodnotenú atribúty mesta sme podrobili detailnejšej analýze. Pri komparácii hodnotení jednotlivých vybraných atribútov mesta podľa stupňa mobility respondentov sme zistili, že mobilnejší respondenti sú kritickejší ako respondenti, ktorí do Bratislavy necestujú. Respondenti, ktorí pravidelne cestujú do Bratislavy hodnotili kritickejšie napríklad možnosti kultúrneho využitia, kvalitu webovej stránky mesta, mieru a kvalitu propagácie mesta. Na druhej strane vyjadrili pozitívnejší postoj k myšlienke súmestia Prešov - Košice a menej kritický postoj k neprispôsobivým občanom. Prezentovali tiež optimistickejší pohľad na atmosféru a bezpečnosť v meste a na perspektívy jeho rozvoja ako skupina menej mobilných respondentov (graf 31). K podobným, dokonca ešte jednoznačnejším výsledkom sme sa

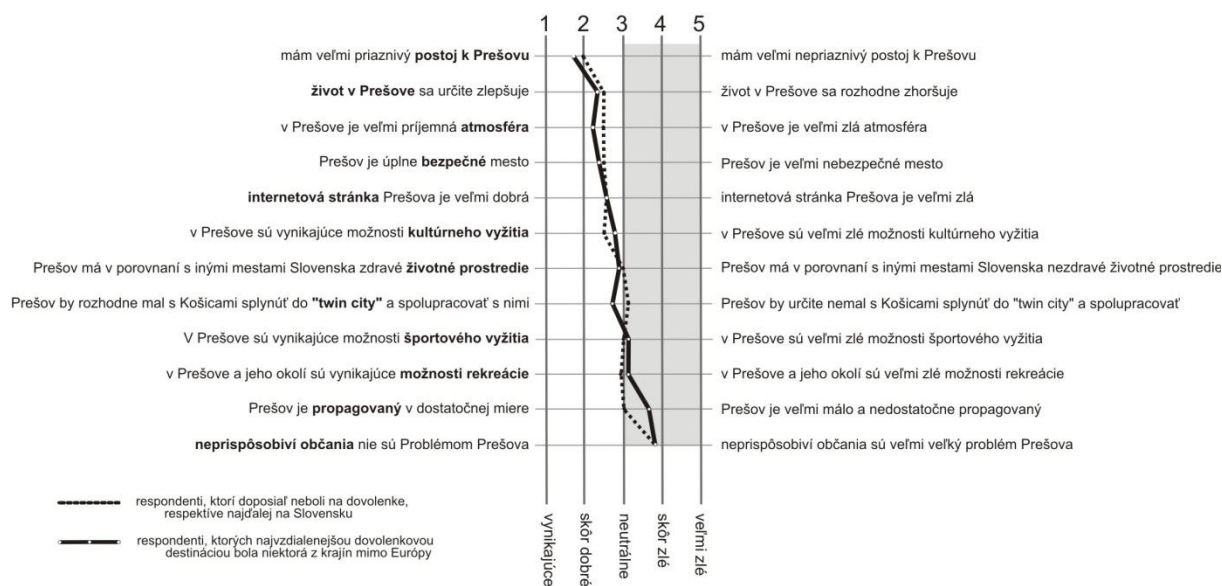
dopracovali pri komparácii respondentov, ktorí mali možnosť (či už pracovne alebo súkromne) vycestovať mimo Európy na jednej strane a respondentov, ktorí ešte nikdy neboli na dovolenke, resp. ak boli, tak len na území Slovenska (graf 32). Prvá „mobilná skupina“ mala tendenciu omnoho kritickejšie hodnotiť úroveň propagácie mesta, možnosti rekreácie, športového a kultúrneho vyžitia. Na druhej strane vo väčšej miere inklinujú k myšlienke súmestia Prešov - Košice a tiež majú optimistickejší pohľad na atmosféru a bezpečnosť v meste a na perspektívy jeho rozvoja ako skupina menej mobilných respondentov (Matlovičová, Matlovič 2010).

Graf 31: Komparácia hodnotenia vybraných atribútov mesta Prešov (súbor “Prešovčania“) vo vzťahu k početnosti návštev Bratislavy

Zdroj: vlastný empirický výskum

Graf 32: Komparácia hodnotenia vybraných atribútov mesta Prešov (súbor “Prešovčania“) vo vzťahu k najvzdialenejšej dovolenkovej destinácii, ktorú mali možnosť respondenti navštíviť

Zdroj: vlastný empirický výskum

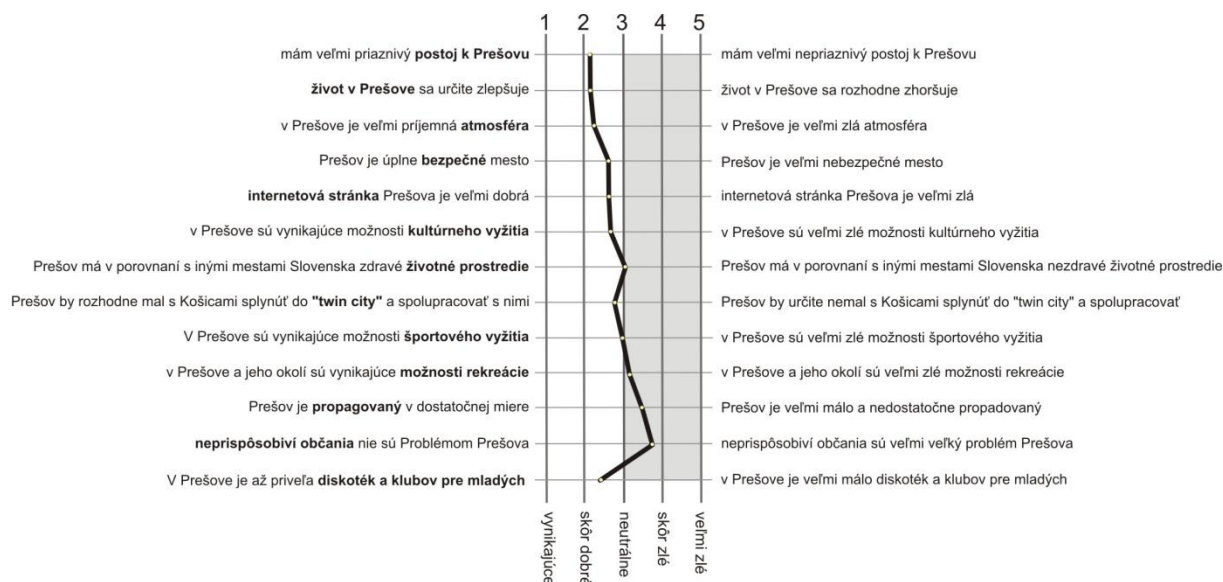
Syntéza percepcie vybraných atribútov intraurbánnej kvality prostredia mesta Prešov (súbor „Maturanti“)

Podobne ako pri predchádzajúcej časti „Prešovčania“, sme syntézu percepcie vybraných atribútov intraurbánnej kvality prostredia mesta Prešov analyzovali aj u skupiny študentov maturitných ročníkov (súbor „Maturanti“) na prešovských stredných školách (graf 33).

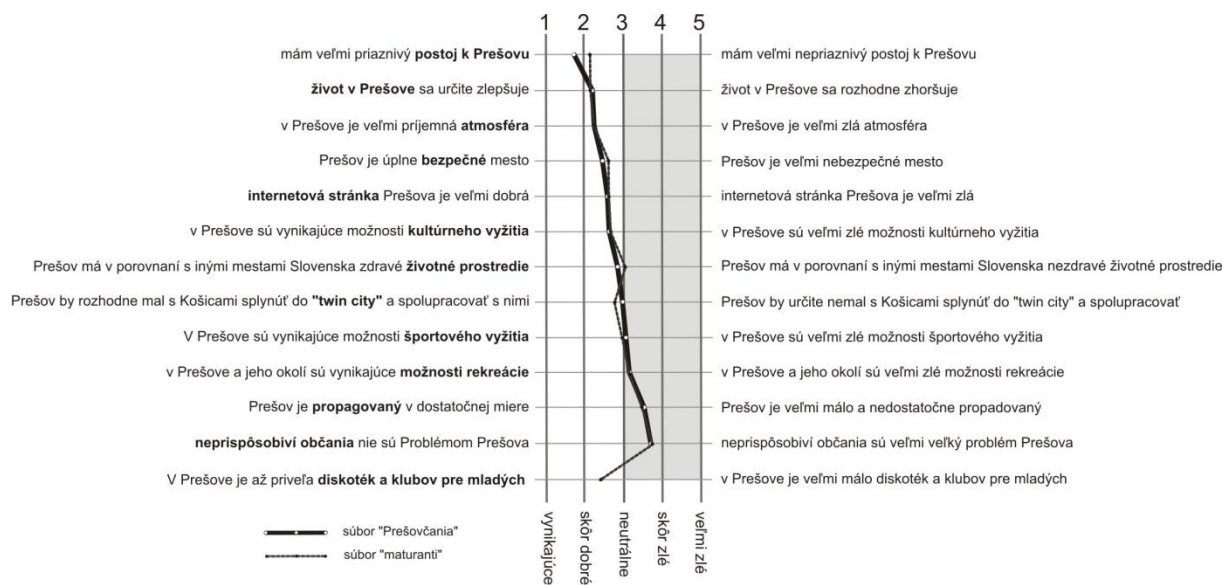
Najhoršie posudzovaným atribútom sú rovnako aj v tomto prípade neprispôsobiví obyvatelia mesta, ktorých hodnotenie dosiahlo najvyššiu hodnotu 3.7, čo možno verbálne označiť ako skôr zle vnímaný atribút mesta. Rovnako skôr negatívne je hodnotená úroveň propagácie mesta, ktorá prekračuje neutrálnu hodnotu tri (3.4). Len mierne, avšak predsa len na stranu negatívneho postoja, sa vychýľuje hodnotenie možností rekreácie v Prešove a jeho bezprostrednom okolí. Naopak ako skôr dobrý hodnotia „maturanti“ svoj postoj k mestu Prešov ako aj atmosféru v meste a rovnako sú optimisti pri hodnotení perspektívy rozvoja mesta.

Komparáciou hodnotení oboch cieľových skupín (graf 34), sme zistili len malé odchýlky. Najvýraznejšia je pri hodnotení postoja k mestu. „Maturanti“ prejavili menej priaznivý postoj k Prešovu ako skupina „Prešovčania“. Rovnako horšie hodnotia životné prostredie a úroveň bezpečnosti v meste. Jediný atribút, kde je výraznejšia odchýlka opačným smerom, t.j. kde maturanti majú priaznivejší postoj ako „Prešovčania“, je v otázke postoja k prípadnému projektu súmestia „twin city“ Košice-Prešov. Je však potrebné poznamenať, že uvedené odlišnosti sú pomerne málo výrazné a teda hodnotenie atribútov mesta Prešov bolo v oboch sledovaných súboroch veľmi podobné.

Graf 33: Hodnotenie vybraných atribútov mesta Prešov (súbor „maturanti“)

Zdroj: vlastný empirický výskum

Graf 34: Hodnotenie vybraných atribútov mesta Prešov (komparácia hodnotení respondentov súboru „Prešovčania“ a súboru „maturanti“)

Zdroj: vlastný empirický výskum

4 Záver

Marketing územia ako strešný územný rozvojový koncept pokúšajúci sa o koordináciu súboru rozvojových stratégií predovšetkým z pohľadu troch kľúčových cieľových skupín: podnikateľov, turistov a nových obyvateľov, je považovaný za dôležitú súčasť plánovania územného rozvoja. Jeho dôležitou súčasťou v rámci plánov zameraných na interné prostredie územia a v rámci neho na obyvateľov býva stratégia zlepšenia kvality života jeho obyvateľov. Z pohľadu konkurencieschopnosti územia ide o vytvorenie takých podmienok pre život, ktoré budú schopné uspokojiť potreby cieľových segmentov lepšie ako iné územia súťažiace o ich priazeň. Prílišná subjektivita a multidimenzionalita konceptu kvality života je však považovaná za vážny problém konštrukcie dôveryhodných komplexných kvantitatívnych ukazovateľov, ktoré by ju dokázali jednoznačne určiť a porovnávať. Napriek nepresnosti a neúplnosti záverov, ku ktorým je možné dospieť pri pokusoch o jej odmeranie, však patrí tento druh štúdií v praxi medzi veľmi žiadané, pretože ponúka možnosť vzájomného porovnávania konkurencieschopnosti území v oblasti ponuky pre ich obyvateľov.

Použitá literatúra:

- [1] EISINGER, P. (2000): The politics of bread and circuses. Building the city for the visitor class, *Urban Affairs Review* Vol. 35, No. 33, pp. 316–33
- [2] FAINSTEIN S. S., JUD D. R. (EDS) (1999): *The Tourist City*, May 03, New Haven, London: Yale University Press, 352 p.
- [3] HOSPERS G-J. (2011): Place-marketing in shrinking Europe: Some Geographical Notes, *Tijdschrift voor economische en sociale geografie, Journal of Economic and Social Geography*, Vol. 102, No. 3, Royal Dutch Geographical Society KNAG, Singapore

- [4] IRA V., ŠUŠKA P., (2006): Percepcia kvality života v mestskom prostredí (na príklade mesta Partizánske). *Geografická revue*, 2, 309-332.
- [5] KLINGHOLZ R. (2009): Europe's Real Demographic Challenge. *Policy Review*, Oct/Nov2009, Issue 157, p61-70, 10p.
- [6] KOREC P., SMATANOVÁ E. (1999): Perception of housing quarters quality in Bratislava by its inhabitants, *AFRNUC Geographica Supplementum 2/II*, 223-234.
- [7] MATLOVIČ R. (1992): Behaviorálna geografia, geografia percepcie a výskum vnútornej štruktúry mesta (na príklade Prešova). In Drgoňa, V. (ed.): *Regionálne systémy životného prostredia*, SGS Nitra - Wien, s. 139-143.
- [8] MATLOVIČ R., MATLOVIČOVÁ K. (2007): Koncept miesta vo vývoji geografického myslenia in Kraft, S., Mičková, K., Rypl, J., Švec, P., Vančura M.(eds.): *Česká geografie v Evropském prostoru*, sborník příspěvku XXI. sjezdu České geografické společnosti, 30.8.-2.9.2006, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, ISBN 978-80-7040-986-2, s. 181-190, dostupné aj na: <http://www.fhfv.unipo.sk/~matlovicova/publikacnacinnost.htm>
- [9] MATLOVIČOVÁ K. (2009): What is the Colour of Prešov? An Analysis of Colour Associations in the Population Evoked by a Geographical Area as the Fundament for Creating an Acceptable City Brand, *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy, Folia Geographica*, 14, ISSN 1336-6149, ISSN 1336-6157, PU Prešov, s. 167-179, dostupné aj na: <http://www.fhfv.unipo.sk/~matlovicova/publikacnacinnost.htm>
- [10] MATLOVIČOVÁ K., MATLOVIČ R. (2009): Analýza obyvateľmi preferovaných komunikačných kanálov, vo vzťahu k územnej samospráve (príklad mesta Prešov), *Acta oeconomica* No 26, Úloha územných samospráv v regionálnom rozvoji, Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica, ISBN 978-80-8083-916-1, dostupné aj na: <http://www.fhfv.unipo.sk/~matlovicova/publikacnacinnost.htm>
- [11] MATLOVIČOVÁ K., MATLOVIČ R., NÉMETHYOVÁ B. (2009): Perception of the potential of Prešov for recreation and leisure-time activities by its inhabitants / Percepcia potenciálu Prešova pre rekreáciu a voľnočasové aktivity jeho obyvateľmi in *Aktywnosc turystyczno-rekreacyjna w obiektach dziedzictwa kulturowego I przyrodniczego*, pod redakcją J. Ruta i P. Ruta, Uniwersytet Rzeszowski Wydział Wychowania Fizycznego, Katedra Gospodarki Turystycznej, Rzeszow 2009, ISBN 83-926640-5-5, chapter II, pp.: 170-179, dostupné aj na: <http://www.fhfv.unipo.sk/~matlovicova/publikacnacinnost.htm>
- [12] MATLOVIČOVÁ K. (2010): Percepcia bezpečnostného rizika v meste Prešov, *Geografia Cassoviensis*, ročník IV., 2 / 2010, ISSN 1337 – 6748, s. 987-106, dostupné aj na: <http://www.fhfv.unipo.sk/~matlovicova/publikacnacinnost.htm>
- [13] MATLOVIČOVÁ K., MATLOVIČ R. (2010): Percepcia sieťovania miest ako nástroja zvýšenia ich konkurenceschopnosti (empirický príklad Košíc a Prešova), in Fňukal M., Frajer J., Hercik J. (eds.): *Sborník příspěvků z konference, 50 let geografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Palackého v Olomouci*, 2010, ISBN 978-80-

- 244-2493-4, s. 429-442, dostupné aj na:
<http://www.fhfv.unipo.sk/~matlovicova/publikacnacinnost.htm>
- [14] MATLOVIČOVÁ K., SOVIČOVÁ I. (2010): Analýza vonkajšieho imidžu mesta Prešov, *Geografia Cassoviensis*, ročník IV., 2 / 2010, ISSN 1337 – 6748, s. 107-113, dostupné aj na: <http://www.fhfv.unipo.sk/~matlovicova/publikacnacinnost.htm>
- [15] MATLOVIČOVÁ K. (2011): Analýza interného imidžu mesta Prešov, *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešoviensis, Prírodné vedy, Folia Geographica*, 17, Ročník LII, ISSN 1336-6149, ISSN 1336-6157, PU Prešov, s. 217-241, dostupné aj na: <http://www.fhfv.unipo.sk/~matlovicova/publikacnacinnost.htm>
- [16] OLSSON K., BERGLUND E. (2009): City Marketing: The Role of the Citizens, kapitola 8, pp. 127-143 in Nyseth T., Viken A. (eds.): *Place Reinvention, Northern Perspectives*, Ashgate Publishing Limited, England, ISBN 9780754674757 (hbk), 246 p.
- [17] SANDERCOCK (2003): *Cosmopolis II: Mongrel Cities in the 21st Century*, London and New York: Continuum, 2003, Images by Peter Lyssiotis, 291 p., ISBN: 0826464637.
- [18] SIWEK T. (2011): *Percepce geografického prostoru*, Česká geografická společnost, Praha, ISBN: 978-80-904521-7-6, 164 s.
- [19] TOBLER W. R. (1970): A Computer Movie Simulating Urban Growth in the Detroit Region, *Economic Geography*, Vol. 46, Supplement: Proceedings. International Geographical Union, Commission on Quantitative Methods (Jun., 1970), Published by: Clark University, pp. 234-240
- [20] ZUKIN, S. (1995): *The Cultures of Cities*, Blackwell, Cambridge, MA, and Oxford, ISBN 1 55786 436 5, 336 pp.

Autorka

RNDr. Kvetoslava Matlovičová, PhD.

Prešovská univerzita

Katedra geografie a regionálneho rozvoja

Email: kveta.matlovicova@gmail.com

Transfer a zdieľanie znalostí pre rozvoj regiónov

Gabriela Kalinová

Abstrakt

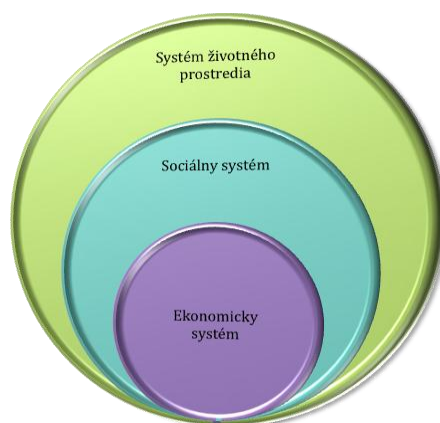
Udržateľný rozvoj miest je založený na znalostiach ľudí našej spoločnosti a ide o dynamický jav. Tieto znalosti vychádzajú z opatrení ekonomických, sociálnych a environmentálnych, a hovoríme o eko-znalostiach, socio-znalostiach a enviro-znalostiach. Ľudia a ich znalosti sa stávajú silným nástrojom pre obce/ regióny a vytvárajú potenciál pre ich rozvoj. Dôležitosť sa kladie na prístup k informáciám a schopnosť prenášať informácie do znalostí. K tomu sú potrebné schopnosti ľudí, ktoré pomáhajú vytvárať dobré vzájomné vzťahy. Znalosti predstavujú novú paradigmu pre budúci vývoj a silnú koreláciu k trvalo udržateľnému rozvoju miest a vidieckych regiónov.

Kľúčová slova: udržateľnosť, transfer znalostí, zdieľanie znalostí

1 Úvod

Známy model trvalo udržateľného rozvoja miest, vidieckych regiónov predstavujú tri systémy, ktoré sú vzájomne závislé (obr. č.1) Tento model sa používa vo sfére makro i mikro, v oblasti výroby a služieb. Často sa ľudský faktor a vplyv na životné prostredie neberie do úvahy, prehľadne sa. Udržateľnosť je aj o hľadani kreatívnych riešení, ktoré spĺňajú naše súčasné potreby, bez obetovania potrebám budúcnosti. V dôsledku toho všetky naše činnosti musia smerovať k cieľom na dosiahnutie vzájomných výhodných situácií vo všetkých troch systémoch.

Obr.č. 1 Model vzájomnej závislosti udržateľného rozvoja (Ott, 2003)

Zdroj: Ott, 2003

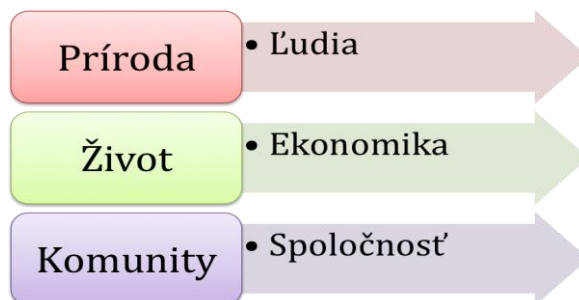
Komponentmi udržateľného rozvoja vidieckych regiónov sú v prvom rade udržateľnosť prírody s rozvojom ľudí v časovom horizonte teraz a v budúcnosti. V druhom rade udržateľnosť života je spojená s rozvojom ekonomiky v horizonte aspoň dvoch generácií. A v treťom rade udržateľnosť komunity je spojená s rozvojom spoločnosti v časovom horizonte neustále. (obr.č.2) (Kates, 2005)

Obr. č. 2 Komponenty udržateľného rozvoja regiónu

Ak spojíme udržateľnosť s rozvojom, musíme zosúladiť ľudí v prírode, ekonomiku pre dobrý život a spoločnosť pre jednotlivé komunity. (obr.č.3) Ľudia sú závislí na riadne fungujúcich prírodných systémoch, súčasne ekonomických a sociálnych systémoch.

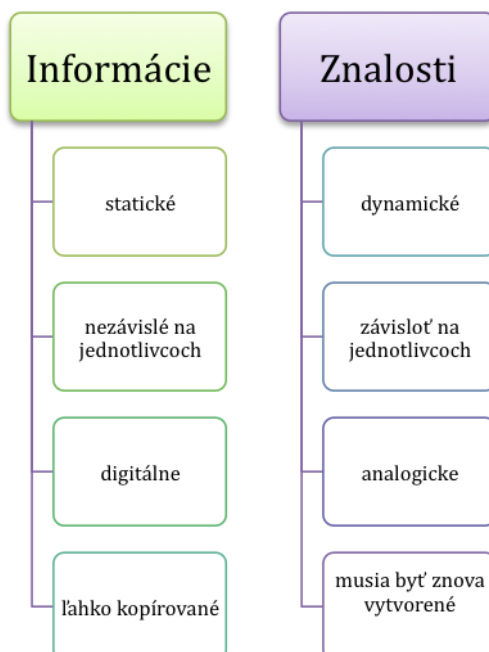
Obr.č. 3 Komponenty udržateľného rozvoja regiónu

Udržateľný rozvoj vidieckych regiónov je disciplína optimalizácie ľudského kapitálu v životnom prostredí (na pracovisku, doma, v prírode) tým, že sa kombinuje bohatstvo znalostí. Všeobecne platí, že znalostná báza je centrálné úložisko pre informácie (napr. verejné knižnice, webové stránky obcí). Správne zhromažďovanie a transfer znalostí sú prospešné pre obe strany, pre správu obce a pre verejnosť. Zároveň platí, že vytváranie znalostnej bázy nie je statický zdroj, ale ide o dynamický zdroj, umožňujúci neustále učenie sa. Dobrý transfer znalostí umožní efektívnejšie zdieľanie znalostí (úspora času vyhľadávaním na rôznych miestach, často nie je nutný osobný kontakt). Ako príklad uvádzam získanie všetkých znalostí na stavenom úrade obce (tlačivá, žiadosti, poplatky, predpisy a zákony s komentárom/ vysvetlivkami), aby získané znalosti sa dali aplikovať. Rozdielnosť medzi informáciou a znalosťou je na obr. č.7. Podľa Trunečka (2006) pri znalostiach ide o efektívne prepojenie, tých čo vedia, s tými čo vedieť potrebujú a o premenu osobných znalostí na znalosti pre spoločnosť.

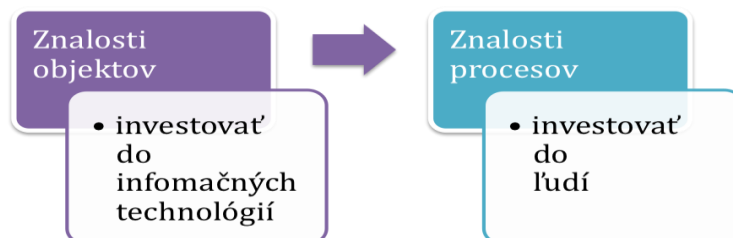
Znalosti sú zakotvené v ľudskej bytosti ako ľudský kapitál a v technológii. Znalosti sú chápané ako objekt a proces. Sú dynamické, osobné a zreteľne odlišné od informácií (obr. č. 3).

Obr.č. 4 Rozdiel medzi informáciou a znalosťou (Ackoff, 1989)

Znalosti sú stále viac kodifikované, prenášané prostredníctvom počítačových a komunikačných sietí v novo vznikajúcej znalostnej spoločnosti. Sú znalosti objektu alebo procesu? Pri znalostiach objektov ide o investovanie do informačných technológií a pri znalostiach procesov ide o investovanie do ľudského kapitálu (obr.č.4)

Obr. č. 5 Znalosti objektu a procesu

Ak máme tendenciu sa domnievať, že investíciami do informačných technológií, budeme mať realizovaný znalostný manažment je to len jedna strana udržateľnosti znalostí. Na druhej strane musíme byť presvedčení, že znalosť je proces a môžeme to definovať ako schopnosť konať, aby znalosti boli správne transferované a zdieľané.

2 Transfer znalostí

Poznáme dva prístupy transferu znalostí:

a) komunikačný model. Szulanski (2000) použil k popisu transferu znalostí prenos správ od vysielajúceho k príjemcovi v danom kontexte. Tento proces pozostáva z fáz:

- spustenia, kde sa uznáva prenos znalostí,
- adaptácie, kde znalosť je vnímaná potrebou príjemcu,
- pochopenie, kde znalosť je zmenou u príjemcu, ako súčasť novej znalosti a súvislosti
- implementácie, kde znalosť je inštitucionalizovaná a zdieľaná, aby sa stala neoddeliteľnou súčasťou príjemcu.

Tieto štyri fázy sú závislé od vzťahu vysielajúceho a príjemcu, od ich vzdialenosti a od povahy znalosti. Tento model nám umožňuje definovať komunikáciu ako odovzdávanie znalostí, od transferu po zdieľanie znalostí.

b) znalostný špirálový model. Iný transfer znalostí bol navrhnutý Nonaka a Takeuchi (1995) modelom štyroch režimov, kde je znázornený transfer znalostí od jednotlivca k organizácii. Tento model bol opísaný ako znalostný špirálový model. Štyri režimy v špirále sú vzory interakcie medzi implicitnými a explicitnými znalosťami. Prostredníctvom týchto procesov môžu byť existujúce znalosti prevedené na nové znalosti.

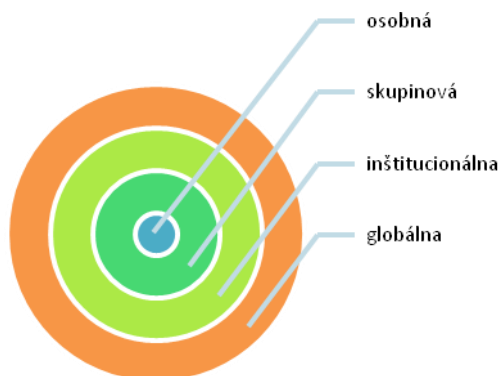
3 Zdieľanie znalostí

Vychádzajúc z potenciálu ľudského kapitálu poznáme prístupy zdieľania znalostí:

- vzájomná pomoc,
- retroaktivita,
- hodnotenie po ukončení činnosti.

Skúsenosti, kompetencie, odbornosť, motivácia tvoria potenciál ľudí a vyžadujú správnu kombináciu v čase a v priestore. Znalosti musia byť zapojené aj do procesu vytvárania udržateľnosti rozvoja regiónov. To znamená, že znalosti sú prepojené a ich relatívna dôležitosť sa bude líšiť v rôznom čase a na rôznych miestach vo štyroch úrovniach udržateľnosti regiónu (obr.č. 5).

Obr.č. 6 Štyri úrovne zapojenia znalosti udržateľnosti regiónu

Medzi základné princípy udržateľnosti rozvoja regiónu patrí:

Harmónia – vyrovnanie rozdielov a súlad medzi tromi sférami udržateľnosti.

Autonómia – v rámci zdrojov regiónu (materiálne, technologické, finančné, znalostné, ale aj zdrojov moci) musí región rozvíjať.

Solidarita – v prípade potreby byť ochotný pomôcť inému regiónu.

Inovácie - vytváranie inovácií vo všetkých oblastiach udržateľnosti rozvoja regiónu.

Tieto princípy môžu ľudia zmeniť na základe:

- 1) Myslenia (schopnosť vedieť, transfer a zdieľať znalostí)
- 2) Komunikácie (používanie slov úspora, ekologické, recyklácia, energia, apod.)
- 3) Aktívneho prístupu (byť pozitívne činní)

Čo potrebujú ľudia pre udržateľný rozvoj regiónu: dobrú infraštruktúru, vysokú kvalitu života, silné cítenie s komunitou, celoživotné vzdelávanie.

4 Závěr

Trvalo udržateľnosť regiónu je v čase neprežitá interakcia ľudí s prostredím a systémom. Znalosti sa stávajú strategickou otázkou konkurencieschopnosti každého regiónu. Čiernou skrinkou udržateľnosti rozvoja regiónu sú znalosti založené na súčasných znalostiach. To znamená, že je potrebné k plnému pochopeniu znalostí, prístup k informáciám a schopnosť prenášať informácie do znalostí. Chápanie poznania je hlavnou úlohou pri definovaní znalostnej spoločnosti. Z nášho súčasného vnímania spoločnosti založenej na znalostiach, je dôležité zdôrazniť úlohu znalostnej spoločnosti v budúcom vývoji našej spoločnosti. Z tohto dôvodu udržateľnosť rozvoja vidieckych regiónov chápeme ako rozvoj ľudí, smerujúci k sociálnej súdržnosti, hospodárskej konkurencieschopnosti a stabilite, k efektívnemu využívaniu zdrojov a hospodárskeho rozvoja, zachovaniu biodiverzity a ekosystému.

Za účelom overenia vzájomných vzťahov v spoločnosti založenej na znalostiach a udržateľnosti, musíme si predstaviť rozdiel medzi týmito dvoma pojmami a predstaviť si metriky, ktoré nám umožnia prezentovať znalosti ako vzor počtu ukazovateľov pre overenie pokroku.

Použitá literatura

- [1] Ackoff, R. L., 1989. From Data to Wisdom. *Journal of Applied Systems Analysis*, Volume 16, 1989, p. 3-9.
- [2] Kates, R., T. M. Parris, and A. A. Leiserowitz, 2005. What is Sustainable Development: Goals, Indicators, Values, and Practice, *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 47(3), p. 9-21.
- [3] Nonaka, I., Takeuchi, H., 1995. *The knowledge-creating company*. New York: Oxford University Press.
- [4] Ott, K. (2003). The Case for Strong Sustainability. In: Ott, K. & P. Thapa (eds.) (2003). *Greifswald's Environmental Ethics*. Greifswald: Steinbecker Verlag Ulrich Rose. ISBN 3931483320.
- [5] Szulanski, G., 1996. Exploring internal stickiness: Impediments to the transfer of best practice within the firm. *Strategic Management Journal*, 17 (Winter Special Issue). p. 27-43.
- [6] Szulanski, G. (2000). The process of knowledge transfer. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 82(1). p. 9-27.
- [7] Truneček, J., 2004. *Management znalostí*. C.H.Beck, 2004. 131 strán. ISBN 8071798843.

Autorka

Ing. Gabriela Kalinová, Ph.D.

Slovenská technická univerzita v Bratislave

Ústav manažmentu

Email: gabriela.kalinova@stuba.sk

Příčiny a důsledky komerční suburbanizace
Případová studie: pražská aglomerace
Výsledky pilotního empirického šetření
Projekt financován z prostředků IGA VŠE.

Nikola Krejčová

Abstrakt

Změny v sídelní struktuře pražské aglomerace prostřednictvím rezidenční a komerční suburbanizace se dějí v duchu neustálých ekonomických, sociálních a environmentálních či krajinných proměn vyvolávajících rozporuplné reakce. Negativní postoje značné části odborné veřejnosti k těmto procesům jsou v rozporu s přirozenou potřebou ekonomických a rezidenčních subjektů svobodně se rozhodnout o své lokalizaci, zejména, jde-li o lokalizaci v oblasti zázemí hlavního města. Vzhledem k rostoucímu počtu ekonomických subjektů (firem) lokalizovaných v zázemí lze vyslovit předpoklad, že komerční suburbanizace může mít pozitivní dopad na regionální (lokální) rozvoj v důsledku rozvoje lokálních trhů práce a trhů zboží a služeb. Cílem tohoto článku je zhodnotit příčiny a důsledky komerční suburbanizace v podmínkách pražské aglomerace na základě výsledků pilotního empirického šetření.

Klíčová slova: komerční suburbanizace, pražská aglomerace, regionální rozvoj, lokální trh práce, lokální trh zboží a služeb

Úvod a cíl práce

Komerční suburbanizace je průvodním jevem a nedílnou součástí hospodářských přeměn po roce 1989 v České republice. Podobně jako suburbanizace rezidenční je výrazem tendence jednotlivých subjektů lokalizovat se do zázemí města. Toto zázemí – suburbium⁵⁰ – tak nabývá nepřehlédnutelné atraktivnosti jak pro soukromé tak pro komerční subjekty a vzhledem k obrovskému nárůstu počtu těchto subjektů v okolí velkých i středních měst za posledních 10-15 let vyvstává otázka čím je tato atraktivnost suburbánních území způsobena, neboli proč jim lidé a firmy dávají přednost před lokalitami uvnitř administrativních hranic měst a jaký dopad má jejich působení na příslušný mikroregion.

Přestože se suburbanizaci věnuje celá řada zahraničních i českých autorů, většina odborných publikací zpracovávajících toto téma se soustředí na problematiku suburbanizace rezidenční, komerční je poněkud opomíjena. Lokalizační teorie ji sice zahrnují do svých pozorování, ale předmětem jejich zkoumání je spíše problematika lokalizace komerčních subjektů v širším měřítku, detailní analýza příčin a důsledků komerční suburbanizace v odborné literatuře stále chybí.

Cílem tohoto příspěvku je zhodnotit příčiny a důsledky komerční suburbanizace v okolí hlavního města Prahy na základě vlastního pilotního empirického šetření. Pilotní šetření bylo provedeno s cílem ověřit některé lokalizační faktory, které jsou odbornými zdroji označovány za více či méně obecné a získat rámcový přehled o působení firem na daný region. Smyslem

⁵⁰ z latinského výrazu „sub urbs“ - pod nebo vedle města - tedy předměstí. V současnosti je pojem vnímán jako samostatné sídlo mimo intravilán (kompaktní zástavbu). Zdroj: suburbanizace.cz/slovnicek/suburbium.htm

provedení pilotního šetření bylo současně prověřit ochotu respondentů poskytovat informace, relevantnost otázek položených firmám v dotazníku a poskytnout tak základ pro následné širší šetření. Vzhledem k malému množství dotazovaných firem jsou závěry prezentovány v obecnější rovině bez jejich podrobného strukturování dle jejich ekonomické činnosti či jiných hledisek. Tato potřebná klasifikace bude provedena po ukončení dalších etap projektu.

Teoretická východiska

Podle P. Krugmana (1991) je komerční suburbanizace důsledek skutečnosti, že ekonomické subjekty mají tendenci soustředit se tam, kde probíhají klíčové ekonomické aktivity, tedy v oblastech, kde vznikají nebo se aplikují vyspělé technologie, s vidinou určité výtěžnosti z aglomeračních výhod. Za určitých podmínek tendence ke koncentraci převažuje nad ochotou subjektů žít na periferii, kde dominantní ekonomickou aktivitou je zemědělství, čímž vzniká nerovnováha mezi regiony (Core-periphery model). Míra této nerovnováhy je dána vzájemným vztahem mezi výší dopravních nákladů a úspor z rozsahu. Čím vyšší jsou dopravní náklady, tím větší je tendence subjektů koncentrovat se do blízkosti měst. Pokud dopravní náklady klesnou a změní se tak výchozí podmínky, více subjektů je ochotno lokalizovat se do oblastí od města vzdálenějších a dochází tak k dekoncentraci a decentralizaci. Autor poukazuje na skutečnost, že ačkoliv relativní výše dopravních nákladů obecně v průběhu 20. století klesla, koncentrace do blízkosti měst vykazuje masový vzestup. Výše dopravních nákladů, resp. možnosti dopravního spojení s ostatními regiony mohou tedy být jedním z faktorů – příčin komerční suburbanizace. Z autorovy teorie vyplývá i druhý možný faktor, a sice blízkost ostatních ekonomických subjektů- realizace aglomeračních výhod.

M. Ouředníček (2002) analyzuje pojem „Urban Sprawl“ používaný často v zahraniční literatuře a ztělesňující proces rozpínání městských oblastí do volné krajiny, podle autora často na úkor kvality životního prostředí, rozumného územního plánování a péče o krajinu. V tomto smyslu poukazuje na nekonceptnost umístění rezidenčních i komerčních subjektů do zázemí měst a jako hlavní příčinu komerční (i rezidenční) suburbanizace označuje snahu developerů realizovat maximální možný zisk z prodeje pozemků. V této souvislosti zmiňuje, jako jednu z příčin, také neefektivní veřejnou správu, potažmo korupci. Komerční i rezidenční suburbanizaci považuje obecně za jev spíše negativní přinášející mikroregionům vícenáklady v podobě znečištěného životního prostředí, zničených dopravních komunikací. Za velmi negativní jevy považuje zastavování zemědělské půdy či jakékoliv spekulace s pozemky.

Koncentrace ekonomických a sociálních aktivit v suburbánních pásmech vede podle M. Fujity (2002) k výraznějšímu ekonomickému růstu v aglomeracích, který se prostřednictvím migrace vysoce kvalifikovaných pracovníků přenáší i do vzdálenějších periferních regionů. Čím větší je koncentrace firem a dalších subjektů v aglomeraci, tedy v administrativně vymezeném městě a jeho zázemí, tím větší je ekonomický růst na území celého státu, resp. nadnárodního celku, což je konečný důsledek komerční suburbanizace. V návaznosti na Krugmana zmiňuje výši dopravních nákladů jako jeden z klíčových faktorů komerční suburbanizace. Podle jeho modelu platí, že čím nižší jsou dopravní náklady, tím jsou ekonomické subjekty více ochotny lokalizovat se dále od hranice města a tím snadněji mohou vznikat lokální trhy zboží, služeb a práce. Ekonomika bude růst stejně, jako v případě silně koncentrované aglomerace. Autor dále predikuje budoucí vývoj měst, respektive definuje v tomto smyslu dvě extrémní možnosti. První možnost spočívá v postupném vymizení měst v důsledku tzv. vzdálenostní smrti (Death of Distance), kdy technologický pokrok, jeho snadný přenos do vzdálenějších regionů a nízké dopravní náklady zcela eliminují význam města jako motoru ekonomického růstu. Může se tak stát v důsledku postupné dekoncentrace ekonomických aktivit. Druhou

možností je naopak pokračující koncentrace nových ekonomických aktivit vznikajících vlivem technologického pokroku. Firmy provozující tyto nové aktivity budou chtít využívat výhody, které aglomerace poskytují, např. nízké dopravní náklady, blízkost ostatních subjektů, úřadů, apod. Ekonomická prosperita státu i nadnárodních celků bude tedy záviset na prosperitě fungujících koncentrovaných klastrů a diversifikovaných metropolitních oblastí. V obou případech ale bude mít ekonomika rostoucí tendence.

Lokalizační faktory na základě širokého spektra literatury a současně i vlastního empirického šetření klasifikuje M. Damborský (2010). Podle autora neexistují univerzální, obecně akceptované faktory, které by ovlivňovaly lokalizační rozhodování ekonomických subjektů. Rozhodování firem se liší v závislosti na velikosti firmy nebo předmětu její činnosti a lze je klasifikovat podle míry jejich významnosti. Mezi faktory významné patří náklady na hmotné investice, geografická blízkost trhu, dostupnost komplementárních služeb, hospodářský růst regionu a osobní faktory. Faktory nevýznamnými jsou blízkost konkurence, blízkost dodavatelů, ochota manažerů přesunout se do jiné lokality, možnost získání dominantního postavení na trhu, možnost získat informace od konkurence a její kopírování.

L. Sýkora (2002) srovnává suburbanizační procesy v České republice, USA a západní Evropě a definuje některé jejich sociální, ekonomické a ekologické důsledky. Za jeden z hlavních příčinných faktorů komerčně suburbanizačních procesů označuje investiční politiku státu, která, pokud je rozumná, může v důsledku přinést ekonomický růst a všestranný rozvoj regionům. Druhým klíčovým příčinným faktorem je podle něho rozvoj infrastruktury jak na státní tak regionální úrovni.

F. Gaschet (2002) analyzuje vztah mezi přesunem zaměstnanosti do suburbánních pásem a procesem specializace měst v rámci srovnání padesáti největších francouzských měst. Výsledkem jeho pozorování je zjištění, že specializace uvnitř města v jeho zázemí má významný dopad na intenzitu suburbanizačních procesů. Během posledních 20 let dochází k prohloubení dynamiky na trhu práce a k snadnějšímu vzniku lokálních pracovních trhů v zázemí velkých měst.

Významnost decentralizace služeb v pařížské aglomeraci zkoumá L. Harbert (2004) a klade si mimo jiné otázku, zda je možné tento region považovat za monocentrický či polycentrický. Zabývá se důsledky decentralizace zmíněných služeb na ekonomický vývoj jádra metropole, resp. zjišťuje, zda způsobuje úpadek nebo naopak jeho ekonomické posílení. Výsledkem autorovy studie je závěr, že nově vzniklá suburbánní centra obchodních služeb v rámci pařížského metropolitního území v důsledku decentralizace ekonomicky posilují a tento benefit "zasahuje" též sousední oblasti vzdálenějšího suburbia (La Defence, apod.) Přestože centralizace ekonomických aktivit je stále stěžejní pro ekonomický růst regionu, nová suburbánní obchodní centra také v tomto smyslu nabývají na významu. Současně se projevuje tento trend na trhu práce tím, že tento je stále integrován (mezi pařížským jádrem a La Defence), ale paralelně dochází ke vzniku vlastních uzavřených pracovních trhů v obou oblastech.

Studie autorů D.M. Mansona, M. Howlanda a .E. Petersona (1984) potvrzuje závislost míry rezidenční i komerční suburbanizace na tempu ekonomického růstu v USA. Podle autorů zde existuje přímá úměra: v případě ekonomické expanze dochází k výraznějšímu nárůstu suburbanizačních procesů a naopak. Je tomu tak proto, že v době silného ekonomického růstu rostou investiční výdaje tím, že investoři rozšiřují svou ekonomickou činnost nebo zakládají nové ekonomické subjekty a volí pro ně nové lokality, zpravidla v suburbánním pásmu.

Kvalita podnikatelského prostředí za pomoci určitého výčtu faktorů je hodnocena v odborné publikaci M. Víturky a kolektivu (2010). Faktory pro hodnocení jsou zde rozděleny do sedmi skupin, které se dále podrobněji člení. Patří sem faktory obchodní, cenové, pracovní, infrastrukturní, lokální, environmentální, apod. Obdobu všech těchto faktorů je možné použít pro ověření příčin lokalizace komerčních subjektů v suburbánních pásmech.

R. Wokoun a Z. Khendriche Trhlinová (2011) jmenují některé suburbanizační faktory, které mohou být považovány jak za příčinné, tak důsledkové a mohou se vztahovat na oba typy suburbanizace. Jedná se o faktor ceny pozemků (vyšší ceny jsou ve městech, nižší ve venkovských oblastech), náklady na bydlení (vyšší ve městech, nižší na venkově), preference bydlení/sídla, ekologické podmínky, stav a rozvoj individuální dopravy, sociálně patologické jevy (rostoucí kriminalita ve městech), rozvoj telekomunikací a komputelizace.

Metodologie

Pro analýzu příčin a důsledků komerční suburbanizace v podmínkách pražské aglomerace byla zvolena metoda empirického šetření v terénu a poté hodnocení získaných dat. Pilotní empirické šetření bylo provedeno v rámci projektu Analýza příčin komerční suburbanizace v podmínkách pražské aglomerace, který je financován z prostředků IGA VŠE.

Pro účely pilotního šetření byly vybrány dva okresy pražské aglomerace: Praha – východ a Praha – západ. Důvodem pro výběr právě těchto okresů byla v první řadě bezprostřední geografická blízkost k hlavnímu městu, dále existence dvou klíčových dálnic D1 a D5 a současně vysoká míra atraktivnosti těchto okresů pro rezidenční i komerční subjekty.

Vzhledem k zaměření projektu na komerční suburbanizaci tvořily cílovou skupinu respondentů střední a velké firmy v daných okresech, které zde mají buď provozovnu nebo sídlo, případně oboje na stejném místě. Pro zařazení do velikostní kategorie firmy a tím i zařazení do výběru respondentů bylo rozhodující kritérium celkového počtu zaměstnanců firmy, tedy ve všech jejích pobočkách. V případě nadnárodních společností byl brán jako rozhodující počet zaměstnanců pracujících v České republice. Následně byl zjišťován počet zaměstnanců v konkrétních pobočkách, což umožnilo další kategorizaci firem do tří velikostních kategorií. Podle těchto kategorií (viz tabulka 1) byly firmy pro pilotní projekt vybrány tak, aby jejich struktura co nejlépe odpovídala jejich zastoupení v obou zkoumaných okresech, a to jak z hlediska počtu zaměstnanců v pobočkách, tak z dalších hledisek, viz níže.

Struktura dotazovaných firem v rámci pilotního projektu byla následující: celkem bylo osloveno 17 firem, z toho 1 firma byla tázána 2x z důvodů vlastnictví a provozu poboček v obou zkoumaných okresech. Vzájemný poměr počtu dotazovaných firem v každém okrese byl stanoven tak, aby přibližně odpovídal poměru celkového počtu všech firem lokalizovaných v obou okresech:

- Praha – východ: 10 firem
- Praha – západ: 7 firem

Tabulka č. 1: Struktura dotazovaných firem v rámci pilotního projektu

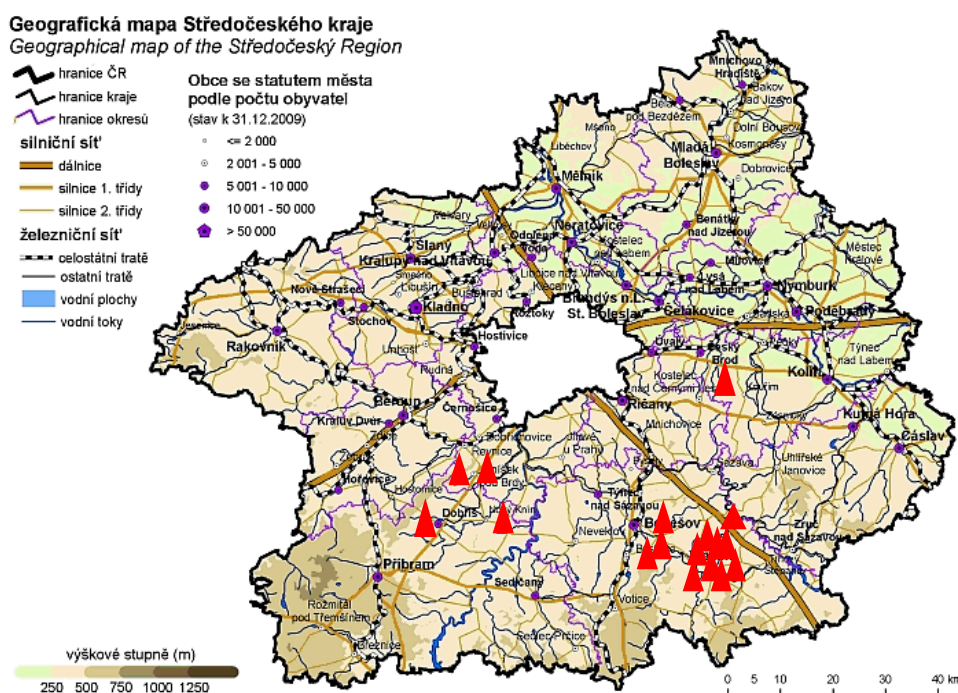
	Právní forma		Činnost			Velikost (počet zam.)			Sídlo/Pobočka		
	a.s.	s.r.o.	Výroba a obchod	Logistika	Ostatní služby	10-30	31-60	61 a více	sídlo	pobočka	obojí
Praha-východ	3	8	4	3	4	4	2	5	0	4	7
Praha-západ	1	5	3	1	2	2	3	1	1	1	4

Zdroj dat: autor

Pro zajištění maximálně možné objektivity získaných dat byla zvolena taková struktura respondentů, která zahrnuje dvě nejčetnější právní formy středních a velkých firem v ČR, tedy společnosti s ručením omezeným a akciové společnosti v poměru, který, podobně jako v případě počtu zkoumaných firem, nejlépe reflektuje počet jednotlivých právních forem v okresech. Současně byl brán ohled na zaměření činnosti těchto firem, a to nikoliv podle OKEČ, ale podle skutečně provozované činnosti firmy, tedy konkrétních nabídek produktů či služeb na firemních internetových stránkách a reklamních serverech. Tato činnost, podobně jako údaje o počtu zaměstnanců a další údaje, byla ověřena během řízeného rozhovoru.

Pilotní dotazníkové šetření bylo prováděno formou řízeného rozhovoru s majitelem, spolujajitelem nebo odpovědným ředitelem příslušné firmy s tím, že veškeré předem zjištěné údaje (počet zaměstnanců, předmět činnosti či lokalita provozovny) byly během rozhovoru ověřeny. Rozhovory probíhaly většinou osobně, v několika případech telefonicky.

Mapa č. 1 – Lokalizace dotazovaných firem v rámci pilotního projektu

Zdroj: ČSÚ, data autor

Příčinné faktory komerční suburbanizace

Na základě prostudované literatury byly nejprve formulovány možné příčinné faktory komerční suburbanizace, tedy faktory ovlivňující firmy při rozhodování o lokalizaci v zázemí hlavního města Prahy. Tyto faktory vycházejí obecně z lokalizačních teorií a dalších odborných zdrojů a měly by vyčerpávajícím způsobem vystihovat možné důvody lokalizace poboček nebo sídla dotazovaných firem. Výčet těchto potencionálních příčin byl sestaven tak, aby byla možná určitá srovnatelnost podmínek, které firmám pro podnikání poskytuje zázemí hlavního města v porovnání s městem samotným.

V první fázi tvorby dotazníku byly dotazovaným nabídnuty následující možné faktory pro výběr lokality v zázemí hlavního města:

- Komunikace a spolupráce s úřady
- Nízká kupní cena nemovitosti
- Nízký nájem
- Levnější pracovní síla
- Dostupnější pracovní síla
- Nedostatek vhodných lokalit v Praze
- Blízkost trhu
- Existence dálnice
- Blízkost Prahy
- Jiné

V rámci dotazníkového šetření bylo rozlišováno, zda má firma v dané lokalitě provozovnu nebo jen sídlo, případně obojí. Pouze v jednom případě udávala firma sídlo ve zkoumaném okrese zázemí hlavního města a provozovnu, tedy místo výkonu vlastní ekonomické činnosti, uvnitř správního území hlavního města, 5 firem mělo v zázemí města pouze provozovnu a sídlo na území hlavního města a 11 z dotazovaných firem (většina) má v dané lokalitě sídlo i provozovnu. Tato skutečnost by mohla mít souvislost a kořeny ve vzájemných vztazích firem a orgánů místních zastupitelstev, případně orgánů vykonávajících v místě státní správu, např. finančních úřadů. Nabízí se hypotéza, že firmy budou preferovat pro své oficiální sídlo raději území hlavního města, a že tento faktor bude mít pro rozhodování o lokalizaci vysokou významnost. Jedním z důvodů může být např. nízká četnost kontrol ze strany finančních úřadů v Praze nebo výhoda určité „nenápadnosti“ mezi obrovským množstvím jiných subjektů uvnitř hlavního města. Jelikož sídlo na území hlavního města s pobočkou v zázemí mělo pouze 5 firem ze 17 dotazovaných, jeví se jako pravděpodobné, že tato hypotéza nebude potvrzena. V dotazníkovém šetření položená otázka vzájemného vztahu firmy a úřadů byla naopak drtivou většinou dotazovaných firem ohodnocena stupněm „velmi dobrý“ nebo „dobrý“ v zázemí hlavního města, zároveň však faktor Komunikace a spolupráce s úřady nebyl v zaškrťovací části dotazníku ani jednou z firem označen jako důvod pro výběr lokality.

V rámci pilotního projektu tedy nebyla potvrzena hypotéza o zásadní významnosti tohoto příčinného faktoru.

Lze odůvodněně předpokládat, že ceny nemovitostí, tedy pozemků, budov a jiných prostor pro podnikání budou v zázemí města nižší než uvnitř města⁵¹, a že hlavním důvodem lokalizace v zázemí města bude pro mnohé firmy právě tato cenová diference. 16 ze 17 dotazovaných firem provozuje svou činnost ve vlastních prostorách, pouze jedna si prostory pro podnikání pronajímá. Nízkou kupní cenu nemovitosti uvádí jako důvod pro volbu lokality v zázemí hlavního města celkem 8 ze všech dotazovaných firem. Pro firmu, která si prostory pronajímá, byla motivem nízká výše nájemného, ale spíše v kombinaci s jinými důvody. Zmíněných 8 firem v této souvislosti uvádí, že reagovaly při volbě lokality na státní investiční pobídky, resp. výstavbu průmyslové zóny, blízkost velkoobchodu pro nákup potřeb denní spotřeby (Makro) a další skutečnosti. Existence průmyslové zóny v Čestlicích se strategickou polohou, blízkost klíčové dálnice D1 a tzv. „dobrá adresa“ byly pro všechny tyto firmy rozhodně působivé faktory.

Faktor levnější nebo dostupnější pracovní síly byl do dotazníku zařazen, přestože míra nezaměstnanosti ve zkoumaných okresech je dlouhodobě nižší než v hlavním městě a přítomnost levnější a dostupnější pracovní síly lze očekávat spíše za předpokladu výskytu nelegální, tedy neregistrované pracovní síly. Tento faktor by mohl být významný pro firmy, které potřebovaly najmout v co nejkratší době určitý počet zaměstnanců do méně kvalifikovaných pozic, tedy firmy spíše větší a výrobně zaměřené, jejichž požadavky na kvalifikaci pracovníků nejsou vysoké. V případě pilotního šetření však žádná z dotazovaných firem neuvedla, že by příčinou výběru lokality v zázemí města byla pracovní síla ať již ve smyslu její kvalifikace, ceny nebo dostupnosti, přestože jsou mezi nimi firmy zaměřené jak výrobně, tak obchodně (7 firem ze 17).

Tabulka č.2: Míra nezaměstnanosti (v %)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Praha	3,42	3,39	3,73	4,02	3,58	3,25	2,72	2,16	2,14	3,66	4,07
Praha - východ	2,96	2,92	3,57	3,76	3,48	2,55	2,09	1,76	1,84	3,44	
Praha- západ	2,82	2,51	2,75	3,04	2,94	2,62	2,06	1,64	1,9	4,05	
Středočeský kraj	6,80	6,76	7,21	7,43	7,47	6,25	5,32	4,25	4,47	7,01	7,73

Zdroj dat: ČSÚ

V rámci dalšího pokračování a zpracování výsledků širšího empirického šetření problematiky příčin komerční suburbanizace lze předpokládat změnu v poměru získaných odpovědí vztahujících se k jednotlivým příčinným faktorům, zejména k faktoru pracovní síly, a to především z důvodu plánovaného oslovení některých specifických firem, zejména supermarketů, které poptávají velké množství méně kvalifikovaných pracovníků a jejich dostupnost může být pro ně významnější než je tomu v případě firem oslovených v rámci pilotního šetření.

Nedostatek vhodných lokalit v Praze uvádí 7 firem jako důvod pro volbu lokality. Pro jednu z nich se jedná důvod jediný vzhledem k jejímu předmětu podnikání – výroba konstrukčních

⁵¹ Zdroj: ČSÚ

kovových výrobků. Firma uvádí, že ani jeden z prostorů nabízených v Praze jí nevyhovoval z důvodů nedostatečné velikosti a přílišné blízkosti rezidenčních subjektů. Tato firma rovněž velmi vítala blízkost dálnice, otevření pobočky v těsné blízkosti Prahy se tedy jevilo jako optimální. V případě zbylých šesti firem byl tento obtížně hodnotitelný faktor udán spíše jako souhrn jiných faktorů, zejména nízké kupní ceny nemovitosti, lepší dostupnost pro zákazníky, možnost parkování, apod. Jedna z firem odmítla volbu tohoto důvodu lokalizace jakkoliv blíže specifikovat.

Blízkost trhu uvedlo 6 firem jako důvod své lokalizace, z toho 2 firmy jsou soukromá vzdělávací zařízení orientovaná na lokální, v menší míře i na pražskou klientelu. Další firmy uvedly tento důvod spíše pro jejich lepší dopravní dostupnost a snadný přístup ke vzdáleným zákazníkům (blízkost dálnice, silnice I. třídy možnost parkování). Jedna z těchto firem uvedla, že o její lokalizaci rozhodla spíše náhoda, která se poté ukázala jako velmi přínosná, klienti si k ní našli cestu lépe, než když firma působila v Praze. Na blízkost ostatních firem - odběratelů v daném mikroregionu nepoukázala žádná firma jako na příčinu své lokalizace.

Blízkost dálnice zvolilo 7 firem jako důvod své lokalizace, z toho 6 firem dálnici intenzivně využívá pro přepravu těžkých nákladů.

Blízkost Prahy byla důležitá pro 6 firem, což není ani polovina zkoumaného vzorku. 3 z těchto firem jsou firmy se zahraniční účastí, tedy firmy, které pocházejí ze vzdálenějších regionů. 2 firmy (dvě pobočky téže firmy) cíleně vyhledávaly mimopražskou lokalitu s dobrým napojením na hlavní město, resp. dálnici, 1 firma původně plánovala lokalizaci uvnitř hlavního města, kde ale nenašla prostory vyhovující z hlediska velikosti a přílišné blízkosti rezidenčních subjektů. V této fázi šetření se ukazuje, že existence dálnice a tedy možnosti dobrého dopravního napojení, svým významem převažuje význam blízkosti hlavního města.

V dotazníkovém šetření byl dán firmám prostor pro vyjádření nejrůznějších dalších důvodů lokalizace v zázemí hlavního města. Z řízených rozhovorů tak vyplynuly i další příčinné faktory, které budou zahrnuty do dotazníku v dalších etapách projektu:

- Existence průmyslové zóny- vybudovaná technická infrastruktura
- Dostupnost pro zákazníky a možnost parkování (dílčí aspekt dopravní infrastruktury)
- Dobrá adresa a strategická poloha

Shrnutí skutečných příčin komerční suburbanizace

Na základě pilotního šetření je možné provést předběžné zhodnocení příčin komerční suburbanizace. 8 z celkových 17 dotázaných firem uvedlo jako hlavní příčinu lokalizace své provozovny nízkou kupní cenu nemovitosti nebo nízký nájem, což je možné přičíst výhodám plynoucím z investičních pobídek a průmyslové zóny v zázemí hlavního města. Faktor strategické polohy dané přítomností dálnice a průmyslové zóny deklaruje jako významný celkem 7 firem. Samotná existence průmyslové zóny (v konkrétním případě Čestlic) byla atraktivní pro ekonomické subjekty cenou nabízených nemovitostí v době jejího budování, dále napojením na klíčovou dopravní komunikaci, vybudovanou technickou infrastrukturou a později i zvukem svého jména. Vlastní přítomnost ostatních firem v průmyslové zóně ve smyslu přítomnosti ostatních ekonomických subjektů se v této fázi nejeví jako příliš významné, neboť žádná z firem neuvedla jako důvod lokalizace významnější obchodní

provázanost s jinou firmou v průmyslové zóně. Výjimkou je přítomnost velkoobchodu Makro, kde nakupuje většina firem předměty běžné denní spotřeby (viz kapitola Důsledky komerční suburbanizace).

Jako velice významný se jeví faktor snadného napojení na dálnice D1 a D5, resp. jejich blízkosti, který uvedla přibližně polovina dotazovaných firem. 7 firem poukázalo na výrazné výhody zázemí oproti Praze ve smyslu lepší nabídky vhodných prostor pro provozování konkrétního předmětu činnosti, z toho 5 firem také na lepší dostupnost pro zákazníky. 6 firem volilo zázemí Prahy kvůli blízkosti odbytového trhu, ale spíše ve smyslu jeho snadné dopravní dostupnosti, nikoliv fyzické blízkosti jiných firem.

Z výše uvedených poznatků je možné shrnout a definovat nejvýznamnější příčiny komerční suburbanizace:

- Snadné dopravní spojení s ostatními regiony / se zákazníky
- Nízká kupní cena nemovitostí
- Technická infrastruktura
- Strategická poloha- dobrá adresa
- Tého závěr bude dále ověřen v dalších etapách projektu.

Důsledky komerční suburbanizace

Druhým cílem dotazníkového šetření bylo zjistit reálné důsledky působení firem v zázemí hlavního města Prahy. Z dostupné literatury vyplývá, že suburbanizace má především negativní dopady na charakter krajiny v zázemí měst a na životní prostředí, což je důsledek jednak samotné podnikatelské činnosti a jednak nárůstu automobilové a kamionové dopravy. Rovněž se negativně projevuje v rozpočtech dotčených obcí. Z tohoto důvodu bývá suburbanizace odbornými zdroji hodnocena téměř výhradně jako jev negativní. Vzhledem k pokračující komerční suburbanizaci, tedy k nárůstu počtu ekonomických subjektů i diferenciaci nabízené produkce a velikosti v zázemí hlavního města Prahy, je možné vyslovit hypotézu, že je to právě suburbanizační proces, který může z ekonomického hlediska přinést výrazná pozitiva v podobě ekonomického růstu, nových pracovních míst, širší nabídku produktů a služeb v regionu nebo postupné vytvoření lokálních trhů práce. Tato pozitiva se mohou projevit v suburbanizovaných mikroregionech, na území města i v regionech vzdálenějších.

V rámci pilotního šetření byly položeny firmám následující otázky vztahující se na jejich působení v regionu:

- Vybudovala firma ve svém okolí nějakou infrastrukturu a jakou?
- Kolik % zaměstnanců žije v blízkém okolí?
- Přispívá firma přímo ke zlepšení ŽP v regionu a jakým způsobem?
- Kam je exportována produkce, kolik % produkce zůstává uvnitř regionu?

- Odkud přicházejí zákazníci firmy?
 - a) z domácího okresu
 - b) z okolních okresů
 - c) ze vzdálenějších regionů
- Kde firma nakupuje vstupy a předměty/ služby denní spotřeby?
- Přispívá firma nějakým způsobem k rozvoji volnočasových aktivit, charity nebo kultury v regionu?

Cílem těchto otázek je zjistit, mimo jiné, jak firma přispívá ke snížení nezaměstnanosti v regionu, resp. zda vůbec zaměstnává pracovníky z daného mikroregionu či okolních mikroregionů, a dále jak o tyto pracovníky pečuje, tedy zda jim nabízí nebo jinak umožňuje doplnění kvalifikace, zda nabízí nějaké zaměstnanecké výhody v podobě firemních školek, volnočasových aktivit či v jiné formě. Jako výrazně pozitivní by byl označen stav, kdy zaměstnanci firmy nemusí za prací dojíždět na velkou vzdálenost, nemusí určitou část služeb nebo produktů poptávat mimo svůj mikroregion a mohou uspokojit výraznou část svých potřeb s minimální dojížděnkou (např. odvoz dětí do školky, za rekvalifikací, volnočasovými aktivitami, apod.). Na základě výsledků pilotního šetření bylo zjištěno, že vybrané firmy zaměstnávají v současné době v průměru přibližně polovinu zaměstnanců žijících v místě provozovny⁵² a druhou polovinu zaměstnanců dojíždějících, ale jsou zde poměrně signifikantní difference, tento průměrný výsledek nelze v této fázi považovat za směrodatný. Porovnáme-li situaci v obou vybraných okresech, větší podíl místních zaměstnanců vykazují firmy v okrese Praha-západ, ale tento rozdíl je jen nepatrný (PZ- 48% a PV- 46%). Výraznější difference lze najít v rámci komparace firem, které poptávají větší podíl méně specializovaného personálu a firem, které zaměstnávají méně zaměstnanců s užší specializací. Firmy s méně specializovanými zaměstnanci vykazují přibližně v průměru 68% místních zaměstnanců, jedná se celkem o 7 firem, z toho 3 působí v okrese Praha – západ a 4 v okrese Praha – východ. Firmy působící v průmyslové zóně Čestlice (Praha – východ) zaměstnávají v průměru 57% zaměstnanců žijících v daném mikroregionu, zatímco firmy sídlící v lokalitách mimo průmyslovou zónu 42,5% . Na základě výsledků pilotního projektu lze konstatovat, že podíl firem lokalizovaných v zázemí hlavního města Prahy na lokální zaměstnanosti není zanedbatelný, tyto firmy mají z tohoto hlediska významný vliv a přispívají tak k vytvoření lokálního trhu práce, čímž snižují intenzitu každodenní dojížděky za prací.

Podle údajů paralelně sledovaných v souvislosti s péčí firem o zaměstnance, v drtivé většině nabízejí firmy svým zaměstnancům kvalifikaci v podobě běžného zaškolení do provozu firmy, případně slevy na určité produkty. Pouze jedna z vybraných firem nabízí svým zaměstnancům široké spektrum výhod v podobě možností doplnění a zvýšení kvalifikace, podnikovou dovolenou, služby vlastní charitativní nadace, apod. Tato nadace působí celostátně a jejími klienty jsou zaměstnanci určité profese na celém území České republiky. Je zde tedy silně pozitivní dopad překračující hranice vybraného mikroregionu či okresu, ostatní dotazované firmy podobné výhody zaměstnancům téměř vůbec nenabízejí.

⁵² Místem provozovny se rozumí spádový mikroregion, do něhož firma svou polohou patří. Tento mikroregion není totožný se správní hranicí daného okresu.

Dalším dílčím cílem je zhodnotit, jak se firmy podílejí na budování a zkvalitnění místní infrastruktury. Podílet se mohou přímo; tím, že sama vystaví určitý úsek místní komunikace nebo parkoviště pro svou vlastní potřebu či potřebu svých zákazníků a zaměstnanců. Podílet se může také nepřímou formou v podobě určitých příspěvků na tyto účely příslušnému obecnímu úřadu. Za výrazné pozitivum je považováno, pokud firma přispěje přímo či nepřímo k vybudování komunikace, kterou může využívat i širší spektrum uživatelů, tedy i takoví, kteří nemají s danou firmou žádný přímý obchodní či jiný vztah a je zde zřejmý pozitivní dopad na vytížení či technický stav již existujících komunikací. Totéž platí pro vybudování či zkvalitnění infrastruktury technické a pro výsadbu zeleně či učinění jiných kroků za účelem zkvalitnění životního prostředí v regionu. Pilotní projekt ukázal, že firmy v převážné většině budují přístupové cesty a parkoviště ke svým vlastním účelům, resp. pro usnadnění přístupu pro své zákazníky. Na tomto místě je nutné připomenout, že lepší dostupnost firmy pro zákazníky je jeden z hlavních důvodů firem pro přesídlení z centra hlavního města do jeho zázemí. Kromě zákonem daných poplatků přispívají firmy obecním úřadům na zkvalitnění dopravní obslužnosti či dostupnosti. V případě dvou firem bylo uvedeno, že tak činí také formou častých pokut za různé druhy více či méně sporných přestupků. Toto uvedly firmy, které jsou lokalizovány mimo území průmyslové zóny. Dvě firmy přispěly k rozšíření sítě WIFI, kterou mohou za poplatek užívat i subjekty, které nejsou s firmou v jakémkoliv jiném smluvním vztahu.

Žádná z firem neuvedla, že by se podílela na zlepšení místního životního prostředí nad rámec povinností, které jim ukládá zákon.

Otázka týkající se místa nákupu předmětů denní potřeby směřuje ke zjištění stavu rozvoje lokálního trhu zboží a služeb. Argumenty těch, kteří deklarují zvrácenost suburbanizačních procesů právě prostřednictvím každodenní dojížděky za nákupy, by mohly být zpochybněny. Důvodem může být nárůst počtu ekonomických subjektů v zázemí měst, větší diferenciací produktů, lepší dostupnost těchto produktů pro firmy i domácnosti během uplynulých let a tedy i snížení nutnosti dojíždět za tímto účelem na delší vzdálenosti. S tím souvisí i otázka exportu produkce firem, resp. přibližný poměr produktů, který kupují subjekty uvnitř daného mikroregionu a produkce, která směřuje za jeho hranice. Podle prozatímních výsledků pilotního šetření veškeré nákupy předmětů běžné denní spotřeby realizují pouze 4 firmy výhradně v daném mikroregionu, 4 firmy výhradně mimo daný mikroregion a 9 firem uvedlo, že nakupuje podle potřeby uvnitř i mimo mikroregion.

Tabulka č. 3: Nákupy předmětů běžné denní spotřeby a lokalita firem

Lokalita firmy	Uvnitř mikroregionu	Mimo mikroregion	Kombinace
Průmyslová zóna Čestlice	3	1	4
Mimo průmyslovou zónu Čestlice	1	3	5

Zdroj: autor

V rámci vybraného vzorku firem lze pozorovat silnou vazbu na jeden vybraný velkoobchod lokalizovaný v průmyslové zóně (Makro Čestlice). Pouze jedna z dotázaných firem z této průmyslové zóny má trvalého smluvního dodavatele na všechny běžné denní dodávky⁵³

⁵³Běžnou dodávkou předmětů denní spotřeby se rozumí krátkodobé zásoby např. v podobě kancelářských potřeb, nikoliv specializované vstupy pro činnost firmy.

mimo svůj mikroregion, přestože je sama lokalizována v těsné blízkosti zmíněného velkoobchodu. Pokud jde o export produkce, v průměru směřuje 72% procent veškeré produkce vybraných firem za hranice daného mikroregionu a jen 28% nachází svého zákazníka uvnitř tohoto nebo okolních mikroregionů. Nejnížší podíl vnitroregionální produkce vykazují velké logisticky zaměřené firmy, které volí svou lokalitu z hlediska rychlé a snadné dopravní dostupnosti pro geograficky vzdálenou klientelu, tj. přímo u dálnic D1 a D5 a firmy obchodující s automobily. Naopak tento podíl je nejvyšší u vzdělávacích zařízení (2 soukromé základní školy) a firmy působící v oblasti sportu, lázeňství a ubytování (Aquapark Čestlice).

Poslední tematický okruh dotazníkového šetření je zaměřen na zjištění, zda firmy provádějí vlastní výzkumné a inovační aktivity a přinášejí tak určitou perspektivu svému mikroregionu v této oblasti. 4 z dotázaných firem uvedly, že provádí vlastní inovační činnost a aplikují výsledky vlastních výzkumů. Patří sem obě vzdělávací instituce, které aplikují vlastní nové vyučovací metody, firma zabývající se zpracováním kovů a firma provádějící výzkumy v rámci své vlastní nadace a charitativní činnosti. Podíl inovačně zaměřených firem v rámci pilotního projektu tedy činí 24%, což přibližně odpovídá celostátnímu podílu⁵⁴. Vynecháme-li firmu zpracovávající vlastní charitativně zaměřené výzkumy, inovační produkty obou vzdělávacích firem zůstávají z větší části v daném mikroregionu (viz odstavec o exportu produkce). V případě poslední inovační firmy je regionální dopad sporný, neboť pouze 20% produkce nachází zákazníka v daném mikroregionu a firma má sídlo v zahraničí, výsledky inovační činnosti tedy mohou být aplikovány z určité části tam.

Shrnutí důsledků komerční suburbanizace

Na základě výsledků dotazníkového šetření v rámci pilotního projektu je možné deklarovat významný vliv firem v suburbánním pásmu města Prahy na místní zaměstnanost. S přihlédnutím ke stávající regionální vzdělanostní struktuře obyvatelstva i dlouhodobě nezaměstnaných⁵⁵ lze poukázat na nezanedbatelný význam zejména takových firem, které zaměstnávají větší podíl méně specializovaného personálu. Tyto firmy mohou do budoucna výrazně přispět k vytvoření a upevnění lokálního trhu práce. Dále je jejich působení pozitivně vnímáno z hlediska nové dopravní infrastruktury. Z jiného pohledu tyto firmy, které můžeme označit z hlediska zaměstnanosti jako vítané v suburbánním pásmu a daném mikroregionu, nejsou příliš účastny lokálního trhu zboží a služeb (s výjimkou většiny firem nacházejících se v těsné blízkosti velkoobchodu Makro v průmyslové zóně Čestlice) a jejich produkce převážně směřuje mimo daný region. Podíl firem s inovačními aktivitami je přiměřeně odpovídající celostátnímu podílu. Žádná z firem nemá výrazně pozitivní přínos pro zlepšení kvality životního prostředí v regionu.

Závěr

Pilotní šetření zaměřené na analýzu příčin a důsledků komerční suburbanizace v podmínkách pražské aglomerace přineslo předběžné závěry, které by mohly po dopracování projektu s mnohem početnějším vzorkem dotazovaných ekonomických subjektů určitým způsobem modifikovat závěry některých teorií a názory odborníků na suburbanizační problematiku.

⁵⁴ Zdroj: ČSÚ

⁵⁵ Podle údajů z ČSÚ je největší podíl dlouhodobě nezaměstnaných ve Středočeském kraji se základním a středním vzděláním bez maturity

Co se týče příčin komerční suburbanizace, pilotní šetření potvrdilo zásadní významnost některých faktorů, které uvádějí teorie, zejména faktor nízkých cen nemovitostí v zázemí města, možnosti lepšího dopravního propojení mezi regiony a dostupnosti pro zákazníky, dále faktor kvalitní technické a dopravní infrastruktury a faktor strategické polohy dané lokality ve smyslu tzv. dobré adresy vybrané lokality. Z tohoto pohledu by se mohl jevit jako významný faktor existence průmyslové zóny, ale závěr ve smyslu takového tvrzení by mohl být zpochybnitelný vzhledem k malému množství firem dotazovaných v rámci pilotního projektu. Pilotní projekt dále potvrdil částečnou významnost faktoru blízkosti ostatních ekonomických (spíše rezidenčních, než komerčních) subjektů a blízkosti trhu a minimální významnost faktoru dostupnosti či kvalifikace volné pracovní síly a faktor vzájemného vztahu firmy a příslušných úřadů v daném regionu.

Pokud jde o důsledky komerční suburbanizace, výsledky pilotního šetření prokázaly schopnost firem v zázemí hlavního města zaměstnat v průměru přibližně polovinu zaměstnanců žijících v daném mikroregionu nebo okolních mikroregionech a vytvořit tak podmínky pro vznik lokálního trhu práce. Z tohoto hlediska jsou v zázemí města více přínosné firmy, které nemají velké nároky na kvalifikaci pracovní síly, ale spíše na její množství. Ve sféře lokálních trhů zboží a služeb se ukazuje, že pouze necelá třetina průměrné produkce nachází svého zákazníka v dané lokalitě či blízkém okolí, ve většině exportována do vzdálenějších regionů. Ani ostatní obchodní vztahy firem v rámci daného mikroregionu nebo jeho blízkého okolí nelze označit za významné, vyšší intenzita vzájemných obchodních vztahů nebyla přesvědčivě prokázána ani uvnitř průmyslové zóny. Výjimkou jsou firmy působící v oblasti vzdělání, z nichž jedna je významným lokálním zaměstnavatelem (ve smyslu poměru zaměstnanců žijících v daném mikroregionu nebo jeho blízkém okolí a zaměstnanců dojíždějících ze vzdálenějších lokalit), obě produkují služby, které nakupují převážně obyvatelé daného mikroregionu a podněcují vznik dalších doprovodných ekonomických aktivit.

I přes některé výrazně pozitivní výsledky, které přineslo pilotního šetření, nelze prozatím prokázat jednoznačně pozitivní dopad komerční suburbanizace na ekonomický vývoj regionů, resp. mikroregionů v zázemí hlavního města Prahy.

Literatura a zdroje

- [1] Damborský, M. (2010) Lokalizace podnikatelských aktivit, disertační práce, VŠE, Praha
- [2] Fujita, M. , Thisse, J.F. (2002) Economics of Agglomeration, Cities, Industrial Location and Regional Growth, Cambridge University Press, ISBN 0 521 80524 4
- [3] Gaschet, F. (2002): The new intra-urban dynamics: Suburbanisation and functional specialisation in French cities, *Regional science*, Volume 81, Issue 1, ISSN není k dispozici, dostupné na: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1435-5597.2002.tb01222.x/abstract,30.1.2011>
- [4] Harbert, L. (2004): The Decentralization of Intrametropolitan Business Services in the Paris Region: Patterns, Interpretation, Consequences The Decentralization of Intrametropolitan Business Services in the Paris Region: Patterns, Interpretation, Consequences. *Economic Geography*, volume 80, č. 4, ISSN není k dispozici, dostupné na: <http://www.jstor.org/stable/2998708>, 22.1.2011

- [5] Krugman, P. (1991) *New Economic Geography*, The Prize in Economic Sciences 2008, The Royal Swedish Academy of Sciences, dostupné na: www.kva.se 16.3.2011
- [6] Manson, D.M., Howland, M., Peterson, G.E. (1984): The Effect of Business Cycles on Metropolitan Suburbanization, *Economic Geography*, Vol. 60, No. 4, ISSN není uvedeno, dostupné na: <http://www.jstor.org/stable/2998708>, 22.1.2011
- [7] Ouředníček, M. (2002) : Suburbanizace v kontextu urbanizačního procesu, Ústav pro ekopolitiku, dostupné na: http://www.suburbanizace.cz/01_theorie_suburbanizace.htm, 21.5.2010
- [8] Romanelli, E., Khessina, O.M. (2005): Regional Industrial Identity, Cluster Configuration and Economic Development, *Organization Science*, Vol. 16, Nom.4, July-August 2005, p.p.344, dostupné na: <http://www.jstor.org/stable/25145975?&Search=yes&searchText=Economy&searchText=Regional&list=hide&searchUri=%2Faction%2FdoBasicSearch%3FQuery%3DRegional%2BEconomy%26acc%3Don%26wc%3Don&prevSearch=&item=1&ttl=96856&returnArticleService=showFullText>, 23.1.2011
- [9] Sýkora, L. (2002): *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*, Ústav pro ekopolitiku, o.p.s, ISBN 80 901914 9 5
- [10] Viturka, M. a kol.(2010): *Kvalita podnikatelského prostředí, regionální konkurenceschopnost a strategie regionálního rozvoje České republiky*, Grada, ISBN 978 80 247 3638 9
- [11] Wokoun, R. a kol. (2011): *Základy regionálních věd a veřejné správy*, monografie, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o, ISBN 978 80 7380 304 9
- [12] Wokoun, R. a kol. (2008): *Regionální rozvoj, východiska regionálního rozvoje regionální politika, teorie, strategie a programování*, Linde Praha, ISBN 978 80 7201 699
- [13] http://www.czso.cz/xs/redakce.nsf/i/mapy_kartogramy_a_grafy_za_okresy, dostupné dne 25.6.2011
- [14] http://www.czso.cz/xs/redakce.nsf/i/geograficka_mapa_kraje, dostupné dne 24.6.2011
- [15] <http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/p/9605-10>, dostupné dne 22.6.2011
- [16] <http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/p/3115-11>, dostupné dne 24.6.2011
- [17] <http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/krajp/201363-10-xs>, dostupné dne 22.6.2011
- [18] [http://www.stredocesky.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/09004DB54E/\\$File/70091029ok.pdf](http://www.stredocesky.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/09004DB54E/$File/70091029ok.pdf), dostupné dne 9.8.2011

Autorka

Ing. Nikola Krejčová

Vysoká škola ekonomická v Praze

Katedra regionálních studií

Email: nikola.krejцова@vse.cz

Kuřim jako případová studie malého města v metropolitním regionu

Mária Pákozdiová

Abstrakt

Príspevek vznikl jako součást prezentací výsledků výzkumného projektu „Malá města – motory rozvoje jihomoravského venkova“, který byl podpořen Interní grantovou agenturou Mendelovy univerzity v Brně. Zabývá se městem Kuřim, které bylo pro účely projektu vybráno za typického reprezentanta metropolitního typu venkova Jihomoravského kraje. Z hlediska počtu obyvatel bylo město Kuřim (10 773 obyvatel⁵⁶), pracovní nazváno „velkým“ malým městem. Kriterialem zařazení do pracovní kategorie „velké“ malé město byl počet obyvatel nad 5 000.

Cílem příspěvku je kromě stručného představení města a dílčích výsledků výzkumu (rozhovoru a ankety) také ukázat jeho aktuální problémy a jak se s těmito problémy více či méně vypořádává. Město Kuřim by mělo posloužit jako příklad relativně dobře fungujícího malého města a přístupu a lá „když se chce, tak i řešení se najde“.

Klíčová slova: metropolitní venkov, malé město, symboly města.

1 Úvod

Největším městem okresu Brno-venkov a zároveň jeho nejvýznamnějším průmyslovým centrem je „malé město s velkým významem“ (pro celé své zázemí), Kuřim, ležící cca 13 km severozápadně od Brna. Jeho poloha je dopravně velice výhodná, protože městem prochází silniční komunikace Brno – Svitavy I/43 a Brno – Tišnov II/385 a železniční trať Brno - Havlíčkův Brod. Silniční komunikace I/43 je dopravní komunikací evropského významu. Spojuje totiž Vídeň, Bratislavu a Brno s Wroclaví, Dolním Slezskem a východními Čechami a je součástí sítě transevropských komunikací (E461). Na významnost polohy Kuřimi z dopravního hlediska ukazuje i připravovaná výstavba rychlostní komunikace R43 v blízkosti města, jak se uvádí i v Strategickém plánu rozvoje města.

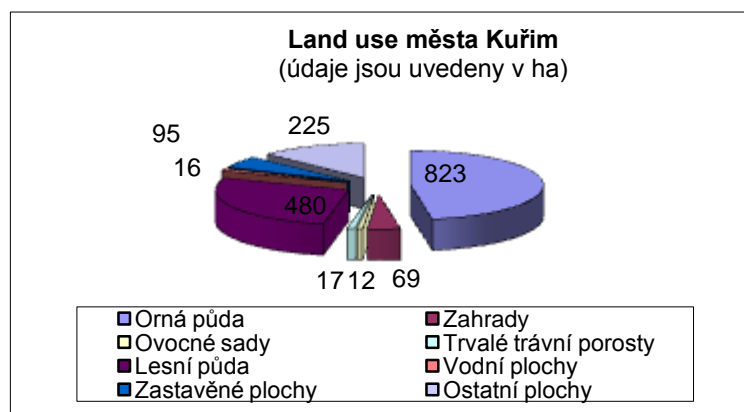
Jedná se o obec s rozšířenou působností. Do správního obvodu ORP Kuřim spadá území 10 obcí, kterými jsou: Kuřim, Lelekovice, Česká, Jinačovice, Rozdrojovice, Moravské Knínice, Čebín, Chudčice, Veverská Bítýška a Hvozdec. Výměra správního obvodu obce s rozšířenou působností (SO ORP) Kuřim je 7 704 ha⁵⁷, což představuje nejmenší SO ORP ze všech 21 SO ORP v Jihomoravském kraji. Město Kuřim je také jednou ze 34 obcí Jihomoravského kraje s pověřeným obecním úřadem. Využití území kopíruje historickou stopu, která je v území dodnes patrná (Klajmon, Ducháček, 2008). Velikost katastrálního území města Kuřim činí: 1 737,33 ha⁵⁸. Strukturu pozemků a jejich výměry ukazuje graf.

⁵⁶ údaj z 1. 1. 2011, zdroj: ČSÚ

⁵⁷ údaj z 31.12.2010, zdroj ČSÚ

⁵⁸ údaj ze dne 31. 12. 2010, Zdroj: vdb.czso.cz

Graf 1 Landuse města Kuřimi

Zdroj: ČSÚ, vlastní úpravy

2 „Symboly“ Kuřimi

Co charakterizuje město Kuřim pro své obyvatele a pro lidi z jeho okolí?

Město Kuřim je dle typologie malých měst uvedené v publikaci *Sustainable development of small towns* (Vaishar, Lampič, Rebernik, 2007) zařazeno mezi malá satelitní města.⁵⁹ Výstavba nových rodinných domů patří totiž k jedné z charakteristik současné Kuřimi. Děje, respektive děla, se však v rámci územní rezervy, v zastavitelném území města. Dle slov pana starosty se už do budoucna s další větší výstavbou nepočítá. O suburbanizace, komerční i rezidenční, bude ještě zmíněno v další části příspěvku.

V následujícím textu jsou uvedeny symboly města Kuřim (jak pozitivní, tak i negativní), sestaveny na základě rozhovoru s nejvyšším zastupitelem města, panem starostou, Ing. Dragem Sukalovským ze dne 13. 10. 2011. Uvedeny jsou dva úhly pohledů, jeden z pohledu pana Sukalovského jakožto rodáka a obyvatele města Kuřim a druhý z objektivnějšího úhlu, z pohledu pana starosty jakožto veřejného zastupitele města. Symboly jsou řazeny dle stupně důležitosti pro dané úhly pohledů.⁶⁰

Jednotlivé symboly z pohledu obyvatele města:

1. Strojírenský průmysl

Strojírenství jako symbol je pro město zvláště význačný, protože zde už dlouho (od roku 1942) působí společnost TOS Kuřim - OS, a. s., která se v současné době zaměřuje na výrobu obráběcích strojů. Obchodní značka firmy se stala celosvětovým symbolem spolehlivých a přesných obráběcích strojů s dlouhodobou životností.

⁵⁹ Tato typologie je kombinací tří skupin kritérií: demografický vývoj (s důrazem na populační vývoj v letech 1991 – 2002), ekonomická orientace a její trendy (především poměr mezi sekundárními a terciárními aktivitami) a zaměstnanost (poměr mezi počtem pracovních míst a počtem aktivně pracující populace). (poznámka autora)

⁶⁰ Některé symboly se z obou úhlů překrývají, co je pochopitelné, protože se jedná o to samé město, ale za povšimnutí stojí právě ta rozdílná symbolika a rozdílné pořadí důležitosti symbolů.

Obr. 1 Označení strojírenské společnosti TOS Kuřim – OS, a. s.

Zdroj: *alta.cz*.

2. Kuřim jako „město bez náměstí“

Město má fakticky 2 náměstí. To první je přebudovaná náves, kde se potkávají dvě silnice a to druhé je náměstí „stalinistického typu“. Ani jedno z nich ale, podle slov pána Sukalovského, není funkční. Proto získalo město Kuřim označení jako „město bez náměstí.“

Obr. 2 Jedno z 2 nefunkčních náměstí v Kuřimi

Foto: *M. Pákozdiová*

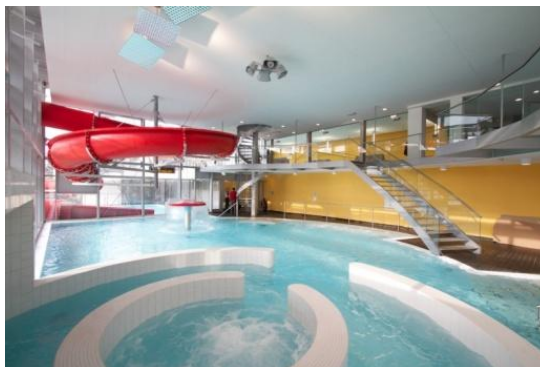
3. Wellness Kuřim

Na stránkách wellnesskurim.cz se dočteme, že se jedná o vodní ráj s několika bazény, tobogánem⁶¹, posilovnou, aerobním sálem, bohatou nabídkou relaxačních a regeneračních procedur, dětským koutkem a restaurací, který se nachází na celkové ploše 4 000 m².

Tato stavba má jistě význam pro přilákání turistů, jak se vyjadřuje pan Sukalovský, pro část obyvatelstva je to ale údajně zbytečná investice.

⁶¹ Součástí areálu Wellness Kuřim je i známý Aquapark, který tvoří: plavecký 25 m bazén, školní bazén, rekreační zážitkový bazén, tobogán, vířivá a parní lázeň a jiné atrakce. Aquapark poskytuje i další služby. (poznámka autora)

Obr. 3 Aquapark – vnitřní areál Wellnesu Kuřim.

Zdroj: aquainfo.cz.

4. „Zacpané“ město

„Pomalé přejíždění městem Vám může skutečně znepríjemnit den.“ říká pan Sukalovský a autor může tuto skutečnost potvrdit z vlastní zkušenosti. Kolony aut jsou zde totiž na denním pořádku. „Kolona z Kuřimi se tvoří proto, že ve směru na Lipůvku musí auta čekat na volno z obou dvou směrů a zákon schválnosti říká, že když je volno od Lipůvky, pojedou auta od Brna, a když je volno od Brna, pojedou auta od Lipůvky.“ praví jiný obyvatel Kuřimi v diskuzi na stránkách města. „Kuřimí projíždějí denně desetitisíce aut, jenom na ulici Tišnovské jich denně projede v průměru 21 a půl tisíce. To s sebou nese nejenom špatnou průjezdnost a kolony, ale také další negativní jevy – hlučnost, vibrace a emise.“ píše zastupitelům Jihomoravského kraje a všem spoluobčanům města Občanské sdružení pro realizaci silničního obchvatu města Kuřimi na stránkách informacezbrna.cz.

Situace se má řešit v souvislosti se schvalováním Zásad územního rozvoje Jihomoravského kraje. Rozhodující orgány prosazují začlenění tzv. severní spojky, kterou vydávají za obchvat města. Občanské sdružení pro realizaci silničního obchvatu města Kuřimi je ale pro jižní obchvat (propojení silnic R43 a I/43).

5. „Dobré místo pro život“

Město Kuřim má krásnou přírodu, která je lehce dostupná. Podle pana Sukalovského je to z každého místa v Kuřimi 10 minut do lesa. S výjimkou dopravy má město dobrou kvalitu životního prostředí. Je tady téměř úplná nabídka služeb – od večerky po 2 autosalony (s výjimkou nemocnice). Město poskytuje také dobrou nabídku pracovních příležitostí, vyhovující rekreační infrastrukturu a možnosti kulturního vyžití.

Jednotlivé symboly z pohledu pana starosty:

1. „Dobré místo pro život“

Již zmiňované charakteristiky města jako je rychlá dostupnost lesa, kvalitní ŽP, nadprůměrná nabídka služeb, pracovních příležitostí, rekreačních možností a možností kulturního vyžití dělá z města Kuřim dobré místo pro život. Život v tomto „velkém“ malém městě zlehčuje dobré komunikační spojení s krajskou metropolí.

2. Strojírenský průmysl

Strojírenství je zde zastoupeno celosvětově známou společností TOS Kuřim - OS a. s., která se dnes zaměřuje na výrobu obráběcích strojů. Tato obchodní značka proslavila i město Kuřim. Pan starosta v tomto podniku dva roky pracoval (v letech 1986 – 1988).

3. Rozvoj města

Podle slov pana starosty, se město za 70 let vypracovalo z malé vesničky na významné středisko svého zázemí. V roce 1973 bylo v Kuřimi 129 domů s 821 obyvateli. K 1. 3. 2001 bylo ve městě 1 188 domů. Dnešní Kuřim má 10 773 obyvatel. Pan starosta odhaduje počet dnes trvale žijících obyvatel Kuřimi na 11 500 – 12 000 obyvatel. On tedy rozvoj samotného města považuje za jeden z jeho významných symbolů. Rozvojem města se dle něho myslí rozvoj po všech stránkách i rozvoj příležitostí. Město má dnes Sokolovnu, kde se kromě jiného nachází i známá umělá lezecká stěna, zámek, areál Wellness, strojírenský závod TOS Kuřim – OS a. s., pěvecký zbor K dur, několik restaurací a mnoho dalšího.

4. „Město vzdělaných a schopných lidí“

Město Kuřim vidí pan starosta, jakožto nejvyšší zastupitel města, jako „město vzdělaných a schopných lidí“ na všech úrovních. Dle jeho slov se zde nachází dostatek lidí, kteří něco umí, jak hlavou, tak rukama.

5. Nové logo

Symbol města představuje pro pana starostu také nové logo. Bylo vytvořeno, aby se i pro ostatní stalo symbolem Kuřimi. Pan starosta si novým logem klade za cíl lidem ukázat, co to město vlastně znamená, že se nejedná jen o zdánlivou instituci, jak by se mnozí v dnešní době mohli domnívat, ale o život lidí samotných. Jsou to, jak sám pan starosta jmenuje, uklizené ulice, vysypané popelnice, udržovaná zeleň, školy včetně Střední odborné školy a Středního odborného učiliště a mnoho dalšího.

Na stránkách font.cz se o novém logu města můžeme dočíst, co představují na něm ztvárněné čtyři šipky. Jdoucí ze středu do čtyř stran poukazují na neustálý rozvoj města a současně naznačují křižovatku a rozcestník odkazující k turismu, dopravnímu napojení a okolní přírodě, která je zastoupená zelenou barvou. Zároveň v sobě tyto šipky obsahují i stylizovaný tvar domů, které vytvářejí v celkovém tvaru zjednodušený obraz náměstí – města – centra.

Obr. 6 Nové logo Kuřimi.

Zdroj: font.cz.

Ve dnech 20. 10., 25. 10. a 26. 10. 2011 se v prostorách Mendelovy univerzity v Brně uskutečnila v souvislosti s projektem, zmiňovaným v úvodě, anketa na téma: Co se Vám vybaví, když se řekne město Kuřim? Výsledky ankety ukazuje tabulka.

Tab. 1 Odpovědi na anketu s názvem: „Co se Vám vybaví, když se řekne město Kuřim?“

Počet respondentů	Souvislost s městem
5	Průmysl: TOS Kuřim – OS, a. s.
23	Wellness areál s aquaparkem
7	Vlakové spojení z Brna
10	Blízkost metropole
8	Věznice
1	Sběrný dvůr
1	Vysoká zaměstnanost
1	Střední škola
1	Supermarkety a komerční suburbanizace
5	Lezecká stěna v místní Sokolovně
3	Špatná dopravní situace – kolony aut
5	Rozvoj území - nová výstavba
5	Pěkná lokalita
2	Blízkost přírody
7	Mám tam kamarády
2	Rodinní příbuzní
2	Revitalizace rybníku Srpek
22	„Kauza Klokánek“
18	Žádná souvislost

Zdroj: autor

Dotazovaní pocházeli z Jihomoravského kraje. Celkový počet respondentů byl 106⁶². Jejich odpovědi odrážely stupeň znalostí o městě Kuřim, který se zakládá na jejich povědomí o existenci tohoto města a na tom, kolikrát ve svém životě město navštívili a za jakým účelem. 18 respondentů o městě vůbec nic nevědělo, čili se jim v souvislosti s ním nic nevybavilo. Některým, i když z města nepocházely a nikdy v něm ani nebyli, se v souvislosti s Kuřimí vybavila nějaká souvislost.

Co se týče dopravní situace, jeden respondent upozornil na nebezpečnou vlakovou zastávku, kde se stalo už několik smrtelných úrazů. O této zastávce se zmínil i další dotazovaný, který uvedl, že se zde nachází „ne moc pěkná vlaková zastávka“.

7 respondentů uvedlo, že mají ve městě kamarády (nebo i kolegy z práce) a 2 respondenti navštěvují v Kuřimi své rodinné příbuzné (v prvním případě babičku a v druhém bratrance).

5 respondentů z celkového počtu dotazovaných (106) se vyjádřilo, že je město Kuřim pěkným místem pro život. Jeden však uvedl, že je to sice pěkné město, ale „s negativní energií“. Tento názor má dotazovaný na základě špatné osobní zkušenosti. Jinému respondentovi nepřipadá město příliš sympatické.

⁶² Po sečtení respondentů v tabulce uvedených u každé souvislosti s městem nedostaneme celkový počet respondentů, protože někteří z nich uvedli ve svých odpovědích víc než jenom jednu souvislost a/nebo symbol charakterizující město Kuřim.

Jeden respondent uvedl, že mají v Kuřimi „stejně drahé ubytování jako v Brně.“ Další dotazovaný upozornil na staré paneláky ve městě.

Co se týče rekreace, kromě Wellness centra s Aquaparkem, které se vybavilo v souvislosti s městem Kuřim 23 respondentům, se našel jeden, který pozitivně hodnotí přítomnost cyklistických tras v okolí.

Jednoho respondenta pojí s městem keramická dílna. Dalšího zase cukrárna u hlavní cesty.

Určité souvislosti bychom mohly označit za symboly města Kuřim, které jej charakterizují a které si lidé v spojitosti s ním vybaví. Některé z nich se shodují s už výše uvedenými symboly z pohledu obyvatele a zastupitele města Kuřim, pana Ing. Sukalovského. Jsou to: průmysl a s ním nedělitelně spojená společnost TOS Kuřim – OS, a. s., město jako pěkná lokalita k bydlení (dobré místo pro život), rozvoj území v souvislosti s novou výstavbou (pan Sukalovský však rozvoj chápe v širším smyslu) a špatná dopravní situace ve městě.

3 Aktuální problémy města

Za aktuální problémy města Kuřim považuje jeho nejvyšší zastupitel, pan starosta, Ing. Drago Sukalovský, následující. Asi největším problémem ve městě je doprava. Dle jistého dopravního modelu projede po silnici z Brna do Tišnova denně 21 550 aut. K tomu je potřeba přičíst v pátek ještě 5 – 7 000 tisíc. Právem se tedy Kuřim může označovat za „zacpané město“, jak je uvedeno výše. Současná dopravní situace se má řešit v souvislosti se schvalováním Zásad územního rozvoje Jihomoravského kraje jak je rovněž uvedeno v předchozí části příspěvku. Se zhoršenou dopravní situací ve městě úzce souvisí problémy s parkováním, či už na starších parkovacích místech, nebo dokonce i na těch nověji vybudovaných.

Za velice závažný lze považovat neuspokojivý stav a kapacitu městské kanalizace. Bez vyřešení tohoto problému není, dle slov pana starostu, další rozvoj města možný.

Kapacita školek je naplněna ze 100 % (413 dětí), takže některé děti musejí do mateřských škol dojíždět do Brna (64 neuspokojených žádostí). Do budoucna se však neočekává další větší výstavba a tím ani navýšení počtu dětí. Už teď se tedy řeší budoucnost budov mateřských škol, když nebudou děti. V Kuřimi jsou 3 školky a jedna dočasně zřízená v budově základní školy.

Ve městě chybí mateřské centrum a prostory pro seniory. Pan starosta také dále uvedl, že Kuřim nemá kamennou sportovní halu jako možná jediné desetitisícové město v ČR.

Jiným závažným problémem, se kterým se potýká snad každá obec v ČR, možná kromě Prahy, je nedostatek financí. Pan Sukalovský vidí 2 možné cesty financování: ručení státu za úvěry a získávání dotací, příp. změnu rozpočtového rozdělení daní. Dle něho by se ČR měla inspirovat Slovenskem, kde je rozpočtové rozdělení daní pro Bratislavu 2, 5 x větší než rozpočtové rozdělení daní nejmenších obcí, kdežto v ČR je tento poměr 4, 5 (mezi Prahou a nejmenšími obcemi).

Specifikem je otázka suburbanizace, která v Kuřimi je i není problémem. Co se týče suburbanizace rezidenční, na jižním okraji města se nachází „satelitní městečko“ s názvem Díly za sv. Jánem. Tato městská část si založila své vlastní občanské sdružení s názvem Spokojené Díly, o. s., které hájí zájmy její obyvatel. Podle slov pana starostu jsou tam

i nespokojení lidé, ale se zastupitelstvem diskutují a všichni se společnými silami snaží dojít ke kompromisu. Pan starosta totiž bere nově přichozí jako obrovskou příležitost. Sociální problém mezi staro- a novousedlíky tady, dle jeho slov, není tak výrazný. Situace není ideální, ale není ani tak špatná. Dle jeho názoru jsou problémy dané osobností lidí, jejich sociálním statutem a duševním rozpoložením, a ne tím, že žijí ve městě dlouho nebo krátce. V starousedlících je údajně migrace zakódována. Novousedlíci sem přicházejí s příliš vysokými očekáváními: bydlet při lese, ale mít školku 3 minuty chůze. Jinými slovy, spolehly se na to, co jim namluvili investoři. „Nemůžeme všichni žít v paneláku, ale ani každý na rančích.“, jak pan starosta trefně dodává. Pro posílení vzájemné interakce mezi staro- a novousedlíky slouží různé aktivity města, například kroužky pro děti, které jsou pořádány společně pro všechny obyvatele.

Co se týče komerční suburbanizace, ta se zde také objevuje a rozmáhá se všemi negativními důsledky na okolní krajinu. Především se zde myslí zábor zemědělské půdy. Na území města můžeme sledovat dvě větší koncentrace komerčních staveb na „zelené louce“. První podél ulice Blanenská, která se napojuje na silniční komunikaci Brno – Svitavy I/43 a druhou podél silniční komunikace Brno – Tišnov II/385.

Obr. 9 Komerční suburbanizace podél ulice Blanenská

Foto: M. Pákozdiová

Obr. 10 Foto: Komerční suburbanizace podél ulice Blanenská

Foto: M. Pákozdiová

Obr. 11 Komerční suburbanizace podél silniční komunikace Brno – Tišnov II/385 (společnosti v Logistickém centru Kampos)

Foto: M. Pákozdiová

Obr. 12 Komerční suburbanizace podél silniční komunikace Brno – Tišnov II/385 (areál Logistického centra Kampos)

Foto: M. Pákozdiová

Shrneme-li aktuální problémy města Kuřimi a stupeň jejich řešení, je možné pozorovat, že některé problémy jsou právě teď ve fázi řešení (např. doprava nebo kanalizace), s řešeními jiných se zase musí počkat (např. chybějící mateřské centrum nebo neexistence kamenné sportovní haly) a některé se dokonce v budoucnu pravděpodobně vyřeší „sami“ (např. v současnosti plná kapacita mateřských škol).

5 Závěr

Město Kuřim patří v současnosti k nejrychleji rostoucím městům v ČR. Je příkladem malého města v metropolitním regionu, které se za 70 let vypracovalo z malé vesničky na významné středisko svého zázemí. K jeho plusům patří především jeho výhodná dopravní poloha, která se však ukázala také důvodem jednoho z problémů, kterým dnes město musí čelit a tím jsou každodenní kolony aut. Rozvoj města po každé stránce, blízkost přírody a zároveň i průmysl reprezentován především strojírenskou společností TOS Kuřim – OS, a. s., která město zviditelnila i ve světě, blízkost Brna, dobré služby, vysoká zaměstnanost a jiné „symboly“, či charakteristiky Kuřimi dávají signál, že je toto město pro mnohé skutečně „dobrým místem pro život.“ I zde se však vyskytují problémy. Například: V zázemí metropol se často potýkáme s rozmáhající se suburbanizací. Dalo by se říci, že v Kuřimi se suburbanizace, jak rezidenční, tak i komerční, drží v únosných mezích. Kuřim je totiž městem, které se snaží své problémy pohotově řešit, za co vděčí především aktivnímu zastupitelstvu, především nynějšímu starostovi, panu Ing. Dragovi Sukalovskému. On k řešení problémů užívá především velmi jednoduchou, ale přesto nesmírně účinnou metodu a tou je forma dialogu se všemi aktéry rozvoje města. Stávající problémy a otázka jejich řešení však pořád zůstávají výzvou pro budoucí směřování Kuřimi.

Použitá literatura

- [1] DANĚK, P. STRATEGICKÝ PLÁN ROZVOJE MĚSTA KUŘIMI [online]. Kuřim: Město Kuřim, 2006 [cit. 2011-06-01]. Dostupné z WWW: <<http://www.kurim.cz/cs/obcan/rozvoj-mesta/strategicky-plan-rozvoje-mesta.html>>.
- [2] KLAJMON, V., DUCHÁČEK, P. Územně analytické podklady správního obvodu ORP Kuřim. Brno: Urbanistické středisko Brno, prosinec 2008. 72 s. Dostupné z WWW: <http://radnice.kurim.cz/texty/uap/Kurim_UAP.pdf>.
- [3] [Http://www.tos-kurim.cz](http://www.tos-kurim.cz) [online]. 2011 [cit. 2011-11-03]. Profil společnosti. Dostupné z WWW: <<http://www.tos-kurim.cz/spolecnost/profil-spolecnosti/>>.
- [4] <http://vdb.czso.cz/> [online]. období: 31.12.2010 [cit. 2011-06-08]. Veřejná databáze ČSÚ - Vybrané statistické údaje za obec - Kuřim. Dostupné z WWW: <http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabdetail.jsp?kapitola_id=5&pro_1_154=583758&cislotab=MOS+ZV01>.
- [5] HONZIİK, K. V. [Www.kurim.cz](http://www.kurim.cz) [online]. 15.7.2010 [cit. 2011-11-04]. Diskuze - Kruhový objezd. Dostupné z WWW: <http://www.kurim.cz/redakce/index.php?subakce=diskuze&dis=3091&list_from=10&vlid=5055&>.
- [6] Obč. sdružení pro realizaci silničního obchvatu města Kuřimi . [Www.informacezbrna.cz](http://www.informacezbrna.cz) [online]. 16.9.2011 [cit. 2011-11-04]. Dopravní situace v městě Kuřimi. Dostupné z WWW:

- <<http://www.informacezbrna.cz/clanky/ekologie/dopravni-situace-v-meste-kurimi-7343.html>>.
- [7] Osobné sdělení na základě rozhovoru s panem starostou města Kuřim, Ing. Dragom Sukalovským, uskutečněného dne 13. 10. 2011.
- [8] Pixelhaus, s. r. o., Břeclav. [Http://www.wellnesskurim.cz/](http://www.wellnesskurim.cz/) [online]. 2010 [cit. 2011-11-04]. Wellness Kuřim. Dostupné z WWW: <<http://www.wellnesskurim.cz/>>.
- [9] VAISHAR, A., LAMPIČ, B. REBERNIK, D. Sustainable development of small towns. Ljubljana, Brno: Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Ústav Geoniky Akademie věd České republiky, 2007. Typology of small towns, s. 168. ISBN 978-961-237-212-5.
- [10] www.starha.cz [online]. 2008 [cit. 2011-11-08]. Lokalita Kuřim - RD za Sv. Jánem. Dostupné z WWW: <<http://www.starha.cz/urbanismus/>>.

Autorka

Ing. Mária Pákozdiová

Mendelova univerzita

Agronomická fakulta

Ústav aplikované a krajinné ekologie

Email: maria.pakozdiova@mendelu.cz

Jevíčko – malé město na vnitřní periferii (případová studie)

Jana Žitňáková

Abstrakt

Následující článek informuje o výsledcích případové studie, která byla řešena v rámci diplomové práce a týká se rozvojového potenciálu města Jevíčka, respektive jeho regionu. Město Jevíčko je spádovým centrem jednak pro obce svého regionu, ale z hlediska existence lékařského a školního zařízení bývalo a stále je pro nejbližší sídla v okrese Blansko. S ohledem na udržitelný rozvoj obce jsou následující kapitoly zpracovány se zaměřením na sociální, ekonomickou a environmentální charakteristiku sídla. Tento článek obsahuje také dílčí výstupy z dotazníkového šetření, které probíhalo v období leden – únor 2011 a bylo primárně zaměřeno na vztah obyvatel k danému městu.

Klíčová slova: malé město, město Jevíčko, vnitřní periferie

1 Úvod

Město Jevíčko leží v úrodné oblasti Malé Hané a se svým charakteristickým gotickým půdorysem a ucelenými zbytky městských hradeb patří k nejstarším městům České republiky. Městského práva se Jevíčku dostalo od Přemysla Otakara II. v roce 1258. V polovině 19. století byl v Jevíčku zřízen okresní soud a město se tak stalo administrativním centrem severní části Malé Hané. V této době dosáhla populace Jevíčka svého demografického vrcholu včetně židovské menšiny, která tvořila třetinu obyvatel města. Roku 1897 bylo ve městě založeno reálné gymnázium, avšak administrativní a kulturní rozvoj města nebyl sledován jeho hospodářským vzestupem. Jednou z příčin bylo umístění železniční zastávky téměř 1,5 km od centra města a Jevíčko rovněž ztrácelo na významu na úkor Boskovic a Moravské Třebové. Za 2. světové války byla západně od sídla budována tzv. Hitlerova dálnice, která nakonec nebyla dokončena, ale v nynější době se rozhoduje opět o její výstavbě jako o silnici R43, která by měla propojit dálnici D1 Brno – Praha a silnici R35 Hradec Králové – Olomouc.

Významný zásah do života města představovaly administrativní reformy z poloviny 20. století, které Jevíčko zbavily jak okresního soudu, tak i poloviny spádového území, které bylo přiřčeno do Brněnského kraje, zatímco Jevíčko se stalo součástí Východočeského kraje. To vše se projevilo jednak ve změně spádovosti, ale zároveň i v obvyklém životě jeho obyvatel. Přitom dlouhou dobu nebylo jisté, neprojeví-li Jevíčko silněji úmysl být součástí současného Jihomoravského kraje. Dosud zde tak přetrvává napjetí mezi správní příslušností k Pardubickému kraji a historickými, kulturními i dopravními vazbami na Moravu.

V současné době Jevíčko, respektive celý region Jevíčska, tedy spadá pod správu Pardubického kraje, do okresu Svitavy, správní obvod Moravská Třebová. Zároveň toto území leží na rozhraní Pardubického, Olomouckého a Jihomoravského kraje. Celá oblast se řadí mezi hospodářsky slabé regiony s nedostatečnou dopravní obsluhností a minimem podnikatelských aktivit. Tradiční výroba žiletek Astra Diu Jevíčko (později Gillette) zanikla ve městě na začátku 21. století.

Jevíčko je součástí dobrovolného svazku obcí s názvem Region Moravskotřebovska a Jevíčska a dále má své zastoupení v rámci místní akční skupiny MAS Moravskotřebovska a Jevíčsko, o.p.s. MAS byla založena v roce 2006 a strategickým plánem Leaderu je „Harmonický rozvoj zapomenutého regionu ‚na konci světa‘, na pomezí Čech a Moravy“. V hodnocení MAS za rok 2010 se ve své kategorii 32+ zařadila MAS MTJ do skupiny D, což ji řadí mezi MAS, které by měly svůj přístup přehodnotit, tj. jsou na hranici toho, co se od nich očekává, splňují pouze formální pravidla.

2 Metody a postup

K vymezení periferních oblastí existuje v literatuře celá řada definic. Při studiu a vyhodnocování perifernosti města Jevíčka bylo vycházeno z typologie venkovského prostoru podle Perlína (1998), který vnitřní periferii definuje jako tradiční českou venkovskou oblast s velkým množstvím malých sídel, která jsou relativně blízko u sebe a navazují jedno na druhé. V období koncentrace z těchto sídel v podstatě zmizela přirozená hospodářská základna včetně provozů zemědělské výroby a občanské vybavenosti. Vzhledem k velikosti obcí byla a je jejich občanská vybavenost na poměrně nízké úrovni. Pracovní příležitosti pro obyvatele této oblasti jsou především v okresních městech či regionálních centrech, která jsou většinou excentricky situována, a je nutné do těchto měst dojíždět. Dalším z problémů je nízká intenzita veřejné dopravy. V blízkosti větších obcí se rychle rozvíjely chatové a zahrádkářské osady. Obyvatelé měst začali využívat venkovská stavení v jednotlivých sídlech jako rekreační objekty.

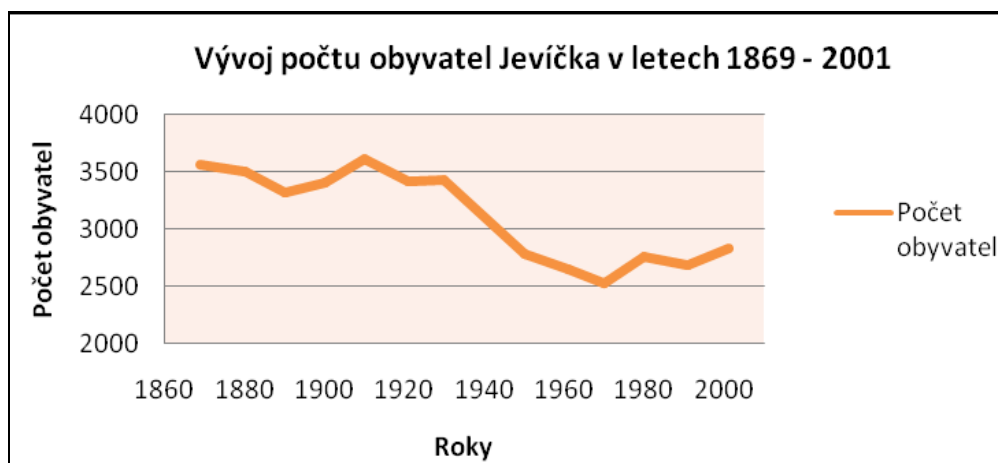
Dále pak byla využita definice, kterou uvádí Musil, J. (1988). Ten určuje periferní oblasti na bázi tzv. generelových jednotek jako území, která vyžadují zvláštní ekonomickou a sociální péči a jako vnitřní periferii pak označuje polohově periferní regiony při vnitřní hranici administrativních celků.

Článek vychází z diplomové práce s názvem „Rozvojové předpoklady venkovského mikroregionu na vnitřní periferii – případová studie Jevíčko“, která byla zpracována na Mendelově univerzitě v Brně v roce 2011. Hlavním cílem této práce bylo vymezit region Jevíčska a poskytnout základní informace o celém území a jeho jednotlivých obcích, stanovit souhrn silných a slabých stránek, příležitostí a hrozeb a na základě získaných poznatků zhodnotit rozvojový potenciál periferního venkovského regionu Jevíčka. V první fázi řešení dané problematiky byla provedena literární rešerše týkající se příslušného území, analýza statistických dat vybraných demografických ukazatelů, o bytové a domovní výstavbě, analýza informací o podnikatelské aktivitě a trhu práce, informací o základní občanské a technické vybavenosti, dopravní dostupnosti či životním prostředí v daném městě a regionu. Následně bylo provedeno dotazníkové šetření, které bylo primárně zaměřeno na vztah obyvatel k dané obci a probíhalo v období leden – únor 2011. Za město Jevíčko bylo zpracováno celkem 116 dotazníků. Současně s dotazníkovým šetřením probíhal terénní průzkum řešené oblasti.

3 Profil města – sociální charakteristika

Ke konci března roku 2011 žilo v Jevíčku 2835 obyvatel na celkové rozloze 2323 ha. Hustota osídlení činila 122 obyvatel/km². V porovnání s republikovým průměrem (133 obyv./km²) je nižší, naopak ve srovnání s krajským (114 obyv./km²) a okresním (76 obyv./km²) průměrem je vyšší. Průměrný věk obyvatel je 39,1 let.

Obr. 1 – Vývoj počtu obyvatel Jevíčka v letech 1869 – 2001 (data ČSÚ)

Do roku 1930 žilo v Jevíčku přes 3000 lidí, avšak následující historické události způsobily poměrně velké ztráty z řad obyvatel města. Zejména poválečné období, kdy došlo k vysídlování německého obyvatelstva na základě Dekretů prezidenta republiky z roku 1945, bylo ve znamení poklesu obyvatelstva pod hranici 3000. Tuto ztrátu se již nepodařilo dohnat. Nové obyvatelstvo přišlo až s výstavbou podniku Astra Diu Jevíčko v roce 1950, kde našlo zaměstnání až 800 lidí.

Tab. 1 – Vývoj počtu obyvatel Jevíčka v letech 2002 – 2010 (data ČSÚ)

ROK	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Počet obyvatel	2839	2886	2902	2900	2871	2878	2874	2891	2905

V obyvatelstvu města má významné zastoupení produktivní složka, ale tento stav lze pokládat za dočasný. Můžeme předpokládat, že bude docházet ke stejným změnám, které postihují celou ČR. Přejde úbytek osob v předproduktivním věku a růst počtu starších obyvatel. Druhým významným předpokladem, jenž bude ovlivňovat demografické poměry, bude nižší porodnost.

V letech 2000 - 2010 let získalo město díky porodnosti 339 občanů. Nejvíce dětí se narodilo v roce 2009. Z hlediska úmrtnosti ubylo ve městě za sledované období 286 obyvatel. Nejvíce obyvatel zemřelo v roce 2006. Z hlediska mechanického pohybu obyvatel se město Jevíčko od roku 2005 pohybuje v záporných hodnotách. V důsledku rostoucí ekonomické prosperity města se migrační zisk projevoval v letech 2000 – 2004. Celkový přírůstek v uplynulých 10 letech je kladný a tvoří jej +96 obyvatel.

Kulturní život obyvatel se v Jevíčku opírá především o městské kino Astra (hraje každou sobotu), sál hotelu Morava, rodinné centrum Palouček, městskou knihovnu, městské muzeum, židovskou synagogu, zámeček a kulturní spolky a sdružení. Během roku se pořádají různé kulturní akce a město Jevíčko se podílí na pořádání kulturních i sportovních akcí i v okolních obcích. Součástí reprezentace kulturního života v Jevíčku jsou místní periodika a kronika, informační brožury a plátky nebo kalendáře akcí. Městský úřad vydává Jevíčský zpravodaj v nákladu 2300 ks, který je zdarma a zpravodaj je možno stáhnout také na webu města.

Sportovní infrastrukturu města tvoří sportovní areál u vlakového nádraží, víceúčelové sportovní hřiště u gymnázia a sportovní areál Žlíbka. Jejich součástí jsou tenisové kurty, sportovní hala, fotbalové hřiště, kuželna nebo koupaliště. Ve městě je dále k dispozici několik dětských hřišť.

4 Profil města – občanská a technická vybavenost, služby

Občanská vybavenost města je zastoupena jednak vzdělávacími instituty a zdravotnickým zařízením, ale obyvatelé mají dále k dispozici supermarket, poštovní úřad, knihovnu, kino, kostel a hřbitov nebo třeba koupaliště. Na policejní služebně v Jevíčku slouží tři policisté, kteří pracují od 7.00 do 15.00 hodin. Mimo tento čas jezdí do Jevíčka policisté z Moravské Třebové, s čímž jsou místní lidé nespokojeni. Ve městě funguje SDH Jevíčko.

Vzdělávání v Jevíčku probíhá na třech úrovních, které jsou reprezentovány předškolním, základním a středním vzděláním. Doplňující složkou pak může být škola uměleckého směru. Organizace zřízené městem jsou Mateřská škola Jevíčko, Základní škola a Zvláštní škola Jevíčko. Organizace zřízené krajem jsou Gymnázium Jevíčko a Základní umělecká škola Jevíčko.

Rozsah zdravotních a sociálních služeb odpovídá velikosti a významu města Jevíčka. Specializovaná lékařská pracoviště včetně nemocnic se nacházejí v Moravské Třebové (odtud zajíždí do Jevíčka i rychlá lékařská služba), ve Svitavách a Boskovicích. Nejvýznamnějším zdravotnickým zařízením v blízkosti města je Odborný léčebný ústav Jevíčko, ve městě funguje také Centrum laserové medicíny a několik soukromých ordinací, v provozu je lékárna U Bílého anděla a ve středu je otevřena optika Zelená – OPTIKA s. r. o.

Tab. 2 – Přehled lékařské péče v Jevíčku (www.jevicko.cz, vlastní šetření, 2011)

Ambulance/specializace	Počet lékařů
Ambulance bronchologická a pneumologická	1
Ambulance plicní	2
Ambulance ortopedická/ Ambulance léčebné rehabilitace	2/1
Dětský lékař/Praktický lékař/Stomatolog	2/4/3
Interna/ Chirurgie	1/1
Odborný ženský lékař	1
Diabetologická poradna	1

Sociální služby ve městě zajišťuje Středisko pečovatelské služby Jevíčko, péče o seniory a invalidní občany, které také provozuje dům s pečovatelskou službou. Kapacita obou zařízení se pohybuje okolo 20 osob. Mezi poskytované služby pro seniory a postižené občany patří dovoz oběda, donáška nákupu, obstarání léků, úklid domácnosti, praní a žehlení prádla, běžné úkony osobní hygieny, doprava i doprovod k lékaři a na úřady, celková koupel v domácnosti nebo středisku PS, ostatní úkony dle potřeby. O zábavu seniorů se stará rodinné centrum Palouček, které se mimo jiné zaměřuje na prevenci a snížení sociální izolace seniorů.

Město Jevíčko je zásobováno pitnou vodou ze skupinového vodovodu. Voda je jímána z pěti vodních zdrojů podzemní vody a čerpána do 3 vodojemů. Ve městě je vybudována jednotná kanalizace, na kterou je napojeno cca 2500 obyvatel a několik průmyslových závodů. Nejvýznamnějším producentem odpadních vod je Rabbit Trhový Štěpánov s. r. o. V místní části Zadní Arnoštov je vybudována splašková kanalizace zakončená ČOV a vyčištěné vody vypouštěny do řeky Kelinky. Vyčištěné vody z Jevíčka jsou vypouštěny do řeky Jevíčky.

Provozovatelem je VHOS a. s., Moravská Třebová. Převážná část kanalizační sítě byla vybudována před rokem 1900 a to hlavně v historickém jádru města. S rozvojem zástavby byly budovány nové kanalizační větve. Čistírna odpadních vod byla uvedena do provozu roku 1993 a v letech 2002 – 2003 byla rekonstruována, modernizována a byla navýšena její kapacita.

5 Profil města – dopravní obslužnost

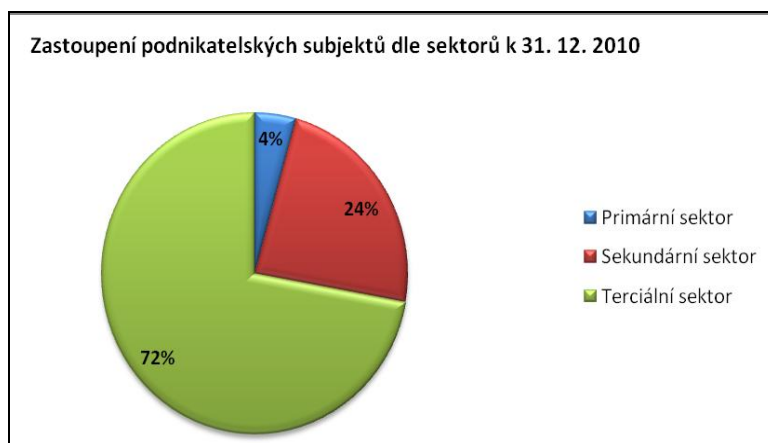
Dopravní dostupnost města Jevíčka zajišťují komunikace II. a III. třídy, které jsou ve vlastnictví Pardubického kraje. V řadě úseků jsou místní komunikace v nevyhovujícím stavu. Napojení města na regionální silniční a dálkové trasy je však poměrně dobré. Nejbližší silnice I. třídy jsou I/35 a I/43. Železniční stanice je vzdálena asi 1,5 km od intravilánu obce. V Jevíčku se nachází čerpací stanice, autoopravna a pneuservis.

Autobusová stanice Jevíčko se nachází přímo na náměstí. V rámci současné revitalizace tohoto náměstí budou zbudovány nové zastávky pro autobusy. Z hlediska četnosti spojů je město obsluhováno 24 linkami, z nichž 2 jsou součástí Integrovaného dopravního systému Jihomoravského kraje a 1 má charakter dálkové trasy (Velké Opatovice – Jevíčko – Svitavy – Hradec Králové – Praha).

Železniční doprava má pouze regionální význam. Jevíčko leží na trati Česká Třebová – Skalice nad Svitavou a jsou zde provozovány motorové vlaky. Ve Skalici nad Svitavou je nejbližší napojení na železniční rychlostní koridor. Jevíčská nádražní budova vyžaduje rekonstrukci, není obsazená a jízdní doklady jsou vydávány ve vlaku. Nádraží disponuje třemi kolejovými tělesy. V rámci železniční dopravy je Jevíčko taktéž zapojeno do IDS JMK (označení S 21).

6 Profil města – ekonomická charakteristika

Po roce 1991 nastaly v ekonomické struktuře města zásadní změny. Jednak to byly masivní privatizace ve všech sférách, značný úbytek pracovních příležitostí v zemědělství a průmyslu, rozštěpení bývalých státních podniků nebo pokles zaměstnanosti ve velkých organizacích a nárůst v drobných a středních podnicích. Významný byl také vstup zahraničních investorů na území města. K 31. 12. 2010 bylo v Jevíčku registrováno 571 podnikatelských subjektů. Počet podnikatelských subjektů, zejména právě živnostníků se neustále zvyšuje. Od roku 2006 do roku 2010 přibýlo 40 ekonomických subjektů. Území se vyznačuje nižší úrovní mezd a nezaměstnaností, což je dáno i postavením kraje, který měl v roce 2010 třetí nejnižší průměrnou hrubou mzdu mezi kraji ČR. Z této slabiny je však možné udělat přednost, neboť díky tomu může být toto území zajímavé pro investory z hlediska „levné“ pracovní síly. V území se nevyskytuje žádný velký zaměstnavatel, což je výhodou, neboť by jeho případné problémy nemohly ovlivnit situaci v celém území. Agrárně – výrobní charakter oblasti dává prostor výrobě zdravých potravin nebo racionální výživy. Případně je možné zaměřit se na výrobu biomasy či bioplynu prostřednictvím odpadů, dřevní hmoty, speciálních rostlin.

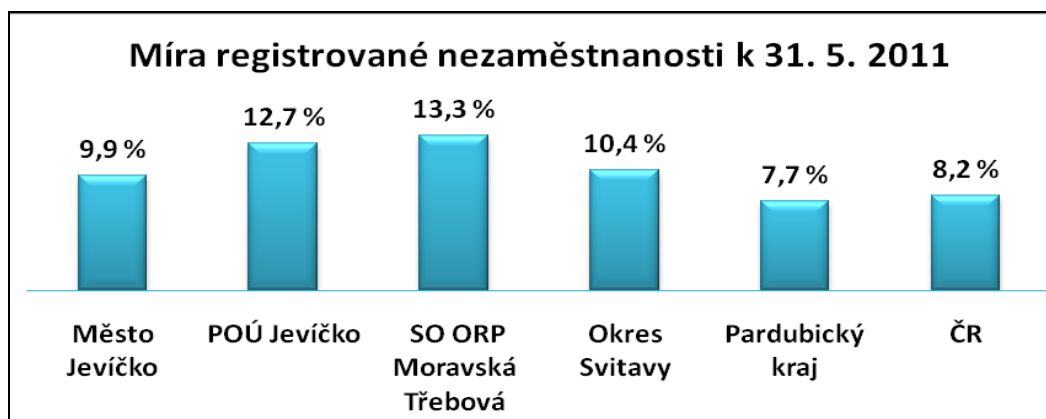
Obr. 2 – Zastoupení podnikatelských subjektů dle sektorů (data ČSÚ)

V Jevíčku je v provozu několik středních podniků, ale větší část struktury tvoří podniky malé. Ve městě převažuje nákup zboží za účelem dalšího prodeje a zprostředkovatelská činnost. Další rozšířenou činností je pohostinství.

Tab. 3 – Největší zaměstnavatelé v Jevíčku (data ČSÚ, Úřad práce Svitavy)

Počet zaměstnanců	Firma
100 – 199	Czech Blades, s. r. o.; GST Automotive Safety Czech s.r.o.; WOODEX CZ, a.s.; MATOUŠEK CZ, a.s.; OLÚ Jevíčko
50 – 99	RABBIT Trhový Štěpánov a.s.; MarS a.s.; Hanácká zemědělská společnost Jevíčko a.s.; Gymnázium Jevíčko; Město Jevíčko; REGAM s. r. o.
25 – 49	AVEKO Servomotory, s.r.o.; Základní škola Jevíčko
10 – 19	Hotel Morava Jevíčko s.r.o.; MŠ Jevíčko; NEXTEL, s.r.o.

Na konci roku 2008 bylo Jevíčko, stejně jako celá Česká republika, zasaženo celosvětovou ekonomickou krizí, která se projevila v nárůstu nezaměstnanosti. Nejvíce byla postížena firma GST Automotive Safety Czech s. r. o., která ještě v říjnu 2006 disponovala 941 zaměstnanci. V dubnu roku 2010 se předpokládalo kompletní uzavření celého provozu, jež nakonec nebylo realizováno a část výroby byla přesunuta na východ, ale k 31. 12. 2010 zde bylo zaměstnáno jen 105 lidí (nejvíce z okresů Svitavy a Blansko).

Obr. 3 – Srovnání míry registrované nezaměstnanosti ve vybraných územních celcích (Úřad práce Svitavy)

Neoddělitelnou součástí ekonomiky města, respektive jejího terciálního sektoru, je cestovní ruch. Cestovní ruch ve městě se opírá o existenci několika významných stavebních památek, ale také o přírodní hodnoty území. Střed města je vyhlášen městskou památkovou zónou. Z hlediska marketingové klasifikace cestovního ruchu náleží dané území do turistické oblasti č. 29 – Svitavsko. Jevíčko je turisticky atraktivní obcí pro 59 % dotázaných občanů.

7 Profil města – životní prostředí

Jevíčko a okolí patří k oblastem s menším znečištěním ovzduší. Nachází se zde řídká síť drobných podniků, které mají z hlediska znečišťování pouze lokální charakter. Hlavním znečišťovatelem je jen podnik P – D Refractories, a. s. se sídlem ve Velkých Opatovicích. Vzhledem k převládajícímu směru větru prach z tohoto závodu ohrožoval spíše jehličnaté porosty západně od továrny, které byly nakonec tolik oslabeny, že musely být ve velké míře pokáceny. Vysoký podíl zeleně se nachází především kolem vodních toků, na mezích či v extenzivních sadech. Krajina je tvořena přirozenou skladbou vegetace, příměs nevhodných druhů je spíše výjimečná. Významným prvkem je i udržovaná zeleň v lokalitách rodinných domů. Z celkové výměry katastru zabírá zemědělská půda 1170 ha, lesní půda 888 ha, TTP 154 ha a vodní plochy 31 ha. Zastavěno je 39 ha, 46 ha tvoří zahrady a 48 ha ovocné sady. Orná půda zabírá plochu 923 ha. Tyto údaje ČSÚ se vztahují k 31. 12. 2010.

8 Jak to vidí občané města

V dotazníkovém šetření bylo za město Jevíčko zpracováno celkem 116 dotazníků, v nichž ženy a muži byli v poměru 64:52. Nejvíce respondentů bylo ve věkové kategorii 20 – 29 let (28 %), následují kategorie 30 – 39 let (25 %), kategorie 40 – 49 let (21 %), kategorie 50 – 59 let (11 %), kategorie 60 – 69 let (6 %), kategorie 15 – 19 (5 %). Kategorie 70 a více let tvořila 4 % z celkového počtu dotázaných. V Jevíčku žilo od narození 84 dotázaných a zbylých 32 se do města přistěhovalo.

Na otázku, zda jsou spokojeni s úrovní jejich bydlení, odpovědělo kladně 83,6 % respondentů.

V budoucnu by se z města chtělo odstěhovat 20, 7 % dotázaných. Nejčastějším důvodem byl nedostatek pracovních příležitostí ve městě a nedostatek kulturního vyžití.

O tom, že Jevíčko je vhodné pro život mladých rodin, je přesvědčeno 48,3 % odpovídajících obyvatel a o vhodnosti města pro žití seniorů je přesvědčeno 92,2 % ze všech dotázaných.

Budoucnost obce vidí většina respondentů jako neměnný stav, ostatní neví a 28 dotázaných obyvatel si myslí, že Jevíčko bude vzkvétat.

Většina z dotázaných občanů se nijak aktivně nepodílí na zvelebování své obce, chybí jim informace z MěÚ, lepší kulturní vyžití a možnosti pro volnočasové aktivity.

Téměř všichni respondenti jsou pro výstavbu rychlostní silnice R43. Od silnice si slibují lepší a rychlejší spojení s Brnem, zlepšení prostupnosti území a zvýšení atraktivity regionu pro možné investory.

Následující tabulky ukazují hodnocení jednotlivých služeb a oblastí života ve městě jeho obyvateli.

Tab. 4 – Hodnocení města Jevíčka jeho obyvateli v různých oblastech služeb (vlastní šetření)

Služby	KVALITA	DOSTUPNOST
Zdravotnické služby	2,12	2,08
Obchod a služby	2,22	2,1
Kulturní služby	3,34	3,24
Školství a vzdělávání	2,27	2,03
Mateřská škola	2,02	1,94
Volnočasové aktivity pro dospělé	2,96	2,91
Volnočasové aktivity pro děti	2,64	2,7
Péče o seniory	2,31	2,47

Tab. 5 – Hodnocení města Jevíčka jeho obyvateli v různých oblastech života (vlastní šetření)

Oblast	STAV
Osobní bezpečnost	2,46
Dopravní spojení mezi obcemi v rámci mikroregionu	2,32
Dopravní spojení do větších měst	2,54
Sportovní vyžití	2,89
Kulturní vyžití	3,23
Kulturní a církevní památky	2,54
Příroda v okolí obce	1,91
Veřejná zeleň	2,44
Životní prostředí	2,27
Turismus	2,76

Pozn.: Hodnotící stupnice: 1 – velmi dobrý; 2 – dobrý; 3 – dostatečný; 4 – špatný; 5 – velmi špatný.

Výsledky jsou průměrné hodnoty váženého aritmetického průměru bodového hodnocení u jednotlivých kritérií.

9 Závěr

Jevíčko jistě není zapomenutým městem kdesi na periferii. Toto území je schopno poskytnout jak svým obyvatelům, tak i širšímu okolí různé možnosti pro jeho využití. I přes nedostatek pracovních příležitostí jsou lidé v tomto městě spokojeni. Jedním z problémů, který však oslabuje pozici a rozvoj tohoto města je malá snaha o zapojení obyvatel do aktivní práce pro město. Jistě to je způsobeno mj. malou informovaností ze strany správy města, špatně fungující MAS, ale i nízkou úrovní kulturních služeb a volnočasových aktivit ve městě. Rozvoj města totiž znamená, že celé město je zapojeno do jeho rozvojového procesu a podílí se na něm. Je tedy důležité, aby byly podporovány iniciativy občanů, kteří mohou řešit konkrétní problémy v daném místě a být motorem pro inovativní přístupy k rozvoji města.

Použitá literatura

- [1] Budín, Z. *Vyprávění o Velkých Opatovicích*. Vyd. 1. Velké Opatovice: Městský úřad Velké Opatovice, 2002. 183 s.
- [2] Kuča, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl 2. H- Kole*. Vyd. 1. Praha: Libri, 1997. 938 s. ISBN 80 – 85983 – 14 – 1.

- [3] Mackerle, J. *Letopis města Jevíčka*. Vyd. 2. Jevíčko: Město Jevíčko, 2008. 279 s. ISBN 978 – 80 – 254 – 1124 – 7.
- [4] Perlín, R. *Venkov, typologie venkovského prostoru*. 20 s. [online].[cit. 2011-04-01]. Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/odbor/reforma/perlin.pdf>
- [5] Pinkava, M. *Jevíčský sborník: statě z dávné i nedávné minulosti města*. Vyd. 1. Jevíčko: Městský úřad, 1997. 177 s.
- [6] Popelka, B. *Vlastivěda moravská – Jevický okres*. Vyd. 1. Brno: Garn, 2007. 226 s. ISBN 978 – 80 – 86347 – 68 – 4.
- [7] *Statistická ročenka Pardubického kraje 2010*. [online].[cit. 2011-03-05]. Dostupné z: [http://www.pardubice.czso.cz/csu/2010ediciplan.nsf/t/\\$File/53101110ccz.pdf](http://www.pardubice.czso.cz/csu/2010ediciplan.nsf/t/$File/53101110ccz.pdf) F50030F416
- [8] Kanalizační řád města Jevíčko (březen 2009)
- [9] Materiály Úřadu práce ve Svitavách
- [10] Strategický plán rozvoje města Jevíčko 2009 – 2015 (analytická část)
- [11] www.czso.cz
- [12] www.jevicko.cz

Autorka

Ing. Jana Žitňáková

Ústav aplikované a krajinné ekologie

Agronomická fakulta

Mendelova univerzita v Brně

Email: janazitnakova@seznam.cz

Zamyšlení nad vlivem malých a středních měst na regionální rozvoj venkovských regionů (na příkladě Plzeňského kraje)

Alena Matušková, Jaroslav Dokoupil, Marie Novotná

Malá města mají v sídelním systému České republiky trvale své nezastupitelné místo. Jaká je jejich role v současnosti ve venkovském prostoru a jaké jsou perspektivy jejich vztahu k venkovským oblastem se snaží na příkladě Plzeňského kraje postihnout tato studie.

Malá města v sídelním systému ČR

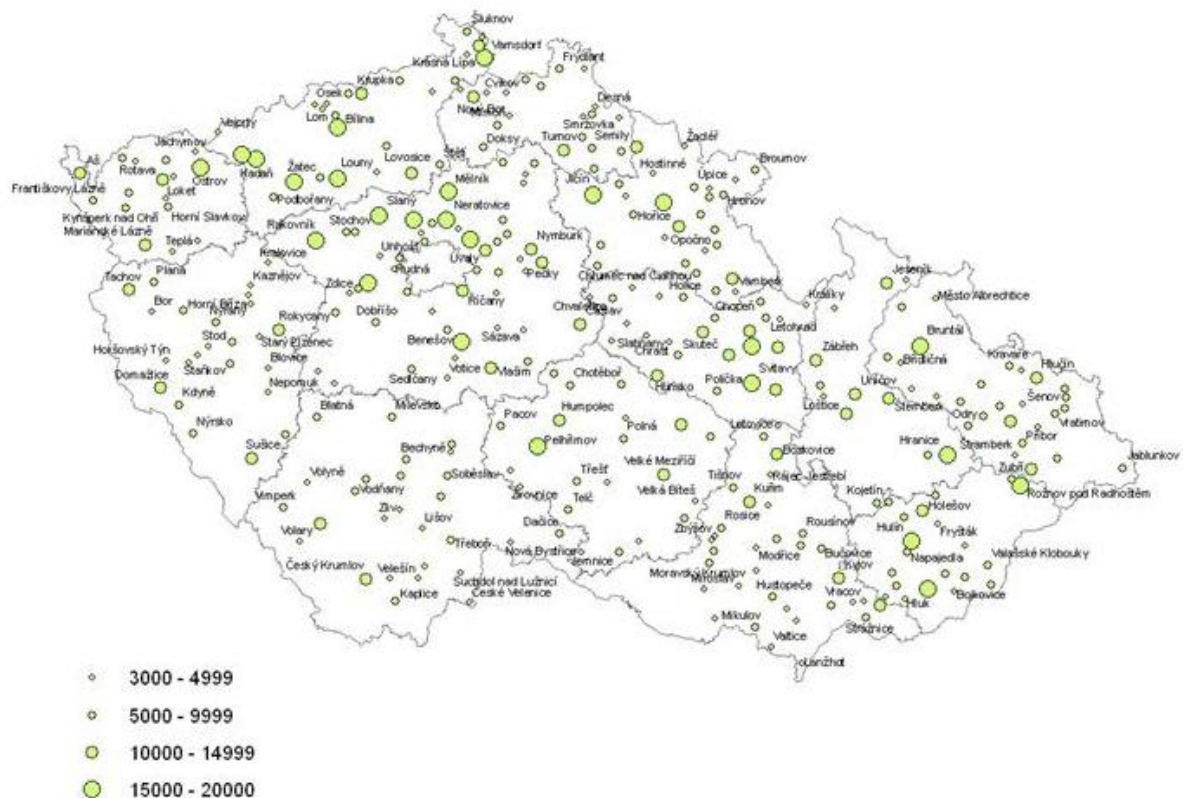
Pokud bychom považovali za malé město obec s počtem obyvatel 2 000 – 20 000 (což je jedno z mnoha různých vymezení), bylo u nás v roce 2009 takových měst 606 a žilo v nich téměř 30% obyvatel (viz tab. č. 1). V rámci grantového úkolu MMR WD-19-07-Konkurenceschopnost malých měst v České republice byl sledován soubor malých měst s počtem obyvatel 3000 – 20000. V roce 2010 se jejich počet na našem území celkem blížil ke čtyřem stům a žila v nich zhruba čtvrtina obyvatel země. Jejich rozložení v rámci ČR ukazuje obr. č. 1. Celkový podíl městského obyvatelstva se u nás pohybuje kolem 74% obyvatel (ČSÚ).

Rozložení počtu měst podle populační velikosti je v souboru všech měst ČR krajně asymetrické, malá města jsou zastoupena nejčetněji. Soubor malých měst není dále vnitřně homogenní, a to ani z hlediska počtu jejich obyvatel, ani z hlediska jejich postavení v sídelním systému či z hlediska jejich funkcí.

Tabulka č. 1: Počty měst a jejich podíly na obyvatelstvu v sídelním systému ČR k 31. 12. 2009

Počet všech obcí		6250
z toho	počet malých měst s 2000 - 19 999 obyvateli	606
	počet středních měst s 20000 - 49999 obyvateli	42
	počet velkých měst s 50000 - 99999 obyvateli	15
	počet (českých) velkoměst nad 100000 obyvatel	6
Podíl na obyvatelstvu		
	malá města s 2000 - 19 999 obyvateli	29,80%
	střední města s 20000 - 49999 obyvateli	11,80%
	velká města s 50000 - 99999 obyvateli	10,10%
	velkoměsta nad 100000 obyvatel	21,90%

Obr. č. 1: Soubor malých měst velikostní kategorie 3000 – 20 000 v České republice

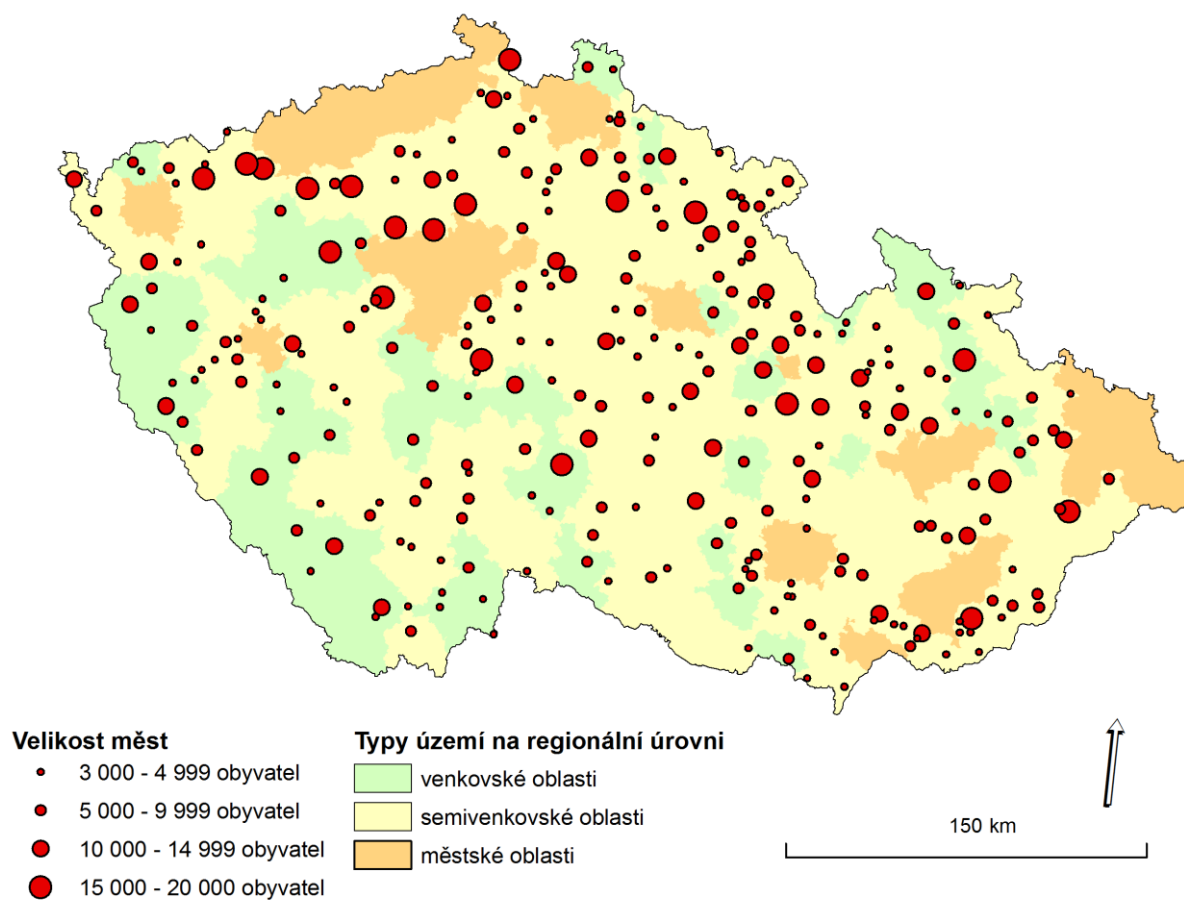
Zdroj: ČSÚ: Malý lexikon obcí ČR 2010.
Zpracoval: L. Sitte

Malá města mají samozřejmě primární význam pro své vlastní obyvatelstvo jako místo pro žití, ale významná jsou také pro své zázemí. Charakter tohoto zázemí může být různý. V minulosti byla zpracována celá řada filozoficko-metodologických přístupů hodnocení postavení a role měst (středisek) v sídelním systému, kde byla malá města považována za centra rozvoje, především ve venkovském prostoru. Lze vzpomenout Christallerovu teorii centrálních míst (1933) a její další modifikace, zhodnocení funkční hierarchizace středisek v sídelním systému v práci Hampla, M., Gardavského, V. a Kühnla, K. (1987) a jiné. Ze současných pohledů řešení významu malých měst je důležité jmenovat případovou studii Courtneyho a Erringtona (2003), odborníků ze Spojeného království, kteří testovali ekonomickou „výkonnost a význam“ vybraných malých měst v Evropě. V České republice se geografii malých měst věnuje dlouhodobě A. Vaishar. Z jeho ranějších prací budiž uvedeno zkoumání významu Jemnice ve svém území s aspekty transformace společnosti (Vaishar, Hroudová 1997 a Vaishar, Zapletalová 1998) nebo predikce vývoje malých moravských měst (Vaishar 2001). Další práce A. Vaishara (2003) se zabývá významem malých měst, především pak jejich postavením ve venkovském prostoru. Spolu s B. Frantálem se věnuje problematice malých měst v publikaci Geografie malých měst (Vaishar, A., Frantál, B. 2005). Srovnáním malých měst na Moravě a ve Slovinsku se zabývá publikace Lampič, Špes, (2007). V geografii malých moravských měst lze spatřit přístupy behaviorální geografie, sociální geografie, environmentální geografie, regionální geografie.

Malá města leží v různých oblastech, jejich zázemí mají různý charakter. To dokazují i různé charakteristiky a typologie venkovského prostoru. Venkov nelze chápat jako jeden celek, ale je diferencovaný. Příkladem postižení rozdílů ve venkovském prostoru může být v současnosti typologie venkova z hlediska rozvojového potenciálu autorů Perlína, R., Kučery, Z. a Kučerové S., (2010), která zavádí např. nové pojmy jako tzv. rozvojový venkov, nerozvojový sousedský venkov, moravské periferie, vybavený moravský venkov, problémový rekreační venkov, intenzivní rekreační oblasti, strukturálně postižený průmyslový venkov, neprofilovaný venkov. Jiný pohled na diferenciaci venkovských oblastí lze vysledovat v článku P. Chromého, V. Jančáka, M. Marady, T. Havlíčka a P. Vondráčkové (2011).

V této práci je k vymezení venkovských oblastí použito kritérium hustoty zalidnění. Využíváme definici venkova OECD, která byla určena pro účely porovnávání jednotlivých oblastí v evropském prostoru (Majerová 2006). Podle ní jsou na regionální úrovni vymezeny tři typy regionů – převážně venkovské regiony (přes 50 % obyvatel žije ve venkovských obcích) – nazývané v této práci jako venkovské, z podstatné části venkovské regiony (15–50 % obyvatel žije ve venkovských obcích) – nazývané v této práci semivenkovské a převážně městské oblasti (méně než 15 % obyvatel žije ve venkovských obcích). Za venkovské obce jsou považovány obce, kde hustota zalidnění je nižší než 100 obyvatel na km². Mezi venkovské oblasti na regionální úrovni tedy zařadíme regiony, kde více jak 50 % obcí má hustotu zalidnění menší než 100 obyvatel na km². Do semivenkovských oblastí na regionální úrovni náleží regiony, kde 15–50 % obcí má hustotu zalidnění menší než 100 obyvatel na km². Regiony, kde méně jak 15 % obcí má hustotu zalidnění menší než 100 obyvatel na km², jsou zařazeny mezi regiony městské. Tato vymezení oblastí jsme provedli v současném administrativním členění, počet obyvatel i výměra obcí se vztahuje k 31. 12. 2010. Rozložení venkovských, semivenkovských a městských oblastí v České republice podle tohoto kritéria a rozložení malých měst s počtem obyvatel nad 5000 v nich ukazuje obrázek 2.

Obr. 2: Malá města ve venkovském a semivenkovském prostoru ČR (2010)

Zdroj: Český statistický úřad Praha 2011.
Zpracovala: M. Novotná

Přehled rozložení malých měst v městských, semivenkovských a venkovských oblastech podávají tabulky č. 2 a 3.

Tab. 2: Velikostní kategorie malých měst ve venkovském, semivenkovském a v městském prostoru ČR (2010)

	3 000 - 4 999	5 000 - 9 999	10 000 - 14 999	15 000 - 20 000	Celkový součet
městské oblasti	56	35	7	5	103
semivenkovské oblasti	97	83	29	17	226
venkovské oblasti	24	24	8	3	59
Celkový součet	177	142	44	25	388

Zdroj: Český statistický úřad Praha, 2011.

Tab. 3: Procentové zastoupení velikostních kategorií malých měst ve venkovském, semivenkovském a v městském prostoru ČR (2010)

	3 000 - 4 999	5 000 - 9 999	10 000 - 14 999	15 000 - 20 000	Celkový součet
městské oblasti	54,4	34,0	6,8	4,9	100
semivenkovské oblasti	42,9	36,7	12,8	7,5	100
venkovské oblasti	40,7	40,7	13,6	5,1	100
Celkový součet	45,6	36,6	11,3	6,4	100

Zdroj: Český statistický úřad Praha 2011.

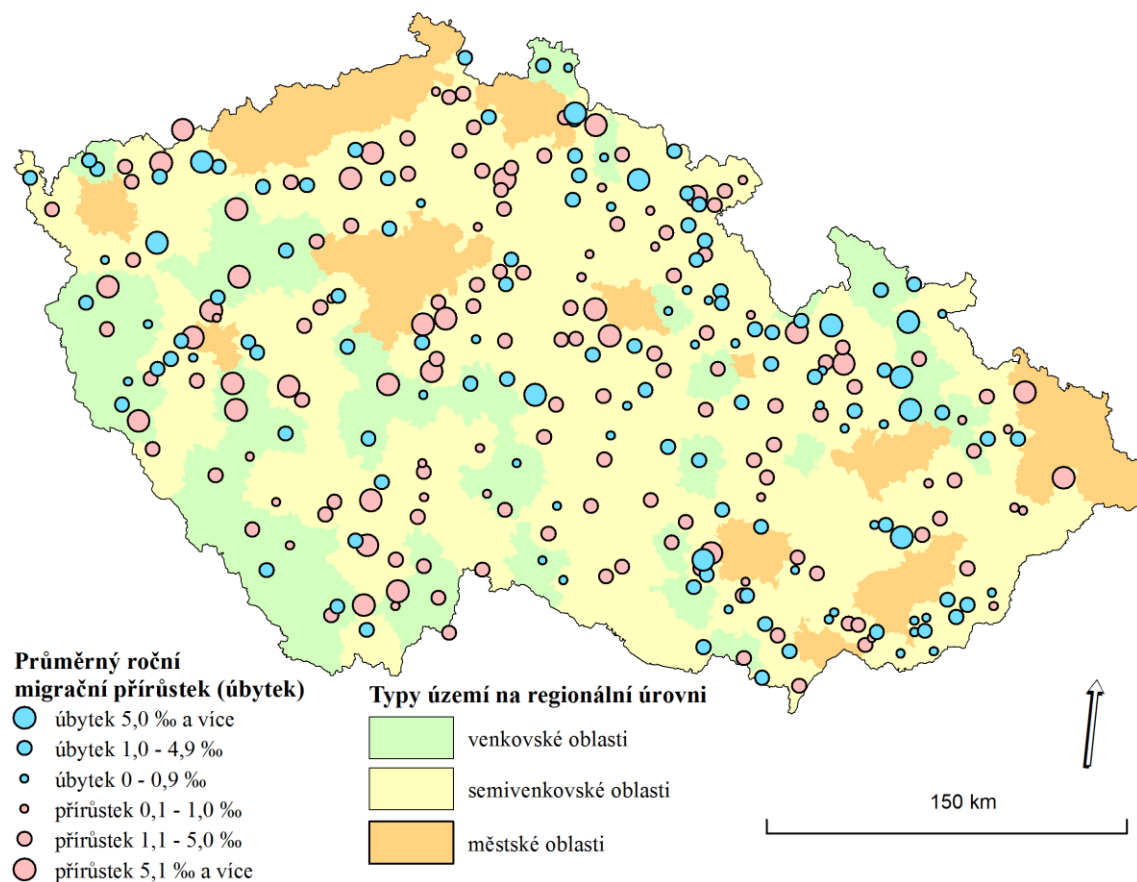
Dynamika obyvatelstva v malých městech

Významnou funkci mají malá města ve stabilizaci obyvatelstva. Obecně, v delším časovém horizontu, můžeme v našem sídelním systému sledovat různé migrační tendence a proudy, např. urbanizaci, suburbanizaci, deurbanizaci (Sýkora, Posová, 2011). Tato výměna obyvatelstva se týká beze sporu i malých měst.

Úbytky nebo přírůstky obyvatelstva malých měst i jejich spádových oblastí (vzhledem k malému významu přirozené měny v celkové měně obyvatelstva způsobené převážně migrací) jsou ovlivněny samozřejmě migračními pohyby obyvatelstva mezi malými městy a venkovským prostorem na straně jedné, ale i migrací obyvatelstva z velkých měst do suburbanizační zóny či vzdálenějších míst (např. amenitní migrace do oblastí se zachovaným přírodním prostředím). Promítají se v nich tedy vazby v sídelním systému a preference obyvatelstva žít v určitém prostředí - ve městě, jeho blízkém zázemí nebo na „klasickém venkově“. Kvalita prostředí malých měst je pro jejich současné i potenciální obyvatele významným faktorem, určujícím jejich místo bydliště.

Malá města v blízkosti velkých měst jsou v současnosti suburbanizačními prostory a obyvatelstvo v nich přibývá. Malá města ve venkovském a semivenkovském prostoru nemají vývoj počtu obyvatel jednoznačný. Na obr. č. 3 je postížena průměrná roční migrační změna počtu obyvatel v malých městech v 90. letech. Ukazuje se, že nejvyšší migrační přírůstky nad 5‰ za toto období mají malá města poblíž velkých aglomerací a také podél významných komunikací. Ve venkovském i semivenkovském prostoru najdeme malá města s migračními přírůstky i úbytky, a to celkem mozaikovitě. Hodnoty těchto změn se většinou pohybují do 5‰ celkového počtu obyvatelstva sledovaných měst za rok, jsou tedy celkem nízké, což svědčí o relativní stabilizaci obyvatelstva.

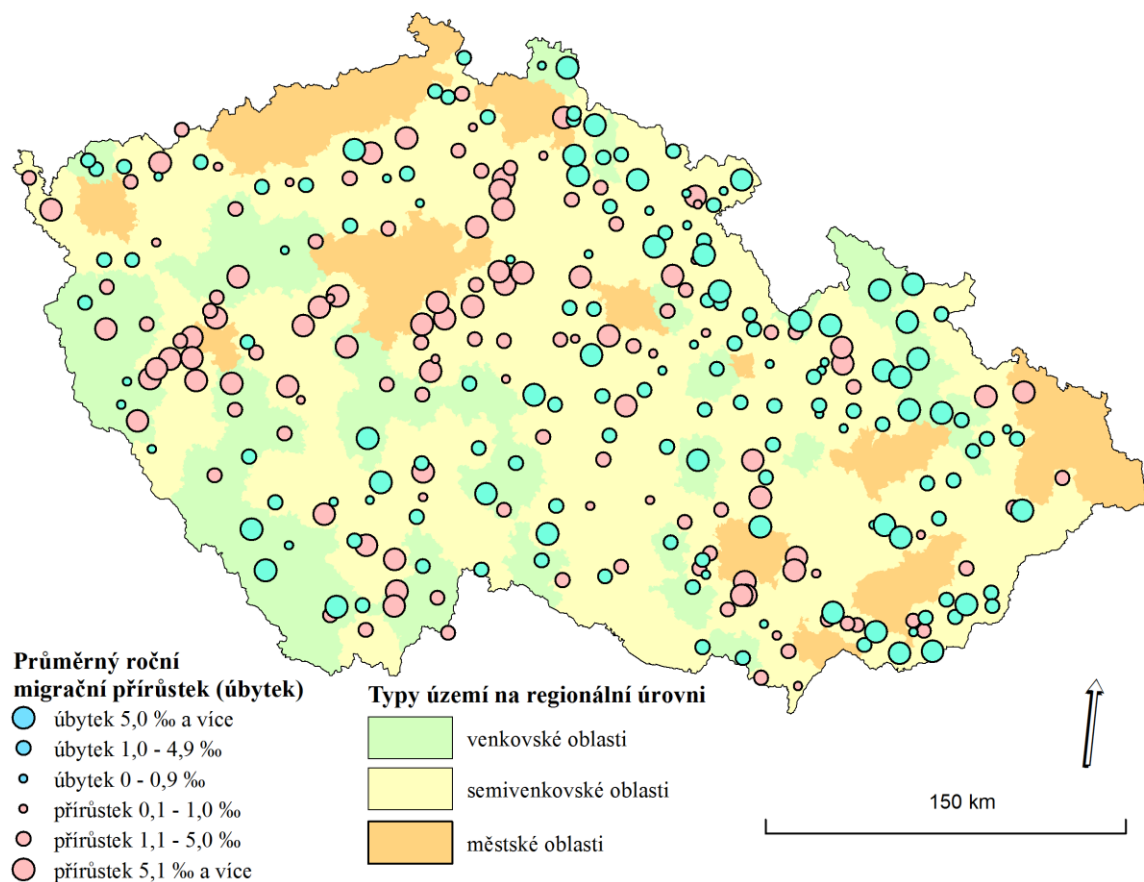
Obr. 3: Migrace v letech 1991 – 2000 v malých městech ve venkovských a semivenkovských oblastech ČR

Zdroj: Český statistický úřad Praha 2011.
Zpracovala: M. Novotná

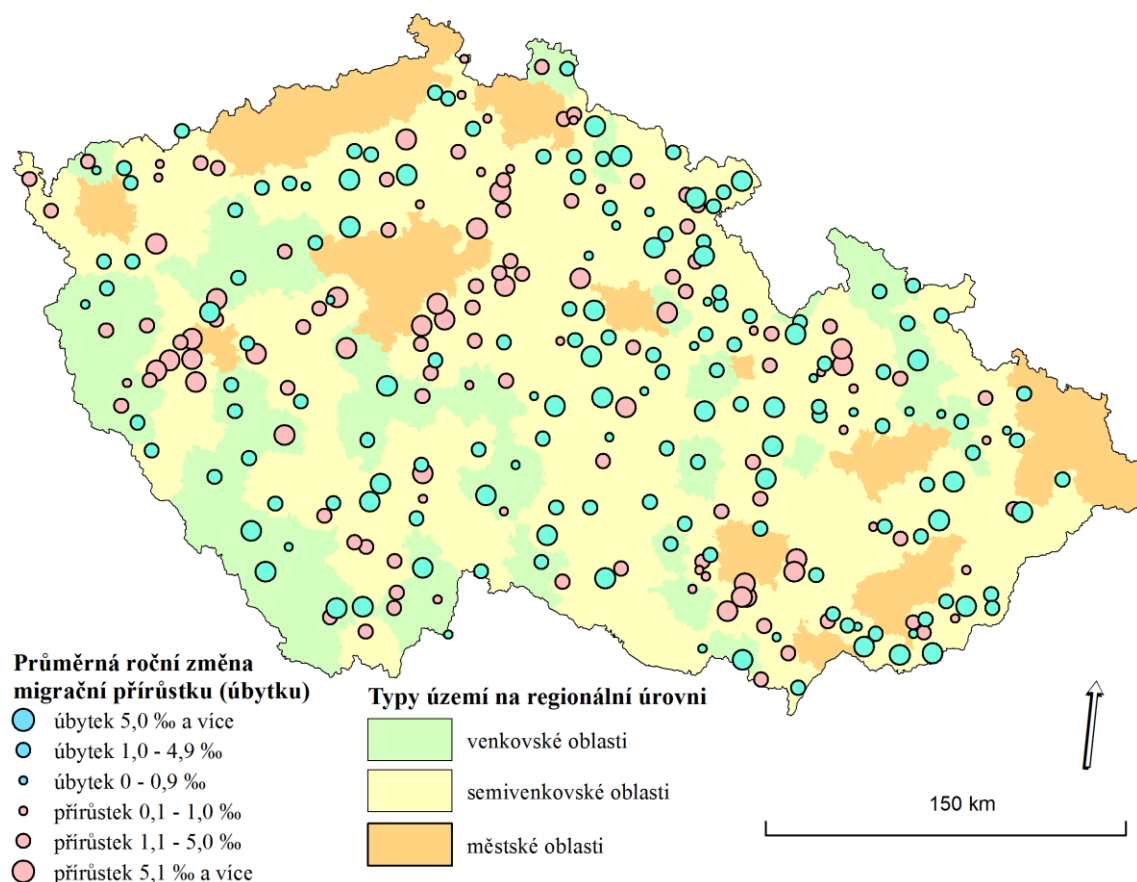
Porovnáme-li průměrné roční migrační změny v 90. letech se situací po roce 2000 (období 2001 – 2010, viz obr. č. 4), zjistíme, že popsaná tendence se výrazně prohloubila. V zázemí velkých měst (i mimo vysloveně městské oblasti z hlediska definice venkova metodikou OECD) a při významných komunikačních tazích (lze např. jmenovat dálnici D5) přibýlo malých měst s ročními migračními přírůstky obyvatelstva většími než 5%. Zároveň se však oproti minulému desetiletí výrazně zvýšil počet malých měst s průměrnými ročními migračními úbytky většími než 5%. Oblastmi větší koncentrace takovýchto měst jsou severovýchod Čech, Šumava a Pošumaví, oblast Českomoravské vrchoviny, Jeseníky, jihovýchod Moravy. Tato situace už napovídá o nastartovaném negativním trendu ve vývoji počtu obyvatel malých měst řady oblastí. Ještě více je tento trend patrný z obr. č. 5, na kterém je provedeno porovnání migrace v 90. letech a po roce 2000. Na obr. 5 je zobrazen rozdíl průměrných ročních migračních sald za obě období.

Obr.4: Migrace v letech 2001 – 2010 v malých městech ve venkovských a semivenkovských oblastech ČR

Zdroj: Český statistický úřad Praha 2011.
Zpracovala: M. Novotná

Obr. 5: Změny migrace v malých městech ve venkovských a semivenkovských oblastech ČR v období 2001 – 2010 oproti 90. létům

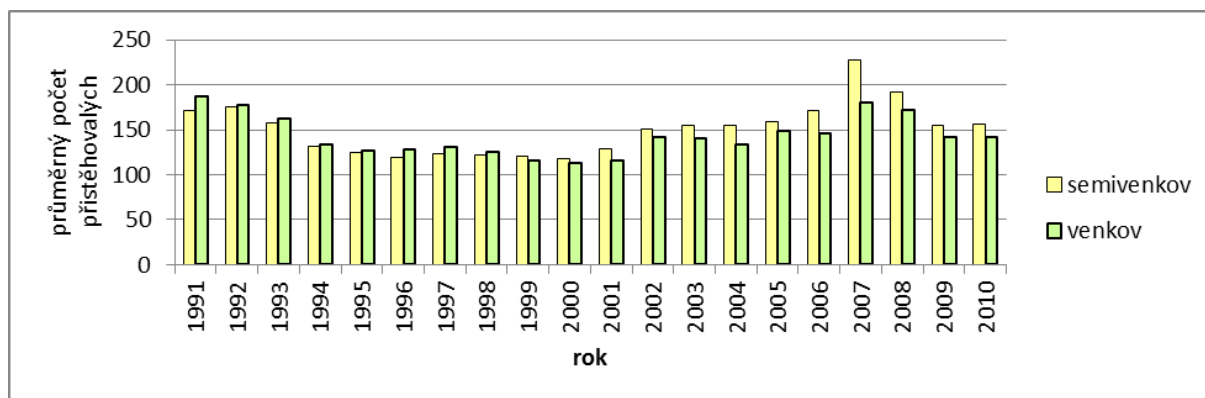

Zdroj: Český statistický úřad Praha 2011.
Zpracovala: M. Novotná

Velká část z malých měst venkovských oblastí zaznamenává tento trend. Průměrný roční počet osob přistěhovalých do malých měst ve venkovských a semivenkovských oblastech a osob z nich vystěhovalých není vysoký. Pohybuje se řádově mezi 200 – 400 osobami (obr. 6 a obr. 7). Přesto by bylo potřebné zjistit hlavní příčiny záporného migračního salda. Pokud by malá města dlouhodobě migračně ztrácela obyvatelstvo, snižoval by se jejich význam jako stabilizačních prvků zejména oblastech, kde jsou místními významnými středisky.

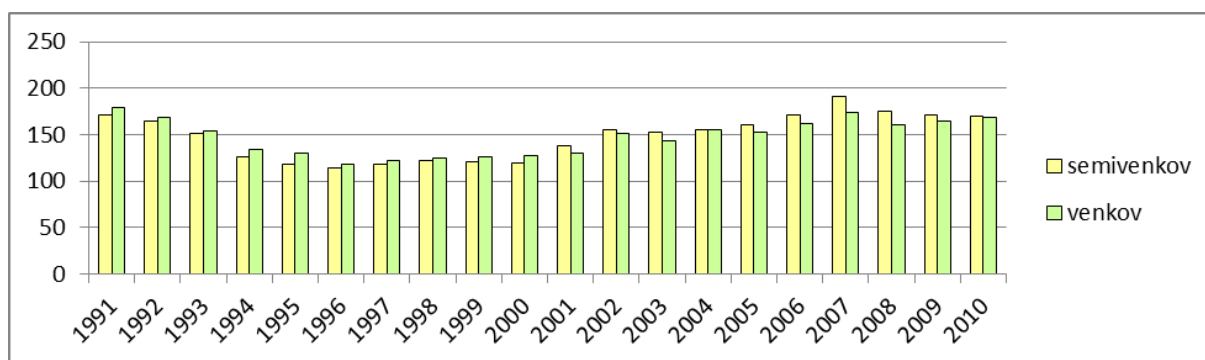
Malá města ve venkovských a semivenkovských oblastech migrací více rostla v 90. letech (obr. č. 7). Po roce 2000 rostou malá města ve venkovských a semivenkovských oblastech v zázemí Prahy, Brna, Plzně. Migrace do malých měst ve venkovských oblastech je po roce 2000 nižší a v posledním desetiletí ve většině let převládá záporné migrační saldo jak u malých měst venkovských, tak i semivenkovských oblastí.

Obr. 6: Migrace do malých měst ve venkovských a semivenkovských oblastech v letech 1991 – 2010

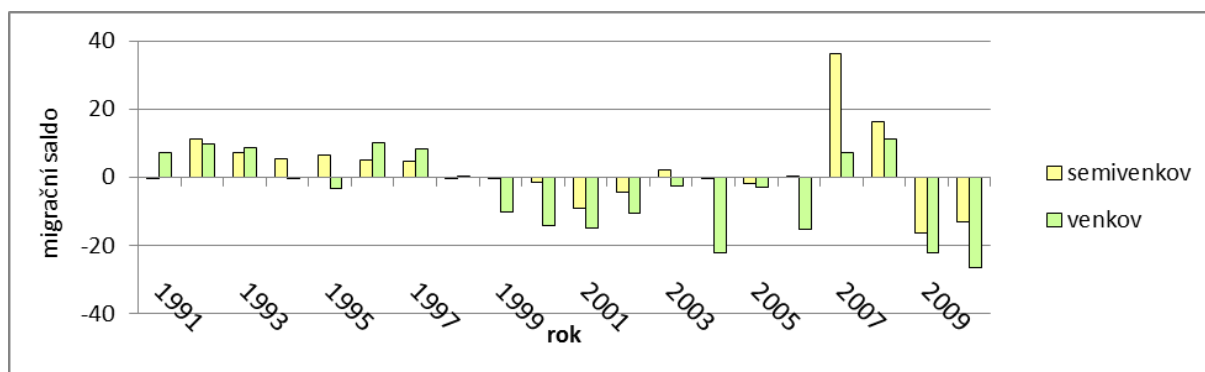
Zdroj: Český statistický úřad Praha 2011.
Zpracovala: M. Novotná

Obr. 7: Migrace z malých měst ve venkovských a semivenkovských oblastech v letech 1991 – 2010

Zdroj: Český statistický úřad Praha 2011.
Zpracovala: M. Novotná

Obr. 8: Průměrné migrační saldo malých měst ve venkovských a semivenkovských oblastech v letech 1991 – 2010

Zdroj: Český statistický úřad Praha 2011.
Zpracovala: M. Novotná

Na příkladu malých měst Plzeňského kraje v období let 1970 – 2009 (tab. č. 4 je zřejmé, že dlouhodobé bazické indexy počtu obyvatel těchto měst z let 2009/2001 a 2009/1991 se pohybují kolem jedné, což znamená relativně setrvalý stav počtu obyvatel. Soubor

sledovaných malých měst však není v tomto směru plně homogenní. Lze v něm vysledovat tendence k nárůstu počtu obyvatel v aglomerovaném území města Plzně a potvrdit obecné celorepublikové tendence, např. projevy suburbanizace v plzeňské aglomeraci (nárůst počtu obyvatel za poslední desetiletí v Dobřanech o 8%, v Horní Bříze o 12%, v Kaznějově o 6%).

Ve velikostní kategorii měst 3 – 20 000 se v Plzeňském kraji v posledním desetiletí neprojevují úbytky počtu obyvatel v odlehlých venkovských regionech a tato města jsou z hlediska počtu obyvatel stabilizována. Nelze už to konstatovat o městech menších, kde je stav spíše opačný, ta však nejsou předmětem této studie.

Tabulka č.4: Základní údaje o obyvatelstvu malých měst Plzeňského kraje k 31.12. 2009

Malá města	Počet obyvatel (sčítání lidu)				Počet obyvatel k 31.12. 2009	Index 2009/2001	Index 2009/1991
	1970	1980	1991	2001			
Blovice	3 751	3 732	3 591	3 868	4 088	1,06	1,14
Bor	3 416	3 832	3 787	3 961	4 378	1,11	1,16
Dobřany	4 969	5 171	5 624	5 666	6 137	1,08	1,09
Domažlice	9 044	11 256	11 519	11 048	10 957	0,99	0,95
Holýšov	4 119	4 287	4 507	4 581	4 946	1,08	1,10
Horažďovice	5 714	6 049	5 820	5 716	5 650	0,99	0,97
Horní Bříza	2 323	3 122	4 007	4 487	4 493	1,00	1,12
Horšovský Týn	4 052	4 966	5 047	4 938	4 945	1,00	0,98
Hrádek	2 859	3 358	3 052	2 900	3 003	1,04	0,98
Kaznějov	2 581	3 267	3 193	2 999	3 175	1,06	0,99
Kdyně	4 784	4 802	4 369	4 900	5 233	1,07	1,20
Kralovice	3 081	3 224	3 340	3 490	3 528	1,01	1,06
Nepomuk	2 616	3 206	3 211	3 546	3 794	1,07	1,18
Nýrsko	4 494	4 864	4 989	5 109	5 140	1,01	1,03
Nýřany	6 191	6 419	7 158	6 913	7 061	1,02	0,99
Planá	4 251	4 652	5 045	5 400	5 588	1,03	1,11
Přeštice	5 724	6 769	6 382	6 453	7 048	1,09	1,10
Rokycany	12 585	13 555	14 731	14 305	14 086	0,98	0,96
Staňkov	3 402	3 473	3 199	3 066	3 278	1,07	1,02
Starý Plzenec	4 199	4 144	4 054	4 243	4 469	1,05	1,10
Stod	3 442	3 776	3 674	3 443	3 651	1,06	0,99
Stříbro	6 566	6 868	7 764	7 781	8 000	1,03	1,03
Sušice	9 498	11 047	11 308	11 462	11 448	1,00	1,01
Tachov	8 435	11 847	12 833	12 696	12 476	0,98	0,97
Třemošná	3 920	4 856	4 646	4 624	4 854	1,05	1,04

Zdroj: ČSÚ, *Malý lexikon obcí ČR 2010*.

Role malých měst ve venkovském prostoru

Malá města jsou centry a spádovými středisky venkovských oblastí. Stávají se pro tato území „póly rozvoje“. Venkovský prostor je strukturován do určitých mikroregionů, v nichž mají malá města svoji centrální úlohu. Tyto mikroregiony si lze představit různými způsoby: jako nodální regiony vymezené pomocí spádovosti (dojíždka za prací, za službami ap.), jako administrativně vymezené celky (např. spádové oblasti SORP nebo POÚ), či jako dobrovolná účelová sdružení obcí nebo dokonce jako pohraniční euroregiony. Různě vymezené mikroregiony se navzájem překrývají. Malá města v nich hrají různé role podle toho, jakým způsobem a za jakým účelem je uvažovaný (mikro)region vymezen, ale většinou se do nich kumulují celá řada aktivit a funkcí venkovského prostoru. Tento tradiční model nemusí platit

ale vždy. Příkladem může být Mikroregion Mariánskolázeňsko, který vznikl jako účelové sdružení prstence obcí v okolí Mariánských Lázní, s cílem různorodé spolupráce, možnosti rozvoje a zviditelnění své oblasti v roce 2003. Vlastní město Mariánské Lázně se zapojilo do jeho činnosti až později, přesto toto sdružení vyvíjelo od počátku velmi úspěšnou činnost. Takové uspořádání aktivit v prostoru je však spíše výjimečné.

Úloha malých měst ve spádových regionech je rozmanitá. Jako přirozená centra těchto regionů zajišťují pro region zpravidla značnou část pracovních příležitostí, služby základní městské úrovně, služby samosprávy a státní správy. Představují: koncentraci obyvatelstva, tedy koncentraci humánního potenciálu, koncentraci různých aktivit, činností (výrobních, kulturních, sportovních apod.), koncentraci materiálních hodnot (statická část měst – obytné a veřejné budovy, výrobní areály, kulturní památky, různá účelová zařízení) a pro velkou část obyvatel představují i jistou identitu mikroregionu (která je vyjádřena například i v prostých názvech mikroregionů).

Ve venkovských odlehlých oblastech lze sledovat většinou silné dostředné vazby do spádových měst a obcí. Protože chybí konkurenční střediska, obyvatelstvo spádových regionů využívá tato města a spádové obce výrazně. Naopak v aglomerovaných územích působí mnohosměrné vazby mezi sídly. Obyvatelstvo za svými pracovními i jinými aktivitami nesměruje svůj zájem pouze do nejbližších středisek, ale projevuje se selekce preferencí.

Vazba mezi městem a zázemím se historicky mění, zázemí je většinou stále více závislé na městě než naopak.

Sídelní systém má hierarchické uspořádání, postavení malých měst v něm je různé (Hampl, M., Gardavský, V. a Kühnl, K. 1997). Tato hierarchie se v čase mění. Závisí na mnoha faktorech, především ji ovlivňují poloha, přírodní a územně-technické změny, sociálně-ekonomické, kulturně-historické a politické podmínky. Při změně podmínek město buď dokáže adekvátně reagovat nebo se v hierarchickém uspořádání jeho význam mění (klesá či roste). S jeho významem se pak většinou mění i podmínky v zázemí.

Příkladem zvýšení významu města v krátkém časovém období, které se projevilo výrazně i v nárůstu počtu jeho obyvatel, nárůstu počtu podnikatelských subjektů a hospodářských aktivit, ale i například výrazným nárůstem počtu dokončovaných bytů za rok, je situace v Železné Rudě. Zde se výrazně projevila relativní změna geografické polohy. Pozitivní změnu přinesly politické události, pád železné opony, změna charakteru hranice z bariérové na kontaktní a přátelskou. Mnoho pozitivních změn zaznamenaly i sousední obce regionu na české straně hranice. Naopak na druhé straně hranice Bayerisch Eisenstein v SRN dlouhodobě ztrácela na svém významu, protože její poloha těsně u hranice v rámci Německa nebyla výhodná a po otevření hranic mnoho podnikatelů neobstálo v konkurenci levnějšího zboží a služeb v sousedství druhého státu, lidé z města odcházeli a město je v současnosti demograficky i hospodářsky v recesi.

V Plzeňském kraji můžeme najít i příklady toho, že města, která mají svoji pevnou pozici v hierarchii kraje, ji mírně ztrácejí se změnou relativní polohy. Od doby otevření dálnice D5 řada zahraničních návštěvníků i investorů jakoby mívá město Tachov i Tachovsko a při svých cestách do ČR a směřuje své aktivity do Plzně nebo ještě dále do vnitrozemí. Dálnice zde působí jako jakýsi „most“ přes území tachovského okresu. Jiným způsobem se její význam a vliv na malá města a jejich zázemí v blízkosti této dopravní tepny projevuje tak, že vzhledem ke krátké časové dostupnosti nejen Plzně, ale i Prahy, spousta obyvatel těchto měst a dalších obcí denně dojíždí do těchto velkých měst (například z Rokycanska) za prací

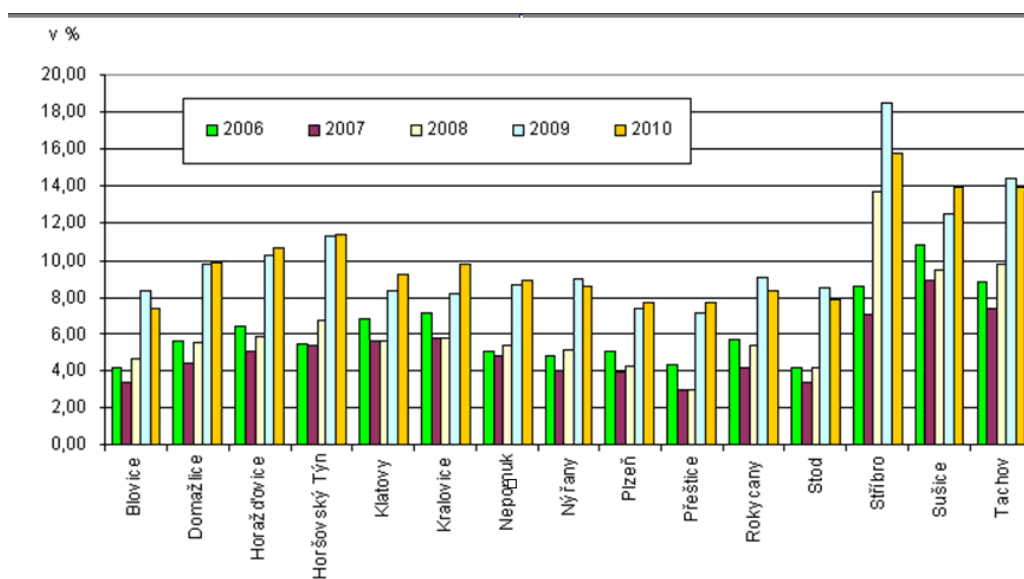
a samozřejmě využívá i další možnosti, které jim tato města nabízejí (obchod, kulturu, atd.) a význam menších měst v regionu relativně klesá.

Jako příklad změny pozice města v hierarchickém systému sídel v oblasti může posloužit město Zbiroh. Dřívější středisko politického a soudního okresu ztratilo za socialismu své administrativní a správní funkce a tím i význam, stalo se z něj malé provinční městečko. Po roce 2000 jeho význam opět roste, neboť se město stalo sídlem pověřeného obecního úřadu, ale zároveň dokáže i významně využívat polohu blízké dálnice a další rozvojové možnosti (využití zámku, rozvoj lesního hospodářství, kultury). Na rozvoj svého zázemí, zejména směrem severním, má však ještě malý vliv.

Administrativní a správní funkce získaly ve stejné době i Nýřany v blízkosti Plzně. Velkoměsto však působí dostředivě velkou silou. Obyvatelstvo Nýřan často využívá spíše infrastrukturu a pracovní příležitosti Plzně než vlastní. Dokonce ani sídlo ORP Nýřany není v tomto městě, ale úřad je lokalizován do Plzně. Význam, který by měla městu přítomnost státní správy dávat, je tak jen velmi formální a pozice Nýřan se v hierarchii měst kraje fakticky nezměnila.

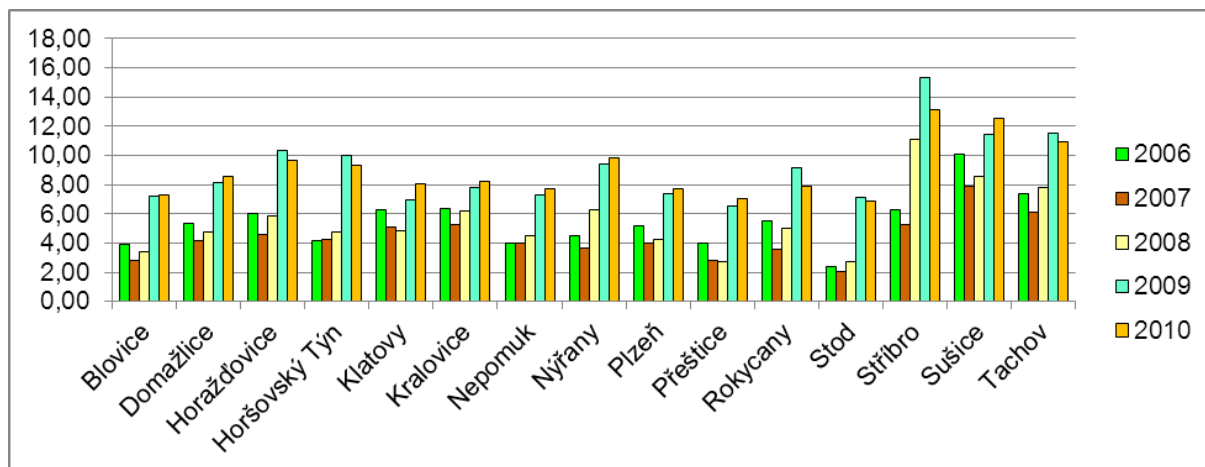
Další příklady poukazují na vazbu vybraných hospodářských ukazatelů v malých městech a v jejich zázemí.

Obr. č. 9: Míra registrované nezaměstnanosti ve správních obvodech obcí s rozšířenou působností Plzeňského kraje v letech 2006 až 2010 (stav k 31. 12.)

Převzato: [http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/2D002B6CE7/\\$File/32130711g32.jpg](http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/2D002B6CE7/$File/32130711g32.jpg)

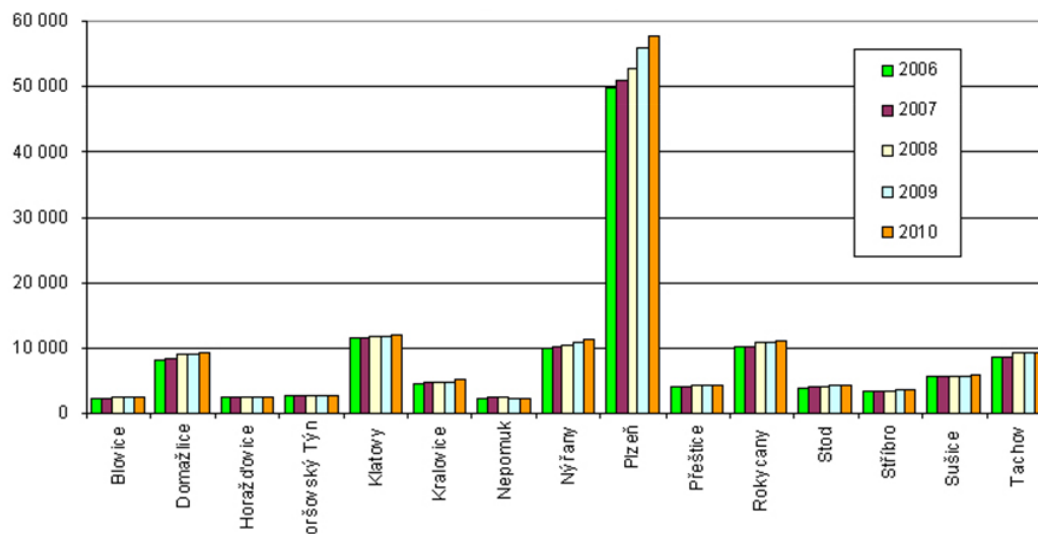
Obr. č. 10: Vývoj míry registrované nezaměstnanosti v obcích s rozšířenou působností Plzeňského kraje v letech 2006 až 2010 (stav k 31. 12.)

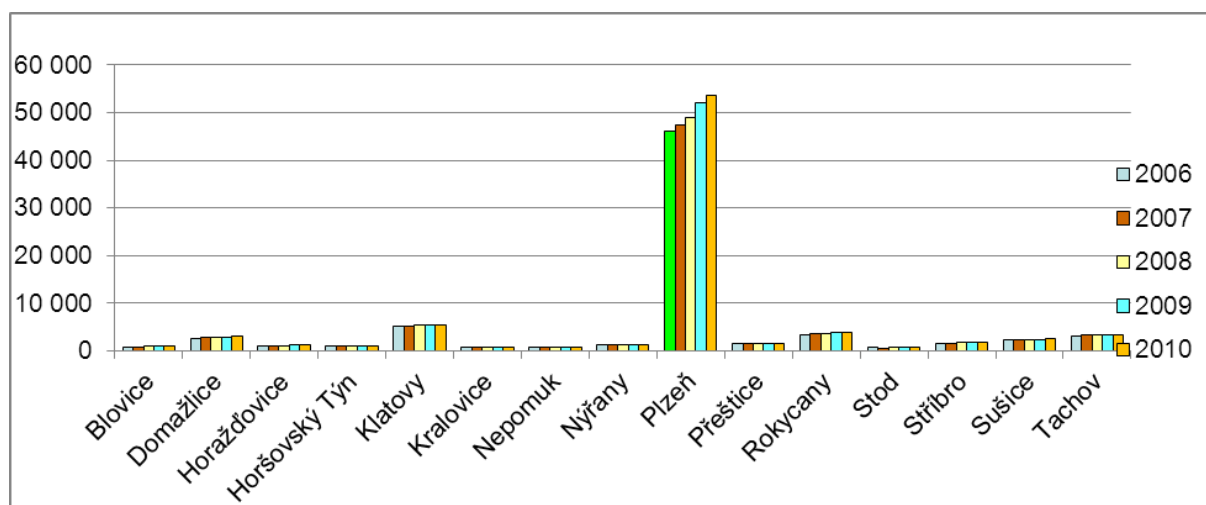
Zdroj: [http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/2D0026E513/\\$File/32130711t4e.xls](http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/2D0026E513/$File/32130711t4e.xls)
Zpracoval: J. Dokoupil

Při srovnání míry nezaměstnanosti v obcích s rozšířenou působností a jejich zázemích (grafy na obr. č.9 a 10), tedy ve správních obvodech obcí s rozšířenou působností, se potvrzuje úloha malých měst jako hlavních center trhu práce pro venkovský prostor. Vývoj míry nezaměstnanosti v letech 2006 až 2010 ve správních obvodech kopíruje vývoj v malých městech, i když míra nezaměstnanosti v jejich zázemí je nepatrně vyšší. Zářným příkladem je obec s rozšířenou působností a její správní obvod – Stříbro. Stříbro se ještě na počátku sledovaného období pyšnilo nízkou mírou nezaměstnanosti především díky investici zahraničního kapitálu, konkrétně firmy Siemens do závodu dodávajícího kabelové svazky pro automobilový průmysl. Po přemístění závodu ze Stříbra do oblasti jihovýchodní Evropy skokově narostla míra nezaměstnanosti mezi rokem 2007 a 2008 o téměř 6% a v dalším roce o další 4%, tedy v průběhu dvou let o více než 10% jak v samotném Stříbře, tak i v jeho zázemí, neboť závod zaměstnával pracovníky ze širokého okolí. Takto enormní nárůst nezaznamenal žádný správní obvod Plzeňského kraje ani jeho centrum.

Grafy na obr. č. 9 a 10 dokladují rovněž význam polohového potenciálu pro rozvoj trhu práce resp. pro vývoj nezaměstnanosti. Je zde vidět zřetelný rozdíl mezi malými městy a jejich správními obvody v jádrové oblasti kraje a v oblastech periferních. Zásahu na tom má jistě i silná atraktivita Plzně, velkoměsta s rozvinutým trhem práce jak v oblasti sekundární, tak i terciární sféry, pro který jsou malá města v okolí zdrojem pracovních sil, které najdou uplatnění na trhu práce v Plzni. Zároveň malé a střední podniky lokalizované v malých městech plzeňské aglomerace mají významné odbytiště svých produktů v Plzni s vysokou koncentrací obyvatel. Tato malá města i jejich správní obvody (Přeštice, Blovice, Stod) mají nižší míru nezaměstnanosti oproti periferním regionům (Tachov, Stříbro, Sušice, Horáždovice, Horšovský Týn). Výjimkou jsou bývalá okresní města Domažlice a Klatovy a jejich zázemí s potenciálem pro cestovní ruch, ve kterých rozvoj sféry služeb zmínil dopady transformace primárního a sekundárního sektoru.

Obr. č. 11: Vývoj počtu ekonomických subjektů ve správních obvodech obcí s rozšířenou působností Plzeňského kraje v letech 2006 až 2010 (stav k 31.12.)

Převzato: [http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/2D002B9800/\\$File/32130711g42.jpg](http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/2D002B9800/$File/32130711g42.jpg)

Obr. č. 12: Vývoj počtu ekonomických subjektů v obcích s rozšířenou působností Plzeňského kraje v letech 2006 až 2010 (stav k 31. 12.)

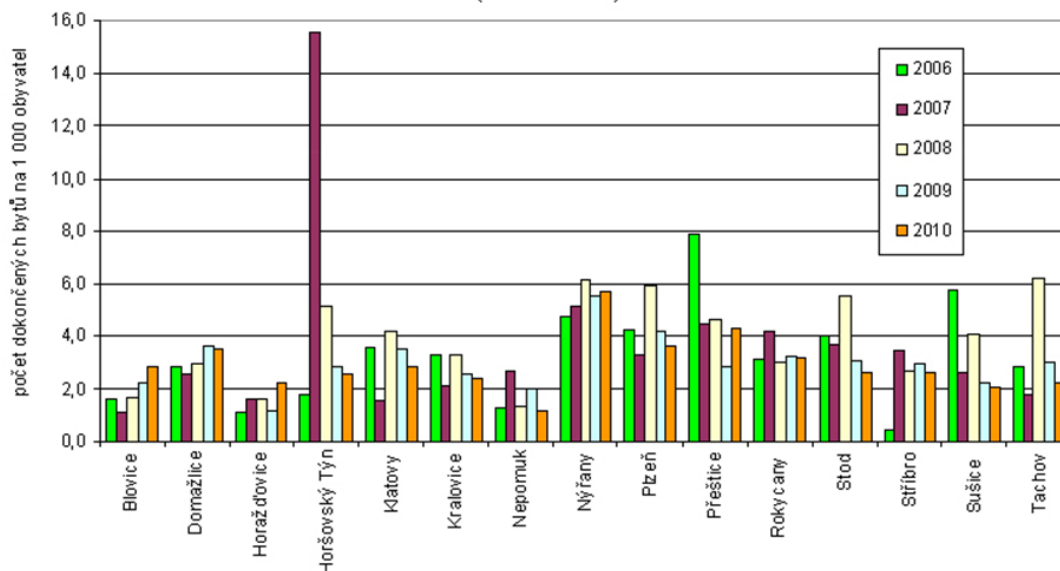
Zdroj: [http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/2D00273BCA/\\$File/32130711t5e.xls](http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/2D00273BCA/$File/32130711t5e.xls)

Zpracoval: J. Dokoupil

Při pohledu na vývoj počtu ekonomických subjektů v obcích s rozšířenou působností a jejich správních obvodech nemají malá města tak významnou převahu. Především v zázemí bývalých okresních měst se nachází velký počet ekonomických subjektů uplatňujících se na trhu práce. Souvislost lze nalézt s vyšší koncentrací obyvatel v těchto městech a tím i vyšším odbytem výrobků a služeb. I zde se projevuje dominantní role velkého města Plzeň. Zajímavé je srovnání dvou malých měst Stod a Sušice. Stod se vyznačuje malým počtem ekonomických subjektů, což jistě souvisí i s lokalizací větších podniků jak v samotném městě Stod, tak i nedalekém Holýšově ve vybudované průmyslové zóně a tím i vyšší nabídkou pracovních příležitostí ve větších závodech. Naopak město Sušice, jako brána Šumavy s rozsáhlým potenciálem pro rozvoj cestovního ruchu, významně převyšuje počtem

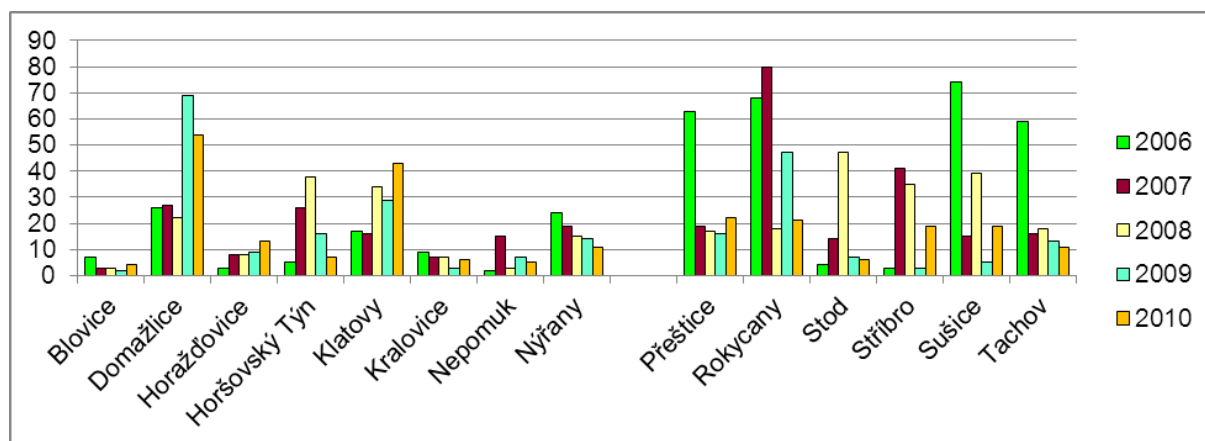
ekonomických subjektů ostatní malá města. Pozoruhodný je i růst počtu ekonomických subjektů v malých městech celkově navzdory ekonomické krizi.

Obr. č. 13: Vývoj intenzity bytové výstavby ve správních obvodech obcí s rozšířenou působností Plzeňského kraje v letech 2006 až 2010 (stav k 31.12.)

Převzato: [http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/2D002BAFB3/\\$File/32130711g52.jpg](http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/2D002BAFB3/$File/32130711g52.jpg)

Obr. č. 14: Vývoj počtu dokončených bytů v obcích s rozšířenou působností Plzeňského kraje v letech 2006 až 2010 (stav k 31. 12.)

Zdroj: [http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/2D00273BCB/\\$File/32130711t6e.xls](http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/2D00273BCB/$File/32130711t6e.xls)
Zpracoval: J. Dokoupil, 2011

Grafy na obr. č. 13 a 14 dokreslují situaci v malých městech z pohledu bytové výstavby. Při srovnání intenzity bytové výstavby v malých městech a v Plzni lze potvrdit posilování úlohy malých měst v sídelní struktuře Plzeňského kraje. Některá malá města především v jádrové oblasti mají srovnatelnou intenzitu bytové výstavby jako samotná Plzeň. I zde se projevuje efekt periferie oproti jádrové oblasti, ve které je intenzita bytové výstavby vyšší v malých městech i v jejich správních obvodech (Nýřany, Přeštice, Rokycany). Z obou grafů jsou patrné negativní dopady krize v oblasti stavebnictví, neboť výstavba má až na výjimky negativní vývoj.

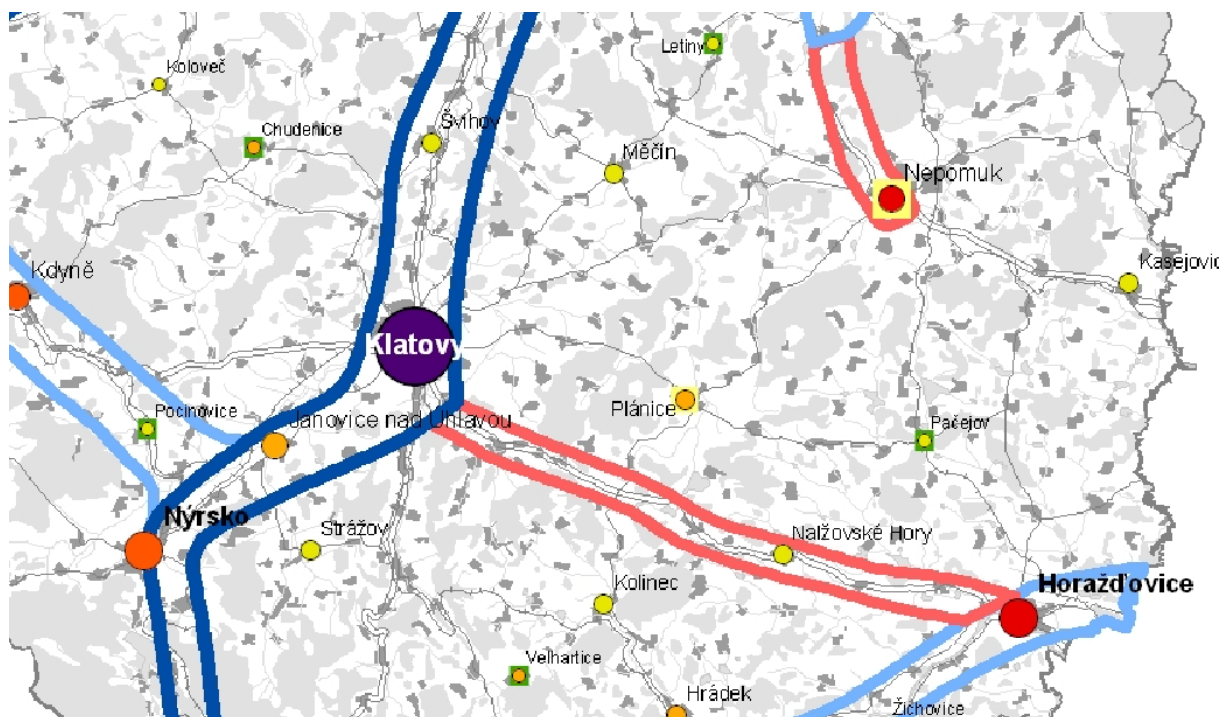
Možnostmi rozvoje malých měst a venkovských oblastí se zabývá jak akademická sféra, tak například plánovací praxe. V rámci grantu MMR Konkurenceschopnost malých měst byly zjišťovány na základě různých demografických, ekonomických, sociálních a ryze geografických ukazatelů předpoklady malých měst Plzeňského kraje pro konkurenceschopnost (Matušková, A. 2008 a, b). Nepotvrdilo se jednoznačně, že by nejlepší předpoklady rozvoje měla města v aglomeraci Plzně nebo na významných dopravních tazích, jak by se dalo teoreticky předpokládat. Výraznou roli hrají i další faktory například aktéři lokálního rozvoje. Naopak odlehle venkovské prostory a jejich střediska měla vesměs nízké zjištěné předpoklady pro konkurenceschopnost. Tady by bylo teoreticky vhodné jejich význam posílit.

Rozvojem území kraje a rolí jednotlivých měst a dalších obcí v něm zabývá Regionální plán rozvoje Plzeňského kraje (Beneš, P. a kol., 2004). Je to koncepční dokument, který mimo jiné nastiňuje výhled systému osídlení v budoucnosti. Na území kraje rozlišuje různé venkovské prostory, a to:

1. „aglomerované prostory – zázemí větších měst (hlavně Plzně, Rokycan, Tachova, Domažlic, Klatov, Sušice, Přeštice),
2. urbanizované okolí menších měst (Plané, Boru, Stříbra, Horšovského Týna, Kdyně Nýrska, Horažďovic, Zbiroha, Plas, Kralovic),
3. typické venkovské prostory – Radnicko, Manětínsko, Bezručicko, Borsko, Kolovečsko, Všerubsko, Střední Pošumaví, Plánicko, Nepomucko, Podbrdí,
4. území se zvláštními režimy využívání – obce zahrnuté do CHKO Křivoklátsko, CHKO Slavkovský les, CHKO Český les, NP a CHKO Šumava.“

Rozvojový plán se snaží se postihnout hierarchii center, změny této hierarchie a navrhuje také nová lokální centra. S většinou informací lze souhlasit a také navrhovaná hierarchie jednotlivých středisek je reálná (viz mapa Centra a rozvojové osy Regionálního plánu rozvoje PK). Některá nově navrhovaná centra rozvoje, u kterých je cílem posílení jejich významu v hierarchické struktuře sídel, jsou však značně diskutabilní. Jedná se například v oblasti širšího zázemí Klatov o Pačejov, Letiny, Velhartice a Chudenice. Tyto obce leží ve výrazně venkovských regionech (obr. 15). Jsou to malá střediska v místech se špatnou dopravní dostupností, se špatně fungujícím trhem práce, vysokou nezaměstnaností a jen s malou schopností tvorby nových pracovních míst, se zanedbaným bytovým fondem a někdy i problematickým sociálním kapitálem. Bez soustředěné podpory a hlavně zajištění potřebných financí pro jakýkoli rozvoj těchto měst zůstane toto úsilí zřejmě jen v teoretické rovině.

Obr. č. 15: Výřez z mapy Centra a rozvojové osy Regionálního plánu rozvoje Plzeňského kraje

- Nově navržená lokální centra
- Centra se změnou v hierarchii
- Centra podle hierarchie
 - Centrum nadregionální
 - Centrum regionální silné
 - Centrum regionální střední
 - Centrum regionální slabé
 - Centrum lokální silné
 - Centrum lokální střední
 - Centrum lokální slabé

Poznámka: Barevnými liniemi jsou znázorněny navrhované rozvojové osy v zobrazené oblasti, nově navrhovaná lokální centra jsou znázorněna žlutým terčem v zeleném čtvercovém poli.

Převzato: Regionální plán rozvoje Plzeňského kraje, 2004.

Závěr

Budoucnost malých (a středních) měst spočívá v tom, že budou i nadále mít trvalé stabilní místo v sídelním systému. Jejich příspěvek ke stabilizaci obyvatelstva bude nadále významný. Přitom je předpoklad, že vzhledem ke všeobecné současné demografické situaci počet obyvatel malých měst neporoste. V souvislosti s druhým demografickým přechodem, stárnutím populace a suburbanizací se však stávají novým prostorem pro život různých skupin obyvatel. Lidé v poproduktivním věku v nich často hledají levnější a klidnější bydlení v místech se základními službami a amenitní migranti lepší místo pro život.

Malá města zabezpečují trvale základní obslužnost území z různých hledisek, další prostor rozvoje je ve zlepšování kvality této obslužnosti. Pokud by malá města dané funkce neplnila,

hrozily by v jejich zázemí výrazné depopulační tendence. Zejména periferní malá města bývají jednoznačnými středisky svého zázemí, protože nemají ve svém okolí výraznější konkurenci. Socioekonomický význam malých měst pro obyvatelstvo jejich regionu je tak relativní a nelze příliš poměřovat. Nesporný je v době globalizace význam malých měst jako nositelů regionální identity a míst, kde většinou působí aktéři regionálního rozvoje příslušné oblasti. Nové možnosti rozvoje přináší malým městům a jejich spádovým regionům v dnešní době stoupající hodnota volného času a jeho smysluplného využívání, kvalitního životního prostředí a třeba i bezpečnosti. Pro tyto kvality jsou vyhledávána lidmi, kterým se již nelíbí hektický život ve velkých městech. Jejich možné uplatnění i v těchto místech umožňuje rozvoj komunikačních technologií. Díky nim je možná i velmi kvalifikovaná a tvůrčí práce „z domova, z venkova“ a není nutná fyzická přítomnost tvůrčích pracovníků ve velkých městech. V pohraničních prostorech přináší nové možnosti rozvoje klesající význam politických hranic jako prostorových bariér a příležitosti mezinárodní spolupráce.

Malá města mají i své výrazné problémy. Spočívají v nedostatku prostředků, kapitálu, investic. Podílí se na tom například v současnosti velmi kritizované rozpočtové určení daní, které přiděluje větším městům daleko více financí na jednoho obyvatele než městům malýma nebo obcím v jejich zázemí. Ty pak nemají finance často ani na zabezpečení základní obslužnosti, natož na rozvoj. V některých oblastech brzdí významnější pokrok nízká kvalita humánního kapitálu nebo třeba management městských a obecních úřadů. Za nejvýraznější problémy lze však považovat rušení průmyslových podniků v malých městech, které ohrožuje je samotná a přilehlý venkov více než úbytek zemědělské zaměstnanosti, problémy nedostatečné dopravní dostupnosti a případná poloha ve strukturálně postižených nebo ekonomicky slabých regionech.

Prameny a literatura:

- [1] BARTOŠ, MICHAEL, KUŠOVÁ, DRAHOMÍRA, TĚŠITEL, JAN, NOVOTNÁ, MARIE, KOPP, JAN, MACHÁČEK, JAROSLAV, MOSS, LAURENCE A.G, GLORIOSO, ROMELLA S. 2011. *Amenitní migrace do venkovských oblastí České republiky*. Nakladatelství Lesnická práce, s.r.o., 184 s. ISBN 978-80-87154-49-6.
- [2] Beneš, P. a kol. 2004. *Regionální plán rozvoje Plzeňského kraje*. [online]. [cit. 2011-11-10]. Dostupné z: < <http://www.kr-plzensky.cz/article.asp?itm=26205#osídlení>>.
- [3] Courtney, P., Errington, A. 2003. *Small towns as „sub-poles“ in European Rural Development: Policy, theory and methodology*. Contributed paper to agricultural Economics Society Annual Conference. Plymouth: University of Plymouth. 30 s.
- [4] ČSÚ 2010, 2011.
- [5] Hampl, M., Gardavský, V. a Kühnl, K. 1997. *Regionální regionální struktura a vývoj systému osídlení v ČSR*. Praha: UK, 255s.
- [6] Christaller, W. 1933. *Die zentralen Orte in Süddeutschland*. Jena: Gustav Fischer.
- [7] Chromý, P., Jančák, V., Marada, M., Havlíček, T., Vondráčková, P. 2011. *Sociální kapitál jako faktor rozvoje periferních oblastí: analýza vybraných položek sociálního kapitálu v typově odlišných periferiích Česka*. Geografie 115, č. 2, s. 207 – 222.

- [8] Ježek, J. 2007. *Konkurenceschopnost malých měst v České republice*. Projekt MMR v rámci programu „výzkum pro řešení regionálních disparit“
- [9] Lampič, B., Špes, M. (eds.) 2007. *Sustainable development of small towns*. Ljubljana: Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta. 168 s.
- [10] MAJEROVÁ, V. 2006. *Sociologie venkova a zemědělství*. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze, 254 s.
- [11] *Malý lexikon obcí ČR 2010*. [online]. [cit. 2011-11-10]. Dostupné z: <[http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/F50030385B/\\$File/130210005.xls](http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/F50030385B/$File/130210005.xls)>.
- [12] Matušková, A. 2008. *Konkurenceschopnost malých měst v České republice*. In: Geodny Liberec 2008. TU Liberec. s. 95-102. ISBN 978-80-7372-443-6.
- [13] Matušková, A. 2008. *Vývojové tendence malých měst Plzeňského kraje*. In: Geografické informácie 12. Nitra: UKF, s. 116 – 122, ISBN 978-80-8094-541-1.
- [14] Novotná, M. 2011. *Problémy venkovských oblastí*. [Habilitationní práce]. Praha: Česká zemědělská univerzita. 211 s.
- [15] Perlín, R., Kučerová, S., Kučera, Z. 2010. *Typologie venkovského prostoru Česka*. Geografie, 115, č. 2, s. 161 – 187.
- [16] Sýkora, L., Matoušek, R. *Sociální kapitál a teritorialita sociálních sítí*. [online]. [cit. 2011-8-10]. Dostupné z: http://search.seznam.cz/?q=+Soci%C3%A1ln%C3%AD+kapit%C3%A1+a+teritorialita+soci%C3%A1ln%C3%ADch+s%C3%ADt%C3%AD.&sId=wFJ2Vn8nwNQGw2g_JPMY&aq=1&oq=+Soci%C3%A1ln%C3%AD+kapit%C3%A1+a+teritorialita+soci%C3%A1ln%C3%ADch+s%C3%ADt%C3%AD.&sourceid=top&thru=>.
- [17] Sýkora, L., Posová, D. *Teorie stádií vývoje měst a diferenciální urbanizace*. [online]. [cit. 2011-8-10]. Dostupné z: <<http://web.natur.cuni.cz/~slamak/stages.html>>.
- [18] Vaishar, A. 2001. Vize a perspektivy malých moravských měst. *Urbanismus a územní rozvoj*, vol. 4, no. 2. s. 28 – 32.
- [19] Vaishar, A. et al. 2003. *Geografie malých měst*. Brno: REGIOGRAPH Brno. 132 s.
- [20] Vaishar, A., Hroudová, S. 1997. Opinions of inhabitants on the social situation in the region of Vranov nad Dyjí - Jemnice (SW Moravia). *Moravian Geographical Reports*. Brno: Institute of Geonics, vol. 5. No. 2. s. 33 - 43, 68 s. ISSN 1210-8812.
- [21] Vaishar, A., Frantál, B. 2005. Geografie malých měst 2005. Bulletin grantového projektu GAČR. Brno: Ústav geoniky Akademie věd ČR. 112 s.
- [22] Vaishar, A., Werner, M. 2006. Regional geography is dead. Long live regional geography! *Moravian Geographical Reports*. Brno: Institute of Geonics, vol. 14. No. 3. s. 2 - 7, 46 s. ISSN 1210-8812

- [23] Vaishar, A., Zapletalová, J. 1998. Jemnice: The role of a small town in the present stage of transformation. *Moravian Geographical Reports*. Brno: Institute of Geonics, Vol. 6, No. 1, s. 32 - 42, 68 s. ISSN 1210-8812

Zpracováno s podporou grantu Konkurenceschopnost malých měst v ČR.

Autoři

doc. PaedDr. Alena Matušková, CSc.

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta pedagogická

Katedra geografie

Email: matuskov@kge.zcu.cz

doc. PaedDr. Jaroslav Dokoupil, Ph.D.

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta pedagogická

Katedra geografie

Email: dokoupil@kge.zcu.cz

RNDr. Marie Novotná, CSc.

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta pedagogická

Katedra geografie

Email: novotnam@kge.zcu.cz